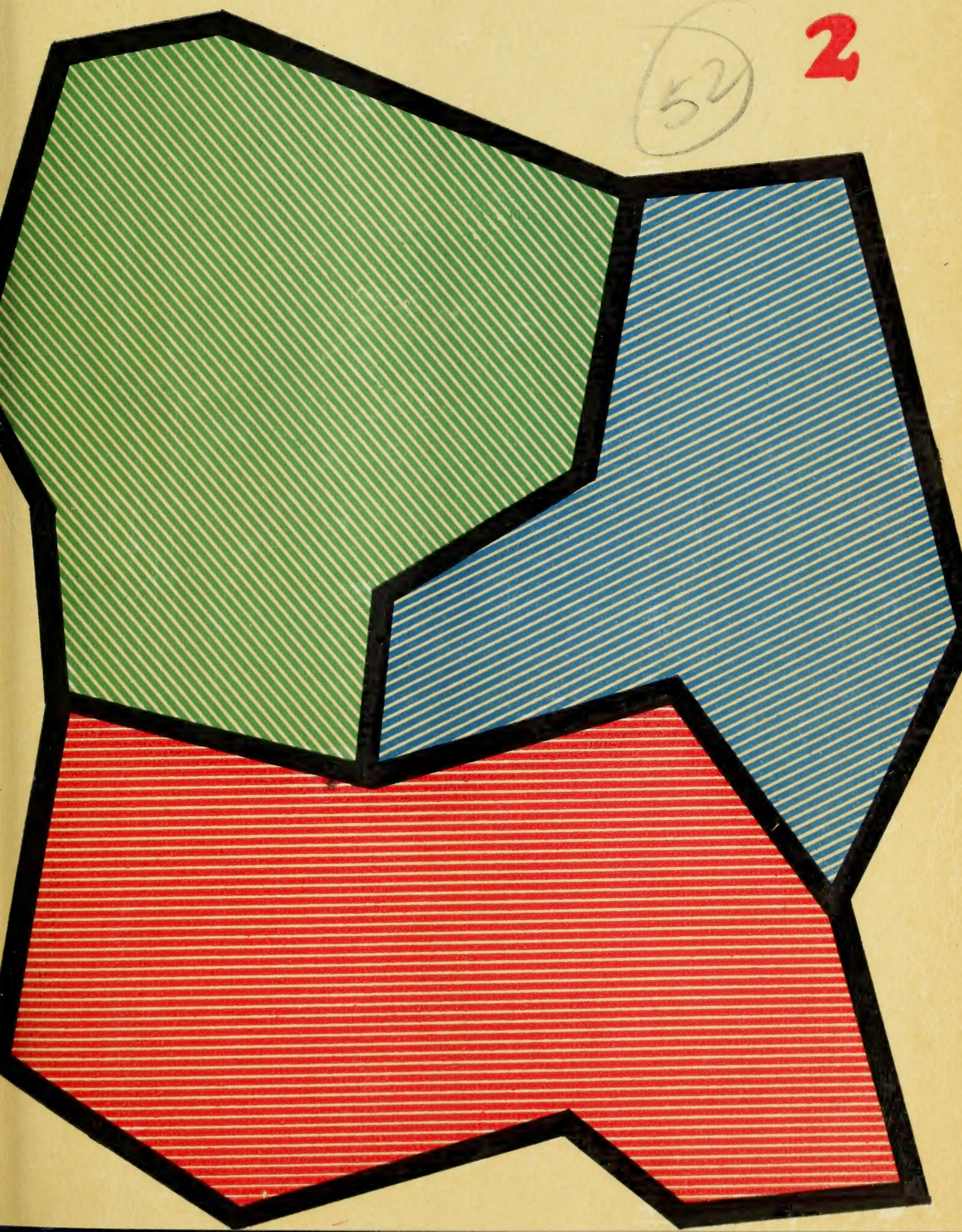

UNIVERSITY OF TORONTO
3 1761 00396157 0

PRŮMYSLOVÉ OBLASTI

2





PRŮMYSLOVÉ OBLASTI

2

SBORNÍK PRACÍ

PŘIPRAVILA
BLANKA PITRONOVÁ
S KOLEKTIVEM

1969
PROFIL

Autorský kolektiv:

Doc. dr. Andělín Grobelný CSc., dr. Alexander Gross, Jan Hříbek, prom. hist., inž. Anna Karásková, dr. Miroslav Kocích, Jiří Matějček, prom. hist., Oldřiška Nejedlá, prom. fil., dr. Blanka Pitronová CSc., Jan Steiner CSc., Zdeňka Zapletalová

ÚVODEM

Druhý svazek sborníku „Průmyslové oblasti 2" *obsahuje soubor statí z pera pracovníků Slezského ústavu ČSAV v Opavě, jeho aspirantů a spolupracovníků, kteří se podílejí na celostátním úkolu koordinovaném Slezským ústavem ČSAV.*[1]) *Tematicky ukazuje sborník na širokou škálu problémů, se kterými se historik setkává při studiu vývoje průmyslových oblastí. Na řadu rozličných otázek, které se při výzkumu historie průmyslových oblastí vynořují, je třeba hledat odpověď, protože současný stav poznání je neuspokojivý, dosavadní literatura těmto otázkám nevěnovala pozornost a ani si je nekladla. Odtud pramení různorodost přístupů a odlišnost zorných úhlů i pramenné základny jednotlivých statí, z nichž každá přispívá k objasnění složitého vývoje průmyslových oblastí. Sborník ovšem nemůže postihnout problematiku v celé její šíři ani časovém rozsahu; dotýká se proto jen otázek některých.*

Velká pozornost je ve sborníku věnována rozvoji uhelného průmyslu, který byl do značné míry krystalizačním centrem většiny průmyslových oblastí, jež vyrostly v průběhu 19. století v českých zemích. Studie o dolování uhlí v českých zemích v období 1880—1914 programově navazuje na dílo L. Kárníkové o vývoji uhelného průmyslu do 80. let 19. století a pokouší se o syntetizující pohled na toto klíčové průmyslové odvětví v době jeho prudkého rozmachu.[2])

Druhá Matějčkova studie sleduje historii dolování uhlí z jiného zorného úhlu; všímá si rozvoje jednotlivých uhelných revírů a jejich měnícího se podílu na těžbě uhlí v českých zemích. K okruhu tematiky uhelného průmyslu se řadí i stať Grossova, sledující majetkově správní vývoj důlních podniků na Sokolovsku v období po Mnichovu a za nacistické okupace.

Většina dalších příspěvků se zabývá ostravskou průmyslovou oblastí. Obecnější platnost v nich mají hlavně metodické podněty, které přinášejí.

Zcela nový aspekt vnáší do stále diskutované otázky vymezování průmyslové oblasti obecně a ostravské průmyslové oblasti zvláště Miroslav Kocích svou analýzou volebních výsledků z roku 1905 a 1907, která přináší zajímavé postřehy o sociálně politické struktuře Ostravska před první světovou válkou. Do širší diskuse zasahuje také materiálově fundovaný

---

[1]) *První svazek sborníku Vznik a vývoj průmyslových oblastí nazvaný Teorie a metody výzkumu, Ostravská průmyslová oblast ve 20. století, Opava 1967. Vydal Slezský ústav ČSAV ve spolupráci s Pedagogickou fakultou v Ostravě jako svou 54. publikaci. Tento první svazek obsahuje materiály ze symposia pořádaného v Opavě 15.—16. listopadu 1966.*

[2]) *Ludmila Kárníková, Vývoj uhelného průmyslu v českých zemích do r. 1880, Praha 1960.*

příspěvek Jana Steinera o spotřebním koši dělnické rodiny. Práce vznikla na okraji výzkumu sociálně politického vývoje na Ostravsku v meziválečném období. Nabízí podklady pro další úvahy a závěry nejen o sociálním postavení a životní úrovni dělnické třídy na Ostravsku, ale i o situaci a vyhlídkách potravinářské a zemědělské výroby v blízkém okolí průmyslové aglomerace a jejím zázemí.

Nejnovější období reprezentují ve sborníku dvě práce začínajících autorů. Stať o vývoji československého průmyslu po roce 1945 se opírá o literaturu a tištěné prameny a ukazuje neblahý vliv deformací z období 50. let na vývoj struktury československého průmyslu. Vedle této úvahy Anny Karáskové, koncipované v obecnější rovině, je práce Jana Hříbka úzce soustředěna na zjištění rozsahu dojížďky do tří průmyslových středisek ležících mimo hlavní centrum ostravské průmyslové oblasti. Kvantitativním rozborem této dojížďky přispívá autor k řešení otázky pracovních sil v ostravské průmyslové oblasti. Nedostatek pracovních sil zůstává totiž po dlouhou dobu klíčovým problémem jejího rozvoje v období po roce 1945.

Sborník uzavírají dva rozsáhlé bibliografické soupisy. Anotovaný soupis publikací Obchodních a živnostenských komor, sestavený Oldřiškou Nejedlou, má usnadnit orientaci v rozsáhlé, ale málo přehledné publikační činnosti obchodních a živnostenských komor, které vedly evidenci o průmyslové výrobě a o výrobních podnicích v českých zemích. Výběrová bibliografie z Ostravského deníku registruje informace a úvahy o stavu a rozvoji průmyslu na Ostravsku, které přinášel tento dobře informovaný a obsahově bohatý list. Autoři bibliografie A. Grobelný a Z. Zapletalová zpřístupnili badatelské veřejnosti celý komplet jednoho z významných ostravských denních listů, který dokázal po celou dobu své existence soustředit kolem sebe elitní skupinu odborných přispěvatelů.

Druhý svazek sborníku přináší tedy aspoň výběr pracovních výsledků, které vznikly při postupujícím výzkumu vývoje průmyslových oblastí. Je určen jak spolupracovníkům na společném úkolu státního plánu, tak širší veřejnosti, zvláště pokud se zajímá o dějiny Ostravska.

Opava 15. ledna 1969 *B. P.*

JIŘÍ MATĚJČEK

VÝVOJ UHELNÝCH REVÍRŮ NA ÚZEMÍ DNEŠNÍ ČSSR V LETECH 1880—1914

Tato studie má podat základní údaje o vývoji jednotlivých uhelných revírů, které se často vyvíjely značně odlišně od celku uhelného průmyslu. Váhou a významem jednotlivých revírů v celkové uhelné produkci českých zemí a Slovenska jsem se zabýval ve studii o dolování uhlí na území dnešní ČSSR v letech 1880—1914. Zde se budu zabývat kamenouhelnými a hnědouhelnými revíry v geografickém pořadí.

V západočeském uhelném revíru těžba v letech 1880—1914 vcelku stagnovala.[1]) Příčinou byl rychlý úpadek Plzeňska, který nastal zejména v letech 1889—1909. Vzestup těžby v revíru Stříbro (tj. na Nýřansku) tento úbytek pouze vyrovnával, ale nepřekročil jej. Vrcholu těžby bylo v revíru Stříbro dosaženo v roce 1908, z deprese v letech 1909—1910 se revír do roku 1913 nevzpamatoval.

Obvod revírního báňského úřadu[2]) v Plzni tvořila řada malých pánví, kde se těžilo už dlouho před rokem 1880. Nejvýznamnější z nich byly na počátku 80. let Mirošovsko, okolí Radnic a Břas, Kaznějova a Třemošné. Uhlí zde bylo uloženo v malé hloubce (těžilo se z hloubek kolem 40, nejvýše 95 m). V mirošovské pánvi bylo výborné koksovatelné uhlí, které se dodávalo do koksovny v Rokycanech.[3]) Mirošovskou pánev ovládala Miröschauer Steinkohlengewerkschaft, která zde začala těžit v roce 1869, a to na vysoké technické úrovni (s úplnou zakládkou

---

[1]) Těžba kamenného uhlí v revírech Plzeň a Stříbro v miliónech q podle údajů *Statistisches Jahrbuch des k. k. Ackerbau-Ministeriums* (dále jen SJAM).

Rok	Plzeň	Stříbro	Celkem
1880	6,4	7,6	14,0
1883	7,0	7,9	14,9
1892	4,8	8,0	12,8
1901	3,0	9,5	12,5
1908	2,0	12,4	14,4
1913	1,6	12,0	13,6

[2]) Dále jen RBÚ.

[3]) Železniční trať Mirošov-Rokycany byla vybudována už v r. 1869.

a parním pohonem).[4]) V roce 1876 zaměstnávalo toto těžařstvo, založené v roce 1868 z iniciativy Rossitzer Bergbaugesellschaft v Brně, 1141 dělníků. V roce 1879 koupilo doly knížete Fürstenberga a ovládlo tak celou mirošovskou pánev.

Kolem roku 1880 rychle vzrostl majetek J. D. Starcka,[5]) majitele dolů a chemických závodů na Falknovsku a Plzeňsku. Starckovy doly byly u Kaznějova, Třemošné, Vranovic, Kříže, Radnic, Horního Stupna aj. V roce 1880 v nich bylo zaměstnáno 2284 dělníků. Doly však byly rozptýlené a vesměs menší (největší byly u Třemošné a Kaznějova, kde měl Starck své chemické závody). V roce 1885 byl Starckův majetek akcionován a přejmenován na Montan-und Industrialwerke, vormals J. D. Starck. Největší počet akcií držel zpočátku Starckův ředitel Schobloch, později měli rozhodující vliv Petschkové. V 90. letech však začaly v důsledku vyčerpání ložisek doly na Plzeňsku upadat.

Vedle těchto dvou největších těžařů podnikalo zde několik feudálů (hrabě Sternberg, hr. Wrbna, hr. Thurn-Taxis, kníže Fürstenberg) a tři menší těžarstva (Radnitzer Maxmilian-Bergbau Gesellschaft, Littitzer Steinkohlengewerkschaft, Hořowitz-Saligerische Gewerkschaft). Jak šlechtici, tak měšťanští podnikatelé zaměstnávali malý počet dělníků (v roce 1880 jednotlivé firmy jen od 100 do 300 osob).[6])

Rozdělení revíru mezi firmy, které vzniklo už před rokem 1880, se při klesající celkové těžbě vcelku udržovalo až do konce 90. let. V této době byla už v podstatě vytěžena pánev mirošovská a tamější těžařstvo pod změněným názvem začalo podnikat na Kladensku a Svatoňovicku. Po roce 1900 přestalo těžařstvo ve zdejším revíru podnikat, likvidovány byly i doly Littitzer Steinkohlengewerkschaft (důl Marie) a řada dolů Montánní společnosti. Určitý význam si udržovala ještě Třemošná a ještě déle Radnicko (zejména Břasy s doly hr. Sternberga). Počet malodolů v revíru postupně klesal, v roce 1910 byly téměř všechny mimo provoz.[7])

V podstatě zde v letech 1880—1914 došlo ke koncentraci majetku, i když revír postupně upadal a těžba se snižovala. Zároveň se majetek jednotlivých společností zmenšoval a snižoval se počet zaměstnaných horníků i u velkých společností, jak byly uzavírány vyčerpané doly. (Největší doly měly v roce 1910 méně než 200 dělníků).

V obvodě RBÚ Stříbro byla v roce 1880 největším těžařem společnost dr. Pankrazsche Erben (1880 zaměstnávala 1080 dělníků). Účastníky

---

[4]) M.J. Marek, *Uhelný průmysl v Československu a jeho vývoj* (P. 1925), str. 8.

[5]) Tehdy vlastně už jeho syna Antonína.

[6]) V roce 1885 bylo v obvodě RBÚ Plzeň 9 společností s více než 100 dělníky, 2 firmy od 50 do 100 dělníků a zbytek majetků tvořily malodoly, které byly už tehdy asi z 95 % mimo provoz.

[7]) V roce 1895 bylo v revíru 10 závodů s méně než 50 dělníky, v roce 1905 jich bylo již jen pět.

bylo několik prominentních plzeňských měšťanů. Společnosti patřily velké doly Krimmich, Lazarus a Sylvia. (Její majetek převzala v roce 1918 Škodovka.) Na druhém místě byl Westböhmischer Bergbau-Actienverein in Wien (Západočeský uhelný spolek) s účastí vídeňských kapitalistů. (V roce 1880 měl 1034 dělníků. Základem majetku spolku byly doly, patřící původně würtenberské firmě Born, Hagendorn u. Comp.) Spolek tehdy těžil v blízkosti Líň, kde už v roce 1865 založil důl Humboldt. Později byl hlavním dolem společnosti důl Sulkov.[8]) V roce 1889 koupila společnost (už od r. 1872 akciová) majetek Mantauer Gewerkschaft a začala v Mantově hloubit důl Austria, hluboký 250 m, kde se vedle plynárenského uhlí plátkového těžilo koksovatelné uhlí. V roce 1893 založila společnost v obci Vstiš u Dobřan důl Bayer, již v roce 1904 zastavený. V roce 1900 a 1908 byly vyhloubeny další dva doly v Týnci a Červeném Újezdě. Tento rychlý vzestup kapitálově silné společnosti byl doprovázen vzestupem zaměstnanosti.[9]) Už v 80. letech byla počtem dělníků předstižena Společnost dědiců dr. Pankraze a Západočeský uhelný spolek byl pak až do roku 1914 největším těžařem v revíru.[10])

Třetím velkým podnikatelem byla na Nýřansku Prager Eisenindustrie Gesellschaft (Pražská železářská), která těžila u Nýřan, Vlkýše a Rochlové (1880 : 981 dělníků), čtvrtá byla Blattnitzer Steinkohlengewerkschaft (1880 — 772 dělníků). Dále zde v roce 1880 těžilo Mantauer Gewerkschaft a svobodný pán Klein von Wisenberg (obě firmy měly asi po 200 dělnících). Z 28 malodolů, které byly v majetku jednotlivců, byla naprostá většina již mimo provoz. Západočeský spolek koupil na začátku 90. let i důlní majetek Pražské železářské společnosti a během 90. let se vytvořilo definitivní rozdělení revíru.

Přibližně do roku 1900 rostly ještě některé malé a střední majetky (Blattnitzer Steinkohlengewerkschaft, Andreas Ziegler'sche Erben), které měly kolem 400 dělníků, některé však naopak upadaly. Po roce 1900 zde zůstaly už jen velké podniky a na druhé straně několik menších dolů (do 100 dělníků), těžících na okrajích pánve, kdežto střední podniky prakticky zanikly.[11]) Po roce 1908 však začaly stagnovat i tři zbývající velké podniky, které už od roku 1901 omezovaly zaměstnanost.[12]) Došlo tedy k diferenciaci na velké a malé podniky.

---

[8]) Na dole Humbold, v roce 1865 hlubokém 146 m, se těžilo plynové uhlí, tzv. Blattenkohle. Důl Sulkov se začal hloubit v roce 1870 a těžil do roku 1901. V roce 1880 se v blízkosti Sulkova začala hloubit tzv. Pomocná jáma (Hilfsschacht).

[9]) 1880: 1034 dělníků, 1885: 1315, 1890: 1778, 1895: 2921, 1900: 3338, 1905: 3239:, 1910: 2776. (Podle příslušných ročníků *Österreichisches Montanhandbuch*).

[10]) *Uhlí a uhelné doly Západočeského báňského akciového spolku v Plzni a Žacléři*, Plzeň 1926, str. 7—9.

[11]) M. J. Marek, cit. dílo, str. 5—6.

[12]) Viz poznámka 9. Podobně i Blattnitzer Steinkohlengewerkschaft (1880: 772 dělníků, 1885: 518, 1890: 853, 1895: 741, 1900: 761, 1905: 544, 1910: 537).

Už na začátku sledovaného období byly na Nýřansku větší doly než v obvodě RBÚ Plzeň, kde se díky snadnějšímu přístupu ke slojím začalo ve větší míře těžit dříve. (V roce 1902 měly na Nýřansku 3 doly už přes 1100 dělníků, 4 doly přes 500 dělníků). Také vývoj společností zde na rozdíl od Plzeňska postupoval progresivně, v podstatě díky příznivým přírodním podmínkám. Nýřanské (a podobně i plzeňské) uhlí mělo značnou výhřevnost (kolem 7000 cal.), kterou předčilo uhlí kladenské, a kromě toho jeho průměrnou cenu zvyšovalo plynové uhí plátkové, hledané i zahraničními plynárnami. Toto uhlí se těžilo zejména na dole Humboldt (Západočeský uhelný spolek), na dolech Pankrazových a částečně i blatnických.[13]) Nevýhodou Nýřanska bylo značné množství poruch v uložení slojí, takže těžba byla poměrně nákladná.[14]) Potíže působila i značná mocnost slojí v některých pánvích (Břasy), kde se muselo těžit s úplnou zakládkou, což opět zvyšovalo náklady.[15])

Hlavní železniční trati byly v západních Čechách vybudovány již v předcházejícím období, hlavně na konci 60. a v průběhu 70. let, a tím byl umožněn rozsáhlý odbyt zdejšího uhlí. Na začátku 80. let se uhlí z Plzeňska dodávalo zejména do Prahy, do Lince pro dunajské parníky a samozřejmě do Plzně a plzeňské průmyslové oblasti. Z Nýřanska se exportovalo plynové uhlí zejména do Bavorska. Těžba však brzy nestačila domácí ani zahraniční poptávce a do Plzně a na Plzeňsko se začalo ve velkých množstvích dopravovat hnědé uhlí ze severních Čech a z Falknovska. V roce 1906 bylo do Plzně dodáno asi 1,5 mil. t severočeského hnědého uhlí. [16]) Export tvořil dost značnou část těžby. Zatím co do roku 1900 zůstával absolutně na přibližně stejné úrovni, po roce 1901 značně poklesl a na předchozí úroveň vystoupil až v době konjunktury v letech 1907—1908. V době následující krize znovu značně poklesl.[17])

Cena zdejšího uhlí byla poměrně vysoká, v Čechách to bylo nejdražší černé uhlí.[18]) Během 80. a 90. let ceny uhlí rostly poměrně rychle v revíru Stříbro, na Plzeňsku nastal rychlejší vzestup až na konci

[13]) J. Hrabák, *Železářství v Čechách jindy a nyní*. P. 1909, str. 375.
[14]) *Uhlí a uhelné doly . . .*, cit dílo, str. 9.
[15]) J. Hrabák, cit. dílo, str. 340.
[16]) *Statistik des nordböhmischen Braunkohlenverkehrs*, 1906.
[17]) Export uhlí z plzeňského a stříbrského revíru do celní ciziny (podle SJAM).
1 . . . absolutně (v mil. q) 2 . . . procento celkové těžby.

Rok	Z revíru Plzeň		Z revíru Stříbro	
	1	2	1	2
1880	0,9	14,3	2,3	38,2
1913	0,02	1,2	1,9	16,8

90. let. Cena uhlí tam potom po roce 1901 klesala, zatím co na Stříbrsku rostla. Pokles cen uhlí na Plzeňsku zároveň s omezováním těžby vedl k poklesu celkové peněžní hodnoty vytěženého uhlí po roce 1901. Už v 90. letech však i při stoupající ceně uhlí vlivem snižování těžby celková peněžní hodnota klesala, čímž se snižovala možnost velkých investic. V revíru Stříbro naopak až do roku 1908, kdy bylo dosaženo nejvyšší těžby a kdy se také zastavil vzestup cen uhlí, celková peněžní hodnota těžby stoupala. To se odráželo i v rostoucí prosperitě společností, které zde podnikaly. Rychlý růst hodnoty vytěženého uhlí nastal zejména v letech 1901—1908, kdy velmi rychle rostla těžba a stoupaly také ceny.

Zaměstnanost v revíru Plzeň od roku 1880 vcelku rovnoměrně klesala, nejrychleji v 90. letech, kdy také nejrychleji klesala těžba. Rychlým propouštěním těžaři zajišťovali stabilní produktivitu práce a snížení mzdových nákladů, což mělo napomoci udržení stability zisků. V letech 1880—1913 bylo propuštěno celkem 3666 horníků, z nichž jen část mohla najít práci na Stříbrsku. Většina (asi 2000 osob) musela hledat práci v jiných povoláních nebo odejít z revíru. Tito zkušení horníci odcházeli zejména do falknovského, ale také severočeského revíru, které se progresivně rozvíjely. V revíru Stříbro zaměstnanost stoupala nejrychleji v 90. letech.[19]) V období 1901—1908 zde zaměstna-

[18]) Průměrné ceny západočeského černého uhlí na dole v haléřích za 1 q (podle SJAM).

Rok	Revír Plzeň	Revír Stříbro
1880	67,64	56,20
1883	66,90	60,24
1891	74,42	86,38
1901	109,99	112,24
1908	90,62	120,31
1913	89,36	123,52

[19]) Počet dělníků uhelných dolů v revíru Plzeň a Stříbro (podle SJAM).

Rok	Plzeň	Stříbro
1880	4712	4680
1883	4688	5048
1892	3286	5862
1901	2126	6856
1908	1306	6910
1913	1046	6129

nost stagnovala, po roce 1908 dokonce velmi rychle klesala. Již od začátku 80. let klesala na Stříbrsku trvale produktivita práce.[20]) Zvyšování těžby se dosahovalo zvyšováním zaměstnanosti. Tento pokles produktivity pokračoval až do roku 1902 a teprve v roce 1905 bylo opět dosaženo úrovně z roku 1880. Pak však nastal rychlý vzestup, který pokračoval až do roku 1913. Produktivita v upadajícím revíru Plzeň, kde stagnovaly ceny uhlí a kde jeho celková peněžní hodnota klesala, v letech 1901 až 1908 spíše jen kolísala a v období 1909—1913 jen málo stoupla. Na vyčerpaných dolech nemohl už být dosažen obdobný vzestup produktivity jako na Stříbrsku, zejména asi proto, že se už nevyplácely podstatnější investice do strojního zařízení. (Nebyly např. instalovány nové parní stroje.)

Poměrně rychlý růst vybavení dolů parními stroji se projevoval na Stříbrsku v 80. letech, kdy síla těžních parních strojů vzrostla téměř o 100 % a jejich počet stoupl asi o dvě třetiny. To bylo znakem rozsáhlé technické obnovy a zakládání nových dolů. V 90. letech už síla parních strojů vzrostla méně a v letech 1901 až 1912 stagnovala. Také počet strojů už nerostl. Teprve v roce 1912 nastal rapidní vzestup. V této době byla na největších dolech zaváděna mechanická těžba, ale podíl strojně těženého uhlí nepřesáhl např. u Západočeského spolku do roku 1914 8 %.[21]) Prudkého zvýšení produktivity práce po roce 1901 bylo patrně dosaženo zaváděním strojní těžby, zlepšováním horizontální dopravy a koncentrací porubů, která se projevovala stálým zkracováním dopravních tratí pod zemí.

V souvislosti s rozvojem revíru a s poptávkou po pracovních silách v 80. letech rostly v revíru Stříbro poměrně rychle hornické mzdy.[22])

[20]) Roční těžba na 1 dělníka v revírech Plzeň a Stříbro v q. (Vypočteno z údajů SJAM).

Rok	Plzeň	Stříbro
1880	1350	1625
1883	1490	1480
1892	1445	1470
1901	1320	1390
1908	1498	1792
1913	1575	1953

[21]) V roce 1913 bylo na dolech Západočeského uhelného spolku v provozu 30 úderových šramaček a podíl strojně dobytého uhlí činil 5,73 %. (*Uhlí a uhelné doly . . .* cit. dílo, str. 49).

[22]) Zpráva Západočeského uhelného spolku mluví výslovně o nedostatku pracovních sil v době konjunktury v roce 1883, takže musely být zvýšeny mzdy. Čistý zisk byl v tomto roce jen 58 300 zl. a byl celý odepsán vzhledem k nákladům na hloubení nové Pomocné jámy. (*Österreichische Zeitschrift für Berg- u. Hüttenwesen* — dále jen ZBHW — 1883/295).

Naopak v 90. letech, kdy zaměstnanost rychle rostla, se růst průměrných mezd za směnu zpomalil.[23]) Podobně jako v jiných revírech docházelo zde ke značným poklesům průměrných mezd v době vrcholících konjunktur. Po roce 1901 začaly průměrné mzdy za směnu opět stoupat, přičemž klesala zaměstnanost. Uplatňovala se zásada „méně horníků, ale lépe placených". V průměru zde byly mzdy vyšší než v revíru Plzeň. Na Plzeňsku však nedošlo v 90. letech k takové stagnaci průměrných denních mezd jako v revíru Stříbro, patrně v důsledku toho, že zde nenastal příliv nekvalifikovaných pracovníků a snížení produktivity, ale naopak propouštění přebytečných sil. Nižší mzdy a celkem stabilní produktivita práce umožňovala patrně těžařům obstát v konkurenci. Až do konce 90. let byly v západních Čechách mzdy havířů vyšší než na Kladensku a Žacléřsku, ale mnohem nižší než v českých hnědouhelných revírech.

Vcelku nebyl rozvoj těžby uhlí na progresivním Nýřansku (RBÚ Stříbro) tak bouřlivý jako na přibližně stejně rozlehlém Slánsku, kde se v roce 1880 těžilo přibližně stejné množství uhlí jako na Nýřansku. V letech 1880—1914 nastalo na Nýřansku zvýšení těžby jen asi o 60 %. Rychlejšímu rozvoji bránily patrně hlavně dosti nepříznivé přírodní podmínky a poměrně malá rozloha dosud nevyčerpaných slojí. Z poměrně rychlého zvýšení těžby po roce 1900 se zdá, že příčiny dosavadního pomalého vzestupu byly spíš technického než hospodářského rázu.

Pronikání do větších hloubek a v důsledku toho rozvoj nýřanské pánve nastal v podstatě v 80. letech, či spíše na jejich začátku. Tehdy došlo k rozsáhlé technické rekonstrukci dolů. V tomto období rekonstrukce těžba teprve začínala rychleji stoupat. Dosti rychle rostly také ceny uhlí (zatímco v jiných revírech v 80. letech vcelku klesaly), stoupala i zaměstnanost a mírnějším tempem i mzdy horníků. Finanční situace těžařů byla v době rekonstrukce dosti svízelná, financovali investice a museli zvyšovat mzdy, přičemž ceny uhlí, těžba a tím i hodnota výroby rostly pomalu. Probíhala dosti rychlá koncentrace závodů. V 90. letech se na základě předchozího otevření nových důlních polí

[23]) Průměrné mzdy havířů za směnu v K (podle SJAM).

<table>
<tr><th>Rok</th><th>Revír Plzeň</th><th>Revír Stříbro</th></tr>
<tr><td>1883</td><td>2,20</td><td>2,56</td></tr>
<tr><td>1890</td><td>2,78</td><td>3,30</td></tr>
<tr><td>1900</td><td>2,86</td><td>3,34</td></tr>
<tr><td>1908</td><td colspan="2">3,55</td></tr>
<tr><td>1913</td><td colspan="2">3,69</td></tr>
</table>

začala rychle rozvíjet těžba (podobně jako v jiných revírech). Produktivita práce však klesala, zvyšování těžby bylo dosahováno zvýšenou zaměstnaností. Došlo i ke stagnaci průměrných mezd. Celková peněžní hodnota vytěženého uhlí však rostla, protože ceny uhlí v důsledku zvyšující se poptávky stoupaly. Tím se i při stoupající sumě vyplácených mezd hromadily zisky těžařů, kterých mohlo být použito k investicím.

Vývoj Plzeňska byl v podstatě určován tím, že zdejší ložiska byla vyčerpána. Produktivita práce zde na rozdíl od Nýřanska neklesala, čímž se relativně snižovaly mzdové náklady a udržovala konkurenční schopnost. Mzdy přitom rostly značně pomaleji než na Stříbrsku. Technická rekonstrukce se ve větších rozměrech neprováděla, je tedy dosti pravděpodobné, že stabilní produktivity bylo za zhoršujících se přírodních podmínek, kdy se už nevyplácely velké investice, na něž ani nebyly prostředky, dosahováno zvýšením intenzity práce. Postavení horníků zde bylo horší než v progresivně se rozvíjejícím revíru. Po roce 1901 došlo na Plzeňsku a Stříbrsku (na Plzeňsku v menší míře) ke zvýšení produktivity práce, k dosti rozsáhlému propouštění a zvýšení průměrných denních mezd. S menším počtem lépe placených horníků bylo s pomocí mechanizace dosaženo vyšších výkonů a na Nýřansku i absolutního zvýšení těžby. Zároveň začala zase koncentrace závodů a podniků, přerušená v 90. letech. Proti začátku 90. let značně klesl podíl mezd na cenách uhlí (z asi 63 % v roce 1892 na 47,8 % v roce 1902 a 42 % v roce 1911), stoupaly náklady na technické vybavení. Příznivým obdobím byla pro rozvíjející se Nýřansko léta 1892—1908. Osmdesátá léta byla dobou investic, které v následujícím období začaly nést zisk.

Kladenský revír se v mnoha rysech vyvíjel podobně jako západočeský kamenouhelný revír. Těžba zde také postupovala z malých pánviček na okrajích směrem do středu a do stále větších hloubek. Úložní poměry zde však byly příznivější než v západních Čechách. Menší doly na okrajích pánve u Vrapic, Brandýska, Buštěhradu, Slaného a Kralup a na západě u Rakovníka se opouštěly a těžba se přesunovala na území severně od Kladna.

Hlavní majetkové změny proběhly na Kladensku (obvody RBÚ Praha a RBÚ Slaný) před rokem 1880 a doznívaly v první polovině 80. let. V obvodě RBÚ Praha měly v roce 1880 největší význam doly Společnosti státní dráhy (Privilegierte öst.-ung. Staatseisenbahn Gesellschaft in Wien) u Dubí a Vřetovic, Pražské železářské společnosti (Prager Eisenindustrie-Gesellschaft) u Dubí, Rozdělova, Kročehlav a Malých Přílep a doly císaře Františka Josefa u Buštěhradu a Dubí. Poměrně nízkou těžbu měly doly ostravského podnikatele Ignáce Von-

dráčka a vídeňského obchodního domu bratří Gutmannů a Rakonitzer Steinkohlengewerkschaft Moravia na Rakovnicku, kde nastal už na konci 80. let úpadek. Vedle těchto velkých nebo středních společností zde bylo téměř 60 malodolů, jež byly už na začátku 80. let vesměs mimo provoz.

V obvodě RBÚ Slaný měly největší význam rovněž tři zmíněné podniky, které obsadily střed pánve na sever od Kladna. Vedle nich se na severním okraji pánve u Slaného udržovali feudální podnikatelé (hlavně svob. pán Riese-Stalburg, kníže Schwarzenberg a hrabě Clam-Martinic). Vedle těchto středních a menších podniků bylo na Slánsku asi 80—90 malodolů, které byly ze 70—80 % mimo provoz.[24])

Jak je vidět z údajů v poznámce, byl majetek velkých společností v roce 1880 dávno soustředěn v oblasti na východ od Kladna, kdežto obvod RBÚ Slaný byl dosud spíše oblastí malých a středních dolů.

V roce 1883 převzala většinu dosavadních císařských dolů Buštěhradská dráha, v jejíž správní radě byli mj. V. Lanna a kníže Fürstenberg, čímž se v revíru vytvořilo definitivní majetkové uspořádání.

Tři velké společnosti začaly na počátku 80. let investovat ve středu pánve (tj. v obvodě RBÚ Slaný) a zároveň nastala rychlá koncentrace podniků a úpadek malodolů na Slánsku. Osmdesátá léta byla obdobím rozsáhlých investic. Zatím co se v období 1868—1873 začalo s hloubením tří dolů (Bresson, Engerth a Barré v letech 1868 a 1872) a v letech 1874—1880 se začal hloubit jen 1 důl (Mayrau, 1874), v letech 1881 až 1891 se začalo s hloubením pěti dolů (1881 Robert, 1882 Ronna, 1885 Jan I, 1886 Jan II, 1889 Max).[25]) Na těchto investicích se podílely hlavně Společnost státní dráhy, která mj. rozšířila i existující doly Thinnfeld a Kübeck z poloviny století, a Pražská železářská společnost.

V polovině 80. let přibyla ke třem velkým společnostem Miröschau Libuschiner Gewerkschaft, která založila u Libušína doly Jan I a II

[24]) V roce 1880 měly největší společnosti tyto počty dělníků (Podle *Öst. Montanhandbuch* 1880):

	V revíru Praha	V revíru Slaný
Pražská železářská spol.	1838	594
Společnost státní dráhy	2184	489
Doly císaře Frant. Josefa	767	630
Gutmann a Vondráček	418	—
Moravia	303	—
Svob. pán Riese-Stallburg	—	115
Hr. Clam-Martinic	—	110
Kn. Schwarzenberg	—	40

[25]) F. J. Rež, *Stručná hornická historie Kladenska a Slánska,* str. 13. *Die Mineralkohlen Österreichs,* Wien 1903, str. 233—234.

a začala se tak připravovat na vyčerpání svých ložisek v Mirošově.[26]) Vedoucí postavení si v těžbě udržovala Společnost státní dráhy, která nakonec po roce 1905 získala doly Mirošovského těžařstva Jan a Schoeller[27]) Postupně byly některé staré doly zastavovány (v roce 1882 Ludvík ve Stelčevsi, 1886 Hoffnung u Dubí, 1891 Vitek a Průhon).

Budování dolů pokračovalo do stále větších hloubek. Už v roce 1868 hloubený důl Engerth dosáhl hloubky 400 m (tehdy nejhlubší v revíru), důl Mayrau byl hluboký 527 m, Důl Schoeller, hloubený v letech 1899 až 1902, byl hluboký 525 m, Wannieck (Pražská železářská) v Kamenných Žehrovicích z roku 1914 byl hluboký 432 m.[28])

V 90. letech byl hlouben už jen vzpomenutý důl Schoeller (Libušínské těžařstvo) a dále doly Theodor (Společnost státní dráhy) a Tragy (Buštěhradská dráha), v roce 1904 Laura u Lán (Anglicko-české kamenouhelné těžařstvo) a v letech 1913—1914 Wannieck. Byla tedy 80. léta dobou nejrušnější zakladatelské činnosti. Hloubení nových dolů se pochopitelně neobešlo bez instalace nových parních strojů, jejichž síla v revíru právě v 80. letech rapidně rostla. (Z 517 HP v roce 1880 na 2506 HP v roce 1892).

Během 90. let byly v obvodě RBÚ Praha zavírány malé doly, v roce 1905 byly v provozu už jen čtyři. V obvodě RBÚ Slaný se i po roce 1900 udrželo ještě asi 10—13 malých dolů kolem Slaného a větší Anglicko-české kamenouhelné těžařstvo. Na konci 90. let byly zastaveny doly Pražské železářské u Kladna. Dále rostly doly Buštěhradské dráhy v revíru Praha, ale zejména doly Pražské železářské a Společnosti státní dráhy v revíru Slaný. Rozhodující význam měly po likvidaci Mirošovského těžařstva 3 velké společnosti, které v roce 1910 těžily dohromady 96 % celkové těžby kladenského revíru. Největší těžbu měla v té době Pražská železářská společnost (13 miliónů q), po ní následovala Společnost státní dráhy (6,4 mil. q) a Buštěhradská dráha (3,9 mil. q).

V 90. letech, kdy už vybavování těžními stroji rostlo pomaleji, nastal naopak v revíru Slaný rozvoj délky důlních tratí (v letech 1890—1900

---

[26]) Nedosáhla však nikdy významu tří velkých společností. V roce 1890 zaměstnávala 457 dělníků.

[27]) Majetky hlavních společností byly rozloženy tak, že Pražská železářská měla obsazena ložiska kolem Kladna (kde bylo i koksovatelné uhlí, které však po zavedení thomasování už pro nízkou kvalitu nemohlo být v železárnách používáno), s dolem Max, Buštěhradská dráha s doly Ferdinand, Franz-Josef a Tragy pole na severovýchod od majetku Pražské železářské a Společnost státní dráhy doly Thinnfeld, Kübeck, Barré, Ronna, Bresson, Engerth, Theodor a Layer; u Libušína dolovala Miröschau-Libuschiner Steinkohlengewerkschaft a na východ od jejího pole získala už v 70. letech nové důlní pole Pražská železářská (tam byly vybudovány doly Mayrau a Robert).

[28]) A. Haase, *Geschichte und Entwicklung des Kladno-Buštěhrader Steinkohlenbergbaues* (Kladno 1915).

přibližně o 100 %). Nasvědčuje to otevírání nových pater a polí. Růst délky dopravních tratí pokračoval až do roku 1914. Vybavování dolů silnějšími těžními stroji zde pokračovalo rovnoměrně. Až do roku 1900 rostl i počet těžních strojů, teprve po roce 1900 se tento růst zastavil. Naopak v upadajícím revíru Praha byla důlní pole opouštěna a dopravní trati se až do roku 1914 zkracovaly. Větší modernizace těžních strojů zde nastala jen v letech konjuktury 1897—1901, později došlo opět ke stagnaci.[29]) Otvírání nových důlních polí pokračovalo tedy na Slánsku až do roku 1914, zatímco budování nových dolů a pronikání do větších hloubek v podstatě skončilo kolem roku 1900. Těžba se však i nadále zvyšovala, ale — podobně jako na Nýřansku — jen do roku 1908, pak nastala stagnace. Nejrychlejší růst těžby nastal v revíru Slaný v 80. letech, kdy těžba stoupla více než 2,5krát. Rychle rostla ještě do roku 1899 a pak znova v období 1901—1908 (vzestup o 22 % v porovnání s rokem 1901). Revír Praha upadal (pokud jde o výši těžby) nejrychleji v 80. letech. Úpadek se zpomalil v letech devadesátých a téměř se zastavil po roce 1901. Období konjunktury 1906—1908 bylo tedy velmi příznivé jak pro revír západočeský, tak pro revír kladenský. Krize po roce 1908 však způsobila nový úpadek těžby.

Oblastí odbytu kladenského uhlí, které se těžilo v poměrně příznivých geologických podmínkách (mocná hlavní sloj, poměrně málo poruch), mělo však nižší výhřevnost než černé uhlí západočeské (5000 až 5700 cal. ve středu pánve), byla jen středočeská průmyslová oblast, Polabí s dobře vybudovanou železniční sítí a zčásti jižní Čechy, kde mu však konkurovalo uhlí plzeňské a severočeské. Nepatrná množství se vyvážela do Saska.[30])

Průměrná cena kladenského uhlí byla značně nižší než cena černého

[29]) Počet a síla parních těžních strojů v HP v revírech Praha a Slaný (podle SJAM).

Rok	Revír Praha		Revír Slaný	
	počet	síla	počet	síla
1883	26	968	20	1125
1892	22	808	24	2506
1901	16	1190	29	3202
1908	13	1072	24	4260
1912 8	11	1018	26	4318

[30]) Export z celého Kladenska činil v roce 1880 jen 0,62 % těžby, v r. 1892 jen 6,98 %, 1901 to bylo 9,66 %, v roce 1913 2 milióny q, tj. 7,9 % těžby.

uhlí západočeského,[31]) ale o 50—100 % vyšší než severočeského hnědého uhlí, které mělo téměř stejnou výhřevnost, u nejlepších druhů dokonce vyšší.[32]) Proto mu mohlo uhlí kladenské konkurovat jen tam, kde se požadovaly určité vlastnosti, nebo tam, kde dopravní náklady na uhlí severočeské byly příliš vysoké. Už v 70. letech proto začalo do středních Čech a do Prahy pronikat hnědé uhlí severočeské.

Podobně jako v jiných revírech rostly ceny kladenského uhlí nejrychleji v 90. letech a značně stoupaly i v období konjunktury 1906—1908, vývoj byl tedy analogický obecnému vývoji cen uhlí v českých zemích. Jejich vzestup byl však vcelku pomalejší než v západních Čechách. Na rozdíl od Nýřanska v 80. letech ceny kladenského uhlí stagnovaly. Těžba však přitom rapidně rostla, takže celková peněžní hodnota vytěženého uhlí také poměrně rychle vzrůstala. Když začaly v 90. letech ceny kladenského uhlí rychle růst, stoupala dále peněžní hodnota těžby, i když produkce nerostla již tak rychle jako v 80. letech. Příznivý růst peněžní hodnoty vytěženého uhlí pokračoval na Slánsku ještě do roku 1908, kdy se růst cen zpomalil a těžba poklesla, což se odrazilo ve stagnaci peněžní hodnoty těžby.

Vývoj byl ovšem odlišný v progresivním revíru Slaný a v upadajícím revíru Praha, kde peněžní hodnota těžby do roku 1901 klesala a po roce 1900 stagnovala. V revíru Praha byly zavírány doly. Počet dělníků na zbývajících dolech ani technické vybavení se nezvyšovalo. Produktivita práce (na rozdíl od rovněž upadajícího Plzeňska) klesala, ale přibližně stejným tempem klesala produktivita i v progresivně se rozvíjejícím revíru Slaný. K poklesu produktivity došlo v obou revírech už v průběhu 80. let, zvlášť rychlý pokles však nastal v letech devadesátých. Situace se zlepšila po roce 1901, zejména v revíru Praha. Po roce 1908 produktivita v obou revírech vcelku stagnovala. Stagnace produktivity i v progresivním revíru Slaný je nejnápadnějším jevem vývoje Kladen-

[31]) Průměrné ceny kladenského uhlí na dole v haléřích za 1 q:

Rok	Revír Praha	Revír Slaný
1880	58,18	57,44
1883	57,70	55,72
1892	53,22	55,18
1901	76,82	79,04
1904	73,43	97,32
1913	100,79	103,28

[32]) V roce 1901 stál např. 1 q mosteckého uhlí v průměru 51,52 hal/q, v roce 1913 49,52 hal. Výhřevnost mosteckého uhlí se pohybovala mezi 4500 a 5800 cal., u Bíliny byla až 7100 cal. (*Die Mineralkohlen* . . . 1903, str. 330—331).

ska. Nejvyšší produktivity bylo na Slánsku dosaženo v době oživení 1896—1897 (2865 q za rok na 1 dělníka). Později se produktivita vyvíjela běžným způsobem (poklesy v dobách konjuktury, vzestup v dobách krize a v dobách oživení), přičemž stagnovala. Zdá se, že po roce 1900 nenastala na Kladensku hromadná technická rekonstrukce, obvyklá v jiných revírech.

Zaměstnanost se v revíru Slaný v souladu s vývojem těžby a otvíráním nových dolů rychle zvyšovala v 80. letech. V 90. letech se růst počtu dělnictva zpomalil, ale trval až do roku 1908, kdy nastalo propouštění. V revíru Praha se propouštělo trvale.[33]) Také mzdy horníků zde byly v průměru nižší než na Slánsku. V revíru Slaný už v polovině 80. let přesáhla úroveň mezd havířů úroveň těchto mezd na Nýřansku a od té doby se zde mzdy udržovaly stále na vyšší úrovni než v západních Čechách.[34])

---

[33]) Počet dělníků v revírech Praha a Slaný (podle SJAM).

Rok	Revír Praha	Revír Slaný
1880	4945	2200
1883	4766	2334
1892	3702	5719
1901	3406	7492
1908	2937	9407
1913	2501	8963

Produktivita práce v revírech Praha a Slaný (roční výkon 1 horníka v q):

Rok	Revír Praha	Revír Slaný
1880	2290	2440
1883	2485	2600
1892	2105	2405
1901	1850	2255
1908	2131	2266
1913	2041	2268

[34]) Průměrné denní mzdy havířů v revírech Praha a Slaný (podle SJAM).

<table>
<tr><th>Rok</th><th>Revír Praha</th><th>Revír Slaný</th></tr>
<tr><td>1883</td><td>2,14</td><td>2,20</td></tr>
<tr><td>1890</td><td>2,90</td><td>3,20</td></tr>
<tr><td>1900</td><td>3,30</td><td>3,20</td></tr>
<tr><td>1908</td><td colspan="2">3,46</td></tr>
<tr><td>1913</td><td colspan="2">3,69</td></tr>
</table>

Pozoruhodná je stagnace průměrných denních mezd na Slánsku v letech devadesátých, kdy počet horníků stále ještě rychle stoupal a byla otvírána důlní pole a naopak vzestup mezd v té době v revíru Praha, kde se propouštělo. Vysvětlitelné by to bylo propouštěním nekvalifikovaných, čímž by vzrůstaly mzdy zbylých dělníků s lepší kvalifikací. Pokles produktivity, který nastal až v době konjunktury, by pak byl vysvětlitelný lepšími odbytovými podmínkami, mírným vzestupem zaměstnanosti a v důsledku toho snížením intenzity práce, přičemž mzdy ještě dále rostly. Naopak v revíru Slaný došlo během 90. let k dosti rozsáhlému přijímání nových dělníků, z velké části zřejmě nekvalifikovaných, čímž stagnovala produktivita a mzdy. Nejrychleji rostly denní mzdy v 80. letech, v době rozsáhlého budování nových dolů. Při klesajících cenách uhlí a vzestupu zaměstnanosti se tím těžaři dostávali, podobně jako v jiných revírech, do špatné hospodářské situace. Naopak po roce 1900 rostly mzdy už dosti pomalu.

Období 80. let bylo tedy na Slánsku dobou budování nových dolů a koncentrace podniků, kdy zisky těžařů v důsledku značných investic a stagnace cen uhlí nerostly příliš rychle. Bylo tím však připraveno období ekonomických úspěchů, zasahující léta devadesátá a období konjunktury 1906—1908. V těchto hlavních rysech se zde vývoj podobal vývoji na Plzeňsku.

Malý revír žacléřsko-svatoňovický měl jen místní význam pro textilní průmysl v severovýchodních Čechách a otop v domácnostech. Těžba však nikdy nestačila poptávce zdejšího průmyslu a do krkonošského předhůří i nížiny kolem Hradce Králové se dodávalo uhlí hornoslezské a severočeské. Malá část těžby se z revíru vyvážela do Pruského Slezska. Zdejší uhlí bylo koksovatelné a dosti výhřevné (5100—6900 cal.), ale znehodnocovalo je velké množství drobného uhlí a prachu. Železniční síť byla dokončena v průběhu 60. a 70. let (trati Trutnov—Stará Paka, Choceň—Broumov a spojky do Žacléře a Svatoňovic).

Na začátku 80. let doloval ve svatoňovické části revíru princ ze Schaumburg-Lippe (roku 1880 zaměstnával 1025 dělníků). V žacléřské části revíru těžilo Schatzlauer Steinkohlengewerkschaft, v 90. letech už majetek firmy Erlanger und Söhne ve Frankfurtě n. Mohanem (562 dělníků) a bratři Müllerové (těžařstvo Mariahilfsgrube v Lamprechticích). Kromě toho bylo v revíru 9 malodolů, zejména v okolí Radvanic. Toto majetkové složení revíru se udrželo až do roku 1897, přičemž počet menších dolů postupně klesal, v roce 1910 byly v provozu už jen dva se 125 dělníky.

Až do roku 1897 revír stagnoval, těžba stále jen nepatrně převyšovala 2 milióny q a také počet dělníků se neměnil, kolísal mezi 1800 a 2000 osob. Také produktivita práce se neměnila, kolísala kolem 1100 q na

horníka za rok. Nové doly nebyly otvírány. Rovněž ceny uhlí zůstaly po celých 20 let na téměř stejné úrovni, stouply celkem nepatrně jen na začátku 90. let a udržovaly se pak na dosažené výši. V důsledku toho nestoupala ani celková peněžní hodnota vytěženého uhlí. Revír v tomto dvacetiletí byl typicky stagnujícím revírem, který v důsledku malé rozlohy ložiska a zejména pro nedostatek kapitálu majitelů nerozvíjel těžbu. Technická rekonstrukce se sice prováděla (byly instalovány silnější parní stroje), ale tím byl jen vyrovnáván úbytek uhlí v přístupnějších partiích dolů.

Významné změny nastaly v roce 1897. Tehdy převzalo stagnující doly prince von Schaumburg bývalé Mirošovské těžařstvo, nyní Miröschau-Libuschiner-Schwadowitzer Actiengesellschaft (kuksy byly vyměněny za akcie), které známe z plzeňského a kladenského revíru. Zároveň v letech 1896 a 1898 koupil Západočeský uhelný spolek doly Erlangerovy (vlastně Frankfurtské hypoteční banky = Schatzlarer Steinkohlenwerke) a doly bratří Müllerů.

Obě kapitálově silné firmy ovládly tak prakticky celý revír a zahájily rozsáhlou investiční činnost. (Během pěti let stoupla síla těžních strojů v revíru více než 3,5krát.) První firmě patřily doly Xaver v Sedlovicích, Jibka a Ida ve Rtyni, Josef v Bohdašíně a Wilhelm ve Žďárku. Společnost soustavně koncentrovala provoz, v roce 1910 se těžilo už jen na dolech Ida a Karel (oba ve Rtyni). Západočeský uhelný spolek soustředil těžbu do dolů Elisabeth v Žacléři a Marie v Lamprechticích. V roce 1910 zde bylo zaměstnáno dohromady 1718 horníků, šlo tedy o velké závody. Mirošovské (nyní vlastně už jen Svatoňovické) těžařstvo zaměstnávalo 730 horníků. Změna majitelů nastala právě v době zvýšené poptávky po uhlí. Ceny žacléřsko-svatoňovického uhlí rychle stouply a značně se zvýšila i peněžní hodnota těžby. Také kvantum těžby značně vzrostlo (v letech 1896—1901 z 1,9 mil q na 3,6 mil q) a začala se zvyšovat i produktivita práce, která pak stoupala i nadále. Vrcholu těžby bylo dosaženo v roce 1913, přičemž zaměstnanost stoupla jen v letech 1898—1902 (z 1898 na 2742 osob), ale později zase klesala, zejména v krizi po roce 1902. V roce 1913 pracovalo v revíru 2532 horníků.

Je vidět, že technická rekonstrukce dolů umožnila zvyšování těžby a zaměstnanosti. Po roce 1902 se ovšem jako v jiných revírech i zde projevilo omezování zaměstnanosti za současného značného růstu produktivity práce. Mzdy, které přitom stále zůstávaly nejnižší v českém hornictví, začaly poměrně rychle růst, zvláště v období 1906—1912, kdy zaměstnanost už jen stagnovala. Obě společnosti se řídily zásadou, osvědčenou v jiných revírech: méně horníků lépe placených. Náklady na mzdy se tím relativně snižovaly, přičemž rostly výkony.

Revír se tedy až do začátku konjunktury v r. 1897 vyvíjel netypicky, pro nedostatek kapitálu stagnoval. Později byl zapojen do obecného

vývoje a uplatňovaly se v něm tytéž tendence jako v celém českém kamenouhelném hornictví.[35])

Přibližně stejně velkou těžbu jako žacléřsko-svatoňovický měl revír rosicko-oslavanský. Uhlí se odtud dodávalo zejména do Brna, do okolní průmyslové oblasti a jihomoravských cukrovarů, zčásti i do Vídně, kde však byl odbyt malý.[36]) V celé oblasti odbytu rosicko-oslavanského uhlí a zejména ve Vídni konkurovalo uhlí ostravské a hornoslezské, které se těžilo v lepších geologických podmínkách a bylo lacinější. Výhřevnost rosicko-oslavanského uhlí byla 6600—7250 cal., bylo tedy poměrně kvalitní. Železniční spojení revíru s Brnem bylo vybudováno už v roce 1856 (do Zastávky a v r. 1886 byla trať prodloužena do Okříšek.)[37])

Nejvýznamnější společností byla v revíru už v roce 1880 Rossitzer Bergbau Gesellschaft (v r. 1880 zaměstnávala 954 horníků), společnost, která vznikla v roce 1870 sloučením několika menších podniků. (Zároveň společnost založila Mirošovské uhelné těžařstvo se sídlem v Rokycanech. Vedoucím činitelem obou společností byl brněnský průmyslník rytíř v. Schoeller.)[38]) Vedle této největší společnosti zde bylo takzvané Rahnovo těžařstvo Liebe Gottes (1880 : 339 horníků) a Actiengesellschaft der Inneberger Hauptgewerkschaft in Wien (1880 : 310 horníků). Majetek těžařstva Dreieinigkeitszeche byl trvale mimo provoz. Už od 1868 zde existoval prodejní kartel tří společností.

---

[35]) Základní statistické údaje o žacléřsko-svatoňovickém revíru (podle SJAM).

Rok	Těžba v miliónech q	Počet horníků	Roční těžba na 1 horníka v q	Prům. cena 1 q uhlí v hal.	Hodnota výroby v mil. K	Průměrná denní mzda havíře v hal.	Síla parních těžních strojů v HP	Počet závodů v provozu
1880	2,0	1930	1040	72,86	1,4	.	238	13
1883	2,4	1910	1280	70,84	1,8	170	258	13
1892	2,4	2004	1200	76,52	1,8	202	431	13
1901	3,6	2704	1350	105,47	3,8	288*	480	8
1908	4,4	2549	1713	101,64	4,4	339	1315	9
1913	4,6	2532	1824	108,13	5,0	362	1275	5

*) 1900.

[36]) A. Karlik, *Dějiny rosicko-oslavanské pánve* (Lidový kalendář Horník 1934, str. 39).

[37]) Tamtéž, str. 38—39.

[38]) *Grossindustrie Österreichs I*, Wien 1898, str. 265.

V roce 1881 koupila Rosická společnost majetek Inneberského těžařstva a v revíru zůstaly už jen dvě společnosti: Rosické těžařstvo a Liebe Gottes. Zatímco doly první společnosti vcelku stále rostly, doly těžařstva Láska boží po roce 1900 stagnovaly.[39])

Těžba v revíru vzrůstala celkem stejným tempem v 80. i 90. letech. Po roce 1901 nastal pokles tempa růstu těžby a zároveň stagnace zaměstnanosti, která rostla nejrychleji v 90. letech. Ceny uhlí v 80. letech stagnovaly, začaly růst v 90. letech, po roce 1901 se ustálily kolem 105 hal. za 1 q a rychle stouply v konjunktuře 1907—1908. Po roce 1908 opět klesly. Rychlý růst cen v 90. letech a jejich ustálení po roce 1901 umožnilo zvyšování peněžní hodnoty vytěženého uhlí, které však nepokračovalo takovým tempem jako v českých progresivních revírech a tím spíše ne jako na Ostravsku. V 80. letech nedošlo v revíru ke zvyšování síly parních strojů. Délka dopravních tratí pod zemí se zkracovala, což nasvědčuje koncentraci nebo opouštění důlních děl. Produktivita práce stoupala. Zároveň rostly denní mzdy horníků a vcelku stagnovala zaměstnanost. V 90. letech naopak stagnovaly denní mzdy a produktivita, zaměstnanost rychle rostla. Těžba sice rostla také, ale jen pomalým tempem, v důsledku růstu cen uhlí však stoupala jeho celková peněžní hodnota. Zdá se, že revír byl v té době omezován konkurencí a postupným vyčerpáváním snadněji dostupných ložisek. Také příznivější cenové podmínky netlačily těžaře tolik k racionalizaci. K té došlo po roce 1901, ale až do roku 1906 se její důsledky na těžbu příliš neprojevovaly. Vzestup zaměstnanosti v 90. letech byl doprovázen stagnací denních mezd a těžba také stagnovala, stoupla teprve v době vrcholící konjunktury v letech 1907—1908.

Produktivita práce stoupala poměrně rychle v 80. letech, naopak během 90. let poklesla — podobně jako ve většině revírů, kde se v té době zvyšovala zaměstnanost — a začala stoupat až po roce 1901, přičemž však teprve v roce 1913 vystoupila nad úroveň roku 1890. Úpadek produktivity práce byl patrně způsoben nejen extensivním rozvojem zaměstnanosti, ale také vyčerpáním snáze dostupných partií. V letech 1902—1905 podnikla Rosická společnost rozsáhlou technickou rekonstrukci svých dolů, kterou řídil Jaroslav Jičínský. Některé doly byly uzavřeny, provoz byl koncentrován a proniklo se do větších hloubek (přes 500 m).[40]) Počet dělníků této společnosti se zvýšil a stoupal ještě i později. Vzestup produktivity však nebyl příliš rychlý, zato těžba

[39]) Rossitzer Bergbau . . . 1880: 954 dělníků, 1885: 1408, 1890: 1399, 1895: 1412, 1900: 1935, 1905: 2146, 1910: 2373; Liebe Gottes: 1880: 339, 1885: 396, 1890: 387, 1895: 533, 1900: 583, 1905: 543, 1910: 498 dělníků. (Podle *Österreichisches Montanhandbuch.*)

[40]) Síla těžních parních strojů vzrostla v letech 1902—1905 ze 732 HP na 2852 HP, přičemž byly v letech 1901—1905 otevřeny 3 nové doly.

stoupla velmi podstatně (v letech 1901—1908 o 1,3 miliónů q), což však bylo spíše důsledkem konjunktury než technické rekonstrukce samé.[41]) (V době deprese 1903—1905, kdy byla rekonstrukce prováděna, se těžilo jen 4,4—4,6 mil. q, před rekonstrukcí v roce 1901 to bylo 5,4 mil. q, v roce 1908 6,7 mil. q. Rekonstrukce zřejmě umožnila zvýšení těžby, ale muselo se počkat na příznivější obchodní poměry.)

V moravské části ostravsko-karvinského revíru patřilo v roce 1880 121 důlních měr Bankovnímu domu Rotschild (Creditanstalt für Handel und Gewerbe in Wien). Byly zde doly Karolina a Šalomoun, jejichž pachtýři byli I. Vondráček a bratři Gutmannové. Oba doly zaměstnávaly 703 dělníků. Pak zde byl důl Hlubina, jehož pachtýřem byla Betriebsgesellschaft der vereinigten Witkowitzer Steinkohlengruben, Vítkovická nájemní společnost, jejímiž účastníky byli bratři Gutmannové, Bankovní dům Rotschild a I. Vondráček. Ředitelem tu byl W. Jičínský. Důl zaměstnával 453 dělníků. Rotschildovy doly, oddělené od Vítkovických železáren, byly v nájmu již od roku 1870. [42]) Po uplynutí nájemní smlouvy byly v roce 1895 pronajaté Rotschildovy doly (Bettina-Eleonora, Karolina, Šalamoun, Hlubina) i doly jaklovecké, hrušovské a petřkovické (do té doby v nájmu Gutmannů za účasti Rothschilda) přivtěleny k Vítkovickému hornímu a hutnímu těžařstvu (Witkowitzer Bergbau u. Eisenhüttengewerkschaft in Witkowitz).[43]) Vedle těchto dolů patřily Rotschildovi také doly Anselm a Oskar v Pruském Slezsku.

[41]) Základní statistické údaje o rosicko-oslavanském revíru (podle SJAM).

Rok	Těžba v mil. q	Počet horníků	Roční těžba na 1 horníka v q	Prům. cena 1 q uhlí v hal.	Hodnota výroby v mil. K	Průměrná denní mzda havíře v hal.	Síla parních těžních strojů v HP	Počet závodů v provozu
1880	2,3	1745	1315	107,38	2,4	2,26	399	11
1883	3,0	1847	1625	97,84	3,0	2,34	383	8
1892	3,5	2006	1755	99,50	3,4	2,80	605	8
1901	4,3	2884	1485	124,73	5,4	2,91*	732	5
1908	4,6	2855	1605	144,11	6,7	3,00	2852	7
1913	5,1	2743	1822	122,16	6,2	3,21	2824	9

* 1900.

[42]) J. Korábek, *Vývoj pojmenování dolů v OKR s přihlédnutím k majetkovým vztahům a organizačním změnám* (Slezský sborník 1964, str. 77—78).
[43]) *Kamenouhelné doly ostravsko-karvinského revíru* (Ostrava 1928) IV/35.

Dále zde byl majetek Severní dráhy Ferdinandovy (Kaiser Ferdinands Nordbahn) s doly František, Jindřich a Jiří v okolí Ostravy (103 dolních měr a 611 dělníků i s koksovnami). Ve správní radě společnosti zasedala vysoká šlechta (markrabě Pallavicini, hr. Hardegg, hr. Bylandt-Rheidt, hr. Waldeck-Montefort aj.). Ve slezské části revíru byl v té době majetek Bankovního domu Rotschild v Polské Ostravě (625 dělníků i s koksovnou), Hrušově (139 dělníků), Doubravě a Orlové (1050 dělníků). Ředitelem zde byl E. Hořovský. Severní dráha Ferdinandova zaměstnávala v Hrušově 265 dělníků, v Polské Ostravě 935 dělníků, v Michálkovicích 882 dělníků. Johann hrabě Wilczek zaměstnával v Polské Ostravě 1216 dělníků. Zwierzinovo těžařstvo 429 dělníků, kníže Salm v Polské Ostravě 662 dělníků (doly Salm II a VII), hrabě Larisch-Mönnich v Petřvaldě 390 dělníků, K. k. privilegierte Actiengesellschaft der Inneberger Hauptgewerkschaft, známá z Rosicka-Oslavanska, měla v Orlové 29 důlních měr, na nichž netěžila, bratři Gutmannové a I. Vondráček zaměstnávali na dole Žofie v Porubě 468 dělníků a v Orlové-Lazech 590 dělníků. (V roce 1889 prodal Vondráček svůj podíl — 1/3 celého majetku společnosti — Gutmannům.) Hrabě Larisch-Mönnich v Karviné zaměstnával 2047 dělníků a arcivévoda Albrecht v Karviné 902 dělníků (s doly Gabriela, Hohenegger a Albrecht v Petřvaldě).

Podle počtu dělníků byly největší doly Rotschildovy, které ovšem z velké části byly v nájmu, pak doly Severní dráhy a po nich doly hr. Larische. Malodoly v té době už na Ostravsku nebyly. Většina důlního majetku zde byla v rukou jednotlivců, jen Severní dráha Ferdinandova byla v té době akciovou společností. [44]).

V průběhu 80. let se majetkové rozdělení revíru příliš nezměnilo. V roce 1889 koupil V. Vondráček jako náhradu za svůj podíl v těžařstvu Orlová-Lazy kutací práva v katastru obce Mariánské Hory a vybudoval zde důl Ignát, který začal těžit teprve v roce 1895.[45]) Už v roce 1897 byl však tento důl prodán nově vzniklé Společnosti Mährisch-Ostrauer Steinkohlengewerkschaft Marie-Anne, jejíž všechen majetek (doly Ignát, Bedřich a Odra), majetek Akciové společnosti hornoslezských koksáren v Berlíně, koupila v roce 1911 Báňská a hutní.

Během 80. let vzrostly zejména rotschildovské doly v Moravské Ostravě (1890 = 2666 dělníků), dosti značně také doly Severní dráhy v Polské Ostravě (z 935 dělníků v roce 1880 na 1730 dělníků), doly hraběte Wilczka, doly knížete Salma v Polské Ostravě, doly bratří Gutmannů a I. Vondráčka u Orlové a Lazů, hraběte Larische u Karviné

---

[44]) *Österreichisches Montanhandbuch 1880.*
[45]) B. Stočes, *25 let Báňské a hutní,* Praha 1931, str. 249.

(3138 dělníků) a doly arcivévody Bedřicha v Karviné (2100 dělníků), které těžily z objevů slojí v jižní části karvinského revíru.

K podstatným změnám došlo ve druhé polovině 90. let. Z okruhu podnikatelů zmizel v letech 1896—1897 V. Vondráček, jehož majetek v Mariánských Horách byl, jak už bylo uvedeno, prodán. (Podobně byly prodány Vondráčkovy majetky na Rakovnicku a Falknovsku.) V roce 1895 byl veškerý rotschildovský majetek v revíru přivtělen ke společnosti Witkowitzer Bergbau (Vítkovické horní a hutní těžařstvo) i s nově Vondráčkem a Gutmannem vybudovaným dolem Ludvík ve Vítkovicích (hloubení v roce 1891).

Po roce 1897 prodal hrabě Larisch své doly v Petřvaldě, Porubě a Rychvaldě nově vzniklé společnosti Ostrau-Karviner Montangesellschaft in Peterswald. Společníky byli hrabata Bellgardové a Larisch-Mönnichové, hrabě Wilczek, hraběnka z Thun-Hohensteinu a jiní šlechtici. Původně akciová společnost, v níž rozhodující vliv měli Gutmannové, byla v r. 1907 přeměněna na společnost s ručením omezeným. Touto změnou zesílil dále vliv Gutmannů v revíru.[46])

Současně byly v roce 1896 přeměněny Salmovské doly na akciovou společnost Ostrauer Bergbaugesellschaft, vormals Fürst Salm. Společnost začala v r. 1898 hloubit důl Louis, dokončený až v roce 1912. Ve správní radě společnosti byl vedle Ericha hraběte Salma a hraběte Vojtěcha Šternberka také finančník rytíř Ph. v. Gomperz.[47]) (V roce 1916 převzala tuto společnost do nájmu Báňská a hutní společnost a v roce 1922 obě splynuly.)

Na konci 19. století tedy v revíru významně zesílily akciové společnosti. Vedle Zvěřinova těžařstva zde zbyly jako majetky jednotlivců už jen doly hraběte Wilczka, hraběte Larische, doly bratří Gutmannů a arcivévodské doly.

Po roce 1900 došlo už jen k jedné významné změně. Arcivévodský majetek (arcivévody Bedřicha) převzala nově vytvořená Báňská a hutní (Österreichische Berg- u. Hüttenwerksgesellschaft in Wien), v níž rozhodující vliv měl vídeňský Bodenkreditanstalt. Generálním ředitelem společnosti se stal G. Günther. V roce 1911 koupila společnost majetek Marie-Anna (doly Ignát a Odra), v roce 1915 koupila akcie Ostrauer Bergbau — AG.[48]). Z původních 10 % podílu těžby společnosti na celorevírní těžbě stoupl do roku 1913 její podíl na 20 %. V roce 1907 začala společnost s hloubením dolu Austria v Karviné a v r. 1912 dolu Habsburg v Petřvaldě. Kromě toho začala v revíru těžit Alpine Montangesellschaft, která převzala důlní pole Inneberského těžařstva s dolem

---

[46]) *Grossindustrie Österreichs I* (Wien 1898), str. 276.

[47]) Tamtéž, str. 277. *Österreichisches Montanhandbuch* 1905.

[48]) B. Stočes, cit. dílo, str. 276.

Schurfschacht, přezvaným na Alpinenschacht či důl č. I (r. 1910 měla 731 horníků) a Dziedzitzer Montangewerkschacht in Mährisch Ostrau (důl Silesia se 728 dělníky v r. 1910). V roce 1906 byly převedeny železnice Severní dráhy do vlastnictví státu, doly však zůstaly v majetku společnosti.

V letech 1892—1901 rostly rychle Rotschildovy doly a doly Severní dráhy v moravské části revíru, doly společnosti Marie-Anna, Rotschildovy doly v Doubravě a Orlové a doly Severní dráhy v Polské Ostravě, Michálkovicích a Hrušově, doly bratří Gutmannů a arcivévodský majetek na Karvinsku. Pomaleji se vyvíjely doly hraběte Larische a knížete Salma v Karviné, zatímco Zwierzinovy doly a petřvaldské doly Larischovy stagnovaly. Po roce 1901 rychle rostly zejména závody Báňské a hutní. [49])

Nejvýznamnějšími podnikateli byli v 70. letech na Ostravsku bratří Gutmannové. (Kromě majetku na Ostravsku — nájmu dolů Rotschildových v Moravské a Polské Ostravě a vlastnictví dolů olomouckého arcibiskupství — měli majetek i na Rakovnicku, všechno spolu s V. Vondráčkem, a v severozápadních Čechách. Kromě toho měli vliv i v Ostrau-Karwiner Montangesellschaft (pův. larischovský majetek v Petřvaldě), kde byl David Gutmann vicepresidentem správní rady.) Významný byl i majetek Severní dráhy Ferdinandovy, postupně stále větší význam získávaly doly arcivévodské, zejména po jejich akcionizaci a prodeji Báňské a hutní společnosti.

Zatímco v roce 1880 byly nejvýznamnější doly Rotschildovy (tehdy ovšem v nájmu Gutmannů), po nich doly Severní dráhy a pak doly hraběte Larische, na začátku 20. století se těžbou přibližně rovnaly doly Severní dráhy s doly Vítkovického těžařstva (12 960 000 q a 12 632 040 q). Na třetím místě byly stále ještě doly hraběte Larische. V roce 1913 už byly na prvním místě doly Báňské a hutní společnosti (těžily 21 % celorevírní těžby), za níž následovalo Vítkovické těžařstvo (19 %), Severní dráha (17 %) a bratři Gutmannové (13 %). Hrabě Larisch se dostal až na 5. místo. [50]) Období po roce 1901 resp. po r. 1906 znamenalo tedy především vzestup kapitálově silné Báňské a hutní, těžící na Karvinsku, která v té době založila několik moderních dolů a rekonstruovala některé staré. Přitom si významné pozice udržely dosavadní vedoucí společnosti.

Těsně na začátku 80. let byl otevřen nový důl Josef Společnosti Severní dráhy v Michálkovicích. Během cyklu 1883—1891 byly na Ostravsku založeny čtyři nové doly. V roce 1883 se začalo s hloubením dolu Hohenegger v Karviné (arcivévoda Fridrich), 1890 Nové jámy

[49]) SJAM 1901—1913.
[50]) Tamtéž, roč. 1913, 2. Heft, 1. Lieferung, str. 177 a 180.

v Lazích (bratři Gutmannové a V. Vondráček) a Ignát v Mariánských Horách (V. Vondráček) a roku 1891 Ludvík ve Vítkovicích Rotschild). V letech 1892—1901 vznikly doly Oskar v Petřkovicích (1892, Rotschild), Alexander v Kunčičkách (1896, Severní dráha), Ludvík v Radvanicích (1898, Ostrauer Bergbaugesellschaft) a Alpinka (Alpinschacht) v Porubě u Orlové (1899, Alpinen Montan Gesellschaft). Pak nastala dlouhá přestávka a s hloubením nových dolů se začalo až v roce 1907. Byly to doly Odra v Přívoze (společnost Marie Anna), Franz-Josef v Dolní Suché (bratři Gutmannové) a Austria (později Barbora) v Karviné (Báňská a hutní). V dalším cyklu byly vyhloubeny další dva doly, František v Karviné (1911, hr. Larisch) a Habsburg, pozdější Pokrok, v Petřvaldě (1912, Báňská a hutní). V letech 1911—1913 byly rekonstruovány doly Hermenegild a Michal Společnosti Severní dráhy. [51]) Zakládání nových dolů pokračovalo tedy přibližně stejným tempem v 80. i 90. letech, ustalo po roce 1899 a teprve konjunktura v letech 1906 až 1908 dala impuls k zakládání nových dolů. (Už předtím se ovšem v obdobích krizí s hloubením nových dolů nezačínalo.) Další fáze zakládání nastala opět v době oživení 1911 a 1912. Tempo zakládání nových dolů se po roce 1901 zpomalilo. Otvírání nových důlních polí a pater postupovalo nejrychlejším tempem v 90. letech. Poměrně rychlý rozvoj 80. let tím byl překonán. Po roce 1901 bylo už tempo velmi pomalé a v moravské části revíru nastalo zkracování důlních drah pod zemí, patrně v důsledku soustřeďování porubů. Jistý vzestup nastal opět po roce 1908.[52]) Tento vývoj nasvědčuje koncentraci provozu po roce 1901.

Zatím co v 60. letech přejímalo Ostravsko technický pokrok z Kladenska (a samozřejmě i cizích revírů), často i s techniky, kteří přicházeli z Čech, během 70. a 80. let se samo postupně dostávalo do čela technického pokroku v hornictví českých zemí, patrně i v důsledku toho, že bylo třeba pronikat do stále větších hloubek a přemáhat další nepříznivé geologické podmínky (slabé sloje, časté poruchy, důlní plyny, průvaly vod). Zatím co kolem roku 1900 byla na Kladensku největší dosažená hloubka kolem 500 m, na Ostravsku byly nejhlubší vítkovické doly, Šalamoun a Terezie, hluboké 630 a 631 m. Jinak se průměrná hloubka dolů na Ostravsku (až na několik málo hlubších) pohybovala kolem roku 1900 ještě mezi 300—400 m.

Poměrně brzy (kolem 1870) bylo na Ostravsku zaváděno použití stlačeného vzduchu, na konci 90. let se začaly na některých dolech

---

[51]) Korábek, cit. dílo, str. 71. K. Vorálek, *Historický vývoj . . . Technická práce na Ostravsku* 1926, str. 143 a 14.

[52] Index délky důlních drah pod zemí (celý revír) podle SJAM: 1880 = 100; 1883 = 124; 1892 = 162; 1901 = 283; 1908 = 273; 1913 = 277.

dělat pokusy s mechanickou těžbou a začalo se používat elektřiny k pohonu mechanismů pod zemí. Elektrifikace však postupovala dosti pomalu.

Ještě v roce 1912 založený důl Habsburg měl těžní stroj na parní pohon. Podobně na dole Ludvík, založeném 1898, se neužívalo elektřiny k pohonu agregátů, jen ke svícení. V roce 1912 bylo však ve slezské části revíru v provozu už 40 elektrických těžních vrátků vedle 289 vrátků na stlačený vzduch. Podle síly ovšem dosud převažovaly parní stroje (19 919 HP) nad elektrickými (3 421 HP — v tom i motory lanovek apod.) a nad stroji na stlačený vzduch (2 884 HP — hlavně vrátky). Elektřina tedy v těžbě dosud nepřevládla. Naopak pro těžení vody byla už instalována větší síla elektrická než parní (5 454 HP : 4 470 HP). Podobný byl poměr i ve větrání; mnohem větší převahu měly elektrické stroje v třídírnách.[53])

Poměrně pomalu se prosazovaly důlní lanovky a řetězovky a vůbec mechanizovaná doprava. Na dole Hohenegger se ještě v roce 1906 těžilo ručně a koňmi, teprve 1908 tam byly zavedeny řetězovky. Na dole Gabriela se těžilo koňmi také ještě v roce 1906.[54]) Hromadné zavádění lanovek a řetězovek nastalo na Ostravsku až v době 1. světové války.[55])

V roce 1912 bylo ve slezské části revíru v provozu 636 196 m podzemních drah. Z toho bylo 510 753 m pro ruční provoz, 81 630 m pro provoz koňmi, 23 373 m pro provoz benzinovými lokomotivami, 7 140 m pro provoz lokomotivami na stlačený vzduch, 1 620 m podzemních řetězovek a 3 680 m lanovek. Velmi značná část provozu byla tedy ještě zajišťována ručně a koňmi (asi 94 %). Naproti tomu v hnědouhelné výrobě v Čechách bylo takovýchto drah jen 81 %, kdežto lanovek pod zemí bylo 16 %, ve slezské části ostravského revíru jen 5,8 %).[56])

Po roce 1901 začala se v revíru zavádět strojní těžba (v r. 1905 to bylo 2 % celkové těžby, v r. 1910 už 15 %, v r. 1913 23 %).[57])

Dopravní spojení uvnitř revíru bylo vybudováno už před rokem 1880.

Potřeba společného postupu těžařů se v revíru začala pociťovat už v první fázi rychlého rozvoje. Od 70. let se z popudu W. Jičínského případ od případu scházeli zástupci jednotlivých společností. Teprve v roce 1888 vznikla však pravidelná ředitelská konference, původně Konferenz der Werks-Repräsentanten des Ostrau-Karwinner Stein-

---

[53]) SJAM 1912, 2. Heft, 2. Lieferung, str. 130—131.

[54]) B. Stočes, cit dílo, str. 200—218.

[55]) *Kamenouhelné doly* . . . cit. dílo, II/1, str. 11.

[56]) SJAM 1912, 2. Heft, 2. Lieferung, str. 132—133.

[57]) V. Šusta, *Strojní dobývání v ostravsko-karvinské pánvi*, Hornický věstník, 1923/172.

kohlenreviers. Tato instituce několikrát změnila stanovy, až nakonec v roce 1898 byla přejmenována na Direktoren-Konferenz.[58]) Prvním výsledkem činnosti stálé ředitelské konference byl jednotný pracovní řád pro celý revír, vypracovaný v roce 1887. Již v roce 1874 vzniklý Hornicko-hutnický spolek v Moravské Ostravě se zabýval převážně technickou osvětou a hájením zájmů úřednického personálu. Teprve v roce 1903, zřejmě vlivem krize, došlo k vytvoření odbytového kartelu, tzv. Uhelné konvence ostravsko-karvinského revíru. Byly určeny prodejní ceny a kontingenty těžby, které však nebyly dodržovány. Ke konvenci se přidala Báňská a hutní až v roce 1911, Alpinen Montangesellschaft nepřistoupila vůbec.[59])

Rychlý vzestup těžby uhlí nastal na Ostravsku už ve 2. polovině 60. let, podobně jako v některých českých revírech.[60]) Na konci 70. let se začal ostravský koks dodávat do železáren v Čechách, kde se v té době vyčerpávaly zásoby koksovatelného uhlí na Mirošovsku, Žacléřsku a Kladensku. Také spotřeba koksu v moravských a slezských železárnách rostla. Stoupala spotřeba uhlí v Dolních Rakousích a později se začaly objevovat také nové trhy v ruském Polsku, Haliči a na Balkáně.

Rychlý vzestup těžby nastal na Ostravsku zejména v období 1872 až 1883. V 80. letech se růst těžby poněkud zpomalil, ale zrychlení nastalo znovu v letech 1892—1901. Nepříznivé bylo období 1902 až 1908, ale od roku 1909 do 1913 nastal opět rychlý vzestup těžby.

[58]) *Kamenouhelné doly* ... IV/133—134.
[59]) Tamtéž, str. 135.
[60]) Základní údaje o ostravsko-karvinském revíru (podle SJAM).

Rok	Těžba v mil. q	Počet horníků	Roční těžba na 1 horníka v q	Průměrná cena 1 q uhlí v hal.		Hodnota výroby v mil. K	Průměrná denní mzda havíře v hal.		Síla parních těžních strojů v HP	Počet závodů v provozu
				1	2		1	2		
1880	20,3	14 124	1445	77	70	14,6	—	—	3 711	20
1883	29,6	17 052	1730	64	65	19,6	3,04	2,80	4 096	20
1892	45,3	26 569	1720	85	75	36,2	4,02	2,56	6 453	23
1901	62,6	40 894	1535	103	99	62,3	4,07*	3,92*	13 859	34
1908	74,1	36 092	2055	101	102	75,3	3,98		19 206	36
1913	93,6	38 493	2425	106	105	98,7	4,37**		23 599**	40

1 ... moravská část, 2 ... slezská část, * 1900, ** 1912.
Indexy těžby od roku 1860 (vypočteno podle absolutních údajů Z. Konečného, *Materiály k hospodářským a sociálním poměrům ve Slezsku 1870—1914.* Ostrava 1959, str. 16): 1860 = 100, 1872 = 197, 1883 = 491, 1891 = 707, 1901 = 1100, 1908 = = 1280, 1913 = 1620, 1918 = 1490.

Od 70. let byly rychle objevovány nové sloje. Výhodou byla koksovatelnost a poměrně značná výhřevnost ostravského uhlí (6400—8000 cal, průměr se pohyboval asi kolem 6800 cal). Výhřevnost hornoslezského uhlí, které bylo největším konkurentem ostravského, byla poněkud nižší. Anglické exportní uhlí bylo výhřevnější (kolem 8000 cal). Ostravské uhlí bylo vcelku výhřevnější než kamenné uhlí z Čech a z Horního Slezska, v prodeji do Čech však vadily vysoké dopravní náklady, které dovolovaly jen dopravu koksu, v továrnách a domácnostech na Moravě, v Dolních Rakousích a Vídni konkurovalo hornoslezské uhlí jednak pro své nižší výrobní náklady, (těžilo se ve výhodnějších geologických podmínkách), které umožňovaly i při jen málo vyšších nákladech dopravních (v Prusku platil zejména po roce 1901 výhodný dopravní tarif pro suroviny), aby se hornoslezské uhlí prodávalo na příklad ve Vídni za stejnou cenu jako ostravské. Přitom hornoslezské uhlí vyžadovalo při topení menší péči než ostravské, neboť se na topeništi nespékalo.[61])

Ceny ostravského uhlí podobně jako jinde stagnovaly v 80. letech (až do r. 1888 klesaly), poměrně rychle začaly stoupat v 90. letech, po roce 1901 opět začaly stagnovat a stagnace pokračovala i v posledním ukončeném cyklu 1909—1913. Vývoj cen byl na Ostravsku pro těžaře vysloveně nepříznivý, daleko nepříznivější než cenový vývoj v Čechách. Cenový vývoj na Ostravsku byl značně zabrzděn po roce 1901, patrně vlivem hornoslezské konkurence, s níž se těžaři museli vyrovnat.[62])

Při vcelku pomalu stoupajících cenách byl však vzestup celkové peněžní hodnoty vytěženého uhlí dosti rychlý, což bylo ovlivněno značným vzestupem těžby i po roce 1901 a zejména po roce 1908. Peněžní hodnota těžby stoupala zejména v 90. letech, kdy rostly značně i dividendy těžařů a hromadil se kapitál, který mohl být současně i později použit k investicím. Značných investic si vyžádalo zejména postupné zavádění strojní těžby po roce 1901, kdy už se revír patrně nemohl v konkurenci udržet extenzívním rozšiřováním těžby pomocí zvyšování zaměstnanosti

---

[61]) W. Jičínský v *Grossindustrie Österreichs I*, str. 289.

[62]) Index průměrných cen uhlí na dole v uhelných revírech českých zemí (podle SJAM).

Rok	Revír Slaný	Revír Stříbro	Revír Brno	Revír Ostrava-Karviná
1883	100	100	100	100
1892	100	142	107	117
1901	145	186	129	152
1908	177	200	149	157
1913	188	203	129	162

Zaměstnanost v revíru rostla do roku 1901 vcelku v souladu s výší těžby, nejrychlejší byl její vzestup v 90. letech. Naopak po roce 1901 zaměstnanost klesala. Počet dělníků připadajících na 1 důl v souladu s tím rostl do roku 1901, kdežto později klesal. (Roku 1880 na 1 důl v provozu připadalo 710 dělníků, v roce 1901 to bylo 1170 dělníků a v roce 1913 jen 975 dělníků.) Produktivita práce se vyvíjela opačně. Stoupla značně v 80. letech, klesala v 90. letech a značně rychle stoupala opět po roce 1901. (Byla v r. 1880 1450 q na 1 dělníka za rok, r. 1883 už 1 735, r. 1890 1 830 q, r. 1901 jen 1 570 q, r. 1908 2 065 q a r. 1913 už 2 435 q.) S klesajícím počtem horníků bylo po r. 1901 dosahováno značného zvyšování těžby. Tento proces probíhal ve všech uhelných revírech, nejmarkantnější však byl právě na Ostravsku. Příčinou toho byla patrně zejména zahraniční konkurence techniky vyspělého revíru hornoslezského, kde se kromě toho těžilo v příznivějších podmínkách. Hornoslezský revír byl zase prostřednictvím severoněmeckého trhu (zejména Berlína) závislý na cizích revírech v Anglii a Porúří.

Vývojem po roce 1901 byla však víceméně jen vyrovnána situace vzniklá v 80. letech. Během 90. let, kdy značně poklesla produktivita, naopak značně vzrostly mzdy. To vše bylo umožněno vývojem cen, příznivým pro těžaře. Základem tohoto vývoje byla zvyšující se poptávka po uhlí ve 2. polovině 90. let. Přesnější pozorování produktivity vykazuje 3 fáze. Růst do roku 1885, stagnace v období 1886—1903 a vzestup 1904—1913. Podobně jako v jiných revírech ovlivňovala částečně produktivitu období masového přijímání dělníků. Produktivita klesla značně v letech 1889—1891 a znovu v letech 1899—1900, kdy dělníků rychle přibývalo. Naopak v období konjunktury 1907—1908 produktivita práce značně stoupala, v čemž se patrně projevila tendence odlišná od období do r. 1901. (Zaměstnanost v těchto dvou letech totiž právě rapidně klesala, zvýšené produktivity bylo tedy zřejmě dosahováno zvýšením intenzity práce a technickou rekonstrukcí. Mechanická těžba stoupla ze 2 % v roce 1905 na 15 % v roce 1910.)

Havířské mzdy za směnu rostly už v 80. letech, ale poměrně pomalu. Jejich růst se zrychlil v 90. letech v době extenzivního růstu zaměstnanosti a pokračoval, i když pomaleji, i po roce 1901. V porovnání s ostatními kamenouhelnými revíry zůstávaly mzdy na Ostravsku stále nejvyšší, ale po roce 1901 nerostly zdaleka takovým tempem jako jinde. Zato rostly dost rychlým tempem průměrné roční mzdy havířů i ostatních dělníků.[63])

---

[63]) Pracovní doba v dole byla na Ostravsku od roku 1868 obvykle 12 hodin s devítihodinovou čistou pracovní dobou. V letech 1890—1894 byla zavedena 10 hod. prac. doba. V roce 1901 byla zákonem zavedena pod zemí prac. doba 9 hod. (*Grossindustrie. . .* I/286).

Osmdesátá léta znamenala tedy na Ostravsku rychlé zvyšování těžby a produktivity práce za stagnace cen uhlí a mezd a dosti pomalého růstu zaměstnanosti. Rychle byly zakládány nové doly. V 90. letech nastalo rychlé rozšiřování rozfáraných polí, rychle začaly stoupat ceny uhlí a mzdy horníků. Rostla také zaměstnanost, a to rychlejším tempem než v 80. letech. Těžba však stoupala pomaleji a produktivita práce začala klesat. Po roce 1901 rostla dále jako předtím peněžní hodnota vytěženého uhlí, přestože ceny stagnovaly. Zvýšení těžby a produktivity práce bylo nyní dosahováno intenzívními metodami, zejména přechodem k mechanizaci těžby, elektrifikaci a racionalizaci práce. Zaměstnanost klesala, ale mzdy zaměstnaných dělníků stoupaly.

Rozvoj falknovsko-loketského revíru nastal v souvislosti s dokončováním průmyslové revoluce v severozápadních Čechách v 70. letech, s dokončením železniční sítě (odbočky Buštěhradské dráhy do Kraslic, Nejdku, Lokte, Aše) a zvýšenou poptávkou po uhlí v Bavorsku a Sasku. Proti severočeskému revíru bylo zde zpoždění asi 10 let, vyplývající zejména z pozdějšího vybudování železnic. Na většině dolů byly už v průběhu 70. let zavedeny parní stroje a důlní majetek byl v podstatě rozdělen mezi velké společnosti s racionálně řízenou těžbou. Význam malovýroby se stále zmenšoval, rychleji na Falknovsku než na Loketsku. Velké společnosti s těžbou přes 5 % celorevírní těžby ovládly nakonec revír asi z 90 %.

Když se v roce 1868 začalo budovat pokračování Buštěhradské dráhy z Chomutova do Chebu, nastala na Falknovsku skutečná invaze velkých společností. Vedle dosavadních podnikatelů J. D. Starcka, J. Radlera, E. Petera, loketské porcelánky (barona Springra) a porcelánky E. Nowotného, z nichž nejvýznamnější byl J. D. Starck, začala v okolí Habartova těžit Angloösterreichische Bank, u Falknova J. R. Eaton, u Královského Poříčí G. W. Griffith, z jehož majetku vznikla na začátku 80. let společnost Britannia. Gutmannové založili těžařstvo Zieditz-Habrspirker Glanzkohlengewerkschaft, v roce 1880 začala holandsko-německá společnost Königsberger Kohlengewerkschaft briketovat kynšperské uhlí. Na Loketsku investoval u Nového Sedla Wiener Kohlenindustrieverein. Odbyt uhlí přejímaly postupně ústecké firmy Weinmann a Petschek.

V letech 1880—1900 se majetek velkých firem rozšiřoval a zaokrouhloval a provoz se koncentroval do několika málo závodů. V roce 1885 byla akcionována firma J. D. Starck (viz výklad o západočeském kamenouhelném revíru), jejímiž středisky se staly obce Dolní Rychnov, Chodov a Svatava, kde bylo v letech 1880—1900 otevřeno několik moderních dolů. Společnost měla obsazeny lokality s nejkvalitnějším plynovým uhlím, které se vyváželo do zahraničí. Společnost Montan-und

Industrialwerke, vormals J. D. Starck, zůstala nejvýznamnější společností v revíru. Vedle ní existovalo majetkové uspořádání, které se v podstatě vytvořilo v průběhu 70. let. Zejména během 80. let rostly téměř všechny uvedené společnosti, tj. Königsberger Kohlengewerkschaft, Zieditz-Habrspirker v Citicích a Habartově, Falkenauer Egerer Gewerkschaft v Lipnici a Vítkově, Britannia v Královském Poříčí, doly J. R. Eatona v Čisté, těžařstvo Dionys-Laurenzi v Citicích, Anglobank Boden, doly Springerovy a Wiener Kohlenindustrieverein na Loketsku. Vedle toho prosperovaly i doly některých jednotlivců, jako Weinkaufův důl Fischer v Citicích a důl hraběte Nostize v Jehličné.[64])

V 90. letech začala však těžba většiny těchto společností (zejména na Loketsku), relativně zaostávat a naopak se rozvíjela těžba v dosud málo využívaných oblastech revíru, zejména na Habartovsku. V roce 1891 koupil doly Wiener Kohlenindustrieverein na Loketsku ostravský V. Vondráček, ale už v roce 1897 byly prodány společnosti Duchcovsko-podmokelské dráhy, která zahájila rozsáhlé investice nejen zde, ale i v dosud nevyužité části Habartovska. (Mimo jiné uvedla do provozu další briketárny.) Rozšiřovala se i těžba Bodner Kohlenwerke (Anglobanka) na Habartovsku a také Montánní společnost (J. D. Starck) začala rozšiřovat svoje doly ve Svatavě a Lískové. Rozvíjela se tedy rychle zejména oblast Habartovská, tak zvaný „horní revír", a částečně ještě Novosedelsko, zejména doly těžící pro export. Kvalita falknovského uhlí byla v průměru horší než v severních Čechách (4000—6200 cal.) a revír byl zejména v odbytu směrem na východ omezován konkurencí uhlí severočeského, které se těžilo v lepších geologických podmínkách a mělo proto nižší výrobní náklady. Výhodnější než odbyt v tuzemsku byl proto export do Bavorska a Saska.

Krize po roce 1901 postihla revír dosti silně. Hromadně byly nyní zavírány malodoly. K velkým majetkovým změnám po roce 1901 už nedošlo. Podobně jako v jiných revírech nastala však po roce 1901 nová fáze technického, ekonomického a sociálního vývoje. Byla zahájena racionalizace těžby a omezena zaměstnanost.

Ani před rokem 1901 se vývoj na Falknovsku nelišil od obecného vývoje hornictví v českých zemích, zejména v progresivních revírech, mezi něž velké hnědouhelné revíry patřily. Až do roku 1901 se ekonomické cykly na Falknovsku vyznačovaly stále progresivním rozvojem těžby. V obdobích krizí klesaly ceny uhlí, což bylo nahrazováno zvýšenou kvantitou těžby. Zaměstnanost v krizových obdobích stagnovala, zvýšení těžby se dosahovalo zvyšováním produktivity práce. Naopak v obdobích konjunktur bylo vysoké těžby dosahováno zejména hromadným přijímáním nových pracovních sil. Po roce 1901 se krize začaly

---

[64]) SJAM 1880—1890; *Österreichisches Montanhandbuch 1880, 1885, 1890.*

projevovat nejen v cenách, zaměstnanosti a poklesu hornických mezd, ale i v kvantitě těžby. Snižoval se podíl živé práce na hodnotě uhlí a zvyšovala se produktivita. Vývoj revíru byl již méně příznivý než ve dvou posledních desetiletích 19. století, kdy permanentně stoupala těžba, zaměstnanost a peněžní hodnota těžby, přičemž 90. léta byla značně příznivější než léta 80., kdy klesaly ceny uhlí a mzdy horníků proto rostly jen pomalu.

Také teritoriálně byl vývoj revíru nerovnoměrný. Oblast nejintenzívnější těžby se postupně posunovala od východu, tj. od menších mělčeji uložených pánviček, k severozápadu. Od roku 1901 se regresivně vyvíjela východní část revíru, Loketsko. To se pak projevovalo jak v těžbě, tak zejména v zaměstnanosti i produktivitě práce, která zde rostla značně pomaleji než na Falknovsku. Stagnovaly zde i průměrné denní mzdy, ačkoliv zůstávaly stále ještě, jako v celém revíru, nad průměrem mezd v českých revírech kamenouhelných. Poměrně vysoká hladina mezd v celém revíru byla umožňována nižšími výrobními náklady v hnědouhelném hornictví a značnou poptávkou po pracovních silách v 90. letech, kdy se revír rozvíjel extenzívně.[65])

Vrcholu těžby bylo ve falknovsko-loketském revíru dosaženo až v roce 1913, naopak vrchol zaměstnanosti nastal v roce 1908, kdy však byla už jen nepatrně překonána úroveň roku 1900. Produktivita práce na rozdíl od kamenouhelných revírů stoupala po celé sledované období, značně rychleji ovšem po roce 1900 než dříve.[66])

---

[65]) J. Matějček, *Formování hornictva falknovsko-loketského uhelného revíru 1880 až 1914* (rukopis 1968), kapitola 2.

[66]) Základní údaje o falknovsko-loketském revíru (podle SJAM).

Rok	Těžba v mil. q	Počet horníků	Roční těžba na 1 horníka v q	Průměrná cena 1 q uhlí v hal.		Hodnota výroby v mil. K	Průměrná denní mzda havíře v K		Síla parních těžních strojů v HP	Počet závodů v provozu
				1	2		1	2		
1880	6,3	2727	2310	46	36	2,6	—	—	548	65
1891	15,3	5044	3030	42	42	6,4	3,20	2,98	1241	54
1901	26,5	7312	3630	56	60	13,9	4,27*	3,50*	3033	51
1908	37,2	8400	4435	48	49	18,1	4,27		3361	31
1913	40,9	7095	5780	45	47	18,6	4,51**		3362**	34

1 . . . revír Falknov, 2 . . . revír Loket.
* 1900, ** 1912.

V severočeském uhelném revíru, který se skládal z revíru chomutovského, mosteckého a teplického, byly na konci 70. let nejvýznamnější doly hraběte von Westphalen, rozkládající se na Chabařovicku a Teplicku. Druhým největším podnikatelem byla společnost Brüxer Kohlenbergbaugesellschaft (Mostecká uhelná společnost), založená vídeňským kapitálem v roce 1871.

Nejrozvinutější bylo v té době Chabařovicko a Teplicko, ležící u hlavních dopravních spojů. Hlavní dráhy byly v severočeském revíru vybudovány v průběhu 60. a 70. let. Později se budovaly už jen místní dráhy a některé spojovací trati.

Malovýroba neměla na začátku 80. let v severočeském revíru už téměř žádný význam. Např. v revíru Most připadalo v roce 1880 na ruční vrátkový provoz už jen 0,66 % těžby.[67]) V nejméně vyspělém revíru na Chomutovsku byla naprostá většina malodolů už mimo provoz, těžily zde zejména střední doly s osádkami mezi 50 a 100 horníky.[68]) Chomutovsko zůstávalo oblastí menších a středních dolů až do roku 1914. Zejména zpočátku zde byl odbyt uhlí, které mělo nízkou výhřevnost a vůbec špatnou kvalitu (značný obsah vody a popela), především místní a nerozvíjel se, protože v okolí pánve byly zemědělské a horské krajiny s malou spotřebou paliva. Chomutovské uhlí odebíraly jen cukrovary na Žatecku a místní továrny. Odbyt mimo nejbližší okolí revíru byl nepatrný. Podle toho vypadaly i důlní podniky. Velké společnosti z Mostecka a Teplicka zde obvykle nepodnikaly. Spíše se zde uplatňovali střední těžaři, jako byli např. na začátku 80. let J. R. Eaton, Anglobanka, V. Lanna a G. W. Griffith. I jejich doly byly však malé a často mimo provoz. Z největších severočeských těžařů zde měla zpočátku důlní majetek jen Mostecká uhelná společnost. (V roce 1880 zde však zaměstnávala jen 375 dělníků, v r. 1885 byly její zdejší doly mimo provoz.) Po roce 1900 pronikly do revíru ještě Nordböhmische Kohlenwerksgesellschaft (Severočeská uhelná společnost) a Brucher Kohlenwerke (Lomské uhelné závody), ale ani jejich doly nebyly trvale v provozu. I po roce 1900 zde zůstalo množství drobných majetků (o velikosti kolem 4—5 důlních měr), majetková koncentrace příliš nepokročila, i když se poněkud zvětšila velikost dolů, které byly v provozu. V roce 1900 měly např. z 28 závodů jen čtyři více než 100 dělníků. Nejvýznamnějšími podnikateli zde po roce 1900 byli kromě tří velkých společností, jejichž doly nebyly v provozu, bratři Grohmannové, společnost Britannia, G. Hirsch, (důl Elly) a Montanärar. Většina majetků zde zůstala v rukou jednotlivců, často říšských Němců. Vcelku se Chomutovsko začalo vyvíjet opožděně a zůstalo až do roku 1914

---

[67]) SJAM 1880/III/1/74.

[68]) *Österreichisches Montanhandbuch 1880.*

mimo oblast velkých majetkových změn a majetkové koncentrace.[69])

Jinak vypadala situace v „nejstarším“ revíru teplickém, kde sice existovaly také malodoly, většinou však byly v té době už mimo provoz a úplnou převahu v těžbě měly doly mezi 100—400 dělníky. V roce 1880 se o prvenství na Teplicku dělili hrabě Westphalen a společnost Saxonia, dalšími velkými podnikateli byli společnost Britannia (původně majetek G. W. Griffitha), Kohlen-Industrie Verein, Elbe Colliery Company, W. Refeen et Comp., hraběnka v. Nostiz-Rhinek, Creditanstalt für Industrie und Handel in Dresden a H. Perutz. Měl zde tedy ještě dosti značný podíl majetek kapitálově silných jednotlivců, zvláště z řad šlechty. Z majetku zahraničních kapitalistů vznikla už v předchozím období nebo na začátku 80. let společenstva nebo akciové společnosti. Toto majetkové složení se na Teplicku udrželo jen do druhé poloviny 80. let. Nejvýznamnější postavení si sice stále udržoval hr. Westphalen a vzrostly doly některých šlechtických podnikatelů (hraběnka v. Nostiz-Rhinek, hr. Clary-Aldringen), ale do revíru pronikla Mostecká uhelná společnost (doly u Řetenic, Teplic a Malého Újezda) a společnost Britannia (doly u Sobědruh, Krupky, Proboštova). Vzrostl i majetek Úvěrního ústavu v Drážďanech u Srbic a Modlan. Po roce 1890 nastal úpadek šlechtických majetků. Největší význam měla nyní Mostecká uhelná společnost, která začala koncentrovat svůj provoz do několika málo dolů (v roce 1905 měl její důl Doblhoff III v Modlanech 847 dělníků). V roce 1885 zaměstnávala zde tato společnost 1833 dělníků, v roce 1910 2288 dělníků. Menší význam měla společnost Britannia (v roce 1910 : 449 dělníků), Saxonia (v roce 1905 : 350 dělníků), Brucher Kohlenwerke (1910 : 680 dělníků), společnost Austria (1910 : 577 dělníků), majetek hraběnky Sylva-Tarouca (1910 : 738 dělníků). Na konci 90. let začaly v revíru podnikat Lomské uhelné závody a Pražská železářská. Později nastaly už jen menší změny ve vlastnictví velkých společností, z nichž nejvýznamnější byla koupě majetku společnosti Saxonia společností Lomských uhelných závodů po roce 1905.[70])

Nejpronikavější majetkové změny prodělalo v letech 1880—1914 Mostecko. V roce 1880 zde ještě byla v provozu značná část malodolů v majetku jednotlivců a řada spíše jen středních podniků, z velké části také v majetku jednotlivců, jako byli např. hr. Waldstein (142 dělníků), hr. Schönburg-Waldenburg (102 dělníků), kníže Lobkowic (157 dělníků), W. Refeen (270 dělníků), G. G. Bobbe (110 dělníků), R. Weber (355 dělníků) a několik společností a bank (Anglobanka — 162

---

[69]) *Österreichisches Montanhandbuch 1880 —1910.*

[70]) Tamtéž.

dělníků, Pražská železářská — 116 dělníků, Saxonia — 70 dělníků, Döllinger Gewerkschaft — 98 dělníků, Montanärar — 158 dělníků, Duxer Kohlenverein in Dresden — 313 dělníků, Dux-Bodenbacher Eisenbahn-Gesellschaft — 442 dělníků a největší z nich — majetek Mostecké uhelné společnosti, vzniklé v roce 1871 za účasti Wiener Wechslerbank pod patronací vysoké šlechty (Beust, Kielmansegg aj.), kde pracovalo 518 dělníků.[71]) Rozdíly velikosti nebyly tedy dosud příliš značné. Nejpodstatnější majetkové změny proběhly zde v 80. a 90. letech. Během 80. let vzrostl zejména majetek Mostecké uhelné společnosti u Duchcova a Mostu, do poloviny 80. let stagnující. V roce 1886 koupila společnost důl Emeran u Bíliny a 4 doly u Teplic (Václav, Otto, Stephanie a Caroli) všechno od Kohlen-Industrie Verein in Wien. Tím bylo získáno uhlí dobrých značek. V roce 1889 byl na Mostecku koupen dosti velký majetek paní E. M. Weberové z Berlína (doly Ema a Marie u Duchcova, Frída a Ludvík u Bíliny, Gustav u Varvažova a důlní pole u Oseku), čímž byly získány další zásoby velmi kvalitního uhlí a společnost pak měla rozhodující vliv v revíru, protože si zajistila nejlepší druhy uhlí. V roce 1891 byl pak u Oseku založen velký důl Alexander. V roce 1890 zaměstnávala společnost na Mostecku 2085 dělníků.[72]) Za ní byla v té době Anglobanka (1084 dělníků), Duxer Kohlenverein (806 dělníků), Montanärar (629 dělníků), Dux-Bodenbacher-Eisenbahn (Duchcovsko-podmokelská dráha) (539 dělníků), W. Reféen (531 dělníků) a řada dalších vlastníků, z části jednotlivců se středními a menšími majetky, kteří v revíru teprve nyní začali podnikat. Malodoly během 80. let ztratily význam a 95 % jich už bylo mimo provoz.

I v průběhu 90. let se v revíru ještě udržela řada středních podniků, zejména v první polovině desetiletí. Už v roce 1891, tedy v době vyvrcholení konjunktury, koupila však Mostecká uhelná společnost doly hraběte von Westphalen na Teplicku (Barbora a Prokop v Oldřichově, Doblhoff II a III u Bohosudova, Julie, Milada a Neuhoffnung u Chabařovic a Petri u Českého Újezda na Chabařovicku). V roce 1895 koupila společnost doly Viktorin, Nelson I, II, III, Fortschritt I, II, III a Gisela od společností Nelson Colliery, Fortschritt a Ossegger Kohlengewerkschaft Gisela v okolí Oseku. Tím získala další vynikající značky uhlí a vybudovala si rozsáhlou uzavřenou doménu mezi Bílinou, Mostem, Duchcovem a Osekem a druhou u Teplic a Chabařovic. V roce 1900 zaměstnávala společnost na Mostecku 4308 dělníků. V její správní radě zasedali m. j. Isidor Petschek z Prahy, dr. Hallwich z Vídně, dr. Grünbaum aj.[73])

---

[71]) *Grossindustrie Österreichs* I/262.
[72]) Tamtéž, str. 262—265.
[73]) Tamtéž, str. 265—267. *Österreischisches Montanhandbuch* 1895.

Druhou největší společností na Mostecku byla v roce 1900 Nordböhmische Kohlenwerks-Gesellschaft in Brüx (Severočeská uhelná společnost). Byla založena Anglo-rakouskou bankou ve Vídni a převzala bývalý majetek Anglobanky na severozápad od Mostu a Ervěnic po Horní Litvínov. Středem byl Dolní Jiřetín. Společnosti patřily doly Quido I a II, Humboldt I a II, Centrum, Radetzky, Germania a Jupiter. Poslední dva byly koupeny v roce 1897. V roce 1898 začala společnost hloubit důl Tegetthof. V roce 1900 měla 2304 dělníků.[74]) Na třetím místě byla Gewerkschaft Brucher Kohlenwerke (Lomská uhelná společnost; v roce 1900 : 2056 dělníků). Těžařstvo vzniklo v roce 1888, kdy koupilo od Böhmische Gewerbebank důlní pole Alois a Libuše. V roce 1889 hloubilo důl Johann u Lomu, který začal těžit v roce 1891. V roce 1892 se začala hloubit šachta Moritz, v r. 1895 důl Gutmann na důlním poli, které původně patřilo Živnobance. Byly koupeny doly Pluto u Louky a Paul v Horním Litvínově a několik důlních polí v okolí Horního Litvínova a Mariánských Radčic. Na konci 90. let bylo v provozu 5 závodů (Johann, Moritz, Gutmann, Pluto a Paul) s velmi dobrým uhlím (výhřevnost kolem 5300 cal.), které se ze 75 % vyváželo. Vlastnictví kuksů bylo rozděleno mezi Wiener Bankverein, jehož reprezentantem ve správní radě byl M. Bauer, a Dresdner Bank v Berlíně, jejímž reprezentantem byl konsul E. Gutmann.[75])

Velký majetek patřil státu (K. k. Montanärar, v r. 1900: 1092 dělníků). Na dalším místě byl v r. 1900 Duxer Kohlenverein A. G. in Teplitz (1009 dělníků). Ve správní radě společnosti byli ústečtí a liberečtí průmyslníci (Th. Liebig, L. Wolfrum) a říšští Němci (G. Hartmann z Drážďan, předseda správní rady). Společnost existovala už od 70. let. V roce 1905 jí patřily doly Maria v Lomu, Wilhelm u Louky, Kreuzerhöhung v Duchcově a Amalia I a III u Chudeřic.

Kromě těchto pěti největších společností, z nichž tři vznikly v období konjunktury na konci 80. a na začátku 90. let, fungovaly v revíru dále menší společnosti (Kohlengewerkschaft Victoria-Tiefbau, Kohlengewerkschaft Grube Habsburg, Kohlenindustrie-Verein in Wien, Britannia aj.). Jejich majetek však rostl pomalu a některé byly později pohlceny velkými společnostmi. Tak po roce 1900 získala Mostecká uhelná společnost kuksy těžařstva Döllinger, Osseger Kohlengewerkschaft a Osseger Kohlengewerkschaft Gisela, po roce 1905 získala majetek společnosti Gabriela v Proboštově. Lomské uhelné závody získaly po roce 1905 všechny kuksy společnosti Venus-Tiefbau a Karbitzer Kohlengewerkschaft Saxonia a tím také majetek této společnosti na Teplicku.[76])

---

[74]) *Grossindustrie* . . . I/268—271.
[75]) Tamtéž, str. 259—261. *Öst. Montanhandbuch* 1895.
[76]) *Öst. Montanhandbuch* 1900, 1905, 1910.

Mezi menší společnosti patřily v té době např. Britannia s doly v Ervěnicích, Bohosudově (a Falknově), zřízená v r. 1890 z majetku G. W. Griffitha a Duchcovsko-podmokelská dráha, v níž významné postavení měli berlínský E. Gutmann, náchodský textilní průmyslník Mautner, železniční ředitel Pechar aj.[77])

Největší význam si až do r. 1914 udržela Mostecká uhelná společnost (1910 : 5205 dělníků), jejíž závody i po roce 1900 rostly rychlým tempem (v roce 1912 těžila na Mostecku a Teplicku 44 mil. q). Na druhém místě byly i nadále Lomské uhelné závody (1910 : 4214 dělníků, těžba v r. 1912 byla na Mostecku a Teplicku 27 mil. q), na třetím Severočeská uhelná společnost (1910 : 2849 dělníků), Montanärar (1332 dělníků), Duxer Kohlenverein (1232 dělníků), dále pak Grube Habsburg (820 dělníků), R. Baldauf (701 dělníků), Kohlenindustrie-Verein in Wien (683 dělníků) a další menší podniky. Důlní majetek velkých společností na Mostecku, zasahující i do okolních dvou revírů, se v podstatě vytvořil v průběhu 80. a zejména 90. let. Po roce 1900 došlo už jen k menším změnám a zaokrouhlování velkých podniků. Protože mostecký revír získal už na konci 70. let převahu v těžbě, byl majetek těchto velkých společností od začátku 90. let rozhodující pro celý severočeský revír.

Postupně se také snižoval význam majetku jednotlivců, zejména šlechty. Už od začátku 80. let byla převážná většina podniků na Teplicku majetkem společností a těžařstev, stejně tomu bylo i na Mostecku, kde však podniky jednotlivců měly ještě značnější význam. Podobná byla situace i na Chomutovsku. Na začátku 90. let měly však už rozhodující význam velké společnosti, především na rychle se rozvíjejícím Mostecku, zatím co na Teplicku byly výhodnější partie z větší části již vyrubány a těžba tam stagnovala.

Severočeské hnědé uhlí mělo v některých částech revíru dosti značnou výhřevnost. Na Chomutovsku byla jen 3100 cal., ale u nejlepšího uhlí kolem Mostu, Lomu a Oseku se pohybovala kolem 6600 cal.[78]) Protože se těžilo v poměrně příznivějších geologických podmínkách, bylo mnohem lacinější než české černé uhlí a mohlo mu tedy snadno konkurovat. Svou kvalitou bylo lepší než hnědé uhlí středoněmecké a bylo proto hledaným palivem zejména v oblastech, přiléhajících k českým zemím, zvláště v Sasku a Bavorsku. Tento fakt zároveň způsoboval, že česká hnědouhelná těžba byla z velké části orientována na export a musela počítat se situací v Německu.

---

[77]) *Grossindustrie* . . . I/257—258.

[78]) *Die Mineralkohlen Österreichs,* Wien 1903, str. 331.

Na začátku 80. let bylo ještě nejrozvinutějším revírem Teplicko, ležící nejblíže k Labi a hlavním dopravním spojům, kde se také s dolováním ve velkém začalo nejdříve. Právě na začátku 80. let byly však některé partie na Teplicku vyčerpány a přecházelo se k těžení hlavní sloje na Mostecku, uložené sice hlouběji, ale zato s uhlím velmi kvalitním. S přechodem do větších hloubek mizely malodoly a provoz se soustřeďoval do velkých závodů. Tento proces byl nejmarkantnější v 80. letech na Mostecku, kde pokračoval i v 90. letech. V roce 1880 tam bylo v provozu 59 závodů, v roce 1888 jen 40, v roce 1891 50 závodů, v roce 1900 již jen 38.[79]) V souvislosti s pronikáním do větších hloubek a modernizací se zvyšovala síla instalovaných parních strojů, na Mostecku v letech 1880—1891 asi 3,9krát, v letech 1891—1901 asi 1,7krát. Po roce 1901 stoupla už jen nepatrně. Na Teplicku vlivem vyčerpání revíru síla parních těžních strojů stagnovala. Na Chomutovsku se síla těžních strojů rychle zvyšovala v období 1891—1908, jak to odpovídalo rozvoji těžby. Na Teplicku se velikost rozfáraných důlních polí a pater zvyšovala jen v 80. letech, později se začal prostorový rozsah dolování zmenšovat, provoz se koncentroval na menší plošnou výměru. V revírech Most a Chomutov naopak rozfáraných polí a pater stále přibývalo, zejména v 90. letech. Podobná však byla situace i na Teplicku a Chomutovsku. Přitom se Mostecko stávalo oblastí velkých dolů, zatímco na Teplicku a Chomutovsku pokračoval tento proces mnohem pomaleji a ještě v roce 1913 zde byl velkých dolů nepatrný počet. Na Teplicku byla příčinou vyčerpanost ložisek, na Chomutovsku malá poptávka po uhlí. Na rozdíl od kamenouhelných revírů zvětšoval se v hnědouhelných revírech počet dělníků připadajících na 1 důl i po roce 1901. Koncentrace závodů i dělnictva zde probíhala až do 1. světové války.[80])

Kvantita těžby nejvíce rostla v progresivně se rozvíjejícím mosteckém revíru, nejrychleji v 80. letech. Na Chomutovsku začala rychle stoupat

---

[79]) Podle SJAM.

[80]) Počet dělníků připadajících na 1 důl v provozu (podle SJAM):

Rok	Revír Teplice	Most	Chomutov
1880	77	104	19
1891	128	291	23
1901	175	555	76
1913	188	595	145

až v 90. letech, zatímco Teplicko stagnovalo, zejména od r. 1891.[81]) Až do roku 1900 nenastávaly na Mostecku, podobně jako v jiných progresivně se vyvíjejících revírech, v době krizí poklesy těžby. Po roce 1900 zde však došlo k dosti hlubokým poklesům. Podíl exportu na těžbě celého severočeského revíru postupně klesal z více než 50 % v roce 1880 na necelých 27 % v roce 1913. Rychlý relativní pokles exportu v porovnání s celkovou těžbou nastal od konce 90. let. Absolutně bylo vrcholu exportu dosaženo už v roce 1899 (7 393 168 tun). Do roku 1907 pak výše exportu stagnovala kolem 6,5 mil. tun a po roce 1907 klesla na 4,96 mil. tun, to znamená na úroveň druhé poloviny 80. let. Export klesal celkem rovnoměrně ve všech třech revírech.[82])

Ceny uhlí v severních Čechách stagnovaly do roku 1888, rychle rostly v průběhu 90. let (nejrychleji v celých českých zemích), ale v letech 1901—1908 pak značně poklesly a do roku 1913 nedosáhly už úrovně z roku 1901. Jen na Chomutovsku stoupaly ceny až do roku 1908, ale pak začaly také klesat.

V souvislosti s vývojem kvantity těžby rostla celková peněžní hodnota vytěženého uhlí v mosteckém a teplickém revíru nejrychleji v 90. letech, na Chomutovsku v letech 1901—1908, tj. m. j. v době rychlého rozvoje velkých společností v příslušných revírech. Rostl tedy především obrat těch společností, které mohly rychle zvyšovat těžbu a otvírat nové doly. Podle toho se vyvíjely také jejich dividendy.[83]) Celková

[81]) Výše těžby v miliónech q:

Rok	Revír Teplice	Most	Chomutov
1880	22,8	29,5	2,5
1891	29,3	81,2	2,9
1901	30,2	106,8	10,0
1908	29,1	139,3	16,1
1913	27,3	139,3	19,5

[82]) Export klesl zejména po roce 1907, nebyla tedy příčinou poklesu jen generální stávka v roce 1900 a tím způsobená ztráta odbytišť, jak se domnívali někteří soudobí autoři. Příčinou byla spíše konkurence německých hnědouhelných briket a černého uhlí.

[83]) Celková peněžní hodnota vytěženého uhlí v miliónech K.

Rok	Revír Teplice	Most	Chomutov
1880	6,0	7,0	0,6
1891	9,0	25,4	0,8
1901	16,8	60,0	4,5
1908	13,9	67,1	7,9
1913	12,9	69,0	9,4

peněžní hodnota uhlí stoupala až do roku 1913, na upadajícím Teplicku do roku 1901. Po roce 1901 se ovšem vzestup v celých severních Čechách (kromě Chomutovska) znatelně zpomalil.[84]) Růst finančních zdrojů, rychlý zejména v 90. letech, tedy ustal v době poklesu tempa odbytu, čímž se krize prohlubovala. Jak už bylo ukázáno dříve, postupně klesal podíl mezd na hodnotě vytěženého uhlí, který byl ještě na začátku 90. let velmi vysoký. Zejména po roce 1901 podíl mezd na hodnotě uhlí klesal, jak se prováděla technická rekonstrukce.

Zaměstnanost začala na Mostecku stoupat už v 80. letech a obecný rychlý vzestup nastal v letech devadesátých, zvláště na jejich konci. Po roce 1901 přibývalo dělníků už jen na Chomutovsku, a to pouze do roku 1908. Po roce 1908 úpadek zaměstnanosti v celých severních Čechách ještě zesílil.[85]) Největší přírůstek dělnictva nastal na Mostecku (1880—1901 = 16 089 osob).

Produktivita práce na Teplicku stagnovala, a to až na 80. léta, kdy stoupala, ovšem pomaleji než na Mostecku a Chomutovsku, což bylo zřejmě způsobeno vyčerpáváním ložisek a zastaralejším zařízením, které nebylo obnovováno tak rychle jako v ostatních revírech. Na Chomutovsku, kde byla zpočátku vlivem malodolů nejnižší, naproti tomu stále rostla, velmi rychle po roce 1901 a v roce 1907 už zde byla ze všech revírů nejvyšší. Na Mostecku se projevil značný pokles produktivity v 90. letech, tj. v době, kdy nastalo masové přijímání nových dělníků.[86]

[84]) Index pro Most byl: 1880 = 100, 1891 = 359, 1901 = 840, 1908 = 945, 1913 = 973.

[85]) Počet dělníků v revírech Teplice, Most a Chomutov.

Rok	Revír Teplice	Most	Chomutov
1880	4635	6 154	905
1891	5104	14 521	708
1901	6282	22 243	2045
1908	5917	21 785	2570
1913	5058	19 621	2471

[86]) Roční výkon 1 dělníka v q (vypočteno podle údajů SJAM):

Rok	Teplice	Most	Chomutov
1880	5050	4800	2775
1891	5780	5600	4230
1901	4800	5215	4740
1908	4090	6396	6245
1913	5403	7098	7883

Mezi revíry byly tedy dosti značné rozdíly. Teplicko od začátku 90. let již stagnovalo, zatímco malý revír chomutovský se právě v této době začal rozvíjet. Nejvýznamnější bylo Mostecko, jehož rozvoj spadá do 80. a 90. let. Vývoj Mostecka, které mělo kvantitativně největší těžbu (v roce 1890 to bylo 69 % celé těžby severočeské), určoval vývoj celého severočeského revíru. V 80. letech rostla na Mostecku rychle těžba, hlavně vlivem otvírání nových, moderně vybavených dolů. Poměrně rychle stoupala i zaměstnanost, ale produktivita práce přitom ještě rostla. Ceny uhlí až do roku 1888 klesaly a proto se těžaři snažili o racionální těžbu. Zároveň však v důsledku poptávky po pracovních silách poměrně velmi rychle stoupaly mzdy. Malodoly byly zavírány. Mnohem pomaleji se vyvíjelo Teplicko, kde v té době už nebyly otvírány nové doly, ale těžba, zaměstnanost a produktivita práce ještě stoupala poměrně rychlým tempem. Rychlý vzestup produktivity nastal na Chomutovsku, kde byly také zavírány malé doly a snižovala se zaměstnanost při poněkud zvýšené těžbě. Hornické mzdy zde však rostly ještě rychleji než na Mostecku, finanční situace těžařů zřejmě byla velmi napjatá, což patrně přispívalo ke koncentraci majetku.

V 90. letech se začala rychle zvyšovat těžba na Chomutovsku, na Mostecku stoupala také rychlým tempem, zatímco Teplicko už začalo stagnovat. Velké doly (přes 500 dělníků) zde byly výjimkou. Velmi rychle stoupala zaměstnanost, ale růst průměrných denních mezd se v důsledku toho zpomalil. V obou východnějších revírech klesla také markantně produktivita práce, kdežto na Chomutovsku právě nyní nastala koncentrace dělnictva do větších závodů a s tím také růst produktivity. Na Mostecku pokračovalo zakládání nových velkých závodů a získávání pracovních sil pro ně. Nepříznivé vlivy extenzívního rozvoje dolování byly vyvažovány rychlým vzestupem cen uhlí v důsledku stoupající poptávky, zejména v zahraničí.

Po roce 1901 nastal dosti značný pokles cen, ztráta některých odbytišť v Německu, pokles tempa růstu těžby a její stagnace po roce 1908. Hodnota výroby rostla pomaleji než dříve, na Teplicku dokonce klesala. Proto došlo k poklesu zaměstnanosti, nejrychlejšímu v době krize 1909—1910. Na Mostecku bylo zastaveno vybavování dolů novými těžními stroji, ale územní rozsah dolování se tam ještě rozšiřoval. V období 1901—1908 klesaly mzdy, pak začaly opět stoupat, přičemž zaměstnanost klesala, zejména na Teplicku a Mostecku. Nastal poměrně rychlý vzestup produktivity práce, který byl základem zhospodárnění provozu a zvýšení konkurenční schopnosti.

Uhelná těžba na území dnešního Slovenska se do první světové války teprve začínala rozvíjet. V jediném významnějším revíru, v Handlové, se do roku 1900 těžila zcela nepatrná množství hnědého uhlí

poměrně dobré kvality (výhřevnost až 5600 Cal.). V letech 1876—1899 v revíru pracovalo 2—20 horníků, kteří těžili 1280—7696 q uhlí ročně. Handlovské uhlí nacházelo v lesnatém okolí jen malý odbyt, mimo jiné i proto, že náklady na dopravu koňskými potahy byly neúměrně vysoké. Kromě toho i vlastní výrobní náklady byly ve srovnání s jinými uhelnými revíry značné.

V roce 1906 pronajala doly od hraběte Pálffyho Salgotarjánská uhelná společnost, která pak spolu s Uherskou kamenouhelnou akciovou společností založila tzv. Západouherskou akciovou společnost (A Nyugatmagyarországy Köszénbánya Részvénytársaság alapszabályai Budapest). V letech 1909—1911 byla postavena spojovací železnice Prievidza-Handlová a tím zajištěna lacinější doprava vytěženého uhlí. Teprve tehdy začala těžba handlovských dolů vzrůstat, ale ještě v roce 1914 činila jen 1 755 481 q, což představovalo necelé dvě třetiny těžby v malé pánvičce hodonínské a přibližně setinu těžby severočeského revíru.

Vcelku znamenalo období 1909—1914 pro handlovské doly počátek komerčního dolování, který české revíry prožily v 60. a 70. letech. V Handlové ovšem nyní probíhalo na vyspělé technické základně, protože handlovská společnost podnikala racionálně a s odpovídajícím technickým a finančním vybavením[87]).

V období 1880—1914 se ve všech větších uhelných revírech prosadily velké společnosti a podniky. Největší existovaly v ostravsko-karvinském revíru a nově vznikaly v revíru severočeském, zvláště v průběhu 90. let. V té době byli v těchto dvou největších revírech zatlačeni do pozadí feudální vlastníci a největší význam měly pak akciové společnosti a těžařstva. Největší firmy měly svoje vlastnictví obvykle jen v jednom revíru. Velké severočeské společnosti vznikly totiž v době, kdy už byly významné uhelné pánve rozděleny mezi racionálně hospodařící větší firmy, financované obvykle vídeňskými bankami, a naopak feudální vlastníci na Ostravsku byli pro nedostatek vlastního kapitálu na konci 90. let nuceni své důlní majetky z velké části akcionovat. Nedošlo proto k významným expanzím nejsilnějších společností mimo jejich vlastní revíry. Výjimkou byl malý revír žacléřsko-svatoňovický, kam pronikl velký kapitál až na konci 90. let právě proto, že jinde už nemohl najít umístění. Přitom si feudálové na Ostravsku udrželi dosti významné podíly v nově vzniklých akciových společnostech, zatímco zejména v „mladším" hnědouhelném revíru mosteckém měl v uhelných společnostech převahu obchodní nebo průmyslový kapitál. Do uhelného průmyslu pronikali zejména Petschkové a Gutmannové a vídeňské nebo

---

[87]) Handlová čierná a červená (Bratislava 1966), str. 16, 30, 33.
M. J. Marek, . . . cit. dílo, str. 7.

říšsko-německé banky. Sociální příslušnost vlastníků byla tedy dost výrazně odlišná. Ve všech revírech kromě Ostravska a Kladenska mají nyní převahu „čisté“ uhelné společnosti, zejména v revírech hnědouhelných. Kombináty typu Báňské a hutní, Severní dráhy nebo Pražské železářské se vyskytují jen zřídka.

Nové podniky vznikly v daném období zejména na Mostecku a Kladensku, a to v průběhu 80. a na začátku 90. let, obvykle vždy v období oživení odbytu uhlí. Tam, kde byly uhelné pánve již předtím rozděleny, docházelo k zaokrouhlování důlních majetků a dolování na okrajích pánví. Rozvíjely se zejména společnosti, které získaly rozsáhlá nová pole v „mladých“ revírech, kdežto v revírech „starých“ už nedocházelo k velkému rozmachu ani u kapitálově nejsilnějších firem. Zatímco během 80. a 90. let nebyly rozdíly mezi velkými a středními společnostmi ještě příliš velké, po roce 1901 se začaly prohlubovat. Vznikala hegemonie vždy dvou až čtyř kapitálově nejmocnějších firem v každém revíru, zatímco střední podniky se nevyvíjely tak rychle. V některých revírech (téměř ve všech kamenouhelných) se udrželo už jen několik málo velkých firem.

Význam největších revírů, Ostravska a revíru severočeského, rostl. Tyto velké revíry byly sice podstatně ovlivňovány zahraniční konkurencí, ale zároveň měly značný vliv na odbyt a hospodaření menších revírů tuzemských. Zvlášť obtížné bylo postavení malých pánviček, kde byla těžba čím dále méně rentabilní, zejména v důsledku postupného vyčerpání ložisek. Malé pánvičky byly proto opouštěny především velkými podnikateli, čímž docházelo ke změnám odbytových poměrů na uhelném trhu i ke změnám sociálním. Pro budoucnost měly stále více význam velké revíry s rozsáhlými slojemi. Poslední z těchto lokalit byly však v 90. letech obsazeny velkými firmami a na outsidery zbývala již jen horší pole, čímž se diferenciace mezi vlastníky jen dále prohlubovala. Zhoršování přírodních podmínek vedlo k rozdílům v sociální úrovni revírů.

Všechny velké revíry byly už v r. 1880 zapojeny do celostátního a tím vlastně i do evropského uhelného trhu, na němž se vytvářely do určité míry jednotné podmínky odbytu. Většina našich revírů byla ovlivňována zejména uhelnou produkcí horno- a dolnoslezskou, z části středo- a západoněmeckou (Plzeňsko a hnědouhelné revíry). Závislostí na evropských cenách a na dopravních nákladech se vytvářely i víceméně jednotné předpoklady rentability výroby. S rostoucí hloubkou dolů a růstem mechanizace se ovšem zvyšovaly výdaje na investice, které si ve větším měřítku mohly dovolit jen velké firmy. Vcelku ve všech revírech došlo k podstatným změnám téměř současně po roce 1901, kdy už nebylo možno konkurovat starým extenzívním způsobem výroby.

Podrobnější závěry o vývoji jednotlivých revírů bude možno spolehlivě udělat teprve po studiu dalších faktorů. Na předloženou materiálovou studii budou muset navázat práce o odbytových, ekonomických a technických poměrech uhelné výroby.

JIŘÍ MATĚJČEK

Die Entwicklung der einzelnen Kohlenreviere auf dem Gebiet der heutigen Tschechoslowakei in den Jahren 1880—1914

Zusammenfassung

Besonders während der neunziger Jahre des vergangenen Jahrhunderts wurden in den größten Revieren die feudalen Eigentümer in den Hintergrund gedrängt und seitdem begannen die großen Aktiengesellschaften und Gewerkschaften die führende Rolle im Kohlenbergbau zu spielen. Diese Firmen wurden meistens durch reichsdeutsche und Wiener Banken finanziert. Im Kohlenbergbau kamen die Petscheks und Gutmanns immer mehr und mehr zur Geltung. Nur im Ostrauer Kohlenbecken behielten die Feudalen ihre wichtigen Positionen in den während der neunziger Jahre entstandenen Aktiengesellschaften. Außer dem nordböhmischen Kohlenbecken waren fast alle reicheren Kohlenfelder schon am Anfang der achtziger Jahre in den Händen großer Unternehmer. Bis 1901 kam es noch zu Abrundungen der Kohlenfelder und neue Schächte wurden jetzt nurmehr an den Rändern der Becken angelegt. Einen anhaltenden Anstieg wiesen jetzt Gesellschaften auf, welche in den jüngeren Becken förderten. Nach 1901 begannen auch die Unterschiede zwischen den großen und mittelgroßen Gesellschaften sich weiter zu vertiefen. Jedem Revier dominierten dann zwei bis vier der größten Firmen.

Es vergrößerte sich der Einflus der mächtigsten Reviere — des nordböhmischen und Ostrauer — die sonst unter der scharfen Konkurenz der deutschen Reviere litten, zugleich aber sehr ergeblich die Produktion und andere Faktoren der kleineren böhmischen Reviere beeinflußten. Dies war eine Folge der Gestaltung des gesamten österreichischen und mitteleuropäischen Kohlenmarktes. Es kamen die allgemeinen Rentabilitätsgrundlagen zur Geltung und die kleinen Becken, in denen die Förderung unrentabel wurde, wurden aufgelassen. Dies führte zu ökonomischen und sozialen Schwierigkeiten. Auch die Verschlechterung der geologischen Verhältnisse vermehrte die Unterschiede im sozialen Niveau der einzelnen Reviere.

MIROSLAV KOCÍCH

SLEZSKO A OSTRAVSKO V ANALÝZE VOLEBNÍCH VÝSLEDKŮ Z LET 1907 A 1911

Volební výsledky poskytují po důkladné analýze zahrnující delší časové období a s přihlédnutím k jiným faktorům sociálněekonomické a národnostní struktury voličů cenné údaje umožňující lépe poznat pohyb sociálněpolitické reality ve studované oblasti.

V následující stati se pokouším sledovat vzájemné souvislosti sociální, národnostní a politické struktury obyvatelstva ve Slezsku a na Ostravsku, jejich změn a podmínek je vyvolávajících, a to na základě volebních výsledků do poslanecké sněmovny říšské rady v letech 1907 a 1911. Domnívám se, že intenzita a rozsah těchto faktorů mají co říci i při teritoriálním vymezení ostravské průmyslové oblasti.

Ke zpracování volebních výsledků podle politických a soudních okresů i jednotlivých obcí jsem použil archívních materiálů uložených ve Státním archívu v Opavě, jakož i oficiální rakouské statistiky. Pokud jde o volební výsledky z některých obcí z tehdejší Moravy, byl jsem odkázán jen na zprávy dobového tisku. Tyto údaje byly však mnohdy neúplné a často podle stranické příslušnosti vydavatele zkreslené. (Příslušné archívní materiály uložené původně ve Státním archívu v Brně byly totiž válečnými událostmi v roce 1945 zničeny).

Úkol, který jsem si ve svém pojednání uložil, je obtížný. Tato obtížnost vynikne, vezmeme-li v úvahu tehdejší komplikované národnostní, hospodářské, sociální a v neposlední řadě i náboženské poměry ve zkoumaném území. Následující analýza vlivu ostravské průmyslové oblasti na politické vědomí obyvatelstva nevyčerpává a ani nemůže vyčerpat naznačenou problematiku, a to tím spíše, že je ve výzkumu ostravské průmyslové oblasti prvním příspěvkem tohoto druhu.

Úvod

Boj o všeobecné, rovné, přímé a tajné volební právo v Rakousku-Uhersku na přelomu 19. a 20. století vedly dělnické strany s vědomím, že takové volební právo umožní dělnické třídě výrazněji se podílet na závazných úpravách poměrů ve státě a že to bude lépe vyhovovat jejím zájmům. Toho si byly ovšem vědomy i vládnoucí kruhy monarchie, a proto se stavěly prostřednictvím svého mocenského aparátu velmi ostře proti stupňovanému boji mas za všeobecné hlasovací právo, tedy

proti hnutí, které spojovalo pod vlivem buržoazně demokratické revoluce v roce 1905 v Rusku své snahy o přiznání politických a demokratických svobod s požadavkem národního a sociálního osvobození. Dlouholetý boj dělnické třídy proti představitelům monarchie, ale i proti aristokratické a buržoazní reakci, skončil nakonec úspěšně.[1]) Byla provedena volební reforma, která sice zdaleka nesplňovala všechny požadavky dělnické třídy, ale i tak nepochybně znamenala důležitý krok v demokratizaci tehdejšího politického života v Rakousku.[2])

V únoru 1907 byly vypsány nové parlamentní volby, které měly být provedeny již podle nově uzákoněné volební reformy a nového volebního řádu.[3]) Nová volební reforma, znamenající nepochybné rozšíření politických a demokratických práv občanů, zachovávala však po stránce národnostní i nadále privilegované postavení německého obyvatelstva v monarchii; určité výhody mělo i venkovské obyvatelstvo proti pokrokovějšímu obyvatelstvu městskému.

Podle zásad nového volebního řádu volilo Slezsko do poslanecké sněmovny říšské rady 15 poslanců. Z těchto 15 poslaneckých mandátů mohli Češi získat dva, Poláci čtyři a Němci devět mandátů. Češi mohli volit své poslance jen ve dvou venkovských volebních okresech. Volební okres číslo 11 tvořily obce soudního okresu Opava, Bílovec, Klimkovice bez 13 obcí, v nichž byla většina německého obyvatelstva, ale s 5 obcemi soudního okresu Vítkov. Volební okres číslo 12 se skládal z obcí soudního okresu Frýdek a tehdejší Polské Ostravy. Poslanci polské národnosti měli být voleni ve čtyřech volebních okresech, a to v jednom městském obvodu číslo 6, který tvořila místa Radvanice, Slezská Ostrava, Heřmanice, Hrušov, Šunychl (nynější Nový Bohumín), Doubrava, Karviná, Lazy a Orlová, a ve třech volebních okresech venkovských. Toto dělení neodpovídalo skutečnému národnostnímu složení tamního obyvatelstva a preferovalo voliče polské a zejména německé. Ve prospěch německých voličů byly např. přiřazeny převážně německé obce soudního okresu

---

[1]) Zákony z 26. ledna 1907, ř. z. čís. 15, 16 a 17.

[2]) O boji za všeobecné hlasovací právo existuje řada studií, které toto hnutí podrobně hodnotí nejen z hlediska celostátního, ale i podle konkrétních událostí a ohlasu v jednotlivých oblastech českých zemí. Odkazujeme zde proto na řadu článků pojednávajících o dělnickém hnutí a o boji za všeobecné hlasovací právo na území tehdejšího Opavského a Těšínského Slezska a Ostravska. Jde zejména o sborník *Dělnické hnutí na Ostravsku*, Ostrava 1957, a tam uvedenou literaturu; odkazujeme rovněž na diskusi o dělnickém hnutí na Moravě, in: Časopis Matice moravské (ČMM), roč. 74/1955, a dále na četné články a studie uveřejněné ve Slezském sborníku, Slovanském přehledu apod.

[3]) Nový volební řád do poslanecké sněmovny říšské rady zvyšoval počet poslanců ze 425 na 516. Z toho připadalo na Čechy 130, na Moravu 49 a na Slezsko 15 poslanců, kteří měli být voleni podle městských volebních okresů (v Čechách 54, na Moravě 20 a ve Slezsku 6) nebo venkovských volebních okresů (v Čechách 76, na Moravě 29 a ve Slezsku 9).

bílského k volebnímu okresu číslo 10, zahrnujícímu teritoriálně odlehlé německé venkovské obce soudních okresů Odry, Vítkov, Opava, Klimkovice a Bílovec.[4])

Jak byly rozděleny poslanecké mandáty mezi obyvatele různých národností, ukazuje tento přehled:

Na jednoho poslance říšské rady připadalo

	Čechů	Poláků	Němců
Ve Slezsku celkem.	86 735	58 795	33 899
z toho na			
venkovské volební okresy	61 522	59 845	40 262
městské volební okresy	*	55 644	28 810
Na Moravě celkem	62 528	—	38 940
venkovské volební okresy	82 594**	—	35 332***
městské volební okresy	46 176**	—	40 542***
Čechy celkem	56 558	—	44 867

Poznámka:

*) Čechům v městských volebních okresech nepříslušel žádný mandát (ačkoliv ve městech bylo 50 427 Čechů);

**) Šlo o volební okresy čís. 3, 4 a 19 (české);

***) Šlo jen o volební okresy čís. 9 a 10 (české), 3 a 14 (německé).

Je pochopitelné, že volební geometrie nového volebního řádu, nerespektující národnostní rovnoprávnost, prohlubovala a znásobovala národnostní rozpory a vyvolávala další nacionální třenice.[5])

V předvolební kampani, která započala ihned po vypsání nových voleb, rozvinul se urputný volební boj, do něhož zasahovaly nejen všechny politické strany, ale i státní aparát. Politické strany slibovaly voličům, každá podle své politické orientace, že v případě volebního vítězství prosadí a uskuteční nejrůznější požadavky.[6])

---

[4]) Srov. rozdělení volebních okresů ve Slezsku v „Poučení pro obecní starosty...", Státní archív Opava (SAO), fond Zemská vláda slezská, kart. 10.

[5]) Pro výpočet použito počtu obyvatel podle sčítání lidu v roce 1910. O podobných otázkách a dalších rozborech viz J. Lukeš, *Obraz Slezska v číslech*, Praha 1913, str. 12 a násl.

[6]) Podrobněji viz *Přehled československých dějin*, II. díl, Praha 1960, str. 998n; také Z. Konečný, *Dělnické hnutí na Moravě v letech 1905—1907*, str. 51—53; in: ČMM, roč. 74/1955; dále A. Grobelný, *První ruská revoluce a dělnické hnutí na Ostravsku v letech 1905—1907*, in: Dělnické hnutí na Ostravsku, str. 252, 259 aj.; řada novinových článků dělnického tisku publikovaná ve sborníku dokumentů *Léta 1906—1907*, Praha 1960, zejména dokumenty čís. 425, 441, 442 a další. Tamtéž viz dokumenty o tom, jak orgány státní moci sledovaly předvolební přípravy — dokumenty čís. 434, 437, 465 a další.

Rozsáhlá předvolební agitace sociální demokracie, vedená na předvolebních schůzích, v tisku i jinak zaměřovaná k zabezpečení plné účasti dělnictva na volbách a k odstranění nedostatků ve voličských seznamech, dále její sliby, že se zasadí o realizaci sociálních, národnostních a demokratických požadavků svých voličů — to vše mělo za následek velké volební vítězství sociální demokracie, a to jak v českých zemích, tak i v celém Rakousku. V prvním kole voleb 14. května 1907 získala sociální demokracie v Čechách 38,7 %, na Moravě 30,5 % a ve Slezsku 46,1 % všech odevzdaných hlasů. Celkem bylo pro tuto stranu na zmíněném území odevzdáno 646 652 hlasů, tzn. 36,97 % všech odevzdaných hlasů.[7])

Vzhledem k tomu, že sledujeme jak volební výsledky do poslanecké říšské rady v roce 1907, tak i výsledky voleb v roce 1911, je nutné, abychom si připomněli, že v tomto čtyřletém mezivolebním období došlo k pronikavým přesunům v politickém životě v Rakousku vůbec a v českých zemích zvlášť. Tyto přesuny se vyznačovaly na jedné straně dalším rozmachem třídních bojů (jakož i úsilím hospodářsky sílící české buržoazie paralyzovat vliv sociální demokracie vytvářením stranicko-politických bloků buržoazních a maloburžoazních sil) a na straně druhé silným pronikáním oportunismu a nacionalismu do dělnického hnutí.[8]) V těchto souvislostech je nutno vidět tehdejší úlohu a místo různých nedělnických stran a jejich nadřazování, ale i nemalé rozpory uvnitř dělnických stran, které v podstatě oslabovaly pozice sociální demokracie.

Z parlamentních voleb v roce 1911 vyšla sice sociální demokracie poněkud oslabena, avšak své vedoucí postavení v českých zemích si přesto udržela. V prvním volebním kole 13. června 1911 získala tato strana (autonomisté a centralisté všech národností) v Čechách 37,3 % hlasů (oproti volbám v roce 1907 to byl pokles o 1,4 %), na Moravě 28,2 % (tedy méně o 2,3 %) a ve Slezsku 45,4 % (snížení činilo 0,7 %). Celkem bylo pro českou, polskou a německou sociální demokracii odevzdáno v těchto zemích 615 552 hlasů, tedy 35,3 % všech odevzdaných hlasů. Ve srovnání s volebními výsledky z roku 1907 snížil se počet hlasů odevzdaných sociální demokracii o 1,7 %.[9])

Ve stati rozdělujeme politické strany, které kandidovaly ve volbách do říšské rady v letech 1907 a 1911, do čtyř skupin: a) strany dělnické,

---

[7]) Podrobnější výsledky parlamentních voleb v českých zemích viz např. in: *Přehled čs. dějin* . . ., str. 1000; také *Léta 1906—1907*, příloha čís. 3, str. 644—653.

[8]) Podrobněji viz P. Reiman, *Dělnické hnutí v českých zemích v letech 1889—1917*, Praha 1955; rovněž J. Kolejka, *Třídní boje v letech 1907—1917*, ČMM roč.74/1955, str. 55—79; dále týž, *Rozkol sociální demokracie na autonomisty a centralisty v roce 1910 a činnost centralistické sociální demokracie v letech 1911—1919*, Slezský sborník (Slsb), roč. 54/1956, str. 1—28; taktéž *Přehled čs. dějin* . . . , str. 1006 n.

[9]) Podrobnější výsledky voleb viz *Přehled čs. dějin* . . . , str. 1012.

b) strany agrární, c) strany klerikální a d) strany ostatní. Toto dělení bylo vynuceno cílem, který sledujeme. Mezi dělnické strany zařazujeme především českou, polskou a německou sociální demokracii (ve volbách v roce 1911 bez ohledu na hlasy centralistů a autonomistů). Jsme si vědomi, že ve zkoumaném období se projevovaly v činnosti sociální demokracie četné prvky oportunismu, nicméně se domníváme, že se sociální demokracie přes tyto slabiny výrazně odlišovala od maloburžoazních a buržoazních stran. Mezi tzv. dělnické strany jsme však také počítali ve Slezsku Německou dělnickou stranu (Deutsche Arbeiterpartei), třebaže se tato strana ve volbách v roce 1911 stavěla vůči německé sociální demokracii vcelku opozičně, a to především ze stanoviska nacionálního.[10]) Máme totiž za to, že i tato strana měla vcelku blíže k dělnickým stranám než ke stranám nedělnickým.

Mezi strany agrární řadíme českou, polskou a německou stranu téhož zaměření. Agrárníci byli politickými mluvčími především vesnické buržoazie, ale jejich voličskou základnu tvořili též drobní rolníci a vesničtí živnostníci.[11])

Do skupiny klerikálních stran kandidujících ve sledovaných volbách řadíme českou katolicko-národní stranu, která sdružovala za pomoci ideologie tzv. křesťanského socialismu zejména venkovské obyvatelstvo. Z polských a německých klerikálních stran řadíme do této skupiny jednak křesťanské sociály, orientující se zejména na katolické dělníky a inteligenci, jednak polskou klerikální stranu kandidující ve volbách v roce 1911 poprvé.[12])

Do skupiny tzv. ostatních stran řadíme konečně strany, u nichž převládá charakter buržoazní a maloburžoazní. Z českých politických stran jde zejména o moravskou lidovou stranu pokrokovou (vyjadřující hlavně zájmy obchodních, živnostenských a rolnických vrstev), dále konzervativní buržoazní stranu staročeskou, národní stranu, pokrokovou stranu (sdružující část české průmyslové buržoazie a část inteligence), českou lidovou stranu (hájící zejména zájmy buržoazie ve městě i na venkově) a živnostenskou stranu. Z českých politických stran ve Slezsku je do této skupiny zařazena také národní strana, která usilovala se svými hesly o svornosti a jednotnosti české menšiny ve Slezsku o vedoucí postavení v politickém životě a jež zastupovala ještě ve volbách v roce 1907 politické zájmy, které sledovaly v dalších volbách strany agrární, pokrokové a národně sociální. Z polských politických stran ve Slezsku řadíme do této skupiny národní stranu,

---

[10]) Podrobněji viz *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848—1960*, Ostrava 1966, str. 172 n.

[11]) Tamtéž, str. 202—204.

[12]) Tamtéž, str. 195—197.

kandidující ve volbách v roce 1907, dále lidovou stranu (která se orientovala ve volbách v roce 1911 na voliče někdejší křesťansko-sociální a agrární strany) a konečně německo-polskou stranu (Deutschfreundliche Polen), za kterou kandidoval J. Koždoň.[13]) Z německých buržoazních stran je do této skupiny zařazena pokrokářská strana (vyjadřovala zájmy hlavně německé průmyslové a obchodní buržoazie), dále lidová strana (představitelka německé inteligence a části městské maloburžoazie), všeněmecká strana (hájící zájmy především německé buržoazní inteligence orientované na Prusko) a konečně živnostenská strana.[14])

* * *

Stať rozdělujeme do čtyř částí. V první si všimneme těch soudních okresů, v nichž byl ve volbách v roce 1911 zaznamenán (ve srovnání s volbami v roce 1907) přírůstek hlasů odevzdaných tzv. dělnickým stranám. V druhé části budeme sledovat ty soudní okresy, kde těchto hlasů ubylo. V třetí části se pokusíme o formulaci dílčích závěrů a v části čtvrté nalezne čtenář tabulky a přehledy, které mají přímý vztah ke zkoumané problematice. Odkazujeme zejména na tabulku číslo 1, která obsahuje základní údaje o volebních výsledcích jak ve volbách v roce 1907, tak i ve volbách v roce 1911 a slouží k celkové orientaci.

Poznamenáváme, že veškeré údaje o počtu odevzdaných hlasů ve volbách jsou čerpány z prvního volebního kola, nikoli tedy z příp. užších voleb, které se někde konaly dodatečně.

I.

Když srovnáváme výsledky voleb ve Slezsku z let 1907 a 1911, vidíme, že se podíl hlasů odevzdaných dělnickým stranám v roce 1911 nepatrně zvýšil: z 46,1 % na 47,5 %. Proti volebním výsledkům na Moravě to byl určitý úspěch, neboť zde podíl hlasů dělnických stran v téže

---

[13]) Pod názvem „Deutschfreundliche Polen" byla tato strana uváděna v oficiálních rakouských statistikách (třebaže J. Koždon byl představitelem Schlesische Volkspartei — Slezské lidové strany. Blíže viz L. Pallas, *Úloha Slezské lidové strany (šlonzakovců) ve vývoji Těšínska*, in: O vývoji německého nacionalismu v předmnichovském Československu a o soudobém západoněmeckém revanšismu, Ostrava 1967, str. 32). Označení „německo-polská strana" převzato z tehdejšího dobového tisku.

[14]) Podrobnou charakteristiku jednotlivých politických stran ve sledovaném období viz *Historický místopis . . .*, str. 164—171; také *Přehled čs. dějin . . .*, str. 926—938; dále J. Heidler, *České strany politické v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, Praha 1914, str. 51—61 (tam také uveřejněny programy a organizační zásady některých politických stran); rovněž R. Gudrich, *Vznik a vývoj politických stran ve Slezsku 1894—1914*, Opava 1924, str. 19—42.

době poklesl z 30,5 % na 30,2 %. Naopak ve srovnání s Čechami, kde podíl dělnických hlasů tehdy vzrostl z 44,9 na 47 %, zůstává Slezsko poněkud pozadu.[15])

Zájem voličů o dělnické strany pohyboval se tehdy ve všech českých zemích (kde podíl hlasů odevzdaných dělnickým stranám v roce 1907 činil 41,1 % a v roce 1911 už 42,3 %) přibližně na stejné úrovni. Nicméně stojí za úvahu, čím byl tento trend podmíněn a jaké jsou jeho hlavní znaky. Soustředíme se ovšem jen na poměry ve Slezsku, a to zejména na část tzv. Opavského a Těšínského Slezska, která spolu s několika soudními okresy Moravy představuje území průmyslového Ostravska.

Vezmeme-li pro porovnání za základ politické okresy, shledáváme, že se ve Slezsku zasloužily o zvýšení podílu hlasů pro dělnické strany ve volbách v roce 1911 oproti roku 1907 zejména politické okresy Frývaldov, Opava, Hlučín a Místek. V mnohých politických okresech se naopak v téže době zaznamenává pokles hlasů odevzdaných pro dělnické strany, přičemž největší snížení je u politického okresu Moravská Ostrava, Krnov, Frýdek a Fryštát. Znamená to tedy, že šest politických okresů stačilo vyvážit úbytek hlasů odevzdaných dělnickým stranám ve zbývajících osmi politických okresech. Ze srovnání tak rozsáhlých správních území, jako jsou politické okresy, lze stěží vyvodit jiné závěry.

Politický okres jako srovnávací měřítko je pro svou rozlehlost a různorodost ekonomicko-sociální a národnostní struktury svých obyvatel nepřehledný. Přesnější údaje poskytuje soudní okres, který je svou rozlohou podstatně menší a tím často i ucelenější, pokud se týče ekonomické i národnostní struktury.

Srovnáme-li volební výsledky z let 1907 a 1911 podle jednotlivých soudních okresů, vidíme, že se podíl hlasů odevzdaných dělnickým

---

[15]) Viz v příloze tabulku čís. 1. Pro výpočet národnostní a politicko-stranické struktury obyvatelstva použito výsledků sčítání lidu z 31. prosince 1910 a údajů o počtu platných odevzdaných hlasů ve volbách do říšské rady v roce 1907 a 1911 — Die *Ergebnisse der Reichsratswahlen*, Österreichische Statistik, LXXXIV. Band, 2 Heft, Wien 1908, a Österreichische Statistik, Neue Folge, 1. Heft, Wien 1912. Pro výpočet sociálně ekonomické struktury obyvatelstva jednotlivých politických okresů a zemí použito *Berufsstatistik*, Österreichische Statistik, Neue Folge, 3. Band, 9. Heft, Wien 1916. Údaje o hlavním povolání a postavení v povolání byly upraveny tak, aby se co nejvíce přiblížily skutečnému počtu voličů, tj. počtu mužů. Proto byly od celkového počtu ve statistice uvedených podnikatelů, nájemců, úředníků, dělníků a nádeníků odečteny údaje o ženách a učních. Aby však tyto počty o sociálně ekonomické struktuře obyvatelstva byly srovnatelné i s údaji o národnostní a politicko-stranické struktuře podle soudních okresů (statistiky před r. 1918 tyto údaje neposkytovaly), bylo nezbytné alespoň pro informaci převzít údaje z pozdějšího období — *Československá statistika*, svazek 21, řada VI., II. díl (povolání obyvatelstva podle sčítání lidu z 15. 2. 1921, 2. část, Morava a Slezsko), Praha 1925.

stranám zvýšil ve volbách v roce 1911 v polovině sledovaných soudních okresů (Javorník, Vidnava, Frývaldov, Opava, Bílsko, Místek, Vrbno, Fulnek, Rožnov, Bílovec, Frenštát, Odry, Vsetín, Vítkov, Horní Benešov, Nový Jičín a Hlučín). Podrobnější rozbor však ukazuje, že se podíl tzv. dělnických hlasů zvýšil více než o 10 % jen ve třech soudních okresech, tj. Javorníku (+38,5 %), Vidnavě (+30,5 %) a Frývaldově (+20,4 %). Tyto soudní okresy měly tedy rozhodující zásluhu na celkovém výsledku voleb ve Slezsku v roce 1911, pokud jde o podíl hlasů odevzdaných dělnickým stranám.

Analyzujeme-li příčiny tohoto značného přírůstku hlasů ve prospěch dělnických stran v uvedených soudních okresech ve volbách v roce 1911, zjistíme, že jde o tři správní jednotky jednoho politického okresu Frývaldov, že jsou to soudní okresy národnostně kompaktní. — Podle sčítání lidu z roku 1910 činil zde podíl Němců na celkovém počtu obyvatelstva 99,8 %. Pokud jde o sociální strukturu obyvatelstva ve dvou soudních okresech (Frývaldov a Vidnava), tvořili nejpočetnější skupinu obyvatelstva dělníci, ve třetím soudním okrese (Javorník) rolníci. V rámci celého politického okresu činí podíl dělníků necelou polovinu a zemědělci něco více než jednu čtvrtinu všeho obyvatelstva. Z rozboru vychází také najevo, že v uvedených správních jednotkách má hlavní podíl na hlasech odevzdaných dělnickým stranám německá dělnická strana (Deutsche Arbeiterpartei), která se v roce 1907 voleb ještě nezúčastnila a jež ve volbách v roce 1911 získala voliče zejména na úkor tehdejší německé lidové strany.

Poměrně značný přírůstek hlasů ve prospěch dělnických stran byl v roce 1911 zaznamenán také v soudním okrese Opava (+8,9 %). Z bližšího rozboru výsledku voleb z let 1907 a 1911 je patrné, že se na zvýšení podílí zejména samotné hlavní město Slezska, kde přírůstek činil 10,5 %. Pátráme-li po příčinách, zjistíme, že pokud jde o národnostní strukturu voličů, byli Němci zastoupeni 92,1 %, Češi 6,9 % a Poláci 0,9 %. Z hlediska sociálně ekonomického tvořili nejpočetnější skupinu dělníci s 47,3 % hlasů; po nich následovali podnikatelé, nájemci, a to především z malých průmyslových a živnostenských závodů, dále učitelé, penzisté, majitelé nájemních domů a příslušníci tzv. volných povolání (33,6 % všech voličů). Další poměrně početnou skupinu představovali úředníci a podúředníci zemských a jiných úřadů a institucí (v roce 1907 tvořili 18,9 % všech voličů). Nepatrná část voličů se rekrutovala ze zemědělství a lesnictví (0,2 %). Uvážíme-li, že voliči z Opavy odevzdali ve volbách v roce 1907 buržoazním, maloburžoazním a nacionálním stranám 57,1 %, klerikálním stranám 13,2 % a dělnickým stranám jen 29,7 %, znamená to, že sociální a stranicko-politická struktura voličů nebyla ani zdaleka v korelaci s volebními výsledky. Ve volbách v roce 1911 se sice podíl hlasů odevzdaných dělnickým stranám

zvýšil, dělnické strany získaly 40,2 %, nicméně i v těchto volbách získaly buržoazně nacionální strany 52,4 % a klerikální strany 7,4 %. Nelze pominout ani fakt, že zatímco v roce 1907 bylo odevzdáno v Opavě 6,2 % všech hlasů českým politickým stranám (podíl obyvatelstva „české národnosti“ podle sčítání lidu v roce 1910 činil 6,9 %), ve volbách v roce 1911 nebyl ve prospěch českých politických stran odevzdán ani jediný hlas. Soudíme-li podle negativních volebních výsledků českých stran, máme za to, že německý nacionalismus byl i zde na postupu.

Ve venkovských obcích opavského soudního okresu (s výraznou převahou českého obyvatelstva) bylo odevzdáno ve volbách v roce 1907 celkem 29,9 % všech hlasů tzv. dělnickým stranám a 67,9 % stranám maloburžoazním a nacionálním. Ve volbách v roce 1911 se na venkově podíl hlasů odevzdaných dělnickým stranám zvýšil o 7,5 %, tedy méně výrazně než v samotném sídle soudního okresu. V těchto volbách kandidovala poprvé česká agrární strana, která tehdy získala spolu s agrární stranou německou v opavském soudním okrese 61,9 % všech odevzdaných hlasů. Pro dělnické strany byl zaznamenán vzrůst hlasů zejména v těchto místech: v německé obci Mladecko (+57,5 %), v českých obcích podél železniční tratě Opava-Svinov, zejména v Háji (+22,2 %), Jilešovicích (+13,3 %), Komárově (+13,1 %), Lhotě (+26,4 %), ale také v Brance (+36,6 %), v Hradci u Opavy (+28,3 %) a v blízkých obcích Podolí (+32 %), Chvalíkovicích (+29,4 %), Bohučovicích (+22,5 %), Kajlovci (+21,8 %) atd. Naopak dělnické strany ztratily především ve prospěch agrární strany v Hlubočci (—25,5 %), v Raduni (—17,8 %), v Kylešovicích a jinde.

Na přírůstku hlasů odevzdaných dělnickým stranám se zde ostatně podílely české dělnické strany 11,1 %, zatímco obdobné německé politické strany jen 7,6 %. Jak se zdá, byla i ve venkovských obcích opavského okresu politická diferenciace doprovázena vzestupem nacionalismu, a to jak českého, tak i německého. Zde byl ovšem vývoj oproti městu Opava opačný.

Zvýšený počet hlasů odevzdaných dělnickým stranám v roce 1911 zaznamenal oproti volbám v roce 1907 i soudní okres Bílsko (+5,7 %). Národnostně lze tuto správní jednotku zařadit do skupiny německo-polských soudních okresů, neboť podle sčítání lidu z roku 1910 se zde Němci podíleli na celkovém obyvatelstvu 54,9 % a Poláci 43,8 %. Z podrobnější analýzy je možno usoudit, že pro německou sociální demokracii bylo zde v roce 1907 odevzdáno 44,7 % a v roce 1911 49,2 % všech německých hlasů. Naopak pro polskou sociální demokracii bylo zde odevzdáno v roce 1907 17,8 % a v následujících volbách 27 % všech hlasů polských voličů. Polské obyvatelstvo tohoto územního obvodu, žijící většinou na vesnici, dávalo své hlasy především klerikální straně (v roce 1907 68,3 % a v roce 1911 58,1 %), přičemž v roce 1911

získala nově kandidující tzv. německo-polská strana 14,9 % všech polských hlasů. V tomto národnostně smíšeném terénu byl vliv nacionalismu zvlášť silný. U polských voličů musíme ovšem ještě mít na zřeteli tradiční náboženské založení obyvatelstva, inklinujícího ke klerikální straně, která se zde dovedla přizpůsobit daným poměrům.

Stejné zvýšení podílu hlasů odevzdaných dělnickým stranám je patrné při srovnání voleb v roce 1907 a 1911 u soudních okresů Místek, Vrbno a Fulnek — u každého z nich +5,5 %, přičemž národnostní struktura obyvatelstva je v těchto obvodech naprosto rozdílná. Zatímco Místek měl 90 % českého obyvatelstva, činil ve Vrbně podíl Němců 99,9 % a ve Fulneku 95,3 %. Pokud jde o sociálně ekonomickou strukturu, je v soudních okresech Místek a Vrbno zhruba shodná — převažují dělníci; v soudním okrese Fulnek tvořili dělníci asi polovinu a zemědělci asi čtvrtinu všeho obyvatelstva. Přitom je pozoruhodné, že v soudním okrese Vrbno je počet dělníků a zemědělců v korelaci s počtem hlasů odevzdaných dělnickým a agrárním stranám. Tento vztah lze pozorovat ve volbách v roce 1907 a v následujícím volebním období, přestože zde došlo k určitému posílení dělnických stran na úkor strany agrární. Zdá se, že venkovské obyvatelstvo pokládalo zde, obdobně jako v politickém okrese Frývaldov, dělnické strany (v tomto případě ovšem sociálně demokratickou stranu německou) za přijatelnější než některou stranu maloburžoazní.

V soudním okrese Místek měla největší zásluhu na zvýšení podílu odevzdaných hlasů dělnickým stranám ve volbách v roce 1911 nejen města, a to Frýdlant (+12,9 %) a Místek (+ 10,5 %), ale také české venkovské obce okresu (+8,7 %). V tomto obvodě získala dělnická strana 48 % hlasů, klerikálové 40,4 % a agrárníci 10,9 %. Z venkovských obcí byl zaznamenán vzrůst podílu hlasů pro tzv. dělnické strany zejména v obcích Zelinkovice (+48,2 %), Oprechtice (+44,5 %), Kunčičky u Bašky (+27,1 %) a Rychaltice (+20 %), a to vesměs na úkor klerikální a agrární strany. Naopak němečtí voliči odevzdali v tomto soudním okrese ve volbách v roce 1911 pro dělnické strany o 23,7 % hlasů méně než v roce 1907. Je to vůbec největší snížení podílu hlasů odevzdaných dělnickým stranám ve zkoumaných soudních okresech. Proti roku 1907 zvýšila zde svůj vliv zejména německá strana agrární (+20 %) a německá pokroková strana (+23,2 %). V tomto národnostně smíšeném obvodě lze jasně pozorovat, jak se radikalizující německé buržoazní strany zmocňují voličů dezorientovaných nacionalismem.

Soudní okres Fulnek, národnostně takřka homogenní a asi z poloviny dělnický, zaznamenal ve volbách v roce 1911 zvýšení podílu hlasů odevzdaných dělnickým stranám. Pokud jde o menšinu českých voličů, ti v těchto volbách odevzdali dělnické straně 83,1 % všech svých hlasů.

Avšak ve srovnání s volbami v roce 1907 bylo to o 3,1 % méně. Naopak němečtí voliči odevzdali dělnické straně 30,7 % hlasů (což znamenalo zvýšení o 3,8 %) a německé straně agrární 57,1 % hlasů. K zvýšení počtu tzv. dělnických hlasů došlo např. ve Stachovicích (+10,5 %) a Gerlochovicích (+7,7 %) a ke snížení počtu těchto hlasů došlo zejména v Životicích (—7 %) a v Suchdole (—9,8 %), a to ve prospěch německé agrární strany. Zde rovněž běží o území, v němž se německé obyvatelstvo orientuje především na německou agrární stranu. Podíl německých hlasů odevzdaných dělnické straně neodpovídal ani zdaleka postavení německých dělníků v sociální struktuře německého obyvatelstva.

Sledujeme-li dále soudní okresy, ve kterých došlo v roce 1911 ke zvýšení podílu hlasů odevzdaných dělnickým stranám, poznáváme, že v osmi soudních okresech bylo zaznamenáno jen malé zvýšení těchto hlasů — od 5,4 % (Rožnov) a 3 % (Bílovec) až po nepatrný přírůstek 0,5 % v soudním okrese Nový Jičín. Z přehledů vypracovaných podle politických stran všech tří národností je zřejmé, že pro dělnické strany hlasovali především Češi. Například v soudním okrese Bílovec takový přírůstek představuje 13,3 %, v Rožnově 3,5 %, ve Frenštátě 2,7 % apod. Němci odevzdali v roce 1911 více hlasů dělnickým stranám než v roce 1907 jen v soudním okrese Nový Jičín (+4,5 %), Odry (+2,1 %) a Horní Benešov (+0,5 %); naopak méně získaly tyto strany od německých voličů v soudním okrese Bílovec (—4,7 %) a Vítkov (—0,4 %).

Ve venkovských obcích soudního okresu Bílovec byl zaznamenán největší přírůstek hlasů odevzdaných ve volbách pro dělnické strany v Pustějově (+29,6 %), v Kyjovicích (+22,9 %), Bravanticích (+16,3 procent), v Hrabství (+17 %) a jinde. V českých obcích bylo tohoto přírůstku dosaženo vesměs na úkor národní strany, v německých obcích pak v neprospěch strany agrární. Největší úbytky jsou patrny ve Staré Vsi (—19,6 %), v Bílovci (—13,8 %) a v jiných obcích, a to s výjimkou Bílovce ve prospěch německé agrární strany (v Bílovci ve prospěch německé lidové strany). Tyto údaje potvrzují zase tak jako v předchozím případě, že německé obyvatelstvo bylo ve zvýšené míře odváděno od dělnických stran k buržoazním stranám, a to za pomoci rozvířeného nacionalismu.

V obvodu soudního okresu Frenštát se zvýšil počet hlasů odevzdaných ve volbách v roce 1911 oproti volbám v roce 1907 dělnickým stranám o 2,7 %. Na tomto zvýšení se však podílí jen tři obce: Frenštát (+10,8), Kozlovice (+5,6 %) a Kunčice p. 0. (+3,5 %). Nicméně tento přírůstek stačil vyvážit úbytek hlasů v ostatních sedmi obcích soudního okresu. Přitom úbytek hlasů činil např. v Tiché 24,3 % a v Měrkovicích 12,7 %; v obou případech ve prospěch agrární a klerikální strany.

Ve sledovaném období se v soudním okrese Odry zvýšil podíl hlasů odevzdaných dělnickým stranám o 2,1 %, čímž se jen velmi málo zlepšily

beztak slabé pozice dělnických stran v tomto územním celku — ve volbách v roce 1907 bylo zde odevzdáno těmto stranám 24,8 % a v roce 1911 26,9 % hlasů. Tento podíl nikterak neodpovídá sociálně ekonomické struktuře obyvatelstva, vezmeme-li v úvahu to, že se v tomto soudním okrese podíleli dělníci na celkovém počtu obyvatelstva více než jednou třetinou. Výjimkou je zde město Odry, kde bylo v roce 1907 odevzdáno 53,5 % hlasů dělnickým stranám a ve volbách následujících se tento podíl zvýšil o 4,7 %. Pokles nastal tedy ve venkovských obcích, a to o 1,1 %. Nelze pominout ani skutečnost, že se v období mezi volbami změnila orientace německého obyvatelstva z lidové na agrární stranu, která byla v tomto období nacionálně radikálnější.

Kromě soudního okresu Odry byl tehdy součástí politického okresu Opava i soudní okres Vítkov, kde se podíl hlasů odevzdaných dělnickým stranám v roce 1911 zvýšil oproti roku 1907 o 1,1 %. Německé obyvatelstvo tvořilo zde 89,2 %, zatímco Češi jen 10,7 %. Pokud jde o ekonomicko sociální strukturu obyvatelstva, převažovali zde mírně zemědělci. Přitom je zajímavé, že v roce 1907 odevzdali voliči v pěti převážně českých obcích dělnickým stranám jen 10,7 % a v roce 1911 dokonce jen 9,1 %. Zbytek hlasů získala agrární strana. V německých obcích dali v roce 1911 voliči dělnickým stranám o 1,5 % více hlasů než v roce 1907. V okresním městě Vítkově snížil se však podíl tzv. dělnických hlasů o 3,9 %, a to ve prospěch německé lidové strany. Tato strana se opírala především o voliče z řad německé buržoazie a maloburžoazie, ale měla značný vliv i na obyvatelstvo dělnické. V tomto národnostně smíšeném soudním okrese byl patrně nacionalismus podnícen na obou stranách, z čehož měly užitek především nedělnické strany, které národnostní nesoulad podporovaly.

Soudní okres Horní Benešov osídlený převážně německým obyvatelstvem s dělnicko-rolnickou sociální strukturou zaznamenal ve volbách v roce 1911 jen nepatrné zvýšení podílu hlasů odevzdaných dělnickým stranám — 0,6 %. Na tom měly zásluhu venkovské obce okresu, které odevzdaly v těchto volbách o 6,1 % více hlasů než v roce 1907. Naopak v sídle soudního okresu poklesl podíl tzv. dělnických hlasů o 16,4 %, a to především ve prospěch německé lidové strany.

Nejmenší zvýšení podílu hlasů odevzdaných dělnickým stranám bylo zaznamenáno v roce 1911 a zase ve srovnání s volbami v roce 1907, v obvodu soudního okresu Nový Jičín — jen 0,5 %. Národnostně šlo o území s nevelkou převahou německého obyvatelstva, v sociální struktuře měli nadpoloviční většinu dělníci, přičemž zemědělci tvořili necelou čtvrtinu všeho obyvatelstva. Zatímco převážně německé městské obyvatelstvo Nového Jičína odevzdalo ve volbách v roce 1911 oproti roku 1907 o 14,3 % méně hlasů dělnickým stranám, neodevzdalo v roce 1911 české obyvatelstvo Štramberka dělnickým stranám ani jediný hlas,

(přestože ve volbách v roce 1907 bylo zde 24,4 % voličů Čechů). Své hlasy odevzdali štramberští takřka stejným dílem katolické národní a pokrokové lidové straně. Dělnické strany získaly tedy ve volbách v roce 1911 jen ve venkovských obcích. Přírůstek v českých obcích představoval zde 9 %, zatímco v německých obcích jen 3,7 %. Stojí za zmínku, že se podíl hlasů odevzdaných dělnickým stranám zvýšil zejména v obcích Starý Jičín (+45,1 %), Vlčnov (+39,1 %), Straník (+26 %), a to vesměs na úkor klerikální strany a strany tzv. samostatných kandidátů. Naopak značný úbytek hlasů dělnických stran byl zaznamenán ve Štramberku (—23,8 %) a v Šenově (—21,4 %); tyto hlasy získala ve volbách v roce 1911 klerikální katolická národní strana a pokroková strana lidová. To je nový příklad národnostně smíšeného terénu se složitou národnostní strukturou. Tomuto stavu odpovídají i volební výsledky, obvyklé na území tohoto druhu.

Samostatnou kapitolou sledované problematiky je území Hlučínska, které patřilo v té době k Prusku. V následujícím stručném rozboru je použito volebních výsledků říšských voleb v Německu, které se na tomto území konaly v letech 1907 a 1912.[16]) Obyvatelstvo Hlučínska odevzdávalo v obou volbách své hlasy v naprosté většině straně katolického Centra. Podíl hlasů této strany činil v obou sledovaných volbách 76,2 %. Socialističtí kandidáti získali v roce 1907 6,5 % a ve volbách v roce 1912 již 12,5 %. Největší podíl hlasů odevzdaných socialistickému kandidátu ve volbách v roce 1907 byl zaznamenán v obcích Malé Hoštice (38,8 %), Koblov (35,3 %), Velké Hoštice (34,1 %), Lhotka u Bobrovníků (25,7 %) a Bolatice (17,6 %). V Hlučíně činil podíl těchto hlasů jen 2,1 %. Ve volbách v roce 1912 získal socialistický kandidát největší počet hlasů v obcích Koblov (57,1 %), Malé Hoštice (47,1 %), Velké Hoštice (45,3 %), Lhotka u Bob. (36,6 %), Ludgeřovice (26,8 %) a Petřkovice (25,7 %). V Hlučíně představoval podíl těchto hlasů 9,9 %. Největší přírůstek hlasů pro socialistického kandidáta byl pak zaznamenán ve volbách v roce 1912 oproti roku 1907 v Koblově (+21,8 %), v Petřkovicích (+19,7 %) a v Ludgeřovicích (+11,4 %).

Pokud jde o národnostní a zaměstnaneckou strukturu obyvatelstva, existovaly na Hlučínsku zvláštní poměry. Podle tzv. obcovacího jazyka hlásila se tu převážná část obyvatelstva k tzv. moravské řeči, což však nelze v celé šíři ztotožňovat s přihlášením se k národnosti české. Na tomto území bylo národnostní uvědomění obyvatelstva následkem odlišného historického vývoje natolik labilní (jak to prokázal zejména pozdější vývoj), že je nelze mechanicky stavět na roveň poměrům za řekou Opavicí v rakousko-uherské monarchii. V sociální struktuře převažovali

---

[16]) Viz Katolické noviny pro lid moravský v Pruském Slezsku, roč. 20, čís. 3, 20. 1. 1912

zde sice rolníci, ale byl značný i podíl dělníků. Přitom místní průmysl byl nepatrný. Dělníci odcházeli za prací buď do německého vnitrozemí, nebo na Ostravsko. Následkem toho mísily se zde ve volbách různé vlivy, které nelze vysvětlit jen místními poměry. Značný byl zde vliv náboženství. Je příznačné, že vzrůst hlasů ve prospěch dělnické strany byl ve volbách v roce 1912 zaznamenán jednak v obcích sousedících s ostravským průmyslovým centrem (Koblov, Ludgeřovice, Petřkovice a Lhotka u Bob.), jednak v obcích sousedících s českými opavskými vesnicemi (Malé a Velké Hoštice). Obec Bolatice je naopak známa tím, že se odtud rekrutovali z velké části zedníci a tesaři, kteří pracovali jako sezónní dělníci mimo Hlučínsko.

II.

Rozbor sociální, národnostní, politické a stranické struktury soudních okresů, v nichž byl zaznamenán úbytek podílu hlasů odevzdaných dělnickým stranám ve volbách v roce 1911 ve srovnání s volbami v roce 1907, nevyznívá zdaleka jednoznačně. Úbytek počtu tzv. dělnických hlasů byl zde patrně podmíněn několika faktory, které nelze shrnout pod společného jmenovatele. Je možné, že pokles hlasů odevzdaných, dělnickým stranám byl v těchto soudních okresech výsledkem střetnutí různých „nedělnických" vlivů, jejichž působení se ovšem již nedá plně vysvětlit z údajů, které sledujeme. To však neznamená, že nemůžeme přispět k poznání sledovaného námětu.

Je pozoruhodné, že ve všech soudních okresech, kde došlo k úbytku hlasů odevzdaných v roce 1911 dělnickým stranám, byl dělnický element zastoupen v sociální struktuře obyvatelstva nejvýrazněji. V těchto okresech získaly sice dělnické strany největší podíl hlasů vůbec, ale proti roku 1907 se zmíněný podíl snížil. Dále nelze pominout, že ve všech soudních okresech, kde výrazně převažovalo obyvatelstvo německé národnosti, neuchytily se zvlášť markantně jiné strany než dělnické, agrární a klerikální. Jiné politické strany, zpravidla nacionálně diferencované, získaly poměrně největší podíl hlasů v soudních okresech národnostně smíšených, zvláště v těch, kde byla převaha českého obyvatelstva nebo alespoň výrazná česká menšina. Volební zisky tzv. ostatních stran jsou patrně v uvedených soudních okresech výrazem diferencovanější a tím i složitější národnostní struktury.

Všimněme si nyní blíže poměrů v těch soudních okresech, kde dělnické strany zaznamenaly ve volbách v roce 1911 oproti volbám v roce 1907 největší úbytky hlasů. Jde o soudní okresy Albrechtice (—16,7 %), Příbor (—9,2 %), Krnov (—7,1 %), Frýdek (—7 %), Bohumín (—6,2 %), Bruntál (—5,8 %) a Cukmantl (—5,7 %). Nevšímejme si zatím soudních okresů Moravská a Slezská Ostrava, kde

v prvním případě ztratily dělnické strany 11,1 % a v druhém 5,5 % voličů.

Soudní okres Albrechtice se skládal výlučně z občanů německé národnosti. Pokud jde o sociální strukturu, činil zde podíl dělníků něco málo nad třetinu obyvatelstva, druhou třetinu tvořili zaměstnanci v zemědělství a lesnictví. Obdobné národnostní složení obyvatelstva bylo i v soudním okrese Krnov; německé obyvatelstvo představovalo zde 99 % všech občanů, ale v sociální struktuře obyvatelstva převažovali dělníci. Přesto zde poklesl v roce 1911 proti volbám v roce 1907 podíl tzv. dělnických hlasů v rámci obou soudních okresů velmi výrazně. Hledáme-li příčiny, zjistíme, že se v celém politickém okrese Krnov dělnické obyvatelstvo orientovalo na agrární stranu, která zaznamenala v roce 1911 přírůstek 12,8 % hlasů (u Krnova činil přírůstek 9,3 %, v soudním okrese Albrechtice dokonce 22,3 %). Je však nutno konstatovat, že pokles hlasů na celém tomto území zaznamenaly i strany klerikální. Naopak, tzv. ostatní strany, jmenovitě německá lidová strana, získaly v městských celcích menší přírůstek hlasů.

Úbytek hlasů pro dělnické strany ve volbách v roce 1911 oproti roku 1907 můžeme zaznamenat také u voličů německých soudních okresů Bruntál a Cukmantl. Sociální struktura obou územních celků byla vcelku shodná, převažovali dělníci. Druhou nejsilnější sociální vrstvou byli zemědělci. Přitom i zde to byla německá agrární strana, která získala ve volbách v roce 1911 na úkor dělnických stran větší počet hlasů. Platí to zejména o soudním okrese Cukmantl, kde tento přírůstek představoval 7,8 % hlasů. V obvodu soudního okresu Bruntál získaly pak tzv. ostatní strany, především německá lidová strana, o 14,1 % více hlasů než ve volbách v roce 1907.

Poměrně značný úbytek hlasů odevzdaných dělnickým stranám je zřejmý ve volbách v roce 1911 i v soudních okresech Příbor (−9,2 %) a Frýdek (−7 %). Jde o územní celky s většinou českého obyvatelstva, avšak se značným podílem německých voličů. Ve Frýdku bylo evidováno 89,1 % Čechů a 10,3 % Němců, v Příboře 71,2 % Čechů a 28,1 % Němců. Nelze přehlédnout ani skutečnost, že úbytek tzv. dělnických hlasů způsobili v soudním okrese Příbor voliči české národnosti; ve volbách v roce 1911 odevzdali o 12,6 % méně hlasů dělnickým stranám než v roce 1907. Němci volili v obou volbách stejně, počet jejich hlasů odevzdaných dělnickým stranám představoval podíl 39,1 % všech jejich hlasů. Srovnáme-li tyto údaje s podrobnějšími přehledy podle jednotlivých volebních míst, zjistíme, že na rozdíl od voleb v roce 1907 neodevzdali Češi v Příboře a Kopřivnici v roce 1911 dělnickým stranám ani jediný hlas. A pokud získaly tyto strany nějaké hlasy, zasloužily se o to české venkovské obce, kde se podíl těchto hlasů oproti roku 1907 zvýšil z 50 % na 53,7 %. Naopak v německých obcích se

tento podíl snížil o 2,5 %. Největší přírůstek dělnických hlasů můžeme ostatně zaregistrovat v Závěšicích (+15 %), Hájově (+11,2 %), v Petřvaldě na Mor. (+10,8 %) aj. V těchto místech byl volební zisk dosažen především na úkor agrární strany, s výjimkou Petřvaldu na Mor., kde poklesl vliv strany klerikální. Tato strana získala ovšem v některých jiných obcích soudního okresu ve volbách v roce 1911 větší počet příznivců. V Příboře samém volili Češi v roce 1911 skoro stejným dílem národní a pokrokovou lidovou stranu. V Kopřivnici odevzdali čeští voliči celkem 76,6 % všech hlasů pokrokové lidové straně a zbytek dali straně klerikální.

V soudním okrese Frýdek odevzdali Češi ve volbách v roce 1911 dělnickým stranám 54,1 % hlasů, tj. o 3,7 % více než ve volbách z roku 1907. Naopak Němci jen 30,9 %, tedy méně o 17,8 % hlasů než v roce 1907. Frýdečtí Němci posílili jen nepatrně klerikální stranu (ta zaznamenala přírůstek 1 % hlasů oproti roku 1907), zato se orientovali převážně na německou lidovou stranu, které dali celkem 57,5 % všech platných hlasů. Přitom je zajímavé, že ve volbách v roce 1907 neobdržela zde tato strana ani jediný hlas. Ve venkovských obcích tohoto soudního okresu se snížil podíl hlasů dělnických stran jen nepatrně (o 1,5 %), přičemž největší ztráty byly zaznamenány v Lískovci (−51,9 %), v Horních Bludovicích (−26,6 %) a v jiných místech, kde obyvatelé na rozdíl od voleb v roce 1907 podporovali v nemalé míře nově vytvořenou stranu „Deutschfreundliche Polen", anebo např. v Sedlištích (−33,4 %) a v Řepištích (−22,6 %), kde volební hlasy získala ve větším počtu nově kandidující strana ve Slezsku — strana agrární. Naopak značný přírůstek hlasů odevzdaných dělnickým stranám byl zaznamenán zejména v obcích Pržno (+35,5 %), Baška (+33,5 %), Krásná (+26 %), Morávka (+24,6 %) a v dalších, kde zvyšovala svůj vliv na úkor české národní strany i česká agrární strana.

Úbytek podílu hlasů odevzdaných dělnickým stranám ve volbách v roce 1911 ve srovnání s volebními výsledky z roku 1907 představoval v soudním okrese Bohumín celkem 6,2 %. Šlo o územní celek, v jehož národnostním složení podle „obcovací řeči" výrazně převažovali obyvatelé polské národnosti, přičemž Češi a Němci tvořili zhruba po jedné čtvrtině všech obyvatel. V ekonomické struktuře představovali dělníci asi tři čtvrtiny, zatímco zemědělci jen necelých 5 % všeho obyvatelstva. Ve volbách v roce 1907 podíl hlasů odevzdaných dělnickým stranám byl vcelku v přímé korelaci s počtem dělníků. Ale ve volbách v roce 1911 byl tento vztah změněn v neprospěch dělnických stran. Pátráme-li po příčinách, zjistíme, že se podíl hlasů ve prospěch dělnických stran u voličů české národnosti zvýšil z 92,8 % v roce 1907 na 99,3 % ve volbách v roce 1911, ale u polských voličů byl zaznamenán pokles o 3 % a u německých voličů dokonce o 16,4 %.

Je zajímavé i srovnání volebních výsledků podle jednotlivých volebních míst. Tak v městě Bohumíně nebyl pro české nebo polské dělnické strany odevzdán v obou volbách jediný hlas. U Němců se snížil podíl těchto hlasů v roce 1911 o 4,4 %. Ale i v tehdejším Šunychlu poklesl podíl tzv. dělnických hlasů o 8 %. Tuto ztrátu nelze vysvětlit jen úbytkem hlasů odevzdaných českým dělnickým stranám, neboť ani Němci, ani Poláci v obou volbách vůbec dělnické strany nevolili. Podíl tzv. dělnických hlasů se snížil nyní i v ostatních venkovských obcích. Na rozdíl od voleb v roce 1907, kdy zde Češi dělnické strany nevolili, odevzdali v roce 1911 těmto stranám 19,7 % hlasů. Největší úbytek zmíněných hlasů nastal ve Vrbici (—30 %) a v Záblatí (—19,8 %), kde voliči dávali nyní přednost polské lidové straně. Volební zisk měly dělnické strany především ve Věřňovicích (+18 %) a ve Skřečoni (+13,1 %), a to zejména na úkor agrární a někdejší národní strany.

Také v soudním okrese Valašské Meziříčí, kde podíl hlasů daných dělnickým stranám činil v roce 1907 jen 18,8 %, snižuje se ve volbách v roce 1911 počet těchto hlasů o dalších 5,7 %. Na tomto snížení se značně podílelo jednak Valašské Meziříčí samo jako sídlo okresního soudu, kde došlo k úbytku tzv. dělnických hlasů o 6,9 %, jednak Krásno nad B., kde úbytek činil 24,4 %. V obou místech odevzdalo své hlasy dělnickým stranám ve volbách v roce 1911 jen několik málo německých voličů, zatímco Češi volili pokrokovou lidovou a katolickou národní stranu. K úbytku hlasů odevzdaných dělnickým stranám došlo i ve venkovských obcích tohoto soudního okresu, a to celkem o 14 %, a tyto hlasy ve volbách v roce 1911 získala převážně katolická národní a agrární strana.

Nižší podíl hlasů ve prospěch dělnických stran byl také v roce 1911 zaznamenán v soudním okrese Jablunkov, jehož obyvatelstvo bylo tehdy v rakouské statistice vedeno z 96,4 % jako polské, Němců bylo jen asi 3 % a Čechů necelé 1 %. Z hlediska ekonomicko-sociální struktury patřil tento okres k správním celkům dělnicko-rolnickým. Dělníci tvořili zde sice nadpoloviční většinu obyvatelstva, ale ve struktuře stranicko-politické se to nikterak neprojevilo. Dělnické strany v tomto okrese získaly ve volbách v roce 1907 31 % a ve volbách v roce 1911 27 % všech platných hlasů. Úbytek beztak nízkého podílu tzv. dělnických hlasů byl zde v roce 1911 způsoben voliči venkovských obcí; proti volbám v roce 1911 snížil se tento podíl o 4,6 %. V městě Jablunkově získaly dělnické strany v obou sledovaných volbách jen minimum (1,2 % a 2,9 %). Voliči, hlasující výhradně pro německé strany, dávali přednost klerikální, event. německé pokrokové straně. V okolních venkovských obcích získaly sice dělnické strany (v Bocanovicích + 21,9 %, Hrádku +9,3 % a Košařiskách +9,2 %), avšak v dalších

Přehled o národnostní, sociálně ekonomické a po

Soudní a politické okresy	Národnostní struktura				Sociálně ekonomická struktura				Politicko-stranická struktura							
	Češi	Poláci	Němci	Ostatní	Zeměděl. a lesnictví celkem	z ostatních hospodář. odvětví			dělnická		agrární		klerikální		ostatní	
						dělníci	úředníci	ostatní	1907	1911	1907	1911	1907	1911	1907	1911
	podle sčítání obyvatel v XII/1910				podle sčítání obyvatel v XII/1910				podle počtu odevzdaných hlasů ve volbách							
S. o. Bílsko	1,0	43,8	54,9	0,3					34,3	40,0	5,3	4,3	38,8	33,0	21,6	22,7
Strumeň	0,7	89,6	9,7	—					8,4	4,6	16,8	—	69,1	69,1	5,7	26,3
Skočov	0,5	91,3	8,2	—					22,8	18,5	26,2	—	46,9	46,0	4,1	35,5
P. o. Bílsko	0,8	66,2	32,9	0,1	34,5	42,9	6,0	16,6	26,1	27,5	14,4	2,2	46,5	42,8	13,0	27,5
S. o. Fryštát	22,1	71,2	6,6	0,1					71,0	67,8	10,2	—	6,2	0,5	12,6	31,7
Bohumín	27,0	47,4	25,6	—					73,1	66,9	8,1	—	4,0	2,5	14,8	30,6
P. o. Fryštát	23,7	63,5	12,8	—	9,1	75,4	4,5	11,0	71,7	67,6	9,5	—	5,5	1,0	13,3	31,4
S. o. Benešov	0,2	—	99,8	—					37,6	38,2	50,6	43,9	6,2	7,9	5,6	10,0
Bruntál	0,1	0,1	99,8	—					53,6	47,8	26,2	26,6	8,4	9,7	11,8	15,9
Vrbno	—	0,1	99,9	—					58,4	63,9	22,5	10,6	9,0	11,4	10,1	14,1
P. o. Bruntál	0,1	0,1	99,8	—	25,5	46,9	4,5	23,1	48,8	47,6	34,1	29,4	7,7	9,5	9,4	13,5
S. o. Frývaldov	0,1	0,1	99,8	—					39,8	60,2	—	—	4,2	27,0	56,0	12,8
Javorník	—	0,1	99,9	—					17,7	56,2	—	—	6,2	34,9	76,1	8,9
Vidnava	0,2	0,2	99,6	—					44,3	74,8	—	—	7,2	15,8	48,5	9,4
Cukmantl	—	0,1	99,9	—					48,4	42,7	9,0	16,8	37,5	34,1	5,1	6,4
P. o. Frývaldov	0,1	0,1	99,8	—	26,9	47,9	4,0	21,2	38,2	60,4	1,4	2,5	10,5	26,8	49,9	10,3
S. o. Frýdek	83,8	4,0	12,2	—					49,9	42,9	0,7	34,5	1,6	2,0	47,8	20,6
Slez. Ostrava	66,1	23,7	10,1	0,1					82,8	77,3	—	0,8	—	—	17,2	21,9
P. o. Frýdek	74,8	14,0	11,1	0,1	14,2	70,4	3,7	11,7	65,9	59,9	0,4	17,8	0,8	1,1	32,9	21,2
S. o. Krnov	0,9	0,1	99,0	—					53,3	46,2	16,8	26,1	14,0	6,5	15,9	21,2
Albrechtice	—	—	100,0	—					44,9	28,2	32,2	54,5	18,3	6,2	4,6	11,1
P. o. Krnov	0,7	—	99,3	—	26,3	44,2	5,4	24,1	50,7	40,9	21,6	34,4	15,3	6,4	12,4	18,3
S. o. Jablunkov	0,6	96,4	3,0	—					31,0	27,0	1,2	—	46,5	7,9	21,3	65,1
Těšín	8,6	68,3	23,0	0,1					33,5	32,8	7,5	—	30,0	3,7	29,0	63,5
P. o. Těšín	6,2	76,8	17,0	—	33,6	44,1	5,2	17,1	32,7	31,0	5,6	—	35,0	5,0	26,7	64,0
S. o. Odry	1,1	0,1	98,7	—					24,8	26,9	—	50,2	13,7	8,8	61,5	14,1
Opava	42,2	1,2	56,5	0,1					29,6	38,5	2,0	35,0	5,9	3,4	62,5	23,1
Vítkov	10,7	0,1	89,2	—					31,6	32,7	—	43,7	11,6	16,4	56,8	7,2
P. o. Opava	31,9	0,9	67,1	0,1	23,6	45,1	8,4	22,9	29,3	35,8	1,3	38,8	8,2	6,7	61,2	18,7
S. o. Klimkovice	84,7	1,3	14,0	—					61,4	59,2	—	34,4	1,0	2,1	37,6	4,3
Bílovec	47,9	0,5	51,6	—					39,9	42,9	—	36,5	12,6	9,6	47,5	11,0
P. o. Bílovec	66,7	0,9	32,4	—	27,9	52,7	3,7	15,7	50,2	50,8	—	35,5	7,0	6,0	42,8	7,7
Slezsko	24,3	32,9	42,7	0,1	23,4	54,4	5,1	17,1	46,1	47,5	8,5	14,5	16,1	12,1	29,3	25,9
Hlučín									6,5	12,5	—	—	76,2	76,2	17,3	11,3
P. o. M. Ostrava	48,2	11,8	39,9	0,1	2,8	78,8	7,6	10,8	61,1	50,0	3,8	2,6	2,0	6,7	33,1	40,7
S. o. Frenštát p. R.	99,3	0,3	0,4	—					44,8	47,5	8,6	13,1	21,4	32,2	25,2	7,2
Místek	90,0	0,6	9,4	—					37,1	42,6	9,5	9,1	26,8	36,0	26,6	12,3
P. o. Místek	93,2	0,4	6,4	—	28,7	50,1	3,9	17,3	40,0	44,3	9,1	10,5	25,0	34,7	25,9	10,5
S. o. Příbor	72,7	0,2	27,0	0,1					41,3	32,1	9,8	21,3	16,6	22,6	32,3	24,0
Fulnek	4,3	0,4	95,3	—					28,8	34,3	11,6	53,1	15,5	5,8	44,1	6,8
Nový Jičín	45,9	0,1	53,9	0,1					35,3	35,8	3,3	20,2	24,3	24,3	37,1	19,7
P. o. Nový Jičín	46,8	0,2	52,9	0,1	25,6	51,8	5,7	16,9	35,8	34,5	6,7	26,3	20,5	20,5	37,0	18,7
S. o. Rožnov p. R.	99,7	—	0,3	—					1,9	5,3	—	19,9	53,7	63,5	44,4	11,3
Val. Meziříčí	98,6	—	1,4	—					18,8	13,1	12,6	15,2	50,6	57,8	18,0	13,9
P. o. Val. Meziříčí	99,2	—	0,8	—	48,7	31,6	3,9	15,8	10,8	9,9	6,6	17,1	52,0	60,2	30,6	12,8
P. o. Vsetín	99,5	—	0,4	0,1	43,6	39,3	3,5	13,6	20,5	22,5	—	23,7	30,5	38,6	49,0	15,2
Mor. enklávy	25,1	0,2	74,7	—					16,2	25,4	23,0	52,0	16,1	14,9	44,7	7,7
Morava	71,7	0,6	27,6	0,1	34,4	42,7	5,5	17,5	30,5	30,2	11,3	17,2	26,3	29,9	31,9	22,7
Čechy	63,2	—	36,8	—	27,6	52,6	6,6	13,2	44,9	47,0	21,5	22,2	9,7	9,9	23,9	20,9

12 obcích je zaznamenán úbytek hlasů pro ně (v Bystřici —27,3 %, v Tyře —25,3 %, Lyžbicích —22,6 % a jinde). Po vytvoření polské strany lidové hlasovali voliči v těchto obcích buď pro tuto stranu, nebo pro nově kandidující stranu „Deutschfreundliche Polen“, za kterou kandidoval J. Koždoň.

Dalším soudním okresem, kde byl zaznamenán ve volbách v roce 1911 oproti volbám v roce 1907 úbytek podílu hlasů odevzdaných dělnickým stranám, je správní obvod okresního soudu Fryštát. Podle sčítání lidu roku 1910 bylo jeho obyvatelstvo evidováno z 71,2 % jako polské, z 22,1 % české a z 6,6 % německé národnosti. Z hlediska sociální struktury skládalo se obyvatelstvo převážně z dělníků, zatímco zemědělci se podíleli na celkovém počtu tamního obyvatelstva asi 4 %. V prvních všeobecných volbách bylo zde odevzdáno dělnickým stranám celkem 71 % všech hlasů, přičemž pro české dělnické strany hlasovalo 92,5 %, pro polské 60,2 % a pro německé dělnické strany jen 26,8 % všech voličů jednotlivých národností. Ve volbách v roce 1911 získaly dělnické strany 67,8 %, přičemž na české hlasy připadalo 86,5 %, na polské 62,1 % a na německé jen 16,9 % hlasů. Úbytek nastal tedy u českých (—6 %) a u německých dělnických stran (—9,9 %), zatímco mírný přírůstek hlasů zaznamenaly jen polské dělnické strany (+1,9 %). V městských obvodech ubylo celkem o 6,4 % dělnických hlasů (ve Fryštátě —5,3 %, v Doubravě —9,4 %, v Karviné —1,6 %, v Lazích —11 % a v Orlové —9,7 %). Naopak volební zisk zaregistrovaly zde především buržoazně nacionální strany (+8,5 %). Je zajímavé, že tento volební zisk zaznamenala německá pokroková strana (+8,1 %) a polská lidová strana (+6,1 %). Úbytek se objevil v roce 1911 na kontě klerikální strany (—10,4 %) a z buržoazně nacionálních stran získala zmíněná polská lidová strana. Pokud jde o německé strany, připadaly bývalé klerikální hlasy německé pokrokové straně. Ve Fryštátě získala tato strana o 30,5 % hlasů více. Křesťansko-sociální ztratila 27,5 % a německá sociálně demokratická strana 5,3 % hlasů.

Ve venkovských obcích se naopak podíl dělnických hlasů poněkud zvýšil, a to z 67,6 % v roce 1907 na 68,2 % v roce 1911, přičemž větší přírůstky byly zaznamenány v obci Louky (+13,4 %), v Dolních Marklovicích (+8,8 %) a v Prstné (+4,4 %). Tento podíl hlasů získaly dělnické strany v neprospěch strany agrární. Úbytky tzv. dělnických hlasů se ve volbách v roce 1911 projevily v obcích Závada (—23,7 %), Poruba (—19,7 %) a Prostřední Suchá (—13,8 %). Zde je ovšem nutno poznamenat, že v posledně jmenované obci se počet voličů v roce 1911 proti volbám v roce 1907 zvýšil o 58 %. Úbytek podílu hlasů dělnických a agrárních stran byl zaznamenán ve prospěch polské lidové strany, která se opírala o dřívější voliče polské agrární a národní strany.

Také v obvodu soudního okresu Klimkovice, který se podle výsledku voleb v roce 1907 umístil na jednom z čelných míst, pokud jde o podíl hlasů odevzdaných dělnickým stranám, byly ve volbách v roce 1911 zaznamenány úbytky těchto hlasů (z 61,4 % na 59,2 %). Šlo o územní celek, který byl osídlen téměř z 85 % českým obyvatelstvem. Němci byli zastoupeni ve větším počtu jen ve dvou převážně německých obcích, a to v Olbramicích a Bravanticích. V samotných Klimkovicích tvořili jen 8,5 % obyvatelstva (a přesto bylo město zařazeno do německého volebního okresu Bruntál). V sociálně ekonomické struktuře činil zde podíl dělníků více než 60 % a podíl zemědělců zhruba 15 % obyvatelstva. V okresním městě obdržely dělnické strany ve volbách v roce 1907 celkem 62,7 %, zatímco v roce 1911 jen 57 % platných hlasů. Přitom je pozoruhodné, že tyto hlasy získala německá sociální demokracie; Češi volili v roce 1911 výlučně německé politické strany, přestože ještě v roce 1907 vykazovala zde česká národní strana 22,2 % všech hlasů (která však ve volbách v roce 1911 již nekandidovala). Podíl hlasů odevzdaných dělnickým stranám se mírně zvýšil v Jistebníku (z 44,7 na 46,9 %) a v Olbramicích (z 6,3 % na 7,9 %). Ve zbývajících českých obcích soudního okresu došlo k úbytku tzv. dělnických hlasů, a to celkem o 2,2 %. Největší úbytek těchto hlasů je patrný ve Svinově (—19 %), v Porubě (—14,8 %) a ve Vřesině (—10,6 %). Tyto hlasy, stejně jako hlasy bývalé národní a pokrokové strany, získala zejména agrární strana. Významnější volební úspěch zaznamenaly dělnické strany v Horní Lhotě (+19,6 %), v Pustkovci (+15,3 %) a ve Velké Polomi (+12,8 %), kde po české národní straně rozšířila svůj vliv strana agrární a sociálně demokratická.

Proti roku 1907 se v roce 1911 minimálně zmenšil podíl hlasů odevzdaných dělnickým stranám v soudním okrese Těšín (jen o 0,7 %). Podle sčítání lidu z roku 1910 bylo na tomto územním celku registrováno 68,3 % Poláků, 23 % Němců a 8,6 % Čechů. V ekonomicko-sociální struktuře převažovalo dělnictvo, avšak podíl zemědělského obyvatelstva byl zde rovněž značný. Analyzujeme-li blíže podíly odevzdaných hlasů, zjistíme, že Češi v obojích volbách své hlasy odevzdávali polským stranám, neboť podíl obyvatelstva německé národnosti byl vcelku v korelaci s podílem hlasů odevzdaných německým politickým stranám. Voliči polské národnosti dali v roce 1907 dělnickým stranám 38,5 % a v následujících volbách 36,7 % hlasů; Němci jen 17,8 % a 21,6 % hlasů. Obyvatelé města Těšína hlasovali v roce 1907 pro dělnické strany z 15,6 % a v roce 1911 již z 20,2 %, ale ve venkovských obcích byl tento podíl o 2,4 % nižší. Tento úbytek připadl ve prospěch jak polské lidové, tak i německo-polské strany, která získala na venkově ve volbách v roce 1911 22,7 % všech hlasů. Je nutno opět poznamenat, že ve volbách v roce 1911 nekandidovala již polská agrární

a polská křesťansko-sociální strana, takže hlasy jejich někdejších příznivců získaly teď strany, o nichž jsme se právě zmínili.

Nyní obrátíme pozornost na soudní okresy, které tvoří jádro ostravské průmyslové aglomerace. Máme na zřeteli soudní okresy Slezská a Moravská Ostrava. V obou správních jednotkách ubylo v roce 1911 proti roku 1907 nemálo hlasů dělnických stran. V soudním okrese Slezská Ostrava představoval tento pokles 5,5 % a v okrese Moravská Ostrava dokonce 11,1 %. Pokud jde o národnostní složení soudního okresu Slezská Ostrava, tvořili Češi podle rakouské statistiky dvě třetiny obyvatelstva, Poláci 23,7 % a Němci asi 10 %. Rozhodující sociální skupinou tohoto územního celku byli dělníci (zhruba čtyři pětiny obyvatelstva), zemědělstvím se živila jen nepatrná část obyvatelstva. Vnucuje se otázka, jak se tato ekonomicko-sociální struktura projevila ve volebních výsledcích. Z podrobných přehledů je patrné, že v městských celcích získaly v roce 1911 část hlasů, odevzdaných v roce 1907 dělnickým stranám nacionální a buržoazní strany všech tří národností. Jen ve třech obcích se podíl dělnických hlasů buďto výrazně zvýšil (např. v Muglinově o 33 %), nebo nepatrně snížil (Kunčičky o 1,2 %), a to v neprospěch nacionálních a buržoazních stran. Ve venkovských obcích zesiluje své pozice zejména agrární a také německo-polská strana.

Největší úbytek hlasů odevzdaných dělnickým stranám nastal ve volbách v roce 1911 ve srovnání s volbami v roce 1907 v soudním okrese Moravská Ostrava (z 61,1 % v roce 1907 klesl na 50 % v roce 1911). Soudní okres Moravská Ostrava byl co do národnostního složení obyvatelstva různorodý. Podle sčítání lidu v roce 1910 bylo zde 48,2 % Čechů, 39,9 % Němců, 11,8 % Poláků a 0,1 % obyvatel mělo jinou národnost, resp. jinou „obcovací řeč“. Na volební výsledky v roce 1911 měla nejen zde, ale i v celé průmyslové oblasti vliv řada činitelů. Byla to především složitá národnostní struktura obyvatelstva a z toho vyplývající rozdělení sociální demokracie podle národnostního principu, které se na Ostravsku začalo projevovat výrazněji zejména od konce roku 1907. Dále to byl rozkol v československé sociální demokracii na centralisty a autonomisty. Rovněž nemalý význam měla patrně i ekonomicko sociální skladba obyvatelstva, která je zřejmá z přehledu na str. 68.

Z tabulky je zřejmé, že v průmyslu a živnostech byli z jednotlivých národností v největším počtu činní Poláci, což potvrzuje jejich podíl jak v zaměstnanecké, tak i v sociální struktuře. U Němců je pozoruhodné to, že byli činní v zemědělství a lesnictví minimálně, ale že zato jejich účast v řídicích orgánech byla relativně nejvyšší. Češi měli sice po Polácích největší zastoupení v průmyslu a živnostech a také největší zastoupení v zemědělství a lesnictví, ale v obchodě a dopravě bylo jich

Povolání obyvatelstva soudního okresu Moravská Ostrava podle národnosti

	Z celkového počtu pracovalo v				Sociální struktura povolání			
	zemědělství a lesnictví	průmyslu a živnostech	obchodu a dopravě	ostatních odvětvích	dělníci	pracovníci v zemědělství	úředníci	ostatní
Němci . . .	0,3	63,4	25,3	11,0	74,2	0,3	12,8	12,7
Češi	5,9	72,0	13,4	8,7	78,1	5,9	5,1	10,9
Poláci. . . .	0,7	84,3	11,1	3,9	93,8	0,7	0,8	4,7
Jiní	4,0	52,0	32,0	12,0	80,0	4,0	8,0	8,0
Cizinci . . .	2,6	76,2	11,3	6,9	75,8	2,6	8,6	13,0
Celkem . . .	2,8	70,5	17,9	8,8	78,8	2,8	7,6	10,8

o polovinu méně než Němců. Nižší podíl měli Češi i v tzv. ostatních odvětvích. Mnohé nasvědčuje tomu, že Němci tvořili nejen v Moravské, ale i ve Slezské Ostravě jakousi elitní složku obyvatelstva s vlivem nepoměrně vyšším, než jaký odpovídal jejich podílu na celkovém počtu obyvatelstva. Naopak Poláci byli v tomto směru skupinou nejslabší.

U vlastních volebních výsledků v soudním okrese Moravská Ostrava je nutno si připomenout, kolik hlasů odevzdali voliči českým a kolik německým stranám. Jestliže pro české strany bylo v roce 1907 odevzdáno celkem 54,3 %, klesl tento podíl v roce 1911 na 51,5 %; naopak německé politické strany zvýšily svůj podíl z 44,9 % na 47,8 %. O nepatrný zbytek hlasů se dělily jiné národnosti (šlo o hlasy odevzdané pro tzv. ostatní roztříštěné strany). Porovnáme-li tyto údaje s nacionální strukturou obyvatelstva podle sčítání lidu z roku 1910, vidíme, že se Poláci ve zmíněných volbách přiklonili k politickým stranám českým nebo německým. Z výsledku voleb jak v roce 1907, tak v roce 1911 je dále vidět i to, že se v městských celcích počet hlasů odevzdaných dělnickým stranám v roce 1911 snížil a že naopak v přilehlých obcích došlo k nepatrnému zvýšení. Za těmito globálními údaji skrývají se ovšem značné rozdíly, které nelze v rozboru pominout. České politické strany zvýšily ve volbách v roce 1911 svůj podíl (pokud jde o tzv. dělnické strany) jen ve Vítkovicích (+14,4 %), zato ubylo těchto hlasů v Přívoze o 14,8 %, v Mariánských Horách o 7,1 % a v Moravské Ostravě o 5,5 %. Naopak ve všech obcích soudního okresu s výjimkou Krmelína a Staré Vsi došlo ve volbách v roce 1911 k mírnému zvýšení podílu těchto hlasů. Německé politické strany ztratily značný počet dělnických hlasů ve všech městských celcích. Tak v Přívoze jich ubylo o 28,8 %, ve Vítko-

vicích o 28,3 %, v Mariánských Horách o 20,4 % a v Moravské Ostravě o 12,1 % hlasů. Celkové volební výsledky vyznívají tudíž pro dělnické strany nepříznivě, a to jak v českých, tak i v německých volebních okresech (Moravská Ostrava —10 %, Vítkovice —15,8 %, Přívoz —24,6 % a Mariánské Hory —7,7 %).

Z rozboru volebních výsledků je možno také zjistit, na kterou stranu se přiklonili voliči, kteří hlasovali v roce 1907 pro dělnické strany. Ve volbách v roce 1911 získala značné přírůstky v městských celcích především česká katolická národní strana a na úkor německé sociální demokracie také německá pokroková strana. Tento fakt zřejmě souvisí s obdobnými přesuny uvnitř tzv. nedělnického tábora, jak tomu bylo např. při přesunech hlasů ze staročeské a pokrokové strany do české pokrokové lidové strany. Je třeba ještě poznamenat, že ve venkovských obcích českého volebního katastru došlo k menšímu zvýšení podílu hlasů odevzdaných dělnickým stranám (+2,9 %). Menší volební zisk zaznamenala též katolická národní strana, a to na úkor strany agrární. V německém venkovském volebním obvodu ubylo sice 25,3 % tzv. dělnických hlasů, avšak v celkové bilanci jde jen o nepatrný počet voličů. Například ve volbách v roce 1911 představoval tento úbytek jen 1,6 % všech hlasů odevzdaných v soudním okrese Moravská Ostrava německým politickým stranám.

III.

V této části se pokusíme o formulaci některých, byť jen dílčích závěrů vyplývajících z volebních výsledků v letech 1907 a 1911, s přihlédnutím k sociální a národnostní struktuře jednotlivých soudních okresů. Hlavně nám ovšem půjde o změny v podílu tzv. dělnických hlasů. Pro potřebu rozboru zařazujeme jednotlivé soudní okresy do určitých skupin jednak podle sociálně ekonomické struktury, jednak podle národnostního složení obyvatelstva. Máme za to, že toto dělení odpovídá podmínkám, které měly rozhodující vliv na volební výsledky. Při výběru jednotlivých soudních okresů jsme se opírali o dosavadní poznatky při vymezování ostravské průmyslové oblasti. Některé soudní okresy sledujeme ovšem jen z důvodů metodických — pro srovnávání. Jde o soudní okresy Horní Benešov, Bruntál, Vrbno, Frývaldov, Javorník, Vidnava, Cukmantl, Krnov, Albrechtice a z moravské části o okresy Rožnov, Valašské Meziříčí a Vsetín.

Jednotlivé soudní okresy rozdělujeme podle naznačených hledisek do pěti skupin: 1. soudní okresy se silnou koncentrací průmyslu a dělnictva (Bohumín, Fryštát, Slezská Ostrava a Moravská Ostrava); 2. soudní okresy s podílem německého obyvatelstva nad 90 % (Horní Benešov, Bruntál, Vrbno, Frývaldov, Javorník, Vidnava, Cukmantl, Krnov, Albrechtice, Odry, Vítkov a Fulnek); 3. soudní okresy s podílem ně-

meckého obyvatelstva nad 50 % (Opava, Bílovec a Nový Jičín); 4. soudní okresy s podílem polského obyvatelstva nad 60 % (Strumeň, Skočov, Jablunkov a Těšín); 5. soudní okresy s převážně českým obyvatelstvem (Frýdek, Klimkovice, Místek, Frenštát, Rožnov, Valašské Meziříčí a Vsetín).

V soudních okresech s podílem německého obyvatelstva nad 90 % orientovali se voliči ve volbách v roce 1911 převážně na dvě politické skupiny: buďto na dělnické a klerikální strany, přičemž v těch soudních okresech, kde měla výrazné zastoupení dělnická třída, převažovaly též hlasy odevzdané dělnickým stranám. Výjimkou byl pouze soudní okres Fulnek. Naopak v soudních okresech, kde podíl dělnické třídy v sociální struktuře nepřevažoval, získávali převahu zejména agrárníci. Přitom je zajímavé, že si agrárníci a klerikálové v jednotlivých soudních okresech nekonkurovali. Tzv. ostatní strany zaznamenaly v některých soudních okresech přírůstek, v jiných zase úbytek hlasů. Nelze přehlédnout ani skutečnost, že tyto strany byly v roce 1911 na ústupu v těch soudních okresech, kde po dělnických stranách měli početnější zastoupení klerikálové, jakož i tam, kde převládali agrárníci.

Tyto poznatky se nevztahují však na národnostně smíšené soudní okresy, kde podíl německého obyvatelstva přesahoval sice 50 %, ale nedosahoval takové výše jako v soudních okresech předchozích. Máme na zřeteli soudní okres Opava, Bílovec, Nový Jičín. Zde byly totiž ve volbách v roce 1911 zastoupeny všechny čtyři nebo alespoň tři hlavní politické skupiny více méně rovnoměrně. Je však pozoruhodné, že v těchto územních celcích dominovaly dělnické strany, přestože zde dělnický živel v sociální struktuře obyvatelstva nepřevládal (s výjimkou Nového Jičína). Zdá se, že národnostní struktura obyvatelstva byla v jednotlivých soudních okresech v roce 1911 základem pro uplatnění menšího nebo většího počtu kandidujících politických stran. V soudních okresech s národnostně kompaktním obyvatelstvem nebylo patrně vhodné půdy pro stranické štěpení a drobení jako tam, kde obyvatelstvo bylo národnostně pestré. Uvážíme-li, že se tato tendence projevila zejména ve volbách v roce 1911, můžeme usuzovat, že jejím nositelem byl především nacionalismus, který se v tomto období projevoval mezi německým obyvatelstvem intenzívněji než v roce 1907.

Když srovnáváme volební výsledky v letech 1907 a 1911 z hlediska podílu dělnických stran, zjistíme, že dělnické strany získaly přírůstky hlasů ve všech soudních okresech s výjimkou dvou (Cukmantl a Krnov). Přitom největší přírůstky v podílu hlasů měly soudní okresy Frývaldov, Javorník a Vidnava, kde v roce 1911 poprvé kandidovala německá dělnická strana (Deutsche Arbeiterpartei). Tato strana byla silně nacionální a mezi ostatními dělnickými stranami ji můžeme zařadit na krajní pravici. Dělnické strany ztratily ve volbách v roce 1911 zase hlasy v soud-

ních okresech Cukmantl a Krnov. Souviselo to patrně s tím, že zde by' poměrně vysoký podíl úředníků a tzv. ostatních sociálních skupin. Platí to zvláště o soudním okrese Krnov, kde byl jejich podíl po Ostravě a Opavě nejvyšší. Tyto sociální skupiny zřejmě podněcovaly nacionalismus a odváděly voliče od dělnických stran, které nedokázaly těmto snahám čelit, anebo se jim snad i přizpůsobovaly.

Poněkud jiná situace byla v soudních okresech s obyvatelstvem převážně polským (Strumeň, Skočov, Jablunkov a Těšín), kde dělnická třída měla poměrně slabší pozice. Převládala zde buď strana klerikální (Strumeň a Skočov), nebo tzv. ostatní strany (Jablunkov a Těšín). Tzv. ostatní strany jsou zde reprezentovány polskou lidovou a tzv. německo-polskou stranou. Zatímco první strana získala silné pozice v soudních okresech Jablunkov a Těšín, druhá strana (jako nově kandidující) zakotvila ve volbách v roce 1911 ve všech tamních soudních okresech. Naopak agrární strana v roce 1911 nekandidovala a ve dvou soudních okresech (Těšín a Jablunkov) byla oslabena i strana klerikální. Je pozoruhodné, že dělnické strany byly tam ve volbách v roce 1911 ochuzeny zejména o hlasy polských voličů.

Největší volební přírůstky získaly v roce 1911 v této skupině soudních okresů tzv. ostatní strany, tj. polská lidová a německo-polská strana. Jestliže lidová strana získala onu část polských voličů, která se v tomto období radikalizovala nacionálně, opírala se německo-polská strana o voliče — tzv. Šlonzáky, živel národnostně nevyhraněný. Oporu v nábožensky bigotně založené části tamního obyvatelstva nacházeli klerikálové. Proto pro dělnické strany zbývala jen malá část voličů. Můžeme tedy konstatovat, že v roce 1911 se nejvýrazněji projevily ty politické strany, které na tamějším území počítaly s faktorem nacionálním, jehož přitažlivost stoupala v tomto období i v oblastech s převážně polským obyvatelstvem. I německo-polská strana byla založena na „nacionálním“ principu, třebaže upraveném pro tehdejší zvláštní podmínky na Těšínsku.

U soudních okresů s převahou českého obyvatelstva je nutno rozlišovat soudní okresy z oblasti Slezska (Frýdek, Klimkovice), v nichž ve volbách v roce 1911 převládají dělnické strany, od soudních okresů moravských (Rožnov, Valašské Meziříčí a Vsetín), v nichž získaly největší podíl hlasů klerikální nebo agrární strany (s výjimkou okresů Místek a Frenštát), přičemž dělnické strany se zde umístily buďto na posledním, nebo na předposledním místě. V uvedených slezských soudních okresech získaly sice dělnické strany nejsilnější pozice, avšak ne takové, jak to odpovídalo zastoupení dělníků v sociální struktuře obyvatelstva. Dále je zde pozoruhodné to, že po dělnických stranách získaly největší podíl hlasů buď agrární, nebo klerikální strany, tedy ne politické strany, které zařazujeme do skupiny tzv. ostatních stran.

V soudním okrese Klimkovice je zajímavé, že v okresním městě samém čeští voliči mohli odevzdat své hlasy jen stranám německým a u soudního okresu Frýdek je pozoruhodné to, že zde získala určité pozice i německo-polská strana.

V oblastech s převážně českým obyvatelstvem máme tedy ve zkoumaném období co činit s politickými stranami založenými převážně na základě sociální, příp. konfesní struktury obyvatelstva, nikoli tedy na principu nacionálním. To ovšem neznamená, že by zde české politické strany s nacionálním faktorem nepočítaly. Počítaly s ním, jenže poněkud jinak než v oblastech převážně polských nebo i německých. Máme-li na zřeteli, že zde ve volbách v roce 1911 tzv. ostatní strany ztratily značný podíl hlasů (také proto, že ve Slezsku tamní česká národní strana ve volbách v roce 1911 již neslučovala všechny politické směry české menšiny, např. strana agrární kandidovala samostatně), je pravděpodobné, že se české strany na tamním území pružněji přizpůsobovaly tehdejšímu vzmáhajícímu se nacionalismu, takže pro uplatnění tzv. ostatních stran nebylo zde ani příznivých podmínek.

Zvláštní skupinu tvoří soudní okresy Bohumín, Fryštát, Slezská a Moravská Ostrava. Jde o územní celky se silně koncentrovaným průmyslem a s dominujícím postavením dělníků v sociální struktuře obyvatelstva. Zemědělci měli zde jen nepatrnou roli. Zato nemalý podíl obyvatelstva tvořili zde úředníci a tzv. ostatní sociální (nedělnické a nezemědělské) skupiny obyvatelstva. Je zajímavé, že ve všech uvedených soudních okresech poklesl ve volbách v roce 1911 podíl dělnických hlasů; v soudním okrese Moravská Ostrava dokonce o 11,1 % proti roku 1907, přičemž ani v jednom soudním okrese neodpovídal podíl dělníků v sociální struktuře obyvatelstva podílu získaných dělnických hlasů. Agrární a klerikální strany nehrály zde buď žádnou, anebo jen zcela nepatrnou úlohu. Druhou nejdůležitější stranickopolitickou skupinou byly na tomto území tzv. ostatní strany. V soudním okrese Bohumín hlasovali např. Němci pro pokrokovou stranu, Poláci pro lidovou stranu, avšak Češi odevzdali v roce 1911 své hlasy sociální demokracii (99,3 %). V soudním okrese Slezská Ostrava se vyslovovali Němci rovněž pro pokrokovou stranu, Poláci pro lidovou a německo-polskou, stranu, Češi též pro národní stranu, zařazenou do skupiny tzv. ostatních stran. Obdobně v soudním okrese Moravská Ostrava odevzdávali někteří Češi své hlasy pokrokové lidové straně a Němci pokrokové straně. I v soudním okrese Fryštát volili Češi národní stranu, Poláci stranu lidovou a Němci pokrokovou stranu.

Vnucuje se otázka, čím byly v těchto soudních okresech podmíněny volební výsledky v roce 1911. Ztráta vlivu agrární strany je pochopitelná. Vysvětlitelný je značný úbytek podílu hlasů klerikálních stran, uvědomíme-li si, že zde bydlela nemalá část polského obyvatelstva.

Tyto hlasy získala patrně lidová a zejména německo-polská strana. V soudním okrese Slezská Ostrava hlasovali pro tyto strany dokonce všichni polští voliči. V soudním okrese Fryštát odevzdala lidové straně své hlasy více než třetina polských voličů. Zdá se tedy, že i v této oblasti nastal u Poláků určitý odklon od politických stran založených na sociální a konfesní struktuře obyvatelstva, a to ve prospěch polských politických stran nacionálně silněji angažovaných. Tato tendence je patrná i u dělnických stran, což je vidět z toho, že se podíl hlasů těchto stran ve všech zkoumaných soudních okresech snížil, a to v některých územních celcích dosti pronikavě. Dělnické strany nedokázaly zřejmě ani zde dost účinně bojovat proti vzmáhajícímu se nacionalismu, anebo se mu přizpůsobovaly způsobem, který měl za následek ztrátu vlivu u voličů. Velký přírůstek hlasů ve prospěch tzv. ostatních stran souvisí ve zkoumané oblasti i s její národnostní strukturou — těmto stranám odevzdávali totiž své hlasy většinou voliči nečeských národnostních skupin. Dále je si třeba uvědomit, že jde o soudní okresy s výraznými městskými celky, v nichž zaujímali Němci privilegované postavení s větším hospodářským i politickým vlivem na voliče, než jak odpovídalo jejich podílu v národnostní struktuře obyvatelstva. Tomuto vlivu podléhali jak čeští, tak i — a to hlavně — polští voliči. Rovněž je třeba uvážit, že se v těchto městech soustřeďovala početná byrokracie, jakož i hlavní část příslušníků buržoazie a maloburžoazie. Soudní okresy studovaného území nebyly tedy jen dělnickými středisky, ale i centrem těch skupin obyvatelstva, které měly objektivně zájem na dalším rozšiřování nacionalismu mezi jednotlivými skupinami obyvatelstva.[17])

V souvislosti s těmito závěry je možno ještě dodat, že volební výsledky, zejména v národnostně smíšených oblastech, také ukazují, jak vznikem nových politických stran se politická struktura voličů v roce 1911 v porovnání s rokem 1907 daleko více diferencovala. Lze se i domnívat, že v roce 1907 někteří voliči odevzdávali své hlasy sociální demokracii jen proto, že mezi kandidujícími stranami nenalezli jinou vhodnější stranu, která by lépe odpovídala jejich představám. Kromě toho je třeba vzít také v úvahu i psychický účinek — v roce 1911 nebylo už tak v živé paměti voličů, že sociálně demokratická strana byla hlavním bojovníkem za uskutečnění všeobecného volebního práva. To ovšem může vyvolat i určitou pochybnost, zda pokles počtu hlasů odevzdaných dělnickým stranám (v našem případě sociální demokracii) způsobil jen rozkol na centralisty a autonomisty, nebo její chybná

---

[17]) Problematika nacionalismu v souvislosti s volebními výsledky a jeho vztahu k dělnickému hnutí a sociálně demokratické straně by si zasloužila zvláštní pozornosti, ale vymyká se možnostem i záměrům této studie.

nacionální politika či pronikání oportunistických prvků apod., ale že zde vznikly pro tento pokles i objektivní podmínky.

Analýza volebních výsledků do poslanecké sněmovny říšské rady v letech 1907 a 1911 (v porovnání s ekonomicko-sociální a národnostní strukturou voličů v tzv. Opavském a Těšínském Slezsku a v přilehlých soudních okresech Moravy) umožňuje vyslovit ještě jeden závěr: na počátku 20. století bylo industrializačními procesy nejvíce zasaženo obyvatelstvo — v našem případě jde ovšem o voliče — na území, které zahrnujeme do ostravsko-karvinské průmyslové aglomerace. Toto území je ohraničeno obcemi: Rychvald, Horní a Dolní Lutyně, Dětmarovice, Staré Město, Fryštát, Darkov, Stonava, Horní, Prostřední a Dolní Suchá, Dolní Bludovice, Šenov, Horní a Dolní Datyně, Bártovice, Hrabová, Hrabůvka, Zábřeh n. Odrou, Svinov, Mariánské Hory, Přívoz, Hrušov a Heřmanice. Jde tedy zhruba o území, které bylo podle různých jiných kritérií označeno jako jádro ostravské průmyslové oblasti,[18]) avšak navíc rozšířené o některé obce v jižní části uvedené oblasti (Hrabůvka, Hrabová, Kunčice, Bártovice, Šenov, Horní a Dolní Datyně, Šumbark, Dolní Bludovice, Dolní a Prostřední Suchá). Na volebních výsledcích tohoto regionu se na politickém vědomí voličů zřetelně odrážel vliv průmyslové oblasti, přičemž tento vliv byl zprostředkován a modifikován různými stranicko-politickými zájmy, hlavně však nacionální a konfesní demagogií.

Intenzita působení ostravské průmyslové oblasti klesá u voličů v jižní a jihozápadní části oblasti pozvolna, zatímco již výrazný pokles můžeme zaznamenat směrem na východ od průmyslového jádra. Pokles je patrný rovněž západním směrem — máme na mysli soudní okresy Opava a Klimkovice (výjimku tvoří obce podél železniční trati Opava—Svinov) a částečně i Bílovec, který tvoří zemědělské zázemí oblasti.

Použití volebních výsledků jako indikátoru politického vědomí obyvatelstva umožňuje identifikovat oblast jako určitý celek, skládající se nejen ze svého jádra a zázemí, ale i z dalších relativně menších průmyslových středisek (Třinec, Opava, Lískovec u Frýdku, Studénka aj.). Je příznačné, že volební výsledky jsou vcelku v relaci s pohybem zaměstnaného obyvatelstva jak vzhledem k průmyslové aglomeraci, tak i ve vztahu k regionálním průmyslovým střediskům.[19])

---

[18]) Viz referát M. Myšky „K vymezení ostravské průmyslové oblasti“, in: Genese průmyslových oblastí — vznik a vývoj ostravské průmyslové oblasti, Ostrava-Katowice-Opava 1967, str. 171—196., a referát kolektivu pracovníků Slezského ústavu ČSAV v Opavě „Vymezení a vývoj ostravské průmyslové oblasti ve 20. století“, in: Teorie a metody výzkumu — Ostravská průmyslová oblast ve 20. století, Opava 1967, str. 211—263.

[19]) Viz v příloze dvě mapky graficky znázorňující volební výsledky z let 1907 a 1911 podle obcí. Podklady k mapě volebních výsledků za rok 1911 polské části Těšínska a Slezska zpracoval mgr. E. Kopeć, jemuž srdečně děkujeme.

Závěry, k nimž jsme došli analýzou volebních výsledků (pokud jde o vymezení ostravské průmyslové oblasti), nejsou ovšem nové. Nicméně máme za to, že jistý badatelský postup vrhá na zjištěná fakta a poznatky světlo z jiného úhlu.

Tabulka č. 2

POŘADÍ SOUDNÍCH OKRESŮ PODLE VÝŠE PODÍLU ODEVZDANÝCH HLASŮ DĚLNICKÝM STRANÁM

(v procentech)

Volby v roce 1907			1911			Rozdíl		
1.	Slezská Ostrava	82,8	1.	Slezská Ostrava	77,3	1.	Javorník	+38,5
2.	Bohumín	73,1	2.	Vidnava	74,8	2.	Vidnava	+30,5
3.	Fryštát	71,0	3.	Fryštát	67,8	3.	Frývaldov	+20,4
4.	Klimkovice	61,4	4.	Bohumín	66,9	4.	Opava	+ 8,9
5.	Mor. Ostrava	61,1	5.	Vrbno	63,9	5.	Hlučín	+ 6,0
6.	Vrbno	58,4	6.	Frývaldov	60,2	6.	Bílsko	+ 5,7
7.	Bruntál	53,6	7.	Klimkovice	59,2	7.	Místek	+ 5,5
8.	Krnov	53,3	8.	Javorník	56,2	8.	Vrbno	+ 5,5
9.	Frýdek	49,9	9.	Mor. Ostrava	50,0	9.	Fulnek	+ 5,5
10.	Cukmantl	48,4	10.	Bruntál	47,8	10.	Rožnov	+ 3,4
11.	Albrechtice	44,9	11.	Frenštát	47,5	11.	Bílovec	+ 3,0
12.	Frenštát	44,8	12.	Krnov	46,2	12.	Frenštát	+ 2,7
13.	Vidnava	44,3	13.	Bílovec	42,9	13.	Odry	+ 2,1
14.	Příbor	41,3	14.	Frýdek	42,9	14.	Vsetín	+ 2,0
15.	Bílovec	39,9	15.	Cukmantl	42,7	15.	Vítkov	+ 1,1
16.	Frývaldov	39,8	16.	Místek	42,6	16.	Hor. Benešov	+ 0,6
17.	Hor. Benešov	37,6	17.	Bílsko	40,0	17.	Nový Jičín	+ 0,5
18.	Místek	37,1	18.	Opava	38,5	18.	Těšín	— 0,7
19.	Nový Jičín	35,3	19.	Hor. Benešov	38,2	19.	Klimkovice	— 2,2
20.	Bílsko	34,3	20.	Nový Jičín	35,8	20.	Fryštát	— 3,2
21.	Těšín	33,5	21.	Fulnek	34,3	21.	Strumeň	— 3,8
22.	Vítkov	31,6	22.	Těšín	32,8	22.	Jablunkov	— 4,0
23.	Jablunkov	31,0	23.	Vítkov	32,7	23.	Skočov	— 4,3
24.	Opava	29,6	24.	Příbor	32,1	24.	Sl. Ostrava	— 5,5
25.	Fulnek	28,8	25.	Albrechtice	28,2	25.	Val. Meziříčí	— 5,7
26.	Odry	24,8	26.	Jablunkov	27,0	26.	Cukmantl	— 5,7
27.	Skočov	22,8	27.	Odry	26,9	27.	Bruntál	— 5,8
28.	Vsetín	20,5	28.	Vsetín	22,5	28.	Bohumín	— 6,2
29.	Val. Meziříčí	18,8	29.	Skočov	18,5	29.	Frýdek	— 7,0
30.	Javorník	17,7	30.	Val. Meziříčí	13,1	30.	Krnov	— 7,1
31.	Strumeň	8,4	31.	Hlučín	12,5	31.	Příbor	— 9,2
32.	Hlučín	6,5	32.	Rožnov	5,3	32.	Mor. Ostrava	—11,1
33.	Rožnov	1,9	33.	Strumeň	4,6	33.	Albrechtice	—16,7

Tabulka č. 3

POŘADÍ SOUDNÍCH OKRESŮ PODLE POČTU HLASŮ ODEVZDANÝCH ČESKÝM DĚLNICKÝM STRANÁM

(v procentech)

Volby v roce

1907		1911		Rozdíl	
1. Bohumín	92,8	1. Bohumín	99,3	1. Bílovec	+13,3
2. Fryštát	92,5	2. Fryštát	86,5	2. Opava	+11,1
3. Slez. Ostrava	87,5	3. Slez. Ostrava	85,5	3. Vítkov	+11,1
4. Fulnek	86,2	4. Fulnek	83,1	4. Místek	+ 8,9
5. Mor. Ostrava	71,1	5. Mor. Ostrava	69,7	5. Bohumín	+ 6,5
6. Klimkovice	64,3	6. Klimkovice	66,5	6. Frýdek	+ 3,7
7 Frýdek	50,4	7. Bílovec	55,4	7. Rožnov	+ 3,5
8. Frenštát	45,2	8. Frýdek	54,1	8. Frenštát	+ 2,7
9. Příbor	42,5	9. Frenštát	47,9	9. Klimkovice	+ 2,2
10. Bílovec	42,1	10. Místek	46,5	10. Vsetín	+ 1,8
11. Místek	37,6	11. Opava	45,1	11. Mor. Ostrava	– 1,4
12. Nový Jičín	35,3	12. Nový Jičín	31,3	12. Slez. Ostrava	– 2,0
13. Opava	34,0	13. Příbor	29,9	13. Fulnek	– 3,1
14. Vsetín	20,6	14. Vsetín	22,4	14. Nový Jičín	– 4,0
15. Val. Meziříčí	18,7	15. Vítkov	14,7	15. Fryštát	– 6,0
16. Vítkov	3,6	16. Val Meziříčí	12,6	16. Val. Meziříčí	– 6,1
17. Rožnov	1,9	17. Rožnov	5,4	17. Příbor	–12,6

* * *

POŘADÍ SOUDNÍCH OKRESŮ PODLE POČTU ODEVZDANÝCH HLASŮ POLSKÝM DĚLNICKÝM STRANÁM

(v procentech)

Volby v roce

1907		1911		Rozdíl	
1. Bohumín	76,5	1. Bohumín	73,5	1. Bílsko	+ 9,2
2. Fryštát	60,2	2. Fryštát	62,1	2. Fryštát	+ 1,9
3. Těšín	38,5	3. Těšín	36,7	3. Strumeň	– 0,6
4. Jablunkov	35,2	4. Jablunkov	30,6	4. Těšín	– 1,8
5. Skočov	25,6	5. Bílsko	27,0	5. Bohumín	– 3,0
6. Bílsko	17,8	6. Skočov	20,5	6. Jablunkov	– 4,6
7. Strumeň	4,6	7. Strumeň	4,0	7. Skočov	– 5,1

Tabulka č. 4

POŘADÍ SOUDNÍCH OKRESŮ PODLE POČTU HLASŮ ODEVZDANÝCH NĚMECKÝM DĚLNICKÝM STRANÁM

(v procentech)

Volby v roce

1907		1911		Rozdíl	
1. Vrbno	58,8	1. Frývaldov	76,2	1. Frývaldov	+35,9
2. Bruntál	53,8	2. Vidnava	75,1	2. Javorník	+34,0
3. Krnov	53,4	3. Vrbno	64,3	3. Vidnava	+30,3

4. Bohumín	52,6	4. Javorník	56,4	4. Vsetín	+16,6
5. Klimkovice	52,1	5. Bílsko	49,2	5. Val. Meziříčí	+13,6
6. Mor. Ostrava	50,2	6. Bruntál	47,9	6. Opava	+ 7,6
7. Frýdek	48,7	7. Krnov	46,3	7. Strumeň	+ 5,8
8. Cukmantl	48,6	8. Cukmantl	42,7	8. Vrbno	+ 5,5
9. Albrechtice	45,0	9. Nový Jičín	40,7	9. Bílsko	+ 4,5
10. Vidnava	44,8	10. Val. Meziříčí	40,5	10. Nový Jičín	+ 4,5
11. Bílsko	44,7	11. Klimkovice	40,3	11. Fulnek	+ 3,8
12. Frývaldov	40,3	12. Příbor	39,1	12. Těšín	+ 3,8
13. Místek	40,0	13. Hor. Benešov	38,4	13. Skočov	+ 2,4
14. Příbor	39,1	14. Bohumín	36,2	14. Odry	+ 2,1
15. Bílovec	38,3	15. Vítkov	34,6	15. Jablunkov	+ 1,8
16. Hor. Benešov	37,9	16. Opava	33,8	16. Hor. Benešov	+ 0,5
17. Nový Jičín	36,2	17. Bílovec	33,6	17. Příbor	—
18. Vítkov	35,0	18. Frýdek	30,9	18. Vítkov	— 0,4
19. Fulnek	26,9	19. Fulnek	30,7	19. Bílovec	— 4,7
20. Val. Meziříčí	26,9	20. Mor. Ostrava	29,3	20. Bruntál	— 5,9
21. Fryštát	26,8	21. Albrechtice	28,2	21. Cukmantl	— 5,9
22. Opava	26,2	22. Odry	26,9	22. Krnov	— 7,1
23. Odry	24,8	23. Těšín	21,6	23. Fryštát	— 9,9
24. Javorník	22,4	24. Vsetín	17,2	24. Klimkovice	—11,8
25. Těšín	17,8	25. Fryštát	16,9	25. Bohumín	—16,4
26. Strumeň	4,7	26. Místek	16,3	26. Albrechtice	—16,8
27. Skočov	1,2	27. Strumeň	10,5	27. Frýdek	—17,8
28. Jablunkov	1,2	28. Skočov	3,6	28. Mor. Ostrava	—20,9
29. Vsetín	0,6	29. Jablunkov	2,0	29. Místek	—23,7

Tabulka č. 5

POŘADÍ SOUDNÍCH OKRESŮ PODLE VÝŠE PODÍLU ODEVZDANÝCH HLASŮ AGRÁRNÍCH STRAN

(v procentech)

Volby v roce					
1907		1911		Rozdíl	
1. Hor. Benešov	50,6	1. Albrechtice	54,5	1. Odry	+50,2
2. Albrechtice	32,2	2. Fulnek	53,1	2. Vítkov	+43,7
3. Skočov	26,2	3. Odry	50,2	3. Fulnek	+41,5
4. Bruntál	26,2	4. Benešov	43,9	4. Bílovec	+36,5
5. Vrbno	22,5	5. Vítkov	43,7	5. Klimkovice	+34,4
6. Strumeň	16,8	6. Bílovec	36,5	6. Frýdek	+33,8
7. Krnov	16,8	7. Opava	35,0	7. Opava	+33,0
8. Val. Meziříčí	12,6	8. Frýdek	34,5	8. Vsetín	+23,7
9. Fulnek	11,6	9. Klimkovice	34,4	9. Albrechtice	+22,3
10. Fryštát	10,2	10. Bruntál	26,6	10. Rožnov	+19,9
11. Příbor	9,8	11. Krnov	26,1	11. Nový Jičín	+16,9
12. Místek	9,5	12. Vsetín	23,7	12. Příbor	+11,5
13. Cukmantl	9,0	13. Příbor	21,3	13. Krnov	+ 9,3
14. Frenštát	8,6	14. Nový Jičín	20,2	14. Cukmantl	+ 7,8
15. Bohumín	8,1	15. Rožnov	19,9	15. Frenštát	+ 4,5

16. Těšín	7,5	16. Cukmantl	16,8	16. Val. Meziříčí	+ 2,6
17. Bílsko	5,3	17. Val. Meziříčí	15,2	17. Slez. Ostrava	+ 0,8
18. Mor. Ostrava	3,8	18. Frenštát	13,1	18. Bruntál	+ 0,4
19. Nový Jičín	3,3	19. Vrbno	10,6	19. Hlučín	—
20. Opava	2,0	20. Místek	9,1	20. Vidnava	—
21. Jablunkov	1,2	21. Bílsko	4,3	21. Javorník	—
22. Frýdek	0,7	22. Mor. Ostrava	2,6	22. Frývaldov	—
23. Frývaldov	—	23. Slez. Ostrava	0,8	23. Místek	— 0,4
24. Javorník	—	24. Strumeň	—	24. Bílsko	— 1,0
25. Vidnava	—	25. Skočov	—	25. Mor. Ostrava	— 1,2
26. Slez. Ostrava	—	26. Fryštát	—	26. Jablunkov	— 1,2
27. Odry	—	27. Bohumín	—	27. Hor. Benešov	— 6,7
28. Vítkov	—	28. Frývaldov	—	28. Těšín	— 7,5
29. Klimkovice	—	29. Javorník	—	29. Bohumín	— 8,1
30. Bílovec	—	30. Vidnava	—	30. Fryštát	—10,2
31. Rožnov	—	31. Jablunkov	—	31. Vrbno	—11,9
32. Vsetín	—	32. Těšín	—	32. Strumeň	—16,8
33. Hlučín	—	33. Hlučín	—	33. Skočov	—26,2

Tabulka č. 6

POŘADÍ SOUDNÍCH OKRESŮ PODLE VÝŠE PODÍLU ODEVZDANÝCH HLASŮ KLERIKÁLNÍM STRANÁM

(v procentech)

Volby v roce					
1907		1911		Rozdíl	
1. Hlučín	76,2	1. Hlučín	76,2	1. Javorník	+28,7
2. Strumeň	69,1	2. Strumeň	69,1	2. Frývaldov	+22,8
3. Rožnov	53,7	3. Rožnov	63,5	3. Frenštát	+10,8
4. Val. Meziříčí	50,6	4. Val. Meziříčí	57,8	4. Rožnov	+ 9,8
5. Skočov	46,9	5. Skočov	46,0	5. Místek	+ 9,2
6. Jablunkov	46,5	6. Vsetín	38,6	6. Vidnava	+ 8,6
7. Bílsko	38,8	7. Místek	36,0	7. Vsetín	+ 8,1
8. Cukmantl	37,5	8. Javorník	34,9	8. Val. Meziříčí	+ 7,2
9. Vsetín	30,5	9. Cukmantl	34,1	9. Příbor	+ 6,0
10. Těšín	30,0	10. Bílsko	33,0	10. Vítkov	+ 4,8
11. Místek	26,8	11. Frenštát	32,2	11. Mor. Ostrava	+ 4,7
12. Nový Jičín	24,3	12. Frývaldov	27,0	12. Vrbno	+ 2,4
13. Frenštát	21,4	13. Nový Jičín	24,3	13. Hor. Benešov	+ 1,7
14. Albrechtice	18,3	14. Příbor	22,6	14. Bruntál	+ 1,3
15. Příbor	16,6	15. Vítkov	16,4	15. Klimkovice	+ 1,1
16. Fulnek	15,5	16. Vidnava	15,8	16. Frýdek	+ 0,4
17. Krnov	14,0	17. Vrbno	11,4	17. Hlučín	—
18. Odry	13,7	18. Bruntál	9,7	18. Strumeň	—
19. Bílovec	12,6	19. Bílovec	9,6	19. Nový Jičín	—
20. Vítkov	11,6	20. Odry	8,8	20. Slez. Ostrava	—
21. Vrbno	9,0	21. Hor. Benešov	7,9	21. Skočov	— 0,9
22. Bruntál	8,4	22. Jablunkov	7,9	22. Bohumín	— 1,5
23. Vidnava	7,2	23. Mor. Ostrava	6,7	23. Opava	— 2,5
24. Hor. Benešov	6,2	24. Krnov	6,5	24. Bílovec	— 3,0

25. Fryštát	6,2	25. Albrechtice	6,2	25. Cukmantl	− 3,4
26. Javorník	6,2	26. Fulnek	5,8	26. Odry	− 4,9
27. Opava	5,9	27. Těšín	3,7	27. Fryštát	− 5,7
28. Frývaldov	4,2	28. Opava	3,4	28. Bílsko	− 5,8
29. Bohumín	4,0	29. Bohumín	2,5	29. Krnov	− 7,5
30. Mor. Ostrava	2,0	30. Klimkovice	2,1	30. Fulnek	− 9,7
31. Frýdek	1,6	31. Frýdek	2,0	31. Albrechtice	−12,1
32. Klimkovice	1,0	32. Fryštát	0,5	32. Těšín	−26,3
33. Slez. Ostrava	—	33. Slez. Ostrava	—	33. Jablunkov	−38,6

Tabulka č. 7

POŘADÍ SOUDNÍCH OKRESŮ PODLE PODÍLU ODEVZDANÝCH HLASŮ TZV. OSTATNÍM POLITICKÝM STRANÁM

(v procentech)

Volby v roce					
1907		1911		Rozdíl	
1. Javorník	76,1	1. Jablunkov	65,1	1. Jablunkov	+43,8
2. Opava	62,5	2. Těšín	63,5	2. Těšín	+34,5
3. Odry	61,5	3. Mor. Ostrava	40,7	3. Skočov	+31,4
4. Vítkov	56,8	4. Skočov	35,5	4. Strumeň	+20,6
5. Frývaldov	56,0	5. Fryštát	31,7	5. Fryštát	+19,1
6. Vsetín	49,0	6. Bohumín	30,6	6. Bohumín	+15,8
7. Vidnava	48,5	7. Strumeň	26,3	7. Mor. Ostrava	+ 7,6
8. Frýdek	47,8	8. Příbor	24,0	8. Albrechtice	+ 6,5
9. Bílovec	47,5	9. Opava	23,1	9. Krnov	+ 5,3
10. Rožnov	44,4	10. Bílsko	22,7	10. Slez. Ostrava	+ 4,7
11. Fulnek	44,1	11. Slez. Ostrava	21,9	11. H. Benešov	+ 4,4
12. Klimkovice	37,6	12. Krnov	21,2	12. Bruntál	+ 4,1
13. Nový Jičín	37,1	13. Frýdek	20,6	13. Vrbno	+ 3,0
14. Mor. Ostrava	33,1	14. Nový Jičín	19,7	14. Cukmantl	+ 1,3
15. Příbor	32,3	15. Bruntál	15,9	15. Bílsko	+ 1,1
16. Těšín	29,0	16. Vsetín	15,2	16. Val. Meziříčí	− 4,1
17. Místek	26,6	17. Vrbno	14,1	17. Hlučín	− 6,0
18. Frenštát	25,2	18. Odry	14,1	18. Příbor	− 8,3
19. Bílsko	21,6	19. Val. Meziříčí	13,9	19. Místek	−14,3
20. Jablunkov	21,3	20. Frývaldov	12,8	20. Nový Jičín	−17,4
21. Val. Meziříčí	18,0	21. Místek	12,3	21. Frenštát	−18,0
22. Hlučín	17,3	22. Rožnov	11,3	22. Frýdek	−27,2
23. Slez. Ostrava	17,2	23. Hlučín	11,3	23. Rožnov	−33,1
24. Krnov	15,9	24. Albrechtice	11,1	24. Klimkovice	−33,3
25. Bohumín	14,8	25. Bílovec	11,0	25. Vsetín	−33,8
26. Fryštát	12,6	26. Hor. Benešov	10,0	26. Bílovec	−36,5
27. Bruntál	11,8	27. Vidnava	9,4	27. Fulnek	−37,3
28. Vrbno	10,1	28. Javorník	8,9	28. Vidnava	−39,1
29. Strumeň	5,7	29. Vítkov	7,2	29. Opava	−39,4
30. Hor. Benešov	5,6	30. Frenštát	7,2	30. Frývaldov	−43,2
31. Cukmantl	5,1	31. Fulnek	6,8	31. Odry	−47,4
32. Albrechtice	4,6	32. Cukmantl	6,4	32. Vítkov	−49,6
33. Skočov	4,1	33. Klimkovice	4,3	33. Javorník	−67,2

Tabulka č. 8

Přehled
o počtech odevzdaných hlasů pro dělnické strany ve volbách do poslanecké sněmovny říšské rady v letech 1907 a 1911 na území ostravsko-karvinské průmyslové aglomerace (v procentech)

Místo	1907	1911	Místo	1907	1911
	%			%	
Moravská Ostrava	60,61	55,71	Dolní Lutyně	71,06	71,40
Mariánské Hory	80,83	73,97	Horní Lutyně	75,72	76,09
Svinov	72,42	53,19	Petřvald	87,85	87,73
Přívoz	77,75	63,07	Skřečoň	74,27	87,42
Zábřeh	83,06	86,62	Poruba	76,19	56,45
Vítkovice	62,09	76,00	Orlová	79,17	69,48
Hrušov	71,73	53,27	Lazy	82,34	71,34
Muglinov	59,13	92,07	Doubrava	85,86	76,49
Heřmanice	92,66	86,63	Karviná	73,33	71,72
Slezská Ostrava	80,83	70,45	Staré Město	75,90	75,00
Michálkovice	89,97	96,46	Darkov	78,52	70,25
Radvanice	92,88	90,56	Albrechtice	72,80	60,80
Kunčice	76,71	77,87	Fryštát	34,13	28,78
Kunčičky	90,05	88,82	Dol. Bludovice	82,95	60,45
Šenov	82,09	74,04	Stonava	83,87	77,10
Horní Datyně	90,97	65,18	Dolní Suchá	91,60	83,54
Dolní Datyně	86,95	54,08	Prostř. Suchá	88,42	74,61
Bártovice	83,33	84,47	Horní Suchá	80,66	73,45
Rychvald	88,61	89,85	Dětmarovice	87,19	84,15

Přehled volebních výsledků v politickém okrese Moravská Ostrava (v procentech)

Místo	Rok voleb rozdíl	České								Německé					Poznámky
		Soc. dem.	Agrární	Kat. nár.	Pokrok. lid.	Staročeská	Pokroková	Samost. kand.	Ostatní roztříštěné	Soc. dem.	Agrární	Pokrok.	Lidová	Ostatní roztříšt.	
Mor. Ostrava	1907	60,6		—	—	21,5	17,7		0,2	47,3		51,2		1,5	
	1911	55,1		12,8	30,9	—	—		1,2	35,2		64,3		0,5	
	Rozdíl	—5,5		+12,8	+30,9	−21,5	−17,7		+1,—	—12,1		+13,1		—1,—	
Vítkovice	1907	62,1		—	—	11,2	26,—		0,7	40,—		59,6		0,4	
	1911	76,5		8,5	15,0	—	—		—	11,7		88,3		—	
	rozdíl	+14,4		+ 8,5	+15,0	—11,2	—26,—		—0,7	—28,3		+28,3		—0,4	
Přívoz	1907	77,8		—	—	9,3	12,7		0,2	74,3		24,3		1,4	
	1911	63,0		13,8	23,1	—	—		0,1	45,5		53,5		1,0	
	rozdíl	—14,8		+13,8	+23,1	— 9,3	—12,7		—0,1	—28,8		+29,2		—0,4	
Mar. Hory	1907	80,8		—	—	9,7	9,3		0,2	56,2		43,8		—	
	1911	73,7		10,8	14,8	—	—		0,7	35,8		64,2		—	
	rozdíl	— 7,1		+10,8	+14,8	— 9,7	— 9,3		+0,5	—20,4		+20,4		—	
Městské celky úhrnem	1907	68,7		—	—	15,4	15,6		0,3	49,8		49,1		1,1	
	1911	64,5		11,7	23,0	—	—		0,8	29,7		70,0		0,3	
	rozdíl	— 4,2		+11,7	+23,0	—15,4	—15,6		+0,5	—20,1		+20,9		—0,8	
Hrabová	1907	74,0	13,5	10,2				2,3							
	1911	75,0	17,9	7,1				—							
	rozdíl	+ 1,0	+ 4,4	— 3,1				—2,3							
Hrabůvka	1907	77,0	19,3	3,7											
	1911	80,2	9,7	10,7											
	rozdíl	+ 3,2	— 9,6	+ 6,4											
Krmelín	1907	67,8	17,6	14,6											
	1911	62,7	18,4	18,9											
	rozdíl	— 5,1	+ 0,8	+ 4,3											
Nová Bělá	1907	54,6	33,3	12,1											
	1911	63,0	22,9	14,1											
	rozdíl	+ 8,4	—10,4	+ 2,0											
Stará Bělá	1907	64,9	18,2	16,9											
	1911	69,5	11,7	18,8											
	rozdíl	+ 4,6	— 6,5	+ 1,9											
Nová Ves	1907	80,1	3,2	16,7											
	1911	90,7	—	9,3											
	rozdíl	+10,6	— 3,2	— 7,4											
Stará Ves	1907	54,0	12,6	29,3				4,1							
	1911	51,2	8,5	40,3				—							
	rozdíl	— 2,8	— 4,1	+11,0				—4,1							
Proskovice	1907	73,7	19,2	7,1											
	1911	83,1	7,7	9,2											
	rozdíl	+ 9,4	—11,5	+ 2,1											
Výškovice	1907	63,6	34,6	1,8											
	1911	79,1	14,5	6,4											
	rozdíl	+15,5	—20,1	+ 4,6											
Zábřeh n. O.	1907	82,0	15,3	1,4					1,3						
	1911	84,0	0,9	12,1					3,0						
	rozdíl	+ 2,0	— 14,4	+10,7					+1,7						
Obce úhrnem	1907	73,7	16,6	8,7				0,5	0,5	*) 35,2	*)		*) 45,1	*) 19,7	*) Údaje podle jednotl. obcí nebyly k dispozici
	1911	76,6	7,8	14,5				—	1,1	9,9	88,3		—	1,8	
	rozdíl	+ 2,9	— 8,8	+ 5,8				—0,5	+0,6	—25,3	+88,3		—45,1	—17,9	
Úhrnem politický okres Mor. Ostrava	1907	70,8	6,9	3,6	—	9,0	9,1	0,2	0,4	49,5	—	48,4	0,7	1,4	
	1911	69,1	3,0	12,8	14,2	—	—	—	0,9	29,2	2,1	68,3	—	0,4	
	rozdíl	— 1,7	— 3,9	− 9,2	+14,2	—9,0	—9,1	—0,2	+0,5	—20,3	+ 2,1	+19,9	—0,7	— 1,0	

Přehled o národnostní, sociálně ekonomické a politicko-stranické struktuře obyvatelstva a voličů podle volebních okresů (v procentech)

Volební okres číslo Země	Národnostní struktura				Sociálně ekonomická struktura				Politicko-stranická struktura							
	podle sčítání obyvatel v roce 1910				voličů — účastníků voleb v roce 1907*)				dělnické		agrární		klerikální		ostatní	
	Češi	Poláci	Němci	Ostatní	dělníci	zemědělci	úředníci	ostatní	1907	1911	1907	1911	1907	1911	1907	1911
1 Opava-město	6,9	0,9	92,1	0,1	47,3	0,2	18,9	33,6	29,7	40,2	—	—	13,2	7,4	57,1	52,4
2 Frývaldov	0,7	0,1	99,2	—	51,4	3,5	8,7	36,4	45,7	41,2	—	—	24,9	18,6	29,4	40,2
3 Bruntál	18,4	1,8	79,8	—	52,7	5,7	6,5	35,1	53,5	44,3	—	—	14,7	13,8	31,8	41,9
4 Těšín	6,3	37,4	56,2	0,1	45,3	2,0	14,8	37,9	26,2	28,2	—	—	20,4	14,0	53,4	57,8
5 Bílsko	0,9	29,8	68,8	0,5	41,8	5,3	10,9	42,0	19,2	23,1	—	—	39,1	31,3	41,7	45,6
6 Radvanice	45,3	40,3	14,3	0,1	81,4	3,7	4,4	10,5	78,2	69,7	—	—	4,9	—	16,9	30,3
7 Javorník	0,1	0,1	99,8	—	42,6	33,8	1,8	21,8	37,9	72,8	—	—	—	26,9	62,1	0,3
8 Cukmantl	1,4	0,2	98,4	—	37,6	36,7	1,9	23,8	46,1	35,3	33,7	56,4	19,1	8,1	1,1	0,2
9 Vrbno	0,1	0,1	99,8	—	44,8	26,1	1,4	27,7	47,1	50,3	52,1	45,0	—	4,2	0,8	0,5
10 Odry	1,2	6,1	92,7	—	37,6	44,9	1,1	16,4	35,7	39,0	—	44,5	16,3	15,7	48,0	0,8
11 Opava	84,9	1,3	13,8	—	42,0	40,9	1,9	15,2	40,0	45,8	—	53,7	—	—	60,0	0,5
12 Fulnek	86,9	9,9	3,1	0,1	60,1	27,5	0,9	11,5	58,9	59,5	0,7	32,9	—	—	40,4	7,6
13 Těšín	6,3	89,4	4,3	—	43,6	41,7	1,5	13,2	38,1	35,1	7,2	—	36,3	45,6	18,4	19,3
14 Strumeň	1,0	93,6	5,4	—	38,7	51,2	1,3	8,8	18,6	19,0	22,5	—	58,6	55,1	0,3	25,9
15 Fryštát	24,4	70,5	5,0	0,1	63,5	23,8	1,3	11,4	72,8	71,2	18,2	—	—	27,9	9,0	0,9
Slezsko celkem	24,3	32,9	42,7	0,1	50,6	25,8	3,9	19,7	46,1	47,5	8,5	14,5	16,1	12,1	29,3	25,9
Čs. volební okres:																
3 Mor. Ostrava					66,2	2,9	4,7	26,2	58,6	58,8	—	—	—	19,2	41,4	22,0
4 Rožnov					46,1	13,9	6,6	33,4	25,9	—	—	—	—	38,3	74,1	61,7
8 Přerov					40,6	10,5	7,3	41,6	36,1	49,7	—	—	—	—	63,9	50,3
19 Nový Jičín					48,3	37,4	0,5	13,8	50,4	55,4	14,9	12,1	29,7	31,7	5,0	0,8
Něm. volební okres:																
9 Fulnek					52,2	6,1	9,5	32,2	40,0	52,4	—	—	11,5	13,1	48,5	34,5
10 Frenštát					62,4	0,2	14,1	23,3	48,6	28,7	—	—	—	—	51,4	71,3
13 Nový Jičín					34,9	38,9	3,8	22,4	28,7	28,0	5,5	70,7	13,6	—	52,2	1,3
Morava celkem	71,7	0,6	27,6	0,1	40,3	34,8	3,8	21,1	30,5	30,2	11,3	17,2	26,3	29,9	31,9	22,7
Čechy celkem	63,2	—	36,8	—	47,3	25,1	4,1	23,5	44,9	47,0	21,5	22,2	9,7	9,9	23,9	20,9

*) **Poznámka:** Zpracováno podle Berufstatistik der Wahlberechtigten bei den Reichsratwahlen im Jahre 1907, XCI. Band, 1. Heft, Wien 1912.

Přehled volebních výsledků v soudním okrese Slezská Ostrava (v procentech) Tabulka č. 10

Místo	Rok voleb	Česká*) soc. dem.	Česká agrární	Česká národní	Němec. pokrok.	Polská lidová	Němec. polská	Ostatní roztříšť.	Poznámka
Radvanice	1907	92,9	—	5,5	1,4	—		0,2	*) autono-
	1911	90,6		5,7	3,4	0,1		0,2	misté i
	rozdíl	— 2,3	—	+ 0,2	+ 2,0	+ 0,1		—	centralisté
Slezská Ostrava . .	1907	80,8	—	14,6	3,8	—		0,8	
	1911	70,4		25,0	3,5	0,8		0,3	
	rozdíl	—10,4	—	+10,4	— 0,3	+ 0,8		— 0,5	
Heřmanice	1907	92,7	—	7,3	—	—		—	
	1911	86,6		11,4	1,0	—		1,0	
	rozdíl	— 6,1	—	+ 4,1	+ 1,0	—		+ 1,0	
Mezisoučet . . .	1907	82,0		10,9	6,4	—		0,7	
	1911	72,0		16,4	10,8	0,5		0,3	
	rozdíl	—10,0	—	+ 5,5	+ 4,4	+ 0,5		— 0,4	
Kunčičky	1907	90,0	—	10,0	—	—		—	
	1911	88,8	5,2	—	—	—	5,9	0,1	
	rozdíl	— 1,2	+ 5,2	—10,0	—	—	+ 5,9	+ 0,1	
Michálkovice . . .	1907	90,0	—	9,7		—	—	0,3	
	1911	96,5	3,0	—		—	0,5	—	
	rozdíl	— 6,5	+ 3,0	— 9,7	—	—	+ 0,5	— 0,3	
Muglinov	1907	59,1	—	37,9		—	—	3,0	
	1911	92,1	1,2	—		—	5,1	1,6	
	rozdíl	+33,0	+ 1,2	—37,9	—	—	+ 5,1	— 1,4	
Soudní okres celkem	1907	82,8	—	11,9	4,7	—	—	0,6	
	1911	77,3	0,9	12,3	8,1	0,3	0,8	0,3	
	rozdíl	— 5,5	+ 0,9	+ 0,4	+ 3,4	+ 0,3	+ 0,8	— 0,3	

MIROSLAV KOCÍCH

Schlesien und das Ostrauer Land bei der Analyse der Wahlergebnisse aus den Jahren 1907 und 1911

Zusammenfassung

Die vorliegende Studie verfolgt die gegenseitigen Zusammenhänge der sozialen, nationalen und politischen Strukturen der Bevölkerung in Schlesien und im Ostrauer Land, ihre Veränderungen und die Bedingungen, unter welchen sie entstanden, und zwar auf Grund der Ergebnisse der Wahlen in das Abgeordnetenhaus des Reichstages in den Jahren 1907 und 1911.

In der Einleitung wird kurz auf die Bestrebungen zwecks Durchsetzung der allgemeinen, gleichen, direkten und geheimen Wahlen an der Wende des 19. und 20. Jahrhunderts hingewiesen. Das Ergebnis des langjährigen Kampfes war die Wahlreform vom Jänner 1907, deren positive Seite jedoch durch die Wahlgeometrie der Wahlordnung geschwächt wurde, welche im untersuchten Gebiet die nationale Gleichberechtigung nicht respektierte, auch weiterhin die privilegierte Stellung der deutschen Bevölkerung aufrechterhielt und damit die bestehenden Widersprüche vertiefte und vermehrte.

Im ersten Teil der Abhandlung wird die Aufmerksamkeit jenen Gerichtsbezirken in Schlesien und im Ostrauer Land (einschließlich des Hultschiner Ländchens und des heutigen polnischen Teiles des Teschener Landes) gewidmet. In diesen Landesteilen wurde bei den Wahlen im Jahre 1911 im Vergleich zu den Wahlen im Jahre 1907 ein Zuwachs der für die sg. Arbeiterparteien abgegebenen Stimmen, d. h. vor allem der tschechischen, polnischen und deutschen Sozialdemokratie, verzeichnet. Im zweiten Abschnitt werden dann jene Gerichtsbezirke verfolgt, in welchen sich die Zahl dieser Stimmen verringerte und in beiden Fällen wird eine Analyse der Ursachen dieser Wahlergebnisse durchgeführt.

Im dritten Teil der Studie wurden einige, wenngleich nur Teilschlüsse, welche sich aus den Wahlergebnissen als Indikator des politischen Bewußtseins der Bevölkerung ergaben, formuliert. Für den Bedarf der Analyse sind die einzelnen Gerichtsbezirke einerseits nach der sozial-ökonomischen Struktur und andererseits nach der nationalen Zusammensetzung der Bevölkerung aneinandergereiht. Dabei bemüht sich der Autor die gegenseitigen Wechselbeziehungen und Abhängigkeiten zu erforschen. Eine besondere Aufmerksamkeit wurde vornehmlich den Gerichtsbezirken Bohumín, Fryštát, Slezská und Moravská Ostrava gewidmet, d. h. den Gebieten mit stark konzentrierter Industrie und dominierender Stellung der Arbeiter in der sozialen Struktur der Bevölkerung. Die durchgeführte Analyse fahndet dann nach den Ursachen der Tatsache, daß sich in den angeführten Gerichtsbezirken bei den Wahlen im Jahre 1911 der Anteil der Arbeiterstimmen gegenüber den Wahlen im Jahre 1907 durchwegs verminderte – z. B. im Gerichtsbezirk Mor. Ostrava um 11,1 %, Slezská Ostrava um 5,5 % u. s. w. Zum Abschluß dieses Teiles der Abhandlung identifiziert der Autor auf Grund der Intensität und des Ausmaßes der untersuchten Faktoren das erforschte Gebiet als eine bestimmte Einheit, welche nicht nur aus dem eigentlichen Ostrauer Industriegebiet (Kern und Umland), sondern auch aus entfernteren, relativ kleineren Industriezentren besteht.

Der letzte Teil der Studie bilden 11 Tabellen und 2 Karten, welche mit der untersuchten Problematik in Beziehung stehen. Diese Beilagen dienen zur Gesamtorientierung über die nationalen, sozial-ökonomischen und politischen Strukturen der Bevölkerung und der Wähler, der Größe des Anteiles der abgegebenen Arbeiter-, Agrar-, Klerikalstimmen und der Stimmen für die übrigen politischen Parteien, u. zw. nach den Gerichts- und Wahlbezirken (in ben Gerichtsbezirken Moravská und Slezská Ostrava, sowie im Gebiet der Industrieagglomeration von Ostrava-Karviná auch nach

den Gemeinden). Auf den zwei Karten des untersuchten Gebietes Schlesiens und des Ostrauer Landes sind die Anteile der für die Arbeiterparteien in den einzelnen Gemeinden abgegebenen Stimmen verzeichnet.

Die Studie über die Analyse der Wahlergebnisse ermöglicht uns einerseits — unter Berücksichtigung der anderen Faktoren der sozialökonomischen und nationalen Struktur der Wähler — die Verschiebungen in der sozial-politischen Realität im Industriegebiet von Ostrava anfangs dieses Jahrhunderts besser wahrzunehmen und andererseits bestätigt sie uns — sofern es sich um ihre Abgrenzung handelt — einige Schlußfolgerungen, welche durch andere Forschungsarten gewonnen wurden.

JIŘÍ MATĚJČEK

DOLOVÁNÍ UHLÍ NA ÚZEMÍ DNEŠNÍ ČSSR V LETECH 1880–1914 (NĚKTERÉ ZÁKLADNÍ TENDENCE VÝVOJE)[1]

Přechod k uhlí jako hlavnímu energetickému zdroji proběhl v průmyslově vyspělých zemích, mezi nimi také v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, už před rokem 1880 a dolování uhlí nabývalo pak stále většího hospodářského významu. V roce 1909 tvořilo uhlí ve světovém měřítku asi 94 % využívaných energetických zdrojů.[2]) Rakousko-Uhersko se během let 1880–1913 dostalo v těžbě uhlí ze 6. na 4. místo na světě a bylo po Německu na 2. místě v těžbě uhlí hnědého, jehož export z Rakouska byl velmi významný.[3])

Téměř celá těžba černého uhlí byla v Rakousko-Uhersku soustředěna do českých zemí (až na nevýznamný revír Jaworzno v Haliči); v těžbě hnědého uhlí činil v roce 1910 podíl českých zemí na těžbě Předlitavska 83,86 %)[4]). Měla tedy uhelná produkce českých zemí pro energetickou bilanci Rakouska-Uherska rozhodující význam. Přechod k uhlí jako hlavnímu energetickému zdroji proběhl v českých zemích v 70. letech.[5])

Vývoj uhelného hornictví v českých zemích v daném období není dosud zpracován ani přehledně; začít zčásti zaplňovat tuto mezeru má za úkol tato studie. Jde v ní především o stanovení základních faktů a tendencí vývoje, který je proto zkoumán pouze v obrysech. Hlavní metodou byla analýza kvantitativních vztahů, takže závěrů o kauzálních souvislostech bude jen málo. Zatím jsem podrobně nezkoumal vlastnický a kapitálový vývoj, vliv přírodních podmínek, trhu, dopravy, zahraniční konkurence a vývoje techniky. Zkoumány byly především činitele vnějšího rázu, ne jejich vnitřní spojení. Studie má tedy být hlavně východiskem pro další bádání.

Periodizační mezník v roce 1880 (pracovní) vychází z výzkumů Kárníkové, která období 1866–1880 označuje za dobu dokončení průmyslové revoluce a přestavby uhelné těžby, charakterizované tím, že i v hnědouhelném hornictví bylo skončeno rozdělení revírů mezi velké

---

[1]) Pozornost není věnována revírům, které byly v daném období bezvýznamné. Proto čtenář najde jen několik poznámek i o jediném slovenském významnějším revíru — o Handlové, kde těžba nabyla většího významu teprve těsně před rokem 1914.

[2]) A. H. Goldreich, *Die Kohlenversorgung Europas* (Berlin 1918), str. 9.

[3]) F. Frech, *Die Kohlenvorräte der Welt* (Stuttgart 1916), str. 14.

[4]) *Die Grossindustrie Österreichs I* (Wien 1898), str. 177; *Statistisches Jahrbuch des k. k. Ackerbauministeriums* (dále jen SJAM), 1910, Heft 2, 1. Lieferung, str. 156.

[5]) L. Kárníková, *Vývoj uhelného průmyslu v českých zemích do roku 1880* (Praha 1960), str. 187, 199.

firmy.[6]) Druhým mezníkem je přechod k válečné ekonomice, která značně změnila podmínky vývoje dolování.

Heuristicky je práce založena hlavně na úřední statistice hornictví. Ta bohužel nesledovala některé důležité faktory, zejména kvalitativní, ale ani kvantitativní, zvláště ekonomického charakteru, např. výrobní náklady, podíl strojní těžby, odbyt a celkovou spotřebu uhlí v zemi. Její výhoda záleží v relativně dobré srovnatelnosti údajů, protože zjišťování, až na statistiku mezd, probíhalo podle jednotných kritérií. Nevýhodou je, že zjišťování spočívalo na výkaznictví, takže není vždy jasné, jak bylo na závodech dosahováno různých součtů a průměrů.

Rozmach světového uhelného hornictví nastal ve druhé polovině 19. století, v kontinentální Evropě po roce 1860. Další výrazné zrychlení tempa růstu těžby se projevilo po roce 1900, a to zvláště v USA a v Německu. Počátkem tohoto rozvoje byl rok 1897.[7]) V Rakousku-Uhersku naopak po roce 1900 tempo celkového růstu těžby klesalo.[8])

S rozvojem železářství nabývalo významu koksování uhlí.[9]) Malý význam mělo briketování černého uhlí a také produkce hnědouhelných briket byla nízká zejména v porovnání s německou výrobou.[10])

---

[6]) Kárníková, c. d., str. 8.

[7]) Frech, cit. dílo, str. 14. O. Berl, *Die Entwicklung der Kohlenindustrie in den wichtigsten Produktionsländern während der Jahre 1883—1902* (Wien 1904), tabulky.

[8]) Indexy celkové těžby uhlí v nejdůležitějších zemích:

	1880	1900	1912
USA	100	366	798
Velká Británie	100	153	174
Německo.	100	254	439
Rakousko-Uhersko	100	264	283

Vypočteno podle údajů F. Frecha, cit. d. str. 14.

[9]) V Čechách nemělo koksování v důsledku malých zásob vhodného uhlí velký význam, výroba koksu zvolna klesala a v roce 1907 se vyrobilo jen 28 490 t na Plzeňsku a 9 407 t na Svatoňovicku, což nestačilo spotřebě. (J. Machalický, *Statistika výroby a spotřeby uhlí v Čechách 1880—1907.* Praha 1907, str. XI.) Značný význam měla výroba a vývoz koksu na Ostravsku (v roce 1910 1 007 928 t.), na Rosicku-Oslavansku se vyrobilo jen 60 892 t. (*SJAM* 1910/II/1/181).

[10]) V roce 1910 se vyrobilo na Ostravsku 23 516 t briket, na Rosicku-Oslavansku 90 000 t. (*SJAM* 1010/II/1/181). Do roku 1897 se vyráběly brikety v revíru Žacléř-Svatoňovice (v roce 1897 jen 280 t), v roce 1903 se začalo briketovat na Plzeňsku, kde se v roce 1910 vyrobilo 33 886 t briket (Machalický, cit. d., str. XI, *SJAM* 1910/II/181). Hnědouhelné brikety se vyráběly od počátku 80. let na Falknovsku, které mělo největší podíl, na Loketsku a Mostecku. Do roku 1900 jejich výroba stagnovala, začala růst až ve 20. století, ale ještě v roce 1910 se vyrábělo jen 181 765 t, kdežto v Německu několik miliónů tun. (Machalický, c. d. str. 21, *SJAM* 1910 (II/1/157).

Těžba černého uhlí se v českých zemích začala rychle zvyšovat už v padesátých letech, těžba hnědého uhlí začala nápadně růst až na konci let šedesátých.[11]) Po krizi, která postihla uhelné hornictví v polovině 70. let a z níž se brzy vzpamatovala kamenouhelná těžba, množství dobývaného uhlí dále rostlo. V hnědouhelné těžbě bylo dosaženo vrcholu konjunktury v roce 1881, v těžbě černého uhlí v roce 1883. Těžba černého uhlí dosáhla pak do roku 1913 indexu 257, těžba uhlí hnědého 367 (1880 = 100). (V roce 1880 se vytěžilo 5 528 513 t černého uhlí a 6 280 943 t hnědého uhlí, v roce 1913 14 271 398 t černého a 23 117 096 t hnědého uhlí.) Hnědouhelná těžba se tedy v tomto období rozvíjela rychleji. Celkovou výší přesáhla těžbu černého uhlí už v roce 1874 a diference ve prospěch hnědého uhlí se stále zvětšovala. Velký podíl na tom měl odbyt do Německa. Tempo rozvoje bylo u černého i hnědého uhlí nejrychlejší v 80. letech, přesněji v období 1881/83 — 1891. Tehdy došlo k rychlému rozvoji Mostecka, kde byly otvírány nové doly, a Ostravska. Zatím co tempo rozvoje těžby černého uhlí bylo pak vcelku rovnoměrné (pokles tempa nastal v 90. letech, ale po roce 1901 došlo patrně v důsledku zbrojení opět k vzestupu, i když ne tak rychlému jako v 80. letech), tempo růstu těžby hnědého uhlí neustále klesalo, rychle zvláště po roce 1901.[12]) Podobná tendence se uplatňovala i za války. Těžba hnědého uhlí klesla už v roce 1914 na úroveň roku 1906, kdežto těžba černého stoupala až do roku 1916. Teprve pak nastal úpadek.[13])

Nejvýznamnějším kamenouhelným revírem bylo už v období 1874 až 1880 Ostravsko-Karvinsko. Jeho podíl na těžbě černého uhlí v českých zemích stoupal pak dále z 36,9 % v roce 1880 na 65,6 % v roce 1913. Rozvoj tohoto revíru vyvolala stoupající spotřeba uhlí v železárnách

---

[11]) Kárníková, c. d. str. 332—333.

[12]) Tempo růstu těžby uhlí v českých zemích (přírůstky v jednotlivých cyklech):

Obor	1883—1892	1892—1901	1901—1908	1908—1912
Černé uhlí	+42	+30	+34	+29
	1881—1891	1891—1901	1901—1908	1908—1913
Hnědé uhlí	+101	+87	+62	+10

[13]) M. J. Marek, *Uhelný průmysl v Československu a jeho vývoj* (Praha 1925), str. 13.

a v průmyslu a objevování nových slojí. Naopak klesající podíl revíru západočeského a kladenského spočíval ve vyčerpání rentabilně těžitelných zásob v některých pánvích.[14]) Úpadek těžby se projevoval na Rakovnicku a ve východní části kladenského revíru (revírní báňský úřad Praha), kde byly opouštěny vyrubané doly na výchozech slojí a velké společnosti přecházely k těžbě ve středu pánve mezi Kladnem a Slaným, kde bylo nejkvalitnější uhlí, uložené však ve větších hloubkách. Podobná situace nastala v západočeském revíru, kde po rychlém rozmachu v 80. letech upadalo Mirošovsko a pomaleji celá oblast na východ a sever od Plzně (Břasy, Radnice, Třemošná, Kralovice), zatímco se poměrně rychle rozvíjela oblast revírního báňského úřadu ve Stříbře, tedy v podstatě Nýřansko.[15]) Zde zpočátku přispěl k rozvoji zvyšující se export plynového, tzv. plátkového uhlí. Poměrně rychlý rozvoj prožily i méně významné revíry Žacléř-Svatoňovice a Rosice-Oslavany.[16]) Až na upadající revíry Praha a Plzeň dosáhly všechny ostatní kamenouhelné revíry maxima těžby v roce 1912 nebo 1913. Krize v roce 1909 byla překonána poměrně brzy, výjimkou byl jen revír Slaný, který se do začátku války nevymanil z jejích následků, ač se jinak vyvíjel z českých kamenouhelných revírů nejprogresivněji.

Rychlý rozvoj hnědouhelné těžby nastal v 80. letech, a to, jak už bylo řečeno, vlivem Mostecka, kde byla tehdy otevřena ložiska velmi kvalitního uhlí. Revír Chomutov s nekvalitním uhlím se začal rychle vyvíjet teprve od 90. let, zůstal však oblastí jen středních dolů. Teplicko, kde se vlivem laciné dopravy po blízkém Labi začalo brzy s těžbou ve velkém měřítku a sloje se vyčerpaly, stagnovalo už od konce 80. let. Při-

---

[14]) Podíl revírů na celkové těžbě černého uhlí (v procentech):

Rok	Kladno	Záp. Čechy	Žacléř—Svatoňovice	Rosice—Oslavany	Ostravsko
1880	30,1	25,2	3,6	4,2	36,9
1890	25,3	16,3	2,8	4,4	51,2
1900	22,1	11,2	3,3	3,8	59,6
1910	17,9	9,6	3,3	3,6	65,6

(Vypočteno podle údajů *SJAM*).

[15]) Obvod RBÚ Slaný (tj. střed kladenské pánve) dosáhl v roce 1913 indexu těžby 383, obvod RBÚ Stříbro (Nýřansko) indexu 158, obvod RBÚ Praha indexu 45 a obvod RBÚ Plzeň 26 (1880 = 100). Moravská část ostravského revíru dosáhla indexu 432, slezská část 467, což dokládá rychlejší rozvoj karvinské části pánve.

[16]) Žacléř – Svatoňovice index 230, Rosice – Oslavany 219.

bližně podobně jako Chomutovsko se vyvíjelo Falknovsko, zatím co relativně vyčerpaný revír loketský po roce 1901 stagnoval.[17])

Ostatní drobné hnědouhelné revíry byly bezvýznamné, podobně jako některé malé pánvičky kamenouhelné. Jediný uhelný revír na Slovensku, Handlová, těžil bezvýznamná množství hnědého uhlí. Do roku 1899 nepřesáhla těžba 770 t ročně, stoupla po založení Akciové společnosti handlovských uhelných dolů v roce 1909 a znovu v roce 1911 po stavbě železnice, ale ještě v roce 1913 se zde těžilo jen 95 800 t.[18])

Ekonomické cykly v hornictví vcelku odpovídaly obecnému hospodářskému vývoji (krize nastaly v dolování černého uhlí v letech 1884, 1892, 1902 a 1909, v dolování hnědého uhlí v letech 1882, 1892, 1902 a 1909), jejich charakter byl však u černého a hnědého uhlí poněkud odlišný.[19]) V těžbě černého uhlí byly krize těžby krátké, obvykle trvaly jen jeden rok. V letech 1884 a 1902 probíhala krize ve všech revírech současně, kdežto v letech 1893 a 1909 postihovala jednotlivé revíry postupně, od roku 1891 do 1894 a od 1908 do 1910. V upadajících revírech byly cykly nezřetelné a k poklesům těžby docházelo i mimo krizová období. Krizový pokles těžby se neprojevil v 80. a v 90. letech, tedy v době rychlého rozvoje, na Ostravsku. Poněkud odlišný charakter měly cykly v rychle se rozvíjejících hnědouhelných revírech. V době rychlého vzestupu těžby v letech 1880—1901 se v době krizí neprojevovaly poklesy těžby, jen ztráty tempa růstu. Poklesy v jedněch revírech byly vyrovnávány rychlým vzestupem v jiných. Krize se však v hnědouhelné těžbě postupně prohlubovaly. Zatímco v období 1880—1901 nastala jen jedna porucha (vyloučíme-li vliv stávky v roce 1900), po roce 1901 došlo k třem poklesům těžby, z nichž nejhlubší nastal v roce 1909.[20]) Do roku 1901 se tedy těžba hnědého uhlí vyvíjela příznivě (a rychleji než těžba černého uhlí), kdežto později byl vývoj obtížnější, zvláště po roce 1908, kdy se naopak vyvíjela velmi příznivě těžba černého uhlí.

Ztráta tempa rozvoje hnědouhelného hornictví vyvrcholila přechodem k normálnímu cyklickému vývoji po roce 1901, kdežto těžba

---

[17]) Revír Most dosáhl v roce 1913 indexu 473, Teplice 121, Chomutov 778, Falknov 880, Loket 352 (1880 = 100).

[18]) *Handlová červená a čierná* (Bratislava 1966) str. 16 a 33.

[19]) Již několik autorů upozornilo na zvláštní ráz ekonomických cyklů v hornictví, v němž v důsledku stále stoupající poptávky po uhlí někdy nedocházelo k poklesům množství těžby. Krize se však projevovaly v cenách uhlí, zaměstnanosti, celkové hodnotě vytěženého uhlí a hornických mzdách.

[20]) V roce 1902 poklesla těžba na Mostecku o 0,5 %, na Teplicku o 2,5 %, na Falknovsku těžba rostla. V roce 1909 poklesla těžba na Mostecku o 3,2 %, na Teplicku o 3,3 %, na Falknovsku o 0,7 %. Celkem těžba v roce 1902 klesla asi o 900 000 t, tj. asi o 0,5 %, v roce 1909 o 9,1 mil. t, tj. asi o 3 %. Upadající revíry prožívaly krizi hůře než progresivní.

černého uhlí překonala pokles tempa v 90. letech a zejména po roce 1908 se znovu začala poměrně rychle rozvíjet. Příčinou rozdílného vývoje byly patrně odbytové poměry, především orientace hnědého uhlí na lehký průmysl a export do Německa a naopak spotřeba černého uhlí v domácím těžkém průmyslu, zejména v železářství. Těžba uhlí a průmyslový vývoj působily na sebe navzájem stimulativně.[21]) Hlavním spotřebitelem uhlí byl průmysl českých zemí, v němž jen v letech 1876 až 1902 se síla parních strojů zvýšila z 96 678 ks na 576 000 ks, tedy asi šestkrát. Polovina této síly připadala na těžký průmysl.[22])

Rozvoj kamenouhelné těžby byl spojen s rozvojem dopravy a železářství v první polovině 19. století a pokračoval v důsledku dalšího rozvoje průmyslu. Už ve čtyřicátých letech však přešly některé železnice zčásti k vytápění lokomotiv lacinějším hnědým uhlím a v poslední čtvrtině 19. století se jej začalo hromadně používat v průmyslových závodech a domácnostech.[23]) Rozvoj elektrifikace a zdokonalení spalovacích zařízení na začátku 20. století umožnily zvyšování odbytu hnědého uhlí, další rozvoj hutnictví zvyšoval poptávku po koksu a černém uhlí.[24]) Nejobecnější podmínkou rozvoje uhelné těžby byl rychlý rozvoj průmyslu v 80. a 90. letech u nás i v Německu, kam směřoval největší díl exportu hnědého uhlí.

Rozvoj hutnictví a průmyslu na Moravě, v Dolních Rakousích a Vídni podporoval rozvoj ostravského revíru. Naopak české kamenouhelné revíry, kde bylo uhlí vcelku horší kvality, které se nemohlo ve větší míře exportovat, byly odkázány na místní trh. V Čechách působila i konkurence uhlí hnědého, jehož výhřevnost často nebyla o mnoho nižší, zvláště u kvalitního uhlí z okolí Mostu, Lomu, Oseku a Dolního Rychnova, zato cena byla pro spotřebitele značně příznivější.

V konkurenčním boji mezi hnědým a černým uhlím byly velmi důležitým činitelem dopravní náklady, které obvykle tvořily větší část spotřebitelské ceny.[25]) Tyto faktory se v zahraničí projevovaly v konkurenčním boji mezi domácím a cizím černým uhlím, v českých zemích

---

[21]) Nař. ve Francii spotřeboval průmysl v 70. letech asi 3/4 těžby uhlí, zbytek připadal na domácnosti, dopravu a doly samé. (H. Festenberg-Gakisch, *Der deutsche Bergbau*, Berlin 1886, str. 137). Kolem roku 1920 spotřebovaly světové železárny asi 50 % těžby černého uhlí. (M. Meisner, *Die Versorgung der Weltwirtschaft mit Bergwergserzeugnissen, I.* 1860—1922 (Stuttgart 1925) str. 29.

[22]) O. Mrázek, *Vývoj průmyslu v českých zemích a na Slovensku od manufaktur do roku 1918.* (Praha 1964) str. 249.

[23]) P. Vitouš, *Hlavní rysy vývoje hornictví a hutnictví v 19. století* (Sborník SIA 1940) str. 69. M. J. Marek, c. d., str. 3.

[24]) P. Horská-Vrbová, *Český průmysl a tak zvaná druhá průmyslová revoluce* (Praha 1965) str. 20—29.

[25]) Goldreich, c. d., str. 40.

ovlivňovaly těžbu hnědého uhlí.[26]) České hnědé uhlí nacházelo v Německu odbytiště především tam, kde mohlo konkurovat německému černému uhlí, tj. kde byla laciná doprava vodní nebo krátká doprava po železnici. Proti černému uhlí byly některé druhy uhlí hnědého handicapovány rozpadavostí na vzduchu a ztrátou váhy vlivem vypařování vody.[27]) Německé zemité hnědé uhlí bylo mnohem horší kvality než české a prosazovalo se proto až do počátku masové výroby briket kolem roku 1900 jen v okolí dolů.[28]) Ceny českého hnědého uhlí v Německu ovlivňovalo proto prostřednictvím trhu spíše černé uhlí západoněmecké a anglické. (Podobně měla na ceny ostravského a žacléřského uhlí vliv cena uhlí hornoslezského.)[29])

Zatímco kamenouhelné revíry byly s hlavními odbytišti spojeny už v 1. polovině 19. století, v hnědouhelných revírech nastala stavba nejdůležitějších železničních tratí v 60. a 70. letech. Zároveň byly tyto tratě napojeny na zahraniční železnice, což umožnilo rychlé zvýšení exportu zvláště do Saska a Bavorska. V 80. a 90. letech pokračovala hlavně stavba lokálních drah a některé trati se zdvojovaly.[30]) Během 80. let došlo také k doplnění sítě drah na Ostravsku. Byl rozšířen labský uhelný přístav v Ústí, čímž bylo usnadněno pronikání českého hnědého uhlí do severního Německa až po Hamburk.[31]) Do roku 1900 byla železniční síť vcelku dokončena.

Hlavní oblastí odbytu kladenského uhlí zůstaly střední Čechy, Praha a Polabí na východ od Prahy, zčásti východní a jižní Čechy. Export byl nepatrný. V severním Polabí a v Praze získávalo už od 70. let stále pevnější pozice uhlí severočeské. Plzeňské uhlí se spotřebovávalo v průmyslové oblasti plzeňsko-rokycanské a v jihozápadních Čechách. Do roku 1890 se zvyšoval export uhlí z Nýřanska do Bavorska.[32]) Lokální význam pro severovýchodní Čechy měl podobně jako v předcházejícícím období revír Žacléř-Svatoňovice, pro Brněnsko revír Rosice-Oslavany. Uhelná bilance severovýchodních Čech byla vyrovnávána z Horního a Dolního Slezska i ze severních Čech, bilance jižní Moravy z Ostravska a Horního Slezska. Z ostravsko-karvinského revíru se uhlí dodávalo na Moravu a do Slezska, Dolních Rakous, Haliče a Uher.

[26]) Vlivem snížení dopravních nákladů na moři klesl například podíl odbytu německého uhlí v Berlíně, kdežto podíl anglického uhlí tam stoupl. (Goldreich, c. d. str. 40).

[27]) H. Zickert, *Die wirtschaftliche Bedeutung der böhmischen Braunkohlen* (Teplitz-Schönau 1908), str. 11.

[28]) W. Randhahn, *Wettbewerb der deutschen Braunkohlenindustrie gegen die Einfuhr der böhmischen Braunkohlen* (Jena 1908) str. 10 a 21.

[29]) J. Jičínský v *Großindustrie Österreichs I*, str. 286.

[30]) Zickert, c. d. str. 139.

[31]) Tamtéž, str. 107. Randhahn c. d. str. 92. SJAM 1880, Heft 3, 2. Lieferung str. 29.

[32]) V roce 1890 činil 0,46 mil. t, tj. asi 34 % těžby.

Oblast exportu se postupně zvětšovala směrem do Ruska a na Balkán (do Rumunska, Bulharska a Srbska). Koks a vedlejší zplodiny koksování se vedle uvedených odbytišť uplatňovaly i v Německu. Velkým odběratelem byl vedle moravských železnic, cukrovarů a železáren uhelný obchod bratří Gutmannů ve Vídni. Malé kamenouhelné i hnědouhelné pánve těžily jen pro místní spotřebu.[33])

Oblastí odbytu českého hnědého uhlí byly Čechy a Německo. Hnědé uhlí z Falknovska a Loketska proniklo už v 70. letech do Bavorska a saského Vogtlandu a tuto oblast odbytu si udržovalo stále. Malá množství plynového uhlí se odtud vyvážela do plynáren v Anglii, Švýcarsku, Itálii a Uhrách. Doma zůstala oblastí odbytu karlovarsko-falknovská průmyslová oblast, teprve kolem roku 1900 začalo falknovské uhlí pronikat do západních a jihozápadních Čech. Severočeské hnědé uhlí se už od konce 60. let exportovalo po železnicích přes Krušné hory do Saska a v 70. letech se okruh odbytu rozšířil i na střední a severní Německo, hlavně díky lodní dopravě po Labi. Teritoriálně zůstala pak už oblast odbytu severočeského hnědého uhlí v podstatě stejná, zabírala okruh Hamburk—Curych—Vídeň—Vratislav—Štětín—Hamburk, přičemž nejsilnější byl export do Saska a Bavorska.[34]) České hnědé uhlí dosáhlo už na začátku 80. let teritoriálních hranic odbytových možností, daných dopravními náklady.[35])

Vysoký podíl exportu do celní ciziny vykazovala po celé období 1880—1913 zejména těžba falknovsko-loketského, severočeského a západočeského revíru. Na Ostravsku byl tento podíl poměrně nízký (pohyboval se kolem 12 %)[36]) Ve všech revírech, až na západočeský,

[33]) Výjimkou byla malá pánvička u Brandova (Brandau) v severních Čechách, odkud se všechen vytěžený antracit exportoval do Německa.

[34]) Zickert, c. d., mapky.

[35]) Tamtéž, str. 94.

[36]) Podíl exportu do celní ciziny na těžbě jednotlivých revírů (v procentech):

Rok	Falk.-lok.	Severočeský	Západočeský	Kladenský	Ostravský *
1880	42,71	52,68	23,47	—	—
1890	47,37	53,75	26,89	6,45	12,20
1900	46,40	45,52	24,22	8,24	12,08
1910	41,90	34,90	19,30	7,62	11,23

* Jen za slezskou část, na Moravě nelze odlišit revíry. (Vypočteno podle údajů *SJAM*.) Export ostravského uhlí činil v roce 1910 ze slezské části 0,69 mil. t, export západočeského asi 0,26 mil. t, falknovského 1,49 mil. t a severočeského 5,96 mil. t. V letech 1910—1916 bylo do Předlitavska dovezeno průměrně 6,62 mil. t černého uhlí z Německa, do Uher 2,05 mil. t (F. Frech, c. d. str. 13). Ostravské uhlí, které se těžilo v nepříznivějších geologických podmínkách než uhlí hornoslezské, se muselo přizpůsobovat jeho cenám a hledat vzdálenější odbytiště na jihovýchodě Evropy.

export v absolutním množství stoupal, na Ostravsku rychle zejména v 80. letech a po roce 1901, v severočeském a falknovském revíru, které na něm byly závislé přibližně z poloviny, v 80. a 90. letech. Zatímco podíl exportu na těžbě falknovského uhlí zůstal díky vývozu do Bavorska, které mělo jen malé vlastní zdroje uhlí, po celé sledované období poměrně stabilní, v severočeském revíru začal vlivem konkurence středoněmeckých briket po roce 1901 velmi rychle klesat.[37])

Dopravní tarify na hnědé uhlí, hlavní vývozní zboží uhelného průmyslu českých zemí, přibližně do roku 1895 vcelku postupně klesaly. Velké loďařské firmy snižovaly dopravní tarify na Labi, mimo jiné v důsledku lepšící se splavnosti řeky.[38]) Také na rakouských a německých železnicích klesaly dopravní tarify pod vlivem německých konzumentů uhlí, jejichž poptávka rostla, od druhé poloviny 80. let asi do roku 1895. V roce 1896 stouply tarify na rakouských drahách, v roce 1897 byl v Prusku zaveden takzvaný Rohstofftarif, nepříznivý pro cizí uhlí, upravený teprve v roce 1902. V letech 1899 a 1900 se železnice podílely na vrcholící konjunktuře novým zvýšením tarifů, což zvyšovalo i ceny uhlí. V roce 1902 tarify neklesly, čímž se krize prohloubila. Nové zvýšení v roce 1909 uspíšilo krizi uhelné výroby. Dopravní tarify sledovaly s určitým zpožděním vcelku vývoj cen uhlí.

Prodejní ceny černého uhlí na dolech dosáhly ve většině revírů absolutně nejvyšší nominální hodnoty v letech 1907–1913, vcelku tedy stoupaly až do světové války. V největším revíru, na Ostravsku, kolísala cena po roce 1908 stále kolem 1 K za 1 q, v letech 1881–1883 se pohybovala kolem 35 kr. za 1 q (tj. 70 hal. v korunové měně). Ceny

---

[37]) Konkurence středoněmeckých hnědouhlených briket se uplatnila zejména proto, že dopravní tarify na české uhlí byly zvýšeny, přičemž ceny uhlí zůstaly vysoké, a vlivem ztráty trhů za generální stávky v roce 1900. Česká hnědouhelná těžba nevyužila nouze o uhlí, která v Německu nastala v letech 1899 a 1900, jak se to podařilo za hornické stávky v Porúří v roce 1889. Naopak velká hornická stávka v roce 1906, zvýšení mezd a zkrácení pracovní doby v Německu zlepšily situaci českého exportu. (Zickert c. d., str. 135 a d. a 172). Vnitřní situace v Čechách byla ovlivňována i tím, že exportovat se mohlo jen kvalitní uhlí, takže větších zisků dosahovaly firmy, které je těžily, a naopak po jeho vyrubání docházelo k odbytovým potížím. Zdokonalení výroby briket (lisování za tepla a zahájení výroby malých průmyslových briket, které se daly přikládat lopatou) nastalo v Německu v 90. letech, zvláště v obvodě Halle, kde se v roce 1890 vyrábělo 1,27 mil. t briket, v roce 1905 už 6,67 mil. t, což převyšovalo import českého uhlí. Náklady na vytápění briketami byly postupně nižší než na topení českým uhlím. Produktivita práce v německém hornictví, které mělo sice horší hnědé uhlí, ale lepší úložné poměry, začala ke konci 90. let rychle stoupat, zatímco v Čechách byl vzestup pomalý, přičemž ceny českého uhlí do roku 1901 stoupaly, kdežto ceny německého postupně klesaly. Konkurenční boj probíhal mimo jiné i jako boj o tarify na německých železnicích.

[38]) V letech 1880—1890 klesly ze 43—80 feniků za 135 kg uhlí na trati Ústí n. L.—Magdeburg na 30—45 feniků a klesaly dále až na 19—44 feniků v polovině 90. let. (Zickert c. d. str. 159).

hnědého uhlí dosáhly největší absolutní výše už v roce 1901, později stagnovaly nebo klesaly.

Ceny velmi rychle reagovaly na krizové výkyvy. Od začátku 80. let až do roku 1888 ve všech důležitých revírech klesaly nebo aspoň stagnovaly. Během konjunktury na konci 80. let všude (u černého i hnědého uhlí) viditelně stouply (o 3—10 kr. na jednom q) a také později sledovaly vývoj obecných hospodářských cyklů. Až do roku 1901 rostly rychle ceny velmi kvalitního mosteckého uhlí. (V roce 1881 stál 1 q 14,29 kr., v roce 1901 se prodával průměrně za 51,5 hal., tj. 25,8 kr.) Poněkud pomaleji rostly ceny černého uhlí, podléhající větším výkyvům v dobách krizí.[39]) Tyto jevy byly patrně důsledkem rychle se rozvíjející poptávky po hnědém uhlí v zahraničí. Relativně rychlejší vzestup cen hnědého uhlí se zastavil v roce 1901 a nastal proces opačný. Rychleji začaly růst ceny uhlí černého, což zřejmě souviselo s odbytovou krizí v hnědouhelném hornictví. Základní tendence byla ovšem stejná, pokles cen v 80. letech, dosti rychlý vzestup na konci let devadesátých, pomalejší vzestup po roce 1901, u hnědého uhlí stagnace. Výkyvy cen v obdobích konjunktur a krizí se postupně prohlubovaly, podobně jako výkyvy v těžbě. Velmi progresivní vývoj cen na Mostecku se podobal jejich rychlému vývoji na Ostravsku. Relativně rychlejší vývoj měl však revír Slaný, kde i těžba se vyvíjela rychleji než na Ostravsku, a revír Stříbro. Oba velké revíry Ostrava i Most po roce 1901 silně brzdily růst cen. Už od padesátých let existoval prodejní spolek tří největších společností na Kladensku, v roce 1868 vznikl kartel na Rosicku-Oslavansku. Obchod uhlím byl z velké části ovládán velkoobchodními firmami. V severních Čechách a na Falknovsku to byly firmy Weinmann a Petschek v Ústí nad Labem, kladenské uhlí tří největších společností prodávalo Regie-Verkaufsbüro v Praze a značnou část produkce ostravské vídeňská firma bratří Gutmannů.

Zvyšováním těžby postupně stoupala výše celkové roční peněžní hodnoty vytěženého uhlí, která se u hnědého uhlí vyvíjela rychleji (v roce 1913 byl index u černého uhlí 416, u hnědého 655), vlivem vyšších cen však byla absolutně vyšší celková hodnota černého uhlí. V roce 1880 byl poměr hodnot 1,175, v roce 1913 1,127. Absolutně se celková hodnota vytěženého černého uhlí pohybovala v letech 1910 až 1913 kolem 140 miliónů K, hodnota hnědého kolem 105 miliónů K.

V 80. letech se sice rychle rozvíjela těžba jak v některých českých revírech, tak na Ostravsku, ale ceny klesaly, takže celková hodnota vytěženého uhlí stoupala poměrně pomalu. Z hlediska vzestupu peněžní

---

[39]) Průměrná cena ostravského uhlí byla v roce 1880 asi třikrát vyšší než cena uhlí mosteckého. V roce 1900 byla už jen asi dvakrát vyšší. (1880: asi 37 kr za 1 q v Ostravě a 12 kr. v Mostě, 1900: 93 haléřů a 47 haléřů).

hodnoty těžby, který byl pro ekonomický vývoj dolování jedním z rozhodujících činitelů, nebyla tedy 80. léta příliš příznivá. Velmi rychlý vzestup celkové hodnoty těžby nastal v 90. letech v hnědouhelném hornictví. Podobně se vyvíjelo Ostravsko. Příčinou byl vzestup cen uhlí. (Otázkou je, zda rychlý vzestup cen a celkové hodnoty nebyl jednou z příčin poklesu tempa těžby, a to prostřednictvím rychle rostoucí zaměstnanosti a poklesu produktivity práce.) České kamenouhelné revíry se v 90. letech rovněž vyvíjely dosti příznivě, nejrychlejší vzestup hodnoty těžby však zde nastal v období 1901—1908, když na konci cyklu značně stouply ceny černého uhlí i jeho těžba. Na Ostravsku byl vývoj celkové hodnoty uhlí po roce 1901 v důsledku malého vzestupu cen už poměrně pomalý.

Značné množství finančních prostředků, které se nahromadily v 90. letech, patrně umožnilo rozsáhlé investice po roce 1901. Obtížnější hospodaření v revírech, které získávaly nižší celkové hodnoty, tedy zejména v malých a stagnujících, se odráželo mimo jiné na hornických mzdách, které byly např. nižší na Plzeňsku než na Falknovsku, ačkoliv ceny uhlí byly na Plzeňsku vyšší. Značnou část hodnoty zde patrně pohltily ostatní výrobní náklady.[40])

Z neúplných výpočtů podílu hornických mezd na hodnotě vytěženého uhlí vyplývá, že v méně vyspělých hnědouhelných revírech byl podíl úhrnných mezd na celkové hodnotě uhlí velmi vysoký, organické složení kapitálu bylo tedy patrně nízké.[41]) Postupně se však ve všech

[40]) Rakouské statistické údaje neumožňují, na rozdíl od pozdějších československých, zjistit výrobní náklady, takže nelze v celostátním měřítku vypočítat ani zisky těžařů. Výrobní náklady byly (kromě mezd) značně nižší u hnědého uhlí než u černého. To mimo jiné patrně umožňovalo platit i vyšší mzdy horníkům. Výrobní náklady byly poměrně nízké zejména při extenzívním komorování na zával, což byla metoda užívaná při těžbě hnědého uhlí téměř obecně. Stoupaly, když se muselo na některých dolech po roce 1901 přejít k dražšímu etážování, které vyžadovalo zejména důkladnější výdřevu. Nižšími výrobními náklady konkurovalo české hnědé uhlí německému. Vleklá krize po roce 1901 byla způsobena mimo jiné i tím, že od roku 1898 do roku 1904 se značně zvýšily výrobní náklady, ale ceny po roce 1901 klesly. (Randhahn, c. d., str. 53, Zickert c. d., str. 178).

[41]) Podíl ročních úhrnných mezd na roční úhrnné hodnotě vytěženého uhlí v jednotlivých revírech v procentech:

Roční průměr v období	Falknov—Loket	Severočeský revír	Rosice—Oslavany	Ostravsko
1890—92	60,5	57,0	44,1	45,6
1901—12	45,0	39,2	36,2	45,6

Vypočteno podle údajů *Amtliche Nachrichten des K. K. Ministeriums des Innern,* Beiblatt pro léta 1890—1892 a podle údajů SJAM pro léta 1901—1912.

hnědouhelných revírech podíl mezd snižoval, v letech 1901—1913 byl mnohem nižší než v letech 1890—1892. Stálý byl naopak podíl hornických mezd na celkové hodnotě uhlí na technicky vyspělém Ostravsku (vždy 45,6 %). V revíru Rosice-Oslavany došlo k prudkému poklesu podílu mezd v době technické rekonstrukce po roce 1902. Úhrnné mzdy horníků po roce 1901 v souladu se zaměstnaností klesaly v obdobích krizí a stoupaly v obdobích konjunktur zejména v progresivních revírech, a to u černého i hnědého uhlí.[42])

Zavádění parních těžních strojů bylo v hnědouhelném hornictví na převážné většině dolů, které byly v provozu, dokončeno během 70. let, v kamenouhelném hornictví již dříve. Tím byla dána možnost rychlého zvyšování těžby v následujícím období. Vysoký výkon parních strojů vykazovalo již na začátku 80. let Ostravsko (jak absolutně, tak průměrnou silou jednoho parního stroje), kde se těžilo z relativně velkých hloubek. Síla parních strojů se zde rychlým tempem zvyšovala zvláště v období 1891—1908, jak byly otvírány nové sloje a nové doly. Revír Slaný prožil velkou modernizaci v 80. letech, když byla otvírána důlní pole ve středu pánve, revír Žacléř-Svatoňovice v letech 1901 až 1908 v souvislosti s modernizací, kterou podnikl Westböhmischer Bergbau-Aktienverein, revír Rosice-Oslavany ve stejné době (otevření nových dolů Rossitzer Bergbau-Gesellschaft) a revír Stříbro v období 1908—1912. V hnědouhelné těžbě začala rychlá instalace silnějších parních strojů od 80. let, zejména v mosteckém revíru, a pokračovala ještě rychlejším tempem i v 90. letech. V té době začala prudce stoupat síla parních strojů i na Falknovsku. Po roce 1901 se však tempo značně zpomalilo a po roce 1908 nastalo dokonce snížení hnací síly. Pronikání do větších hloubek a v důsledku toho modernizace parních strojů pro vertikální těžbu proběhla tedy v českých zemích v hnědouhelném hornictví zvláště v období 1881—1901, kdežto v dolování černého uhlí v období 1892—1908. Vcelku se síla parních strojů za celé sledované období zvýšila v průměru asi pětkrát.[43]) Sílu neparních těžních strojů nelze porovnat, elektrifikace vertikální dopravy byla však zahájena teprve v posledních letech před válkou na malém počtu dolů.

---

[42]) Úhrnné mzdy byly zjišťovány jen v období 1901—1912. Pro 90. léta by to vyžadovalo zdlouhavé výpočty ze statistik bratrských pokladen v *Amtliche Nachrichten*, což bude provedeno jinde.

[43]) U černého uhlí ze 1012 ks v roce 1880 na 37 100 ks v roce 1912, u hnědého ze 4434 na 22 193 ks.

Důležitým problémem technického vývoje byla i horizontální doprava v dolech.[44]) V 80. letech došlo v hnědouhelné těžbě v souvislosti s budováním nových dolů a rozšiřováním důlních polí, připadajících na jeden závod, k rychlému rozvoji podzemních lanovek a řetězovek na velkých dolech. Zrychlením podzemní dopravy bylo umožněno zvýšit množství dopravovaného uhlí, takže zavedení mechanizované dopravy se stalo po všeobecném zavedení parních strojů určitou etapou technického vývoje. Na menších dolech s kratšími tratěmi se ovšem udržovala doprava lidmi nebo koňmi. Šachty se obecně začaly vyzdívat, a to do kruhu nebo elipticky, na povrchu se začalo užívat elektrického světla. V devadesátých letech pokračovala orientace na otázky dopravy v důsledku zvětšování důlních polí a zvyšování hloubky dolů. Už na konci 90. let se však také v hnědouhelném hornictví začala prosazovat technická zlepšení nového druhu, zvláště elektrifikace podzemních provozů. Nová etapa technického vývoje nastala po roce 1901 (zejména v krizi) hromadným přechodem k elektrifikaci, užíváním oceli při stavbě zařízení, dosud často dřevěných, hromadnou rekonstrukcí třídíren a skladovacích bunkrů a zaváděním lokomotiv hnaných elektřinou a stlačeným vzduchem. Došlo tedy ke změnám v dopravě, třídění a skladování uhlí, těžební metoda (komorování) se však vcelku nezměnila a stejná zůstala i práce havíře, který dál rubal špičákem nebo klínem a mlátkem. Střelné práce se z technických a bezpečnostních důvodů užívalo málo. K ekonomičtějšímu těžení mocných hnědouhelných slojí se nepřistupovalo zejména pro značně vyšší výrobní náklady.[45]) Povrchové dolování hnědého uhlí během sledovaného období postupně mizelo, protože se od výchozů pronikalo do větších hloubek. Za podmínku pro racionální založení povrchového dolu se až do světové války pokládala jen dvojnásobná mocnost nadloží, než byla mocnost uhelné sloje.

V dolování černého uhlí se mnohá technická zlepšení, užívaná v hnědouhelné těžbě až od 80. let, zaváděla již v průběhu 70. let, zvláště na technicky vyspělém Ostravsku. Na Ostravsku se v některých slojích

---

[44]) Délka důlních drah pod zemí vykazuje vcelku periodicitu odpovídající ekonomickým cyklům. V dobách konjunktur stoupá, v dobách krizí, kdy byla díla omezována, zkracovaly se také dopravní cesty. Délka klesá však v dobách krizí rychleji než těžba, což nasvědčuje prostorovému soustřeďování děl a snaze po zkrácení dopravních tratí. Velmi rychle se délka důlních drah rozvíjela v progresivních revírech, kde byla otvírána nová důlní pole a nová patra. Na Ostravsku délka důlních drah od roku 1901 stagnovala, což odpovídalo snaze po racionalizaci těžby. Na rozdíl od Ostravska pokračovalo prodlužování podzemní dopravní sítě i po roce 1901 v revírech Most a Falknov, postižených odbytovými potížemi. Racionalizační opatření zde patrně měla jiný ráz než na Ostravsku.

[45]) Výrobní náklady byly při etážování až o 60 % vyšší než při méně racionálním komorování. (Randhahn c. d., str. 53).

přešlo už v 70. letech od běžného pilířování k racionálnějšímu stěnování.[46]) V 80. letech byla zde, podobně jako v těžbě hnědého uhlí, zaváděna, ovšem jen velmi sporadicky, doprava pomocí lanovek a řetězovek a elektrické osvětlování na povrchu, ale navíc se při ražení chodeb začalo užívat vrtaček. V 90. letech se šířilo používání stlačeného vzduchu k pohonu mechanismů pod zemí nebo levnějšího elektrického proudu tam, kde nebyly třaskavé plyny. Ke konci 90. let začala elektrifikace a hromadný přechod k mechanizaci nastal po roce 1901, kdy se už na rozdíl od hnědého uhlí přikročilo i k hromadné mechanizaci rubání užitím vrtaček a šramacích strojů. Kolem r. 1905 se na Ostravsku, které bylo v mechanizaci rubání nejdál, patrně vlivem hornoslezské konkurence, těžila strojově asi 2 % uhlí a mechanizace poměrně rychle pokračovala. (V r. 1913 už 23 %.)

Vcelku nastalo po roce 1901 jak v hnědouhelném, tak v kamenouhelném hornictví i v uplatnění techniky nové období, jehož podmínkou byl rozmach techniky, zejména strojírenství.[47])

Do roku 1901 se rozvíjela zvláště doprava, a to především na základě parního pohonu, po roce 1901 byla hlavní novinkou elektrifikace a v kamenouhelném hornictví mechanizace práce havíře. V hnědouhelném hornictví byl technický vývoj v některých směrech poněkud opožděn, a to vlivem malodolů a patrně i vlivem příznivějších přírodních podmínek. Výrobní náklady zde byly nižší a produktivita práce vyšší, takže těžaři dlouho vyšli bez nákladných technických zlepšení.

Vývoj majetkových poměrů a procesy koncentrace v hnědouhelných a kamenouhelných revírech se od sebe dosti lišily. Zatímco už na začátku 80. let byl význam malých těžařstev a jednotlivců v kamenouhelném hornictví nepatrný a jejich doly byly již z největší části mimo provoz, v hnědouhelném hornictví se drobné vlastnictví udržovalo poměrně dlouho. Podíl malodolů na těžbě byl ovšem malý a postupně klesal. V těžbě černého uhlí docházelo po roce 1880 k majetkovým přesunům poměrně zřídka. Na Kladensku se víceméně definitivní situace vytvořila během 80. let při otvírání středu pánve, v západočeském revíru došlo jen k přesunu významu jednotlivých společností, v revíru Rosice-Oslavany také už nenastaly výrazné majetkové změny. K fúzím, založení nových společností a zániku některých majetků šlechtických došlo na Ostravsku hlavně ve druhé polovině 90. let a v téže době nastala podobná situace i na Žacléřsku-Svatoňovicku. Také severočeský hnědouhelný revír prožil ve druhé polovině 90. let některé majetkové

---

[46]) K. Vorálek, *Historický vývoj kamenouhelného revíru ostravsko-karvinského* (*Technická práce na Ostravsku*, Ostrava 1926, str. 139).

[47]) Na tento fakt upozorňovali současníci i pozdější autoři, např. Vorálek, c. d., str. 143.

změny, které byly druhou fází majetkového vývoje, zahájeného na počátku 80. let v souvislosti s rozdělováním Mostecka mezi velké společnosti. Na Falknovsku došlo k rozdělení největší části revíru už v 70. letech, ve druhé polovině 90. let vznikly jen některé střední majetky a došlo k přesunům ve významu společností.

Malodoly hrály v hnědouhelné těžbě na počátku 80. let dosti značnou úlohu. Jejich existence byla umožněna mělkým uložením hnědouhelných slojí, takže jim stačilo jednoduché technické vybavení a malý kapitál. S postupným pronikáním do větších hloubek se pozice těchto dolů zhoršovala, produktivita práce zde byla v poměru k velkodolům nízká a jejich existence byla možná už jen v dobách konjunktury, kdy vysoké ceny uhlí vyrovnávaly technickou zaostalost. V období krizí byly tyto doly obvykle zavírány, protože majitelům chyběl kapitál. Proto v hnědouhelném hornictví počet dolů v provozu v době konjunktur vždy značně stoupal, kdežto v době krizí náhle poklesl. Existence malodolů byla čím dál těžší po roce 1901, kdy ceny hnědého uhlí trvale stagnovaly a koncentrace se proto začala zrychlovat.

Nejpomalejší byl proces koncentrace v hnědouhelném hornictví ve druhé polovině 90. let, kdy celkové příznivé podmínky (rostoucí ceny, značný odbyt uhlí) podporovaly existenci malodolů. Proces koncentrace proběhl v těžbě hnědého uhlí přibližně ve dvou fázích, z nichž první nastala v letech 1880—1885 a druhá v období 1900—1913, kdy byly postiženy zejména menší revíry, do té doby oblasti malodolů.[48]) Zatímco však první vlna na začátku 80. let znamenala především uzavírání malodolů, na druhé se zúčastnily také velkopodniky, které koncentrovaly svůj provoz do několika málo závodů.

V kamenouhelné těžbě se počet závodů v provozu snižoval daleko rovnoměrněji, krizové výkyvy neměly na kapitálově silná kamenouhelná těžařstva takový vliv. Nově zakládané doly byly v kamenouhelném hornictví už od 80. let budovány racionálně jako velké a jen v revíru Slaný proběhla v 80. letech koncentrace od malovýroby k velkodolům. Jinde malovýroba zanikla již dříve. Poměrně rychlá koncentrace proběhla v kamenouhelném hornictví jen v letech 1904—1910, a to v revírech Praha, Slaný, Stříbro a Plzeň, což souviselo s koncentrací velkopodniků do několika málo rentabilně těžících velkozávodů, ale také s uzavíráním vyčerpaných dolů.

Počet dolů v provozu v letech 1880—1913 vcelku klesal, u černého uhlí na 75 %, u hnědého na 49 %. Rychlejší vývoj koncentrace hnědouhelných dolů odpovídal postupnému zániku malodolů. Přitom se zvyšovala průměrná velikost důlního pole, připadajícího na 1 důl,

---

[48]) Loketsko, Chomutovsko.

i počet dělníků. Ten zůstal v průměru stále vyšší v kamenouhelné než v hnědouhelné těžbě, kde měly menší doly stále určitý význam.[49]
Počet dělníků zaměstnaných při těžbě uhlí dosáhl v roce 1913 v českých zemích čísla 97 601, což proti roku 1880, kdy bylo zaměstnáno v průměru 49 784 horníků, znamenalo růst o 96 %. Celkem přibylo 47 819 horníků, z nichž největší část připadla na ostravský a severočeský revír.[50]) Pro růst zaměstnanosti byla nejpříznivějším obdobím léta devadesátá. To platí pro všechny progresivní kamenouhelné revíry až na Slánsko, kde došlo k rychlému rozvoji zaměstnanosti již v 80. letech při otvírání středu kladenské pánve. V hnědouhelném hornictví byl rychlý vzestup zaměstnanosti v 90. letech všeobecný. Nepříznivým obdobím byla v kamenouhelném i hnědouhelném hornictví léta 1901 až 1913. Vývoj zaměstnanosti tedy vykazuje u černého i hnědého uhlí značnou podobnost.

Zaměstnanost se v hnědouhelných revírech rozvíjela nejrychleji v 90. letech, ale už v 80. letech nastal její rychlý rozvoj na Mostecku a Falknovsku, kde byly otvírány nové velké a střední doly. V té době docházelo většinou jen k velmi krátkým poklesům nebo stagnacím zaměstnanosti. Období 1880—1901 bylo dobou progresivního vývoje zaměstnanosti, která ve většině hnědouhelných revírů dosáhla v roce 1901 maxima. Jen na Falknovsku a Chomutovsku pokračoval pak ještě progresivní vývoj až do roku 1908, zatímco v ostatních revírech nastala po roce 1901 stagnace nebo úpadek, který se ještě prohloubil v neukončeném cyklu 1909—1913. To vše mělo vliv na demografický vývoj v těchto oblastech.

V těžbě černého uhlí probíhal vývoj zaměstnanosti podobně. Příznivý byl v 80. letech, ještě se zrychlil v letech devadesátých, po roce 1901 nastal však ve většině revírů úpadek. Po roce 1908 zaměstnanost stagnovala. (Vytváření základních kádrů dělnictva proběhlo tedy v celém uhelném průmyslu zhruba do roku 1901.)

Největší přírůstek pracovních sil mělo v kamenouhelném hornictví Ostravsko, 24369 dělníků, to je o 184 % více než v roce 1880. Velké masy nových dělníků přišly také do severočeského revíru, kde přibylo 18876 horníků, tedy 162 % původního stavu. Ještě rychlejší přírůstek se objevil na Falknovsku-Loketsku, činil ovšem do roku 1908 absolutně jen 4622 horníků, protože revír byl značně menší než severočeský. Zvlášť v největších revírech, ostravském a severočeském, vznikly

---

[49]) V roce 1880 bylo v provozu celkem 144 kamenouhelných a 249 hnědouhelných dolů, v roce 1913 109 a 122. Na 1 důl v provozu připadalo v roce 1880 v kamenouhelném hornictví 238, v hnědouhelném 62 horníků, v roce 1913 to bylo 574 a 287. Největší doly byly na Ostravsku, kde v roce 1913 připadalo na jeden 962 dělníků.

[50]) V revíru Handlová bylo v roce 1911 zaměstnáno 369 dělníků, v roce 1914 912 dělníků. (Handlová červená a čierná, str. 40).

v důsledku příchodu pracovních sil z velmi širokých oblastí velké problémy sociální a národnostní. Malé revíry využívaly místních zdrojů pracovních sil.[51])

V hnědouhelných revírech se projevovaly značné sezónní výkyvy v zaměstnanosti, a to i po roce 1901. V létě zaměstnanost klesala vlivem snižujícího se odbytu, ale i přechodného nedostatku pracovních sil.[52]) Mnoho malých dolů, pokud ještě existovaly, používalo nestálých dělníků, kteří v dole pracovali jen v zimě nebo v obdobích konjunktury. Tak se v hnědouhelných revírech živila část polozemědělského domkářského obyvatelstva.

Produktivita práce, jeden z nejdůležitějších ekonomických faktorů, v letech 1880—1913 stoupala, ne však příliš rychle. Byla samozřejmě vyšší v hnědouhelném hornictví a také zde rostla poněkud rychleji. (V roce 1880 byla v hnědouhelných revírech 2,55krát, v roce 1913 2,88krát vyšší.)[53]) Až do roku 1901 produktivita práce v hnědouhelném i kamenouhelném hornictví stoupala dosti pomalu, na čemž měla hlavní podíl 90. léta s vysokým rozvojem zaměstnanosti. Produktivita začala rychle růst teprve po roce 1901.[54]) Poměrně vysoké tempo růstu

---

[51]) Největší hnědouhelný revír, Mostecko, a rychle se vyvíjející Chomutovsko měly období přijímání pracovních sil poměrně dlouhá a období stagnací zaměstnanosti krátká. Naproti tomu v revírech Falknov, Loket a Teplice byla období přijímání pracovních sil krátká, nárazovitá, období stagnací zaměstnanosti, zejména ve stagnujících nebo pomalu se vyvíjejících revírech (Loket, Teplice) dlouhá. Krize zaměstnanosti se v hnědouhelném hornictví postupně prohlubovaly a prodlužovaly, těžká byla zejména krize po roce 1901. (V revíru Most např. v 80. letech zaměstnanost stále stoupala, v krizi v r. 1892 činil její pokles 4,2 %, v letech 1902—1904 13,8 % a v letech 1909 až 1912 12,6 %.)
Podobný vývoj měly revíry kamenouhelné. Až do roku 1901 nedocházelo v progresivních revírech většinou k poklesům zaměstnanosti nebo byly poklesy malé a krátké. Teprve po roce 1901 se projevily skutečné krize zaměstnanosti, vleklé zvláště na Ostravsku a Stříbrsku.

[52]) Působil tu vliv velmi dobře placených zemědělských špičkových prací, na něž odcházely nekvalifikované síly z hornictví, a to i po zániku malodolů.

[53]) V kamenouhelném hornictví vzrostla ze 160,9 t na 1 dělníka ročně na 228,1 t v roce 1913, tedy 1,4krát, v hnědouhelném ze 406,7 t na 656,6 t, tedy 1,6krát. Zdá se, že přírodní podmínky ke zvyšování produktivity byly u hnědého uhlí lepší, ale že jich nebylo příliš využito.

[54]) Index produktivity práce v uhelném hornictví českých zemí:

Rok	Černé uhlí	Hnědé uhlí
1880	100	100
1891	109	123
1901	102	110
1913	142	160

(Vypočteno z údajů *SJAM*). Otázka vývoje produktivity je dosti složitá a bude podrobně rozebrána jinde.

se projevilo už v 80. letech, kdy vznikaly nové, dobře vybavené doly, na nichž se těžilo racionálně. Rychlý rozvoj produktivity po roce 1901 souvisel zřejmě s koncentrací závodů a dělnictva, růstem mechanizace a snížením zaměstnanosti, ale patrně i s růstem intenzity práce.

Na příkladě slezské části ostravského revíru můžeme vidět, že zde produktivita práce stagnovala od konce 80. let až do roku 1902. Klesala zejména v době konjunktury na konci 90. let, kdy rychle rostla zaměstnanost, a stoupala teprve v době deprese od roku 1903. V době konjunktury 1908—1910 opět stagnovala.[55]) V rychle se rozvíjejícím revíru Slaný produktivita práce v letech 1880—1913 celkově poklesla na 83 %. Dost podobný vývoj jako Ostravsko měl i revír Most a ostatní progresivní revíry, i kamenouhelné.[56]) V upadajících kamenouhelných a hnědouhelných revírech (Praha, Plzeň, Teplice) stagnovala nebo klesala i produktivita práce.

Nominální mzdy kvalifikovaných dělníků (havířů) za směnu vykazují v kamenouhelném i hnědouhelném hornictví nejrychlejší vzestup v 80. letech. (Výjimkou bylo Ostravsko, kde byly už na začátku 80. let mzdy poměrně vysoké, ale do roku 1891 příliš nestouply.[57]) Zpomalení tempa růstu mezd nastalo ve většině revírů v 90. letech, po roce 1901 mzdy za směnu klesly a původní úrovně dosáhly až kolem roku 1908. Pak začaly opět stoupat.[58])

V těžbě černého uhlí byly po celé období 1880—1913 nejvyšší mzdy na Ostravsku. U havířů se pohybovaly mezi 1 zl. až 1 zl. 80 kr. za směnu v roce 1880 a 4,37 K (tj. 2,18 zl.) v roce 1912.[59]) Na druhém

---

[55]) V roce 1880 zde byla produktivita 137 t na dělníka a rok, v roce 1889 185 t v roce 1900 162,6 t, v roce 1908 204,1 t a v roce 1913 244,9 t.

[56]) Ve srovnání s Německem měla hnědouhelná i kamenouhlená těžba českých zemí v průměru nižší produktivitu práce. U hnědého uhlí se divergence ve prospěch Německa začala zvyšovat od roku 1897 a nižší produktivita byla patrně základní příčinou neúspěchu exportu českého uhlí po roce 1901. Produktivita práce v německém kamenouhelném hornictví od roku 1888 do roku 1907 zvolna klesala, kdežto v českých zemích rostla. (Zickert, c. d., tabulka.) Někteří autoři se domnívají, že příčinou poklesu v Německu byl velký příliv nekvalifikovaných pracovních sil do Porúří. Tendence ke snižování produktivity při přílivu pracovních sil se patrně uplatnila v hornictví českých zemí v 90. letech. V jednotlivých cyklech se dost jasně projevovala v některých hnědouhelných revírech, kde v době konjunktury produktivita práce klesala, kdežto v době krize rychle stoupala.

[57]) Začaly zde rychleji růst až v 90. letech. Po roce 1901 už vzestup mezd na Ostravsku nedosáhl tempa českých kamenouhelných revírů (Kladno a západní Čechy), ani toho tempa, jaké bylo v 90. letech na Ostravsku. Absolutně ovšem zůstávalo Ostravsko mezi kamenouhelnými revíry na 1. místě.

[58]) Ve většině revírů zůstávaly nominální mzdy za směnu po roce 1880 trvale pod úrovní mezd z roku 1873. Tím se snižovala jejich reálná hodnota. (J. Srb, *Minerální uhlí v Čechách*, Athenaeum, roč. 1889, str. 300, tabulka).

[59]) Délka pracovní směny se v letech 1880—1913 značně lišila podle místních podmínek, pohybovala se mezi 8 a 12 hodinami. Poměrně složitou otázkou pracovní doby a přepočtů mezd podle její délky jsem se zatím nemohl zabývat.

místě byl revír západočeský, na třetím zpočátku Rosice-Oslavany, ale kolem roku 1890 se na třetí místo dostal revír Praha-Slaný. Na konci 90. let byl rosický revír předstižen revírem žacléřsko-svatoňovickým.

Mzdy za směnu značně podléhaly cyklickým výkyvům, zvlášť po roce 1900. V hnědouhelných revírech probíhal vývoj mezd vcelku stejně jako v kamenouhelných, v progresivních (severočeský a falknovsko-loketský) však byly průměrné mzdy za směnu absolutně značně vyšší než v českých revírech kamenouhelných a kolem roku 1900 předstihly i Ostravsko.[60]) Od roku 1880 do roku 1912 stouply průměrné mzdy havířů za směnu jen o 50—60 %.

Mzdy nekvalifikovaných dospělých horníků (vozačů a dělníků na povrchu) se v průměru pohybovaly mezi 50 a 85 % mezd havířů. Relativně vysoké byly v kamenouhelném i hnědouhelném hornictví na začátku 80. let, později v relaci ke mzdám havířů klesaly.[61])

Průměrné čisté roční mzdy horníků, které jsou jedním z ukazatelů jejich materiálního postavení, se (po roce 1901) vyvíjely značně roz-

[60]) Průměrné mzdy havířů za směnu ve zlatých (od roku 1900 v korunách):

Rok	Kladno	Záp. Čechy	Žacléř—Svatoňov.	Rosice—Oslavany	Ostravsko	Falknov Lok.	Severní Čechy
1882	1,14	1,19	0,85	1,13	1,40	1,10	1,44
1891	1,48	1,53	1,06	1,40	1,61	1,55	1,95
1900	3,25	3,10	2,88	2,91	4,00	3,87	4,39
1908	3,46	3,55	3,39	3,00	4,02	4,27	4,90
1913	3,61	3,69	3,62	3,21	4,36	4,51	5,28

Hrubý výpočet z údajů *SJAM*. Kde bylo pro jeden revír uvedeno více údajů, nebo dolní a horní hranice mzdy, vypočetl jsem aritmetický průměr, protože přesný výpočet vážených průměrů by vyžadoval velmi zdlouhavé archívní studium.

[61]) Kolísání mezd nekvalifikovaných v poměru ke mzdám havířů vykazuje v různých revírech jistou pravidelnost, odlišnou pro 80. a 90. léta, ne však jednoduché relativní snižování mezd nekvalifikovaných v dobách krizí a zvyšování v době poptávky po pracovních silách, jak by se dalo očekávat, ale pravidelnost složitější. Během 80. let nastal relativní pokles mezd nekvalifikovaných, v 90. letech relativní vzestup, tedy vzestup v době potávky po pracovních silách. V rámci jednoho cyklu rostly v některých kamenouhelných revírech relativně mzdy nekvalifikovaných, v hnědouhelných revírech rostly relativně rychle před vrcholem konjunktury, kdežto v době jejího vyvrcholení v poměru ke mzdám havířů klesly. Zkoumání těchto závislostí, které by odhalily část mechanismu trhu pracovních sil, se však vymyká poslání této studie.

dílně v kamenouhelném a hnědouhelném hornictví.[62]) V kamenouhelných revírech, zvláště na Ostravsku, rychle a pravidelně stoupaly. V hnědouhelných revírech stoupaly pomaleji a velmi kolísavě. Markantně se projevila zvláště krize 1902—1904, zatímco na průměrné roční mzdy horníků kamenouhelných revírů nepůsobila. Průměrné roční mzdy byly podobně jako mzdy za směnu vyšší ve falknovském a severočeském revíru než na Ostravsku a v ostatních kamenouhelných revírech. Materiální postavení horníků zde tedy bylo vcelku lepší než v kamenouhelných revírech (předpokládáme-li přibližně stejnou úroveň cen a ostatních podmínek materiálního života). Pravidelným růstem ročních mezd se horníci v kamenouhelných revírech podíleli na vzestupu hodnoty vytěženého uhlí. V hnědouhelných revírech celková peněžní hodnota uhlí sice také stoupala, ale průměrné roční mzdy stagnovaly, což se dělo vlivem pomalu stoupajících úhrnných mezd a kolísající zaměstnanosti. Materiální postavení horníků v kamenouhelné těžbě se tedy po roce 1901 postupně dostávalo na úroveň postavení horníků v těžbě hnědouhelné, což bylo způsobováno růstem ročních mezd v kamenouhelném hornictví, ale také stagnací mezd v hornictví hnědouhelném.

V cyklu 1882/84—1891 došlo k otevření některých nových pánví, v hnědouhelném hornictví k omezení významu malodolů. V důsledku těchto faktů vzrůstala koncentrace závodů a dělnictva a dosti rychle se zvyšovala zaměstnanost. Ceny uhlí však klesaly, což si těžaři nahrazovali rychlým zvyšováním těžby. Celková peněžní hodnota vytěženého uhlí proto rostla, i když poměrně pomalu. Průměrné denní mzdy rostly rychle a přitom značně stoupala i produktivita práce. Tyto rysy byly shodné u černého i hnědého uhlí, ale většina ukazatelů se v hnědouhelném hornictví v této době vyvíjela poněkud rychleji.

V cyklu 1892—1901 začaly rychle růst ceny uhlí. Proto rychle rostla celková peněžní hodnota vytěženého uhlí, ale tempo růstu těžby se

[62]) Lze je pomocí pracných výpočtů sledovat od roku 1890. V této studii jsou zkoumány jen od roku 1901 do roku 1912.

Průměrné roční mzdy v některých revírech v korunách:

Revír	1902	1904	1906	1908	1910	1912
Kladno	655	757	780	892	847	987
Ostrava	660	698	787	966	960	1070
Falknov-Loket .	1100	1075	1175	965	1010	1100
Sev. Čechy . .	1015	937	1272	1145	1103	1250

(Vypočteno podle údajů *SJAM*).

proti osmdesátým létům jak u černého, tak u hnědého uhlí zpomalilo. Nastal rychlý růst zaměstnanosti, ale poměrně pomalu rostly nyní průměrné denní mzdy a tempo růstu produktivity práce v porovnání s 80. léty kleslo. Podíl mezd na celkové hodnotě uhlí byl poměrně vysoký, zvláště v hnědouhelných revírech. Zvyšování těžby se dosahovalo především zvýšenou zaměstnaností, podmíněnou v podstatě růstem cen uhlí, který byl následkem zvyšující se poptávky, tedy extenzívně. Zároveň byly nahromaděny kapitálové rezervy. Rychlejší rozvoj hnědouhelného hornictví stále ještě pokračoval.

V cyklu 1902—1908 se těžba dále rozvíjela, ale kamenouhelné a hnědouhelné hornictví se začalo vyvíjet poněkud odlišně. V kamenouhelném hornictví, orientovaném na domácí spotřebu, se projevil příznivější vývoj než v hornictví hnědouhelném, závislém na stagnujícím exportu do Německa. V hnědouhelné těžbě nastalo celkové zpomalení tempa vývoje, projevila se stagnace cen a ročních mezd, pokles exportu a zpomalení přírůstku celkové hodnoty, kdežto u černého uhlí se tyto faktory vyvíjely značně příznivěji, zvláště tempo růstu těžby se opět zrychlilo. V kamenouhelném i hnědouhelném hornictví byla tato situace řešena především snížením zaměstnanosti, technickou rekonstrukcí a racionalizací, což vedlo k rychlému zvyšování produktivity práce a snížení podílu mezd na hodnotě uhlí. Tento vývoj pokračoval i v neukončeném cyklu 1909—1913, kdy už byl mezi kamenouhelným a hnědouhelným hornictvím velmi markantní rozdíl ve vývoji cen, ročních mezd a zaměstnanosti.

Vývoj uhelného dolování tedy probíhal přibližně stejně v kamenouhelném i hnědouhelném hornictví až do roku 1901, až na to, že v hnědouhelném dolování byl do té doby rychlejší. Po roce 1901 se mnohem příznivěji vyvíjela těžba černého uhlí.

Po období 80. let, kdy se některé faktory, zvláště tempo rozvoje těžby a produktivita práce, ale i zaměstnanost a denní mzdy, vyvíjely velmi příznivě, nastal v 90. letech úpadek některých z těchto progresivních faktorů a došlo k extenzívnímu rozvoji dolování. Toto období skončilo jak u hnědého, tak u černého uhlí rokem 1901, po němž nastal opět intenzívní vývoj. Vysokých zisků mělo sice být dosahováno jako dříve vysokou těžbou, ale i zlevňováním výroby. Nedošlo proto už k progresivnímu vývoji zaměstnanosti jako v 80. letech, ale především k rozvoji techniky.[63])

Období 1880—1901 a 1902—1914 můžeme proto v rámci přijaté pracovní periodizace odlišit jako dvě období základní, přičemž v prvním

[63]) V této stati jsem dospěl především k přehlednému zachycení základních ukazatelů a určení charakteru jednotlivých cyklů. Pokračováním bude podrobnější zkoumání jednotlivých revírů a stanovení některých hypotéz.

probíhal vcelku extenzívní vývoj rozšiřování těžby a vytváření stabilních hornických kádrů, ve druhém se přešlo k intenzívním metodám na základě zrychleného technického rozvoje a stabilizace kádrů.

JIŘÍ MATĚJČEK

Der Kohlenbergbau auf dem Gebiet der heutigen Tschechoslowakei in den Jahren 1880–1914. Einige Grundzüge der Entwicklung

Zusammenfassung

In der Wirtschaftsperiode 1882/84 – 1891 wurde der Kohlenbergbau um eine Reihe von neuen Revieren und Gruben vergrößert. Im Braunkohlenbergbau verringerte sich die Bedeutung der Kleinbetriebe wesentlich. Die Konzentrierung der Betriebe und der Arbeiterschaft steigerte sich und die Zahl der Bergleute vergrößerte sich ziemlich schnell. Die Kohlenpreise gingen zwar zurück, aber der Gesamtertrag wuchs infolge der steigenden Förderung an. Auch die Produktivität der Arbeit und die durchschnittlichen Schichtlöhne stiegen rasch an.

In der folgenden Periode (1892–1901) wuchsen die Kohlenpreise und damit auch der Gesamtertrag sehr rasch an. Die Zahl der beschäftigten Arbeiter vergrößerte sich gleichfalls, das Tempo der Produktionssteigerung wurde aber immer kleiner und die Arbeitsproduktivität ging zurück. Die Produktionssteigerung war vornehmlich das Ergebnis der erhöhten Beschäftigung. Auch in dieser Periode, ähnlich wie 1882–1891, entwickelte sich die Braunkohlenproduktion immer noch schneller als die Produktion der Steinkohle.

Während der Periode 1902–1908 stieg die Förderung weiter an, diesmal aber schneller im Steinkohlenbergbau. Der Absatz der Braunkohle, der in höherem Grade von den auswärtigen Märkten abhängig war, fing an zu stagnieren. Das widerspiegelte sich auch an den Braunkohlenpreisen, den Akkordlöhnen und dem Gesamtertrag. Einige dieser Faktoren wirkten gleichfalls im Steinkohlenbergbau. Die Situation wurde durch Entlassungen, technische Rekonstruierungen und Rationalisierung bekämpft. Dadurch stieg die Produktivität, besonders im Steinkohlenbergbau, wieder rasch an. Diese Entwicklung dauerte auch in der unvollständigen Periode 1909–1914 an.

Bis 1901 war also die Entwicklung im Braunkohlenbergbau günstiger, später jedoch umgekehrt. Nach der Periode der achtziger Jahre, in denen sich einige Faktoren günstiger entwickelten (Arbeitsproduktivität, Förderung, Schichtlöhne, Beschäftigung), stellte sich in den neunziger Jahren ein Niedergang ein und es kam zur extensiven Entwicklung der Produktion. Diese Periode endete im Jahre 1901 und es folgte wieder eine intensive Entwicklung, Diese äußerte sich nicht mehr durch eine Vermehrung der Arbeiterschaft, sondern durch Verbesserung der technischen Einrichtungen.

JAN STEINER

CENY POTRAVIN A SPOTŘEBNÍ POTRAVINOVÝ KOŠ DĚLNICKÉ RODINY NA OSTRAVSKU V OBDOBÍ PRVNÍ REPUBLIKY

Potřeba hlubšího rozboru hospodářských a sociálních podmínek života dělníků v ostravské průmyslové oblasti v období první republiky přivádí zcela přirozeně historikovu pozornost k problematice vývoje cen základních životních potřeb. Bez jejího zpracování nelze uspokojivě odpovědět na otázku, v jakých materiálních podmínkách proletariát skutečně žil. A bez zasvěcené znalosti jeho životních podmínek lze sotva pochopit pohyb celkového politického a společenského života v oblasti vůbec, zejména pohyb a charakter třídního boje.

Bilance pokusů o analýzu této problematiky je však velmi chudá. Je až pozoruhodné, kolik autorů ve svých studiích se již zabývalo např. politickými otázkami vývoje ostravské oblasti, aniž přitom věnovalo větší pozornost vývoji reálných mezd a odtud zcela nutně i konkrétnímu vývoji cenové hladiny. Předpokládaná obtížnost závěrů zřejmě vedla k tomu, že právě tato otázka byla nejslabším místem sociálně ekonomických partií dosud publikovaných prací, že jejich autoři se v této souvislosti většinou spokojili s povšechnou, vesměs nepůvodní charakteristikou, několika spíše ilustrujícími čísly apod. Teoreticko-metodologická nevyzbrojenost autorů vedla současně k některým chybným závěrům a nesprávným pracovním postupům.

Bylo by zbytečné zabývat se výčtem těch studií z ostravského regiónu (i když je jich zřejmá většina), které se otázkou vývoje cen buď vůbec nezabývají, nebo činí tak jen zcela okrajově, ačkoliv by to velmi účinně mohlo napomoci hlubšímu pohledu právě na zvolenou tematiku. Všimněme si aspoň výběrově některých z těch studií, které si cenové hladiny všímají.[1])

Pokud jde o období poválečné hospodářské krize, objevily se otázky vývoje cen v článku M. Purkyňové „Stávkové boje a sociálně ekonomické příčiny radikalizace a revoluční jednoty horníků v OKR v letech 1921—1923“.[2]) Autorka však řeší vztah vývoje maloobchodních cen a nominálních mezd horníků velmi zjednodušeně a v zásadě ne-

---

[1]) Vzhledem k charakteru a časovému rozsahu základních systematických údajů o cenách (viz dále) omezuji se jen na práce zabývající se obdobím od roku 1921.

[2]) *Slezský sborník 1967,* č. 1, str. 47—69.

správně. Skutečnost, že index ročních nominálních mezd v letech 1921—1923 klesl více než index maloobchodních cen, stačí autorce k vyvození závěru, že v této době reálné mzdy horníků musely klesat. I když má autorka shodou okolností pravdu (k této skutečnosti ovšem přispěla i řada dalších složek životních nákladů dělnické rodiny), jde z teoretického hlediska o chybný postup. Za určitého poměru absolutní výše cen a nominálních příjmů by tomu tak ani při uvedeném pohybu obou indexů nemuselo být. Přitom jde o další nedostatek v porovnávání indexu cen v Praze a indexu mezd v OKR.

O mnoho dále v tomto směru nepokročily ani mé vlastní studie „Některé otázky charakteru ostravské průmyslové oblasti a postavení proletariátu na počátku dvacátých let“[3]) a „Nástup kapitalistické stabilizace na Ostravsku. Naděje a skutečnost“.[4]) I když jsem v nich použil některých údajů o maximálních a minimálních cenách v XIII. cenové oblasti pro období 1921—1925 z práce Zd. Konečného (viz dále), šlo spíše o ilustrující výběr 13 druhů potravin, z něhož nebylo možno učinit konkrétní závěry. Obě studie se proto musely nakonec spokojit obecným odvoláním na pohyb indexu maloobchodních cen v daném období v celostátním měřítku a povrchními závěry o poklesu reálných mezd — třebaže zejména v druhém článku objevily se už některé postřehy k problematice zachycení cenové hladiny na Ostravsku v tomto období.

Velmi problematické cenové údaje uvádí O. Káňa ve své knize „KSČ na Ostravsku v bojích na obranu republiky proti nebezpečí fašismu a války (1934—1938)“.[5]) Je třeba uvítat autorovu snahu dobrat se původních údajů z Tržních knih města Moravské Ostravy. Jeho údaje na stránce 21 pro léta 1933—1938 však zahrnují ještě užší okruh sortimentu a nemohou už vůbec dát žádnou obecnější představu o pohybu cen (jde o šest druhů potravin). Kromě toho ani jeden druh potravin není přesně klasifikován, je tu možnost záměny (u chleba je navíc otevřena otázka váhy). Autor neuvádí, o jaké ceny vlastně jde (minimální, maximální či průměrné), a jeho údaje — ve srovnání s dále uvedenými podrobnými propočty z téhož pramene — jsou nevěrohodné. Na ceny je pak ve stejné tabulce napojen celkový index životních nákladů v ČSR z celostátních statistik, tedy údaj nejen jiné provenience, ale také zcela odlišné metodiky zpracování.

Zvláštní místo zaujímá publikace Zd. Konečného „Materiály k hospodářským a sociálním poměrům ve Slezsku a na Ostravsku v letech 1918—1938“.[6]) Několik tabulek, které jsou v ní věnovány cenám zá-

---

[3]) *Slezský sborník 1966*, č. 3, str. 318—340.
[4]) *Slezský sborník 1967*, č. 3, str. 312—324.
[5]) Krajské nakladatelství v Ostravě 1962.
[6]) Krajské nakladatelství v Ostravě 1960.

kladních životních potřeb, svědčí o snaze autora zprostředkovat historikům široký záběr dokumentujících údajů. Po bedlivějším prostudování se však ukazuje, že ani této materiálové publikace nelze pro výpočet spotřebního koše použít. Vážným nedostatkem je to, že autor necituje u jednotlivých tabulek, resp. čísel použité materiály, ale uvádí je pouze souhrnně na konci knihy. Mnohé údaje z uvedených pramenů (jde o jednotlivé ročníky Cenových zpráv Státního úřadu statistického, Zprávy SÚS a Československou statistiku — jednotlivé řady a svazky) se totiž rozcházejí, byly s odstupem času v pozdějších publikacích upravovány, doplňovány, korigovány. Bez konkrétního uvedení svého původu stávají se mnohá z těchto čísel problematickými. — Další obtíží při jejich použití je výběr sortimentu, který autor zvolil. Na jedné straně tu najdeme řadu potravin, které k výpočtu spotřebního koše nejsou potřebné, na druhé straně tu chybí druhy, které pro tento výpočet jsou nezbytné. — Citelným nedostatkem je i to, že autor nezachytil cenový vývoj v samotné Moravské Ostravě a že nezískal údaje i pro rok 1937, resp. 1938 (tabulky jsou vedeny od roku 1921 do konce roku 1936). — A konečně jsou to rozdíly v klasifikaci zachycených údajů. Zatímco pro celý stát a jednotlivé země tabulky uvádějí maximální, minimální a nejčastější ceny v roce (ty jsou chybně komentovány jako ceny průměrné), jsou u jednotlivých cenových oblastí i měst uváděny jen ceny minimální a maximální, z nichž ovšem nejčastější ceny nelze vypočítat.

Podstatně jiná je situace v celostátním měřítku. Problematikou zachycení indexu životních nákladů a v této souvislosti i vývoje cen základních potravin se zabývá řada publikací. Z šetření cen Státním úřadem statistickým vychází už kolektivní práce pracovníků Vysoké školy ekonomické v Praze „Přehled hospodářského vývoje Československa v letech 1918—1945“.[7]) Ještě více pozornosti vývoji cenové politiky a pohybu životních nákladů včetně pokusu o zhodnocení metodiky výpočtů příslušných indexů věnuje práce Václava Vebra „Postavení dělnické třídy v českých zemích 1924—1929“.[8]) Rozebírá zejména výpočty Státního úřadu statistického a sociálně demokratického časopisu „Glück auf!“ v Trnovanech jako dvou nejvýznamnějších a v podstatě nejpřijatelnějších výpočtů životních nákladů. — V této souvisloti je třeba uvést i kandidátskou práci V. Průchy „Vývoj průměrné nominální a reálné mzdy průmyslového dělnictva v předmnichovském Československu“,[9]) jejíž závěry v řadě případů Vebrova práce respektuje. Na druhé straně však všechny tyto práce po kritickém zhodnocení

---

[7]) Praha 1963, str. 284 a další.
[8]) Praha 1965, str. 51 a další.
[9]) Strojopis z roku 1961 na Vysoké škole ekonomické v Praze.

pramenných materiálů přejímají pouze základní cenové údaje (za jednotku míry a váhy) a výsledné indexy, aniž by provedly vlastní propočty absolutní výše spotřebního koše v korunách.

Pro zpracování takovéto kriticky zaměřené materiálové studie hovoří tedy řada důvodů. Z celostátního hlediska přináší předkládaná studie prověření a upřesnění čísel, ale i některých soudů o nich, z hlediska ostravského regiónu první širší analýzu toho druhu. Neklade si za cíl postižení a hodnocení historických příčin, důsledků a souvislostí vývoje cenových relací v období první republiky; k němu chce poskytnout toliko výchozí (ale nezbytný) materiál. Svým pojetím pak se snaží jednak předejít dalším případným neodborným „exkursím" do oblasti cenové politiky první republiky, jednak získat pro tuto problematiku patřičnou pozornost historiků.

Průzkumu předcházelo vyřešení tří otázek: a) otázky tematického rozsahu studie, b) zhodnocení a výběru materiálu, c) teritoriálního vymezení průzkumu. Řešení jednotlivých otázek nebylo ovšem možno vzájemně izolovat, jedna podmiňovala druhou a naopak.

Rozsah statistických údajů (komplexní výpočet životních nákladů a údaje k nim byly vedeny Státním úřadem statistickým od roku 1923, a to jen pro Prahu) i velké nároky na čas, které početní operace kladly, mě vedly k rozhodnutí omezit studii výhradně na základní složku: výpočet cen základních potravin, potravinového spotřebního koše a potravinových indexů. Zhodnocení ostatních složek životních nákladů[10]) ponechávám dalšímu bádání.

Při volbě výchozího materiálu jsem předpokládal, že nejspolehlivější a nejvěrohodnější údaje poskytne původní materiál v regiónu: Tržní knihy města Moravské Ostravy.[11]) Tento předpoklad se však ukázal chybným. Tržní knihy postrádají první svazek a poskytují údaje až od roku 1926. Je dochován druhý svazek (1926—1928), třetí svazek (1929—1940) a čtvrtý svazek (1940—1944). Tržní knihy obsahují pouze maximální a minimální ceny v jednotlivých týdnech, nelze z nich tedy vypočítat ani převzít to nejdůležitější — ceny nejčastější. Týdny jsou někdy nahrazovány čtrnáctidenními i delšími intervaly, řada údajů u jednotlivých druhů čas od času chybí (byly dopočítány interpolací). Klasifikace jednotlivých druhů se místy liší od ústředních statistik. Použil-li jsem přesto velmi pracného výpočtu ročních cen jako průměru týdenních maximálních cen, pak jen pro možnost velmi hrubého porovnání trendu jejich vývoje s vývojem cen ústředních statistik, resp. hrubého porovnání odklonu cenového maxima od nejčastější

---

[10]) Tehdejší index SÚS se dělil na 5 kolon: vedle výživy to byly výdaje na otop a svítivo, nájemné, šatstvo, různé.

[11]) Městský archív Ostrava, sign. II B 544.

ceny. Čtenář nechť si uvědomí, že jde o imaginární čísla vzniklá na zcela jiné rovině propočtu, která nemohou být vzata do žádných relací s jinými údaji.[12])

Průzkum Tržních knih tedy ukázal v podstatě jednu možnost: zvolit ústřední údaje Státního úřadu statistického, které současně (na rozdíl od relativně stejně kvalitních údajů časopisu Glück auf!, vycházejícího z údajů čtyřčlenné hornické rodiny v severočeském uhelném revíru) umožňují srovnání celostátních údajů s údaji pro Ostravsko a umožňují případný průzkum i srovnávání s dalšími oblastmi předmnichovské republiky. Propočty Státního úřadu statistického, i když nevylučují dílčí nesrovnalosti, zdají se být věrohodné. Problém ovšem zůstává v přesnosti jejich zdrojů informací, kterou lze prověřit jen velmi přibližně[13]) např. srovnáním s citovanými již Tržními knihami, většinou útržkovitými zprávami v tisku atd.). Další problém spočíval ve výběru nejvhodnějších ukazatelů; jak již bylo uvedeno, údaje byly zachycovány po jednotlivých časových úsecích, později znovu opravovány a zpracovávány (včetně oprav indexů). Zvolil jsem proto jako východisko údaje časově poslední — pro období let 1921—1936 z Československé statistiky, sv. 141 — XVIII/2, Praha 1938,[14]) a doplnil je pro léta 1937 až 1938 údaji z dnes dosti vzácného svazku „Pramenné dílo ústředního statistického úřadu“, sv. 142 — XVIII/3, Praha 1941.[15])

Pokud jde o třetí otázku — teritoriální záběr průzkumu, bylo rozhodnutí podmíněno vlastními možnostmi zvoleného statistického materiálu. Do studie jsem zahrnul:

1. údaje o celostátním průměru — na základě uváděných nejčastějších cen (ročních průměrů);
2. údaje o Moravské Ostravě jakožto centru celého regiónu — stejným postupem;
3. údaje o XIII. cenové oblasti, která se v tehdejší organizaci šetření poměrně nejvíce blížila pojetí ostravské průmyslové oblasti (zahrnovala užší Ostravsko, Hlučínsko a přilehlou část Slezska, tj. mimo severozápadní část opavského Slezska).[16]) Zde však byly vedeny

---

[12]) Bližší viz v komentáři k příslušné tabulce.

[13]) Srv. V. Veber, cit. dílo, str. 55.

[14]) „*Maloobchodní ceny životních potřeb, indexy životních nákladů a indexy potravinové v letech 1921—1936.*“

[15]) „Část B. Dodatek k svazku 141.— *Maloobchodní ceny životních potřeb, indexy životních nákladů a indexy potravinové 1937—1939.*“

[16]) Do XIII. cenové oblasti patřila tato místa šetření: Karviná, Krnov, Opava, M. Ostrava, Sl. Ostrava (tato místa byla jako jediná z oblasti statisticky zvlášť vykazována), dále Bílovec, Bohumín, Nový Bohumín, Brušperk, Frýdek, Frýdlant n. O., Fryštát, Fulnek, Hlučín, Hrušov, Jablunkov, N. Jičín, Kunčičky, Lazy, Místek, Orlová, Petřvald, Příbor, Radvanice, Rychvald, Prostřední Suchá, Svinov, Č. Těšín, Třinec, Vítkov (*Čs. statistika, sv. 141*, str. 22*).

údaje čtvrtletní a bylo je třeba nejdříve převést na celoroční průměry.

Jiné teritoriální vymezení či zpřesnění, které by bylo totožné s hranicemi ostravské průmyslové oblasti, není vzhledem k daným materiálům možné. Není možné zachytit zvlášť ani ceny v ostravské průmyslové aglomeraci, protože z řady míst šetření byly z jejího území publikovány vedle údajů z Moravské Ostravy jen údaje ze Slezské Ostravy a Karviné. Údaje z obou těchto míst mají pro nás proto význam spíše jen v tom, že jsou údajům v Moravské Ostravě velmi blízké (o něco malo nižší) a jsou tedy nepřímým dokladem toho, že ceny v Moravské Ostravě jako centru aglomerace je možné vzhledem k dostupnosti materiálů brát jako ceny reprezentující (s mírným nadsazením) celou aglomeraci.

Šetření bylo v českých zemích (tedy i na Ostravsku) prováděno většinou prostřednictvím obecních úřadů a nepostihovalo celé území státu. Šlo jen o větší obce, které byly vybírány tak, aby jednotlivé kraje byly zastoupeny přiměřeně svému významu. Všechny výsledné průměry pak vznikaly jako údaje vážené počtem obyvatel daného místa, oblasti, země či státu. Šetření dále nepostihovalo celý rozsah kalendářního roku, ale bralo v úvahu údaje nejčastěji se vyskytujících cen středního týdne v měsíci. Celoměsíční pozorování byla vedena jen v Praze, Brně, Plzni, Liberci, od srpna 1926 v Bratislavě a od června 1932 v Moravské Ostravě.

Dosti svérázným způsobem byly počítány zejména cenové průměry jednotlivých cenových oblastí (celé území ČSR zahrnovalo 22 cenových oblastí). Na rozdíl od zemských a celostátních průměrů nebyly do oblastního průměru pojímány ceny z měst nad 20 000 obyvatel. Pro XIII. cenovou oblast to znamenalo, že do jejích cenových průměrů nebyla pojata Karviná, Krnov, Opava, Moravská Ostrava a Slezská Ostrava, a že tedy její cenové průměry představují převážně jakýsi hrubý obraz cen ostravské průmyslové oblasti mimo její největší města. Domnívám se, že tento postup nebyl na závadu. Ceny ve velkých průmyslových centrech, velkých městech a městských aglomeracích se totiž ve srovnání s menšími místy venkovských oblastí a zemědělského zázemí vůbec dosti výrazně lišily. Všezahrnující průměrné ceny oblasti by proto zcela zakryly její vnitřní cenovou diferencovanost, kulminaci cen směrem k místům s největší koncentrací obyvatelstva a největší tržní poptávkou (viz následující tabulky).[17])

Souvislé statistické šetření maloobchodních cen potravin začalo rokem 1921 a jeho metodika se celkem dvakrát měnila. Protože se bohužel

[17]) Podrobnější informace o organizaci šetření i o vlastní metodice výpočtů jsou uvedeny v *Čs. statistice*, sv. 141, úvodní část (stránky označené*) a v *Cenových zprávách SÚS*, 1925, č. 3—4.

v souvislosti s ní měnil i zachycovaný sortiment potravin, je nutno (aspoň v dané fázi výzkumu) této metodice v podstatě přizpůsobit i celou strukturu našeho postupu.

I. Období 1921—1923 (1924)

Údaje Státního úřadu statistického neumožňují ještě vypočítat pro léta 1921—1923 spotřební potravinový koš a vážený potravinový index. V té době nebyla ještě shromážděna statistická data o rodinné spotřebě širších vrstev obyvatelstva. Údaje zachycovaly pouze ceny za základní jednotku míry a váhy u poměrně úzkého okruhu 19 druhů potravin. Neuváděly ani nevážený potravinový index, nýbrž pouze širší index tzv. spotřební skupiny I, ve které bylo mimo potraviny i uhlí, dříví, petrolej a mýdlo. Bylo provedeno pouze tzv. hrubé vážení: do neváženého indexu byly zařazeny jednotlivé druhy potravin tak, že potraviny zvlášť důležité byly zastoupeny více druhy (u mouky, masa), kdežto potraviny méně důležité byly naopak slučovány (např. jedna průměrná cena hrachu a čočky, hlávkového a nakládaného zelí). Jejich vliv na nevážený index byl tak aspoň zčásti odstupňován. Na základě daného materiálu lze tedy stanovit tyto závěry (pokud není výslovně uvedeno jinak, jde o cenu za 1 kg příslušného druhu):[18]

a) Maloobchodní ceny v celém státě 1921—1924 v Kč:

Rok	Mouka chleb.	Mouka pšen.	Brambory	Maso s přívažkem hov.	Maso s přívažkem vepř.	Maso s přívažkem skop.	Salám obyč.	Sádlo vepř.	Máslo nepřep.	Margarín
1914	0,30	0,42	0,10	1,67	1,86	1,39	1,90	1,88	2,70	1,62
1921	5,85	8,45	1,60	15,95	23,05	14,60	25,20	35,65	48,80	28,70
1922	3,65	4,85	1,45	16,30	22,35	14,30	21,45	25,05	39,90	19,10
1923	2,15	3,20	0,50	13,90	18,50	12,45	18,90	18,75	27,15	14,90
1924	2,50	3,20	0,95	15,15	17,25	13,50	19,35	19,80	25,55	14,65

[18]) Průměrné roční maloobchodní ceny v celém státě viz *Čs. statistiku, sv. 141*, str. 62—63; ceny v Mor. Ostravě tamtéž, str. 78—79. Maloobchodní ceny v XIII. cenové oblasti byly vypočítány na základě údajů z prvního (a), čtvrtého (b), sedmého (c), desátého (d) měsíce kalendářního roku a prvního měsíce (e) dalšího roku podle schématu $\dfrac{\frac{a}{2} + b + c + d + \frac{e}{2}}{4}$. U pšeničné mouky byla uváděna společná cena mouky hrubé a hladké, u hovězího masa společná cena masa předního a zadního, u vepřového masa společná cena bůčku a pečeně; u vepřového sádla jde o sádlo syrové. — Průměrná cena hrachu a čočky a zelí hlavkového a nakládaného byla vypočítána na základě jednotlivých diferencovaných údajů jako aritmetický průměr. Také celkový součet i index byl vypočítán autorem. — Všechny údaje pro toto období je třeba brát s jistou rezervou: zpravodajská služba nefungovala ještě dostatečně a neurovnané poválečné poměry ovlivňovaly i samotnou přítomnost uváděného zboží na trhu, jeho nedostatek, černý obchod, ceny apod. — Ceny z předválečného období jsou ve všech tabulkách uváděny k červenci 1914, a to přepočítané na čs. měnu (klíč neuveden).

Rok	Mléko 1 litr	Vejce 1 kus	Cukr	Hrách čočka	Zelí hl. + n.	Káva obil.	Pivo obyč. 1 litr	Součet	Nevážený index
1914	0,23	0,07	0,85	0,44	0,19	0,73	0,36	16,71	100
1921	3,30	1,20	9,10	7,22	2,90	8,55	3,20	243,32	1456
1922	3,15	1,10	6,90	7,92	3,37	6,30	3,45	200,59	1200
1923	2,10	0,80	5,05	6,32	1,62	3,55	2,80	153,64	919
1924	1,95	0,85	0,15	5,75	1,92	3,70	2,75	152,97	915

b) Maloobchodní ceny v M. Ostravě 1921—1924 v Kč:

Rok	Mouka chleb.	Mouka pšen.	Brambory	Maso s přívažkem			Salám obyč.	Sádlo vepř.	Máslo nepřep.	Margarín
				hov.	vepř.	skop.				
1914	0,43	0,49	0,16	1,76	1,78	1,68	1,50	1,98	2,88	2,40
1921	7,70	9,10	1,85	15,00	22,35	13,00	18,00	36,10	42,65	30,85
1922	3,60	4,60	1,60	14,75	21,35	10,65	12,50	24,40	37,60	22,10
1923	2,10	3,05	0,70	11,60	17,25	9,50	14,85	18,35	27,15	19,00
1924	2,55	3,25	1,10	12,20	16,35	11,40	18,25	17,60	26,65	18,35

Rok	Mléko 1 litr	Vejce 1 kus	Cukr	Hrách čočka	Zelí hl. + n.	Káva obil.	Pivo obyč. 1 litr	Součet	Nevážený index
1914	0,27	0,12	0,86	0,57	0,15	0,78	0,34	18,15	100
1921	4,20	1,25	10,60	8,10	2,92	7,60	3,20	234,52	1292
1922	3,30	1,10	6,95	8,27	3,45	4,95	3,40	184,57	1017
1923	2,15	0,80	4,90	7,02	1,55	2,80	2,80	145,57	802
1924	2,00	0,90	5,10	6,17	1,77	3,45	2,80	149,89	826

c) Maloobchodní ceny v XIII. cenové oblasti 1921—1924 v Kč:

Rok	Mouka chleb.	Mouka pšen.	Brambory	Maso s přívažkem			Salám obyč.	Sádlo vepř.	Máslo nepřep.	Margarín
				hov.	vepř.	skop.				
1914	0,30	0,40	0,10	1,82	1,93	1,44	1,85	1,97	3,05	1,75
1921	6,71	8,57	1,72	12,56	21,78	13,25	25,98	33,38	49,28	27,38
1922	3,73	4,72	1,40	13,85	21,49	11,27	19,74	24,04	40,78	18,79
1923	2,12	3,12	0,46	12,43	17,97	11,49	18,32	18,75	27,65	14,82
1924	2,57	3,20	1,00	13,33	17,36	12,34	19,72	18,37	26,22	14,80

Rok	Mléko 1 litr	Vejce 1 kus	Cukr	Hrách Čočka	Zelí hl. + n.	Káva obil.	Pivo obyč. 1 litr	Součet	Nevážený index
1914	0,22	0,07	0,84	0,51	0,19	0,62	0,35	17,41	100
1921	3,76	1,20	9,70	7,51	3,28	8,32	3,32	237,70	1365
1922	3,13	1,07	6,55	7,78	3,61	5,99	3,41	191,35	1099
1923	2,04	0,85	4,89	6,34	1,59	3,58	2,87	149,29	857
1924	1,91	0,86	5,00	6,12	2,00	3,68	2,84	151,32	869

II. Období 1924–1930 (1932)

11. prosince 1924 bylo Státní statistickou radou schváleno první schéma váženého potravinového indexu, a to na základě šetření v období únor 1921 – červenec 1922. Dnes je označujeme jako tzv. **staré schéma.** Bylo vypracováno na podkladě rodinných účtů 18 dělnických rodin v Praze, sestávajících z muže, ženy, dvanáctiletého syna a dvou dcer (osmileté a pětileté)[19]) Protože se (aspoň zatím) nelze opřít o vlastní sociologický průzkum, který by jednak prověřil vypočítané množství potravin, spotřebované údajně takovouto rodinou v průměru za týden, a jednak prokázal, zda a jak se toto schéma lišilo v jiných oblastech státu, jeví se převzetí udávané struktury jako jedině možné. Budeme-li je aplikovat na konkrétní ceny v různých místech, můžeme dosti spolehlivě zachytit jak vývojovou křivku cenové hladiny, tak porovnání výše cen základních potravin v jednotlivých místech.

Složení potravinového koše pětičlenné dělnické rodiny za týden pro léta 1924–1932 (tímto rokem přestalo být staré schéma počítáno) bylo následující: [20])

1. 8,20 kg bílého chleba, 2. 2,80 kg pšeničné hrubé mouky, 3. 2,80 kg pšeničné hladké mouky, 4. 1,20 kg zadního hovězího masa s přívažkem, 5. 0,60 kg masa vepřového s přívažkem (kombinace bůčku a pečeně), 6. 0,20 kg uzenic, 7. 0,20 kg uzenek, 8. 0,10 kg pražského salámu 9. 0,10 kg polského salámu, 10. 0,25 kg nepřepuštěného másla, 11. 0,65 kg vepřového sádla (kombinace domácího přepuštěného sádla a cizího sádla lisovaného), 12. 0,20 kg margarínu, 13. 0,60 kg rýže značky Burma, 14. 0,30 kg neloupaného hrachu (kombinace hrachu žlutého a zeleného), 15. 7,50 kg brambor, 16. 8 litrů mléka, 17. 0,30 kg tvarohu, 18. 7 čerstvých (nenakládaných) vajec, 19. 0,50 kg hlávkového zelí, 20. 0,25 kg cibule, 21. 0,25 kg mrkve, 22. 0,50 kg jablek, 23. 0,25 kg

[19]) *Čs. statistika, sv. 141,* str. 8*). Vedle něho byl vypočítáván i index pro rodiny úřednické.

[20]) Tamtéž, str. 25*; též *Cenové zprávy SÚS,* 1925, č. 3—4, str. 23. Rozpis sledovaných druhů potravin též ve *Statistické příručce RČS,* III, 1928, str. 140, a IV, 1932, str. 245.

švestkových povidel, 24. 1,80 kg cukru (kombinace cukru homolového, kostkového a krystalového), 25. 0,09 kg pražené zrnkové kávy. 26. 0,25 kg obilné kávy (kombinace kávy volné nesladované, volné sladované a kávy balíčkové), 27. 0,10 kg cikorie 28. 0,35 kg soli a 29. 3 litry obyčejného piva.

Podřídíme-li tedy výběr sortimentu tomuto schématu, pak ceny za základní jednotku míry a váhy jednotlivých potravin v letech 1924—1932 vypadaly takto (pokud není výslovně uvedeno jinak, jde o ceny za 1 kg příslušného druhu): [21])

a) Maloobchodní ceny v celém státě 1924—1932 v Kč:

Rok	Chléb bílý	Mouka pšen.		Maso s přívaž.		Uzenice	Uzenky	Salám praž.	Salám polský	Máslo nepřep.
		hrubá	hladká	hov.	vepř.					
1914	0,30	0,44	0,38	1,78	1,91	1,89	2,13	1,91	2,30	2,71
1924	2,50	3,30	3,05	15,90	17,25	17,80	21,55	19,35	24,20	25,55
1925	3,10	3,95	3,65	15,70	16,15	17,65	21,35	19,90	23,45	25,25
1926	2,70	3,95	3,60	14,70	15,55	17,05	21,10	18,50	22,75	25,00
1927	3,30	4,20	3,90	14,85	16,325	16,80	20,95	18,40	22,80	25,85
1928	3,40	3,90	3,65	14,60	15,975	16,75	20,85	18,45	22,75	25,75
1929	2,90	3,40	3,15	15,45	17,025	16,75	20,95	19,05	23,00	26,50
1930	2,55	3,20	2,95	15,55	16,775	16,80	20,80	19,30	22,80	24,10
1931	2,30	2,95	2,75	13,40	13,05	14,75	18,35	17,45	20,25	21,40
1932	2,25	2,85	2,65	11,70	12,20	12,90	16,60	16,05	18,70	19,70

Rok	Sádlo vepř.	Margarín	Rýže Burma	Hrách	Brambory	Mléko 1 litr	Tvaroh	Vejce 1 kus	Zelí	Cibule
1914	2,13	1,67	0,49	0,48	0,10	0,23	0,54	0,07	0,19	0,40
1924	18,225	14,65	3,50	4,50	0,95	1,95	5,80	0,85	2,00	2,35
1925	19,15	15,00	3,60	4,40	0,90	1,90	5,50	0,80	1,90	2,45
1926	18,35	15,40	3,55	4,20	0,95	1,90	5,30	0,80	2,00	2,10
1927	18,45	15,65	3,65	5,25	1,10	1,90	5,35	0,80	1,85	2,40
1928	18,125	15,60	3,65	5,50	0,95	1,95	5,40	0,85	2,40	2,75
1929	18,45	15,65	3,55	5,50	0,80	2,05	5,60	0,95	2,40	2,35
1930	17,375	15,40	3,50	4,50	0,70	1,95	5,25	0,75	1,50	1,55
1931	14,925	14,10	3,10	3,625	0,75	1,85	4,90	0,70	1,55	1,90
1932	13,825	12,60	2,60	3,25	0,60	1,70	4,50	0,65	1,30	2,05

[21]) Maloobchodní ceny v celém státě viz *Čs. statistiku sv. 141*, str. 82—85; v M. Ostravě tamtéž, str. 186—189; pro XIII. cenovou oblast byly základní ceny vypočítány obdobně jako pro léta 1921—1924 z údajů v Čs. statistice, sv. 141, str. 250—253. Údaje byly ve statistice uváděny na dvě desetinná místa. Údaje u kombinovaných druhů vepř. masa, vepř. sádla, hrachu, cukru a obilné kávy byly uváděny diferencovaně (aspoň v některých letech); pro naši potřebu uvádím už jednu společnou cenu (aritm. průměr). V těchto případech jsem v zájmu přesnosti nezaokrouhloval na dvě desetinná místa. — U zelí je k roku 1914 pro celý stát a M. Ostravu udáván společný údaj pro hlávkové i nakládané zelí. U mrkve a povidel je u XIII. cenové oblasti pro rok 1914 použito místo chybějících údajů cen z M. Ostravy.

Rok	Mrkev	Jablka	Povidla	Cukr	Káva zrnková	Káva obilná	Cikorie	Sůl	Pivo obyč. 1 litr
1914	0,12	0,46	0,80	0,86	3,69	0,57	0,74	0,28	0,36
1924	1,75	3,45	6,05	5,15	36,45	3,70	7,90	2,10	2,75
1925	1,55	3,40	7,10	5,15	41,95	4,50	7,90	2,10	2,80
1926	2,05	3,85	7,45	5,30	44,30	4,35	7,90	2,15	2,85
1927	1,70	4,55	7,35	6,05	45,15	4,75	7,90	2,15	2,85
1928	2,40	4,25	7,45	6,20	45,90	4,975	7,90	2,15	2,90
1929	2,00	4,85	7,70	6,40	45,90	4,80	7,95	2,20	2,95
1930	1,35	5,35	8,10	6,35	43,60	4,375	7,85	2,20	2,95
1931	1,45	4,75	7,45	6,25	41,15	4,117	7,30	2,15	2,95
1932	1,25	3,85	6,70	6,25	40,55	4,117	7,20	2,15	2,95

b) Maloobchodní ceny v M. Ostravě 1924—1932 v Kč:

Rok	Chléb bílý	Mouka pšen.		maso s přivaž.		Uzenice	Uzenky	Salám praž.	Salám pol.	Máslo nepřep.
		hrubá	hladká	hov.	vepř.					
1914	0,34	0,45	0,42	1,78	1,80	2,00	2,35	1,95	2,40	2,70
1924	2,45	3,40	3,10	14,00	16,375	20,00	23,85	18,25	24,35	26,65
1925	3,00	4,10	3,60	14,00	17,15	20,65	24,00	20,65	24,85	26,65
1926	2,50	4,05	3,60	13,15	15,50	24,00	25,60	24,00	30,00	26,00
1927	3,20	4,20	3,75	13,85	16,075	23,00	24,00	24,00	30,00	26,85
1928	3,20	4,00	3,55	14,00	15,80	22,90	24,00	23,00	27,90	27,65
1929	2,85	3,45	3,10	15,35	16,50	22,00	24,00	23,35	27,25	28,15
1930	2,60	3,40	2,95	14,65	16,25	20,25	23,60	23,90	27,65	24,65
1931	2,35	3,05	2,85	11,55	12,475	16,90	19,15	19,40	21,60	22,15
1932	2,15	2,85	2,75	10,00	11,875	15,10	16,90	17,45	19,45	20,00

Rok	Sádlo vepř.	Margarín	Rýže Burma	Hrách	Brambory	Mléko 1 litr	Tvaroh	Vejce 1 kus	Zelí	Cibule
1914	2,04	2,00	0,44	0,46	0,15	0,26	0,56	0,08	0,18	0,40
1924	19,15	18,35	3,40	5,00	1,10	2,00	6,40	0,90	1,90	2,30
1925	20,40	17,65	3,45	4,95	1,05	2,00	5,90	0,85	1,75	2,50
1926	20,275	18,40	3,45	4,60	1,10	1,95	5,50	0,85	1,30	2,15
1927	20,40	18,05	3,45	6,50	1,25	2,00	6,00	0,85	1,65	2,50
1928	20,175	17,75	3,70	6,20	1,00	2,05	5,85	0,90	1,85	2,65
1929	20,075	17,70	3,10	5,90	0,90	2,10	6,00	0,95	2,65	2,30
1930	18,825	17,35	3,20	4,70	0,80	2,00	5,90	0,80	1,25	1,65
1931	15,425	17,55	3,05	3,925	0,90	1,80	5,65	0,70	1,35	2,00
1932	14,525	12,25	2,30	3,35	0,65	1,70	4,00	0,70	1,20	2,05

Rok	Mrkev	Jablka	Povidla	Cukr	Káva zrnk.	Káva obilná	Cikorie	Sůl	Pivo obyč. 1 litr
1914	0,20	0,70	0,72	0,86	4,00	0,72	0,72	0,28	0,36
1924	1,70	4,60	6,10	5,125	32,15	3,45	7,60	2,00	2,80
1925	1,50	4,45	7,75	5,10	39,85	4,425	7,60	2,00	2,85
1926	2,20	5,15	7,45	5,075	42,50	3,80	7,60	2,00	3,00
1927	1,80	6,25	7,00	5,85	44,00	4,55	7,60	2,00	3,00
1928	2,45	6,00	7,00	6,00	44,00	4,70	7,60	2,00	3,00
1929	1,90	5,75	7,75	6,20	43,85	4,40	7,70	2,05	3,00
1930	1,35	5,90	7,85	6,20	39,85	3,60	7,80	2,00	3,00
1931	1,40	4,90	6,75	6,10	39,30	3,683	7,10	2,00	3,00
1932	1,20	4,85	6,10	6,067	46,60	3,767	6,80	2,00	3,00

c) Maloobchodní ceny v XIII. cenové oblasti 1924—1932 v Kč:

Rok	Chléb bílý	Mouka pšen.		Maso s přívaž.		Uzenice	Uzenky	Salám praž.	Salám pol.	Máslo nepřep.
		hrubá	hladká	hov.	vepř.					
1914	0,31	0,43	0 37	1,82	1,93	1,88	2,09	1,85	2,30	3,05
1924	2,36	3,35	3,06	13,84	17,36	20,59	21,68	19,72	24,02	26,22
1925	2,86	3,93	3,66	13,15	16,62	21,16	22,28	20,17	23,35	25,43
1926	2,57	3,90	3,59	12,10	15,455	20,10	21,89	16,09	22,43	24,97
1927	3,26	4,11	3,85	12,60	15,895	20,08	22,29	17,90	22,72	25,43
1928	3,31	3,72	3,51	12,20	15,605	19,76	22,50	19,30	22,99	25,75
1929	2,88	3,21	3,02	14,45	16,485	19,23	22,16	19,44	23,54	26,85
1930	2,52	3,07	2,85	13,55	16,17	19,12	21,77	19,64	23,17	24,22
1931	2,35	2,84	2,66	11,55	12,955	16,43	18,93	16,80	19,99	22,26
1932	2,20	2,77	2,64	9,65	11,655	14,71	17,14	14,91	18,03	20,01

Rok	Sádlo vepř.	Margarín	Rýže Burma	Hrách	Brambory	Mléko 1 litr	Tvaroh	Vejce 1 kus	Zelí	Cibule
1914	2,20	1,75	0,47	0,50	0,10	0,22	0,50	0,07	0,16	0,40
1924	17,70	14,80	3,44	4,87	1,00	1,91	6,08	0,86	2,34	2,29
1925	18,845	15,64	3,54	4,52	0,92	1,94	5,48	0,82	1,78	2,46
1926	18,00	16,00	3,53	4,36	0,92	1,89	5,33	0,82	1,79	2,22
1927	17,84	15,84	3,54	5,71	1,08	1,93	5,52	0,84	1,79	2,43
1928	17,205	15,87	3,47	5,79	0,80	1,96	5,46	0,87	2,01	2,65
1929	17,525	15,70	3,37	5,49	0,76	2,02	5,72	0,86	2,53	2,24
1930	16,66	15,50	3,31	4,24	0,73	1,94	5,37	0,79	1,50	1,72
1931	14,34	13,89	2,93	3,345	0,77	1,77	4,91	0,70	1,56	2,02
1932	13,03	12,48	2,42	3,085	0,60	1,69	4,19	0,65	1,24	2,26

Rok	Mrkev	Jablka	Povidla	Cukr	Káva zrnk.	Káva obilná	Cikorie	Sůl	Pivo obyč. 1 litr
1914	0,20	0,65	0,72	0,84	3,66	0,62	0,72	0,27	0,35
1924	1,74	3,40	6,35	5,00	35,05	3,68	7,97	1,97	2,84
1925	1,68	3,22	7,45	5,01	40,74	4,84	7,87	1,95	2,97
1926	1,70	4,27	7,45	5,17	41,87	4,71	7,94	1,95	3,00
1927	1,87	4,09	7,39	5,97	41,72	5,22	7,95	1,95	3,02
1928	1,96	4,77	7,47	6,09	42,52	5,49	7,97	1,95	3,08
1929	1,87	5,48	7,72	6,28	43,55	5,33	7,93	1,98	3,04
1930	1,37	5,17	8,04	6,23	40,39	4,85	7,85	1,96	3,00
1931	1,55	4,79	7,36	6,157	39,02	4,157	7,35	1,95	3,03
1932	1,35	4,32	6,24	6,13	38,87	4,14	7,12	1,95	3,05

Výdaje za udávaná spotřebovaná množství jednotlivých druhů potravin (viz staré schéma spotřeby) činily:[22])

a) spotřební koš potravin v celém státě 1924—1932 v Kč:

Rok	Chléb bílý	Mouka pšeničná		Maso s přívažkem		Uzenice	Uzenky	Salám pražský
		hrubá	hladká	hovězí	vepřové			
1914	2,46	1,2320	1,0640	2,1360	1,1460	0,3780	0,4260	0,1910
1924	20,50	9,24	8,54	19,08	10,35	3,56	4,31	1,935
1925	25,42	11,06	10,22	18,84	9,69	3,53	4,27	1,99
1926	22,14	11,06	10,08	17,64	9,33	3,41	4,22	1,85
1927	27,06	11,76	10,92	17,82	9,795	3,36	4,19	1,84
1928	27,88	10,92	10,22	17,52	9,585	3,35	4,17	1,845
1929	23,78	9,52	8,82	18,54	10,215	3,35	4,19	1,905
1930	20,91	8,96	8,26	18,66	10,065	3,36	4,16	1,93
1931	18,86	8,26	7,70	16,08	7,83	2,95	3,67	1,745
1932	18,45	7,98	7,42	14,04	7,32	2,58	3,32	1,605

Rok	Salám polský	Máslo nepřep.	Sádlo vepřové	Margarín	Rýže Burma	Hrách	Brambory	mléko
1914	0,23	0,6775	1,3845	0,3340	0,2940	0,1440	0,75	1,84
1924	2,42	6,3875	11,84625	2,93	2,10	1,35	7,125	15,60
1925	2,345	6,3125	12,4475	3,00	2,16	1,32	6,75	15,20
1926	2,275	6,25	11,9275	3,08	2,13	1,26	7,125	15,20
1927	2,28	6,46	11,9925	3,13	2,19	1,5750	8,25	15,20
1928	2,275	6,4375	11,78125	3,12	2,19	1,65	7,125	15,60
1929	2,30	6,625	11,9925	3,13	2,13	1,65	6,00	16,40
1930	2,28	6,025	11,29375	3,08	2,10	1,35	5,25	15,60
1931	2,025	5,35	9,70125	2,82	1,86	1,08750	5,625	14,80
1932	1,87	4,925	8,98625	2,52	1,56	0,975	4,50	13,60

[22]) Všechny údaje byly vypočítány autorem. Byly ponechány v plném počtu desetinných míst — i zaokrouhlování na haléře by se vzhledem k velkému množství čísel promítlo v konečných výsledcích do změn v indexech.

Rok	Tvaroh	Vejce	Zelí	Cibule	Mrkev	Jablka	Povidla	Cukr
1914	0,1620	0,49	0,095	0,10	0,03	0,23	0,20	1,5480
1924	1,74	5,95	1,00	0,5875	0,4375	1,725	1,5125	9,27
1925	1,65	5,60	0,95	0,6125	0,3875	1,70	1,7750	9,27
1926	1,59	5,60	1,00	0,5250	0,5125	1,925	1,8625	9,54
1927	1,605	5,60	0,925	0,60	0,425	1,275	1,8375	10,89
1928	1,62	5,95	1,20	0,6875	0,60	2,125	1,8625	11,16
1929	1,68	6,65	1,20	0,5875	0,50	2,4250	1,925	11,52
1930	1,575	5,25	0,75	0,3875	0,3375	2,6750	2,025	11,43
1931	1,47	4,90	0,775	0,475	0,3625	2,375	1,8625	11,25
1932	1,35	4,55	0,65	0,5125	0,3125	1,925	1,675	11,25

Rok	Káva zrnková	Káva obilná	Cikorie	Sůl	Pivo obyč.	Celkové vydání	Index
1914	0,3321	0,1425	0,0740	0,0980	1,08	19,2686	100
1924	3,2805	0,925	0,79	0,735	8,25	163,47675	848
1925	3,7755	1,125	0,79	0,735	8,40	171,32550	889
1926	3,987	1,0875	0,79	0,7525	8,55	166,69950	865
1927	4,0635	1,18	0,79	0,7525	8,55	177,31600	920
1928	4,131	1,24375	0,79	0,7525	8,70	176,49100	916
1929	4,1310	1,20	0,795	0,77	8,85	172,78100	897
1930	3,9240	1,09375	0,785	0,77	8,85	163,13650	847
1931	3,7035	1,02925	0,73	0,7525	8,85	148,89900	773
1932	3,6495	1,02825	0,72	0,7525	8,85	138,87650	721

b) spotřební koš potravin v Mor. Ostravě 1924—1932 v Kč:

Rok	Chléb bílý	Mouka pšeničná		Maso s přívažkem		Uzenice	Uzenky	Salám pražský
		hrubá	hladká	hovězí	vepřové			
1914	2,7880	1,26	1,1760	2,1360	1,08	0,40	0,47	0,195
1924	20,09	9,52	8,68	16,80	9,825	4,00	4,77	1,825
1925	24,60	11,48	10,08	16,80	10,29	4,13	4,80	2,065
1926	20,50	11,34	10,08	15,78	9,30	4,80	5,12	2,40
1927	26,24	11,76	10,50	16,62	9,645	4,60	4,80	2,40
1928	26,24	11,20	9,94	16,80	9,48	4,58	4,80	2,30
1929	23,37	9,66	8,68	18,42	9,90	4,40	4,80	2,335
1930	21,32	9,52	8,26	17,58	9,75	4,05	4,72	2,39
1931	19,27	8,54	7,98	13,86	7,485	3,38	3,83	1,94
1932	17,63	7,98	7,70	12,00	7,125	3,02	3,38	1,745

Rok	Salám polský	Máslo nepřep.	Vepřové sádlo	Margarín	Rýže Burma	Hrách	Brambory	Mléko
1914	0,24	0,675	1,326	0,40	0,2640	0,1380	1,125	2,08
1924	2,435	6,6625	12,4475	3,67	2,04	1,50	8,25	16,00
1925	2,485	6,6625	13,26	3,53	2,07	1,485	7,875	16,00
1926	3,00	6,50	13,17875	3,68	2,07	1,38	8,25	15,60
1927	3,00	6,7125	13,26	3,61	2,07	1,95	9,375	16,00
1928	2,79	6,9125	13,11375	3,55	2,22	1,86	7,50	16,40
1929	2,725	7,0375	13,04875	3,54	1,86	1,77	6,75	16,80
1930	2,765	6,1625	12,23625	3,47	1,92	1,41	6,00	16,00
1931	2,16	5,5375	10,02625	3,51	1,83	1,17750	6,75	14,40
1932	1,945	5,00	9,44125	2,45	1,38	1,005	4,875	13,60

Rok	Tvaroh	Vejce	Zelí	Cibule	Mrkev	Jablka	Povidla	Cukr
1914	0,168	0,56	0,09	0,10	0,05	0,35	0,18	1,5480
1924	1,92	6,30	0,95	0,575	0,425	2,30	1,525	9,225
1925	1,77	5,95	0,875	0,625	0,375	2,225	1,9375	9,18
1926	1,65	5,95	0,65	0,5375	0,55	2,575	1,8625	9,135
1927	1,80	5,95	0,825	0,625	0,45	3,125	1,75	10,53
1928	1,755	6,30	0,925	0,6625	0,6125	3,00	1,75	10,80
1929	1,80	6,65	1,325	0,575	0,475	2,875	1,9375	11,16
1930	1,77	5,60	0,625	0,4125	0,3375	2,95	1,9625	11,16
1931	1,695	4,90	0,675	0,50	0,35	2,45	1,6875	10,98
1932	1,20	4,90	0,60	0,5125	0,30	2,425	1,525	10,9206

Rok	Káva zrnková	Káva obilná	Cikorie	Sůl	Pivo obyčejné	Celkové vydání	Index
1914	0,36	0,18	0,072	0,098	1,08	20,58900	100
1924	2,8935	0,8625	0,76	0,70	8,40	165,35100	803
1925	3,5865	1,10625	0,76	0,70	8,55	175,25275	851
1926	3,825	0,95	0,76	0,70	9,00	171,12375	831
1927	3,96	1,1375	0,76	0,70	9,00	183,15500	890
1928	3,96	1,1750	0,76	0,70	9,00	181,08625	880
1929	3,9465	1,10	0,77	0,7175	9,00	177,42775	862
1930	3,5865	0,90	0,78	0,70	9,00	167,33775	813
1931	3,537	0,92075	0,71	0,70	9,00	149,78150	727
1932	4,1940	0,94175	0,68	0,70	9,00	138,17510	671

c) spotřební koš potravin ve XIII. cenové oblasti 1924—1932 v Kč:

Rok	Chléb bílý	Mouka pšeničná hrubá	Mouka pšeničná hladká	Maso s přívažkem hovězí	Maso s přívažkem vepřové	Uzenice	Uzenky	Salám pražský
1914	2,5420	1,2040	1,0360	2,1840	1,1580	0,3760	0,4180	0,185
1924	19,3520	9,38	8,5680	16,6080	10,416	4,118	4,336	1,972
1925	23,452	11,004	10,248	15,78	9,972	4,232	4,456	2,017
1926	21,074	10,92	10,052	14,52	9,273	4,02	4,378	1,609
1927	26,732	11,508	10,78	19,44	9,537	4,016	4,458	1,79
1928	27,142	10,416	9,828	14,64	9,363	3,952	4,50	1,93
1929	23,616	8,988	8,456	17,34	9,891	3,846	4,432	1,944
1930	20,664	8,596	7,98	16,26	9,702	3,824	4,354	1,964
1931	19,27	7,952	7,448	13,86	7,773	3,286	3,786	1,68
1932	18,04	7,756	7,392	11,58	6,993	2,942	3,428	1,491

Rok	Salám polský	Máslo nepřep.	Sádlo vepř.	Margarín	Rýže Burma	Hrách	Brambory	Mléko
1914	0,23	0,7625	1,43	0,35	0,282	0,15	0,75	1,76
1924	2,402	6,555	11,505	2,96	2,064	1,461	7,50	15,28
1925	2,335	6,3575	12,24925	3,1280	2,1240	1,356	6,90	15,52
1926	2,243	6,2425	11,70	3,20	2,118	1,308	6,90	15,12
1927	2,272	6,3575	11,596	3,168	2,124	1,713	8,10	15,44
1928	2,299	6,4375	11,18325	3,174	2,082	1,737	6,00	15,68
1929	2,354	6,7125	11,39125	3,14	2,022	1,647	5,70	16,16
1930	2,317	6,055	10,829	3,10	1,986	1,272	5,475	15,52
1931	1,999	5,565	9,321	2,778	1,758	1,0035	5,775	14,16
1932	1,803	5,0025	8,4695	2,496	1,452	0,9255	4,50	13,52

Rok	Tvaroh	Vejce	Zelí	Cibule	Mrkev	Jablka	Povidla	Cukr
1914	0,15	0,49	0,08	0,10	0,05	0,325	0,18	1,512
1924	1,824	6,02	1,17	0,5725	0,435	1,70	1,5875	9,00
1925	1,644	5,74	0,89	0,615	0,42	1,61	1,8625	9,018
1926	1,599	5,74	0,895	0,555	0,425	2,135	1,8625	9,306
1927	1,656	5,88	0,895	0,6075	0,4675	2,045	1,8475	10,746
1928	1,638	6,09	1,005	0,6625	0,49	2,385	1,8675	10,962
1929	1,716	6,02	1,265	0,56	0,4675	2,74	1,93	11,304
1930	1,611	5,53	0,75	0,43	0,3425	2,585	2,01	11,214
1931	1,473	4,90	0,78	0,505	0,3875	2,395	1,84	11,0826
1932	1,257	4,55	0,62	0,565	0,3375	2,16	1,56	11,034

Rok	Káva zrnková	Káva obilná	Cikorie	Sůl	Pivo obyč.	Celkové vydání	Index
1914	0,3294	0,155	0,072	0,0945	1,05	19,40540	100
1924	3,1545	0,92	0,797	0,6895	8,52	160,86700	829
1925	3,6666	1,21	0,787	0,6825	8,91	168,18635	867
1926	3,7683	1,1775	0,794	0,6825	9,00	162,61730	838
1927	3,7548	1,3050	0,795	0,6825	9,06	178,77330	921
1928	3,8268	1,3725	0,797	0,6825	9,24	171,38255	883
1929	3,9195	1,3325	0,793	0,693	9,12	169,50025	874
1930	3,6351	1,2125	0,785	0,686	9,00	159,68910	823
1931	3,5118	1,03925	0,735	0,6825	9,09	145,83615	752
1932	3,4983	1,035	0,712	0,6825	9,15	134,95180	695

III. Období 1930–1938

Vývoj sociálně-ekonomických podmínek života v Československu v průběhu dvacátých let i zdokonalení organizace a metod práce Státního úřadu statistického[23]) vedly v období červenec 1927–červen 1928 k novému šetření, tentokráte na základě rodinných účtů 79 pětičlenných dělnických rodin (opět v Praze). Výsledkem bylo vypracování tzv. **nového schématu** životních nákladů. Bylo schváleno Státní statistickou radou 14. října 1931 a bylo sledováno od roku 1930 až do konce první republiky. Ve skutečnosti šlo vlastně o schémata dvě: 1. Stálé schéma. Vzniklo na základě zjištění množství roční spotřeby jednotlivých druhů potravin a dělení příslušným množstvím týdnů. Toto schéma počítalo tedy — stejně jako tzv. staré schéma — s konstantním množstvím spotřeby v průběhu všech ročních období. 2. Měnící se schéma. Bylo výsledkem snahy postihnout změny ve spotřebě i v průběhu kalendářního roku a bylo vypočítáváno velmi pracným způsobem na základě měnících se údajů o spotřebovaném množství některých druhů potravin podle měsíčních intervalů. I když lze tuto snahu o přesnost jistě hodnotit kladně, domnívám se, že je nutno zaujmout k ní mnohem rezervovanější stanovisko, než činí dosavadní literatura. Tato „přesnost" údajů, zjištěná na základě jednoho roku na jednom místě (a promítnutá pak do řady dalších let a různých míst po celé republice) byla — zdá se — téměř stejně schematická jako konstantní pojetí spotřebního koše. K této otázce se ještě vrátíme.

[23]) Podrobněji o rozboru příčin viz *Čs. statistiku, sv. 141.* str. 12*.

Pro naše sledování spotřebního koše potravin v třicátých letech jsem použil stálého schématu. Přinášelo nejen nová množství spotřebovaných potravin, ale i bohatší sortiment vzhledem ke stoupající náročnosti na výběr a kvalitu než schéma staré:[24])

1. 6,51 kg bílého chleba, 2. 2,30 kg hrubé pšeničné mouky, 3. 1,83 kg hladké pšeničné mouky, 4. 0,22 kg pšeničné krupice, 5. 0,94 kg zadního hovězího masa s přívažkem, 6. 0,79 kg vepřového masa s přívažkem (kombinace bůčku a pečeně), 7. 0,28 kg telecího masa s přívažkem, 8. 0,18 kg uzeného vepřového masa, 9. 0,22 kg uzenic, 10. 0,17 kg uzenek, 11. 0,08 kg pražského salámu, 12. 0,08 kg polského salámu, 13. 0,26 kg nepřepuštěného másla, 14. 0,83 kg vepřového sádla (kombinace domácího přepuštěného sádla a cizího lisovaného sádla), 15. 0,19 kg margarínu, 16. 0,35 kg rýže značky Burma, 17. 0,17 kg neloupaného hrachu (kombinace žlutého a zeleného hrachu), 18. 6,23 kg brambor, 19. 10,52 litru mléka, 20. 0,35 kg tvarohu, 21. 0,10 kg polotučného měkkého sýru, 22. 10 vajec (kombinace vajec čerstvých a nakládaných), 23. 1,73 kg zelí (kombinace zelí hlávkového a nakládaného), 24. 0,35 kg cibule, 25. 1,04 kg mrkve, 26. 1,11 kg jablek, 27. 0,08 kg švestkových povidel, 28. 0,21 kg máku, 29. 1,83 kg cukru (kombinace cukru homolového, kostkového a krystalového), 30. 0,08 kg pražené zrnkové kávy, 31. 0,31 kg obilné kávy (kombinace volné nesladované kávy, volné sladované kávy a kávy balíčkové), 32. 0,10 kg cikorie, 33. 0,01 kg čaje, 34. 0,07 kg čokolády k vaření, 35. 0,30 kg soli a 36. 3,50 litru obyčejného piva.

Ceny za základní jednotku míry a váhy uvedených druhů potravin v letech 1930—1938 činily (pokud není výslovně uvedeno jinak, jde o ceny za 1 kg příslušného druhu):[25]

[24]) *Čs. statistika, sv. 141*, str. 26*. Doplněno přesnými údaji ze *Statistické ročenky RČS*, 1938, str. 156.

[25]) Maloobchodní ceny v celém státě do roku 1936 viz *Čs. statistiku, sv. 141*, str. 82—85; rok 1937 a 1938 podle *Pramenného díla ústředního statistického úřadu, sv. 142*, XVIII/3. Praha 1941, str. 234—237. Maloobchodní ceny v M. Ostravě do roku 1936 sv. 141, str. 186—189; 1937—1938 ve sv. 142, str. 254—255. Pro XIII. cenovou oblast byly základní ceny vypočítány obdobně jako v předchozích obdobích z údajů ve sv. 141, str. 250—253 a sv. 142, str. 264—267. Údaje u kombinovaných druhů potravin byly vypočítány obdobně jako pro období 1924—1932. Rok 1938 byl počítán jen na základě období leden—září. — Cena vajec v r. 1914 je udávána jen pro čerstvá vejce. Chybějící cena mrkve a povidel u XIII. cenové oblasti v r. 1914 byla opět nahrazena cenami v M. Ostravě. — U sýra a čaje bylo za základní jednotku váhy určeno 10 dkg.

a) Maloobchodní ceny v celém státě 1930—1938 v Kč:

Rok	Chléb bílý	Mouka pšen.		Krup. pšen.	Maso s přívažkem			Vepř. uzené	Uzenice	Uzenky
		hrubá	hladká		hov.	vepř.	telecí			
1914	0,30	0,44	0,38	0,44	1,78	1,91	1,68	2,11	1,89	2,13
1930	2,55	3,20	2,95	3,60	15,55	16,775	15,70	19,35	16,80	20,80
1931	2,30	2,95	2,75	3,35	13,40	13,05	12,95	17,35	14,75	18,35
1932	2,25	2,85	2,65	3,25	11,70	12,20	11,35	16,35	12,90	16,60
1933	2,00	2,85	2,70	3,20	11,30	12,20	11,05	16,30	12,45	16,10
1934	1,95	2,80	2,65	3,15	10,45	10,10	9,70	14,15	11,25	14,65
1935	2,15	2,90	2,75	3,20	11,60	11,675	11,05	15,20	11,80	15,00
1936	2,20	2,90	2,75	3,15	13,05	12,80	12,50	16,25	12,80	15,80
1937	2,25	2,90	2,80	3,20	13,30	12,225	12,40	15,85	12,90	15,85
1938	2,30	2,90	2,80	3,20	12,75	11,80	11,85	15,55	12,60	15,60

Rok	Salám		Máslo nepř.	Sádlo vepř.	Margarín	Rýže	Hrách	Brambory	Mléko 1 litr	Tvaroh
	praž.	polský								
1914	1,91	2,30	2,71	2,13	1,67	0,49	0,48	0,10	0,23	0,54
1930	19,30	22,80	24,10	17,375	15,40	3,50	4,50	0,70	1,95	5,25
1931	17,45	20,25	21,40	14,925	14,10	3,10	3,625	0,75	1,85	4,90
1932	16,05	18,70	19,70	13,825	12,60	2,60	3,25	0,60	1,70	4,50
1933	15,60	18,45	17,20	13,725	11,25	2,25	3,15	0,60	1,55	4,10
1934	14,35	17,10	16,70	12,65	10,45	2,00	3,20	0,75	1,50	3,95
1935	14,75	17,60	17,10	13,25	10,40	2,00	3,525	0,75	1,45	3,95
1936	15,65	18,45	16,60	13,60	10,45	2,15	3,45	0,65	1,45	3,85
1937	15,70	18,45	16,50	13,60	10,90	2,45	3,275	0,60	1,45	3,85
1938	15,45	18,20	17,20	13,475	11,75	2,60	3,30	0,60	1,45	3,85

Rok	Sýr 0,10 kg	Vejce 1 kus	Zelí	Cibule	Mrkev	Jablka	Povidla	Mák	Cukr	Káva zrnk.
1914	0,25	0,07	0,19	0,40	0,12	0,46	0,80	0,91	0,86	3,69
1930	2,20	0,725	1,80	1,55	1,35	5,35	8,10	8,10	6,35	43,60
1931	2,20	0,70	1,675	1,90	1,45	4,75	7,45	7,45	6,25	41,15
1932	2,15	0,65	1,575	2,05	1,25	3,85	6,70	7,10	6,25	40,55
1933	1,95	0,675	1,35	1,35	1,40	4,00	6,15	8,00	6,25	40,95
1934	1,80	0,55	1,575	1,50	1,30	3,40	6,25	7,05	6,25	40,65
1935	1,75	0,60	1,75	1,55	1,30	3,95	6,15	6,65	6,217	40,50
1936	1,70	0,625	1,725	1,70	1,20	3,65	6,15	7,05	6,217	40,15
1937	1,70	0,625	1,45	1,25	1,10	3,70	6,05	7,65	6,217	40,55
1938	1,70	0,575	2,125	2,20	1,70	4,15	6,05	7,95	6,217	40,90

Rok	Káva obilná	Cikorie	Čaj 0,10 kg	Čokoláda	Sůl	Pivo obyč. 1 litr
1914	0,57	0,74	0,86	2,49	0,28	0,36
1930	4,375	7,85	8,35	17,05	2,20	2,95
1931	4,117	7,30	8,25	16,20	2,15	2,95
1932	4,117	7,20	8,50	15,00	2,15	2,95
1933	3,75	7,15	8,85	13,50	2,15	2,95
1934	3,617	6,95	8,95	11,90	2,15	2,95
1935	3,867	6,85	9,05	11,80	2,15	2,95
1936	3,833	6,80	9,15	12,15	2,15	2,90
1937	3,90	6,75	9,40	14,40	2,15	2,95
1938	3,95	6,75	9,50	14,75	2,15	2,05

b) Maloobchodní ceny v Mor. Ostravě 1930—1939 v Kč:

Rok	Chléb bílý	Mouka pšen.		Krup. pšen.	Maso s přívažkem			Vepř. uzené	Uzenice	Uzenky
		hrubá	hladká		hovězí	vepř.	telecí			
1914	0,34	0,45	0,42	0,46	1,78	1,80	1,76	2,10	2,00	2,35
1930	2,60	3,40	2,95	3,70	14,65	16,25	17,35	21,25	20,25	23,60
1931	2,35	3,05	2,85	3,35	11,55	12,475	13,75	17,85	16,90	19,15
1932	2,15	2,85	2,75	3,20	10,00	11,875	11,40	16,45	15,10	16,90
1933	1,80	2,80	2,70	3,20	10,00	11,80	10,90	16,25	13,90	15,75
1934	1,85	2,70	2,60	3,00	9,55	9,45	9,90	13,65	13,15	15,25
1935	2,00	2,80	2,70	3,10	11,25	10,65	12,00	14,40	13,25	14,85
1936	2,00	2,85	2,75	3,10	12,85	12,25	13,70	15,40	13,75	15,00
1937	2,15	2,95	2,85	3,15	12,45	12,325	13,85	15,45	14,00	15,00
1938	2,24	3,00	2,90	3,20	12,00	11,44	12,44	14,88	13,55	15,11

Rok	Salám		Máslo nepřep.	Sádlo vepř.	Margarín	Rýže	Hrách	Brambory	Mléko 1 litr	Tvaroh
	praž.	polský								
1914	1,95	2,40	2,70	2,04	2,00	0,44	0,46	0,15	0,26	0,56
1930	23,90	27,65	24,65	18,825	17,35	3,20	4,70	0,80	2,00	5,90
1931	19,40	21,60	22,15	15,425	17,55	3,05	3,925	0,90	1,80	5,65
1932	17,45	19,45	20,00	14,525	12,25	2,30	3,35	0,65	1,70	4,00
1933	16,40	19,85	17,75	13,90	10,00	2,00	3,125	0,70	1,60	3,75
1934	16,00	18,00	17,30	12,85	9,50	1,80	3,325	0,75	1,50	3,65
1935	16,00	18,00	17,40	13,925	10,00	1,85	3,80	0,80	1,50	3,50
1936	16,00	18,00	18,00	14,15	10,30	2,05	3,175	0,70	1,50	3,50
1937	16,00	18,00	18,70	14,775	11,05	2,35	3,30	0,65	1,50	3,90
1938	16,00	18,00	18,88	13,915	11,84	2,52	3,41	0,61	1,50	3,76

Rok	Sýr 0,10 kg	Vejce 1 kus	Zelí	Cibule	Mrkev	Jablka	Po-vidla	Mák	Cukr	Káva zrnk.
1914	0,17	0,08	0,18	0,40	0,20	0,70	0,72	1,06	0,86	4,00
1930	2,50	0,80	1,60	1,65	1,35	5,90	7,85	9,40	6,20	39,85
1931	2,20	0,65	1,55	2,00	1,40	4,90	6,75	7,70	6,10	39,30
1932	1,90	0,675	1,55	2,05	1,20	4,85	6,10	7,25	6,067	46,60
1933	1,50	0,625	1,325	1,30	1,70	4,30	5,25	8,70	6,067	48,15
1934	1,40	0,575	1,425	1,45	1,45	4,05	6,00	6,70	6,067	44,75
1935	1,45	0,60	1,625	1,80	1,50	4,40	6,00	6,40	6,067	42,15
1936	1,35	0,65	1,525	1,90	1,40	4,00	5,90	6,95	6,067	40,60
1937	1,30	0,65	1,45	1,40	1,35	4,10	5,95	7,95	6,017	44,15
1938	1,30	0,60	2,11	2,31	2,14	4,61	5,87	8,00	6,033	46,22

Rok	Káva obilná	Cikorie	Čaj 0,10 kg	Čokoláda	Sůl	Pivo obyč. 1 litr
1914	0,72	0,72	0,70	3,00	0,28	0,36
1930	3,60	7,80	8,00	20,00	2,00	3,00
1931	3,683	7,10	8,10	19,70	2,00	3,00
1932	3,767	6,80	9,00	14,80	2,00	3,00
1933	3,25	6,75	9,00	12,60	2,00	3,00
1934	3,333	6,65	9,25	12,00	2,00	3,00
1935	3,483	6,45	9,70	12,25	2,00	3,00
1936	3,517	6,45	10,15	12,75	2,00	3,00
1937	3,617	6,40	10,25	15,70	2,00	3,00
1938	3,687	6,40	10,00	15,55	2,00	3,10

c) Maloobchodní ceny ve XIII. cenové oblasti 1930—1938 v Kč:

Rok	Chléb bílý	Mouka pšen.		Krup. pšen.	Maso s přívažkem			Vepř. uzené	Uze-nice	Uzen-ky
		hrubá	hladká		hovězí	vepř.	telecí			
1914	0,31	0,43	0,37	0,41	1,82	1,93	1,51	1,97	1,88	2,09
1930	2,52	3,07	2,85	3,44	13,55	16,17	15,47	18,39	19,12	21,77
1931	2,35	2,84	2,66	3,29	11,55	12,955	12,55	16,71	16,43	18,93
1932	2,20	2,77	2,64	3,13	9,65	11,655	10,82	15,23	14,71	17,14
1933	1,85	2,80	2,66	3,13	9,34	11,935	10,82	15,14	14,54	16,77
1934	1,80	2,71	2,59	3,05	8,85	9,99	9,89	13,56	13,35	15,34
1935	1,97	2,80	2,70	3,14	9,87	10,89	10,79	14,22	12,77	14,99
1936	2,03	2,83	2,70	3,14	11,72	11,925	12,24	15,01	13,24	15,57
1937	2,55	2,85	2,72	3,14	11,86	11,965	12,46	15,06	13,45	15,46
1938	2,13	2,85	2,75	3,12	11,67	11,79	12,21	15,00	13,32	15,45

Rok	Salám		Máslo nepřep.	Sádlo vepř.	Margarín	Rýže	Hrách	Brambory	Mléko 1 litr	Tvaroh
	praž.	polský								
1914	1,85	2,30	3,05	2,20	1,75	0,57	0,50	0,10	0,22	0,50
1930	19,64	23,17	24,22	16,66	15,50	3,31	4,24	0,73	1,94	5,37
1931	16,80	19,99	22,26	14,34	13,89	2,93	3,345	0,77	1,77	4,91
1932	14,91	18,03	20,01	13,03	12,48	2,42	3,085	0,60	1,69	4,19
1933	14,29	18,42	17,93	13,20	10,79	2,10	3,045	0,56	1,49	3,75
1934	12,65	16,77	16,47	12,165	9,92	1,84	2,98	0,58	1,40	3,51
1935	11,45	15,96	16,28	13,00	9,90	1,87	3,385	0,61	1,40	3,50
1936	11,41	16,37	16,35	13,235	9,86	1,97	3,325	0,58	1,35	3,42
1937	11,89	16,46	17,50	13,325	10,47	2,35	3,12	0,59	1,36	3,59
1938	11,90	16,45	18,21	13,185	11,60	2,50	3,02	0,55	1,40	3,67

Rok	Sýr 0,10 kg	Vejce 1 kus	Zelí	Cibule	Mrkev	Jablka	Povidla	Mák	Cukr	Káva zrnk.
1914	0,19	0,07	0,19	0,40	0,20	0,65	0,72	0,85	0,84	3,66
1930	2,34	0,762	1,81	1,72	1,37	5,17	8,04	7,82	6,23	40,39
1931	2,35	0,659	1,66	2,02	1,55	4,79	7,36	7,41	6,157	39,02
1932	2,29	0,622	1,575	2,26	1,35	4,32	6,24	7,04	6,13	38,87
1933	1,93	0,594	1,30	1,39	1,34	4,20	5,75	8,30	6,097	38,68
1934	1,66	0,547	1,275	1,49	1,22	3,20	6,05	6,92	6,09	38,42
1935	1,62	0,531	1,45	1,64	1,25	4,00	5,97	6,54	6,093	37,82
1936	1,64	0,581	1,525	1,78	1,24	3,84	5,91	7,10	6,083	37,65
1937	1,67	0,616	1,31	1,35	1,26	3,77	5,79	7,85	6,083	36,29
1938	1,75	0,556	2,015	2,23	1,57	4,28	5,74	8,13	6,083	39,06

Rok	Káva obilná	Cikorie	Čaj 0,10 kg	Čokoláda	Sůl	Pivo obyč. 1 litr
1914	0,62	0,72	0,89	2,32	0,27	0,35
1930	4,85	7,85	8,44	17,17	1,96	3,00
1931	4,157	7,35	8,39	15,93	1,95	3,03
1932	4,14	7,12	8,55	14,92	1,95	3,05
1933	3,733	6,87	8,60	13,63	1,93	3,05
1934	3,433	6,68	9,14	11,54	1,90	3,05
1935	3,683	6,65	9,34	11,04	1,94	3,05
1936	3,723	6,69	9,48	11,48	1,94	3,05
1937	3,72	6,58	9,70	14,47	1,95	3,05
1938	3,777	6,53	9,62	14,85	1,95	3,11

Výdaje za udávaná spotřebovaná množství jednotlivých druhů potravin (viz nové stálé schéma spotřeby) činily: [26])

a) spotřební koš potravin v celém státě 1930—1938 v Kč:

Rok	Chléb bílý	Mouka pšeničná		Krupice pšeničná	Maso s přívažkem			Vepřové uzené
		hrubá	hladká		hovězí	vepřové	telecí	
1914	1,953	1,012	0,6954	0,0968	1,6732	1,5089	0,4704	0,3798
1930	16,6005	7,3600	5,3985	0,7920	14,6170	13,25225	4,3960	3,4830
1931	14,9730	6,7850	5,0325	0,7370	12,5960	10,3095	3,6260	3,1230
1932	14,6475	6,5550	4,8495	0,7150	10,9980	9,6380	3,1780	2,9430
1933	13,02	6,5550	4,9410	0,7040	10,6220	9,6380	3,0940	2,9340
1934	12,6945	6,44	4,8495	0,6930	9,8230	7,979	2,7160	2,5470
1935	13,9965	6,67	5,0325	0,7040	10,9040	9,22325	3,0940	2,7360
1936	14,3220	6,67	5,0325	0,6930	12,2670	10,1120	3,50	2,9250
1937	14,6475	6,67	5,1240	0,7040	12,5020	9,65675	3,4720	2,8530
1938	14,9730	6,67	5,1240	0,7040	11,9850	9,3220	3,3180	2,7990

Rok	Uzenice	Uzenky	Salám		Máslo nepřep.	Sádlo vepřové	Margarín	Rýže
			pražský	polský				
1914	0,4158	0,3621	0,1528	0,1840	0,7046	1,7679	0,3173	0,1715
1930	3,6960	3,5360	1,5440	1,8240	6,2660	14,42125	2,9260	1,2250
1931	3,2450	3,1195	1,3960	1,62	5,5640	12,38775	2,6790	1,0850
1932	2,8380	2,82	1,2840	1,4960	5,1220	11,47475	2,3940	0,91
1933	2,7390	2,7370	1,2480	1,4760	4,4720	11,39175	2,1375	0,7875
1934	2,4750	2,4905	1,1480	1,3680	4,3420	10,4995	1,9855	0,70
1935	2,5960	2,55	1,18	1,4080	4,4460	10,9975	1,9760	0,70
1936	2,8160	2,6860	1,2520	1,4760	4,3160	11,2880	1,9855	0,7525
1937	2,8380	2,6945	1,2560	1,4760	4,29	11,2880	2,0710	0,8575
1938	2,7720	2,6520	1,2360	1,4560	4,4720	11,18425	2,2325	0,91

Rok	Hrách	Brambory	Mléko	Tvaroh	Sýr	Vejce	Zelí	Cibule
1914	0,0816	0,6230	2,4196	0,1890	0,25	0,70	0,3287	0,14
1930	0,7650	4,3610	20,5140	1,8375	2,20	7,25	3,1140	0,5425
1931	0,61625	4,6725	19,4620	1,7150	2,20	7,00	2,89775	0,6650
1932	0,5525	3,7380	17,8840	1,5750	2,15	6,50	2,72475	0,7175
1933	0,5355	3,7380	16,3060	1,4350	1,95	6,75	2,3355	0,4725
1934	0,5440	4,6725	15,78	1,3825	1,80	5,50	2,72475	0,5250
1935	0,59925	4,6725	15,2540	1,3825	1,75	6,00	3,0275	0,5425
1936	0,5865	4,0495	15,2540	1,3475	1,70	6,25	2,98425	0,5950
1937	0,55675	3,7380	15,2540	1,3475	1,70	6,25	2,5085	0,4375
1938	0,5610	3,7380	15,2540	1,3475	1,70	5,75	3,67625	0,77

[26]) Všechny údaje byly vypočítány autorem.

Rok	Mrkev	Jablka	Povidla	Mák	Cukr	Káva zrnková	Káva obilná	Cikorie
1914	0,1248	0,5106	0,0640	0,1911	1,5738	0,2952	0,1767	0,074
1930	1,4040	5,9385	0,6480	1,7010	11,6205	3,4880	1,35625	0,785
1931	1,5030	5,2725	0,5960	1,5645	11,4375	3,2920	1,27627	0,73
1932	1,30	4,2735	0,5360	1,4910	11,4375	3,2440	1,27627	0,72
1933	1,4560	4,44	0,4920	1,68	11,4375	3,2760	1,1625	0,7150
1934	1,3520	3,7740	0,50	1,4805	11,4375	3,2520	1,12127	0,695
1935	1,3520	4,3845	0,4920	1,3965	11,37711	3,24	1,19877	0,685
1936	1,2480	4,0515	0,4920	1,4805	11,37711	3,2120	1,18823	0,68
1937	1,1440	4,1070	0,4840	1,6065	11,37711	3,2440	1,2090	0,675
1938	1,7680	4,6065	0,4840	1,6695	11,37711	3,2720	1,2245	0,675

Rok	Čaj	Čokoláda	Sůl	Pivo obyčejné	Celkové vydání	Index
1914	0,086	0,1743	0,0840	1,26	21,2119	100
1930	0,835	1,1935	0,66	10,3250	181,87625	857
1931	0,825	1,1340	0,6450	10,3250	166,11252	783
1932	0,85	1,05	0,6450	10,3250	154,85277	730
1933	0,885	0,9450	0,6450	10,3250	149,47825	705
1934	0,895	0,8330	0,6450	10,3250	141,98952	669
1935	0,905	0,8260	0,6450	10,3250	148,26888	699
1936	0,915	0,8505	0,6450	10,15	151,15009	713
1937	0,94	1,0080	0,6450	10,3250	150,95711	712
1938	0,95	1,0325	0,6450	10,6750	152,98561	721

b) spotřební koš potravin v Moravské Ostravě 1930—1938 v Kč

Rok	Chléb bílý	Mouka pšeničná		Krupice pšeničná	Maso s přívažkem			Vepřové uzené
		hrubá	hladká		hovězí	vepřové	telecí	
1914	2,2134	1,0350	0,7686	0,1012	1,6732	1,4220	0,4928	0,3780
1930	16,9260	7,82	5,3985	0,8140	13,7710	12,8375	4,8580	3,8250
1931	15,2985	7,0150	5,2155	0,7370	13,8570	9,85525	3,85	3,2130
1932	13,9965	6,5590	5,0335	0,7040	9,40	9,38125	3,1920	2,9610
1933	11,7180	6,44	4,9410	0,7040	9,40	9,3220	3,0520	2,9256
1934	12,0435	6,21	4,7580	0,66	8,9770	7,4655	2,7720	2,4570
1935	13,02	6,44	4,9410	0,6820	10,5750	8,4135	3,36	2,5920
1936	13,02	6,5550	5,0325	0,6820	12,0790	9,6775	3,8360	2,7720
1937	13,9965	6,7850	5,2155	0,6930	11,7030	9,73675	3,8780	2,7810
1938	14,5824	6,90	5,3070	0,7040	11,28	9,0376	3,4832	2,6784

Rok	Uzenice	Uzenky	Salám		Máslo nepřep.	Sádlo vepřové	Margarín	Rýže
			pražský	polský				
1914	0,44	0,3995	0,1560	0,1920	0,7020	1,6932	0,38	0,1540
1930	4,4550	4,0120	1,9120	2,2120	6,4090	15,62475	3,2965	1,12
1931	3,7180	3,2555	1,5520	1,7280	5,7590	12,80275	3,3345	1,0675
1932	3,3220	2,8730	1,3960	1,5560	5,20	12,05575	2,3275	0,8050
1933	3,0580	2,6775	1,3120	1,5880	4,6150	11,5370	1,90	0,70
1934	2,8930	2,5925	1,28	1,44	4,4980	10,6655	1,8050	0,6300
1935	2,9150	2,5245	1,28	1,44	4,5240	11,55775	1,90	0,6475
1936	3,0250	2,55	1,28	1,44	4,68	11,7445	1,9570	0,7175
1937	3,08	2,55	1,28	1,44	4,8620	12,26325	2,0995	0,8225
1938	2,9810	2,5687	1,28	1,44	4,9088	11,54945	2,2496	0,8820

Rok	Hrách	Brambory	Mléko	Tvaroh	Sýr	Vejce	Zelí	Cibule
1914	0,0782	0,9345	2,7352	0,1960	0,17	0,80	0,3114	0,14
1930	0,7990	4,9840	21,04	2,0650	2,50	8,00	2,7680	0,5775
1931	0,66725	5,6070	18,9360	1,9775	2,20	6,50	2,6815	0,70
1932	0,5695	4,0495	17,8840	1,40	1,90	6,75	2,6815	0,7175
1933	0,53125	4,3610	16,8320	1,3125	1,50	6,25	2,29225	0,4550
1934	0,56525	4,6725	15,78	1,2775	1,40	5,75	2,46525	0,5075
1935	0,6460	4,9840	15,78	1,2250	1,45	6,00	2,81125	0,63
1936	0,53975	4,3610	15,78	1,2250	1,35	6,50	2,63825	0,6650
1937	0,5610	4,0495	15,78	1,3650	1,30	6,50	2,5085	0,49
1938	0,5797	3,8003	15,78	1,3160	1,30	6,00	3,6503	0,8085

Rok	Mrkev	Jablka	Povidla	Mák	Cukr	Káva zrnková	Káva obilná	Cikorie
1914	0,2080	0,7770	0,0576	0,2226	1,5738	0,32	0,2232	0,072
1930	1,4040	6,5490	0,6280	1,9740	11,3460	3,1880	1,1160	0,78
1931	1,4560	5,4390	0,54	1,6170	11,1630	3,1440	1,14173	0,71
1932	1,2480	5,3835	0,4880	1,5225	11,10261	3,7280	1,16777	0,68
1933	1,7680	4,7730	0,42	1,8270	11,10261	3,8520	1,0075	0,675
1934	1,5080	4,4955	0,48	1,4070	11,10261	3,58	1,03323	0,665
1935	1,56	4,8840	0,48	1,3440	11,10261	3,3720	1,07973	0,645
1936	1,4560	4,44	0,4720	1,4595	11,10261	3,2480	1,09027	0,645
1937	1,4040	4,5510	0,4760	1,6695	11,01111	3,5320	1,12127	0,64
1938	2,2256	5,1171	0,4696	1,68	11,04039	3,6976	1,14297	0,64

Rok	Čaj	Čokoláda	Sůl	Pivo obyčejné	Celkové vydání	Index
1914	0,07	0,21	0,0840	1,26	22,6444	100
1930	0,80	1,40	0,60	10,50	188,30975	832
1931	0,81	1,3790	0,60	10,50	167,02748	738
1932	0,90	1,0360	0,60	10,50	155,07088	685
1933	0,90	0,8820	0,60	10,50	147,73121	652
1934	0,925	0,84	0,60	10,50	140,70134	621
1935	0,97	0,8575	0,60	10,50	147,73334	652
1936	1,015	0,8925	0,60	10,50	151,02788	667
1937	1,025	1,0990	0,60	10,50	153,36888	677
1938	1,00	1,0885	0,60	10,85	154,61871	683

c) spotřební koš potravin v XIII. cenové oblasti 1930—1938 v Kč:

Rok	Chléb bílý	Mouka pšeničná		Krupice pšeničná	Maso s přívažkem			Vepřové uzené
		hrubá	hladká		hovězí	vepřové	telecí	
1914	2,0181	0,9890	0,6771	0,0902	1,7108	1,5247	0,4228	0,3546
1930	16,4052	7,0610	5,2155	0,7568	12,7370	12,7743	4,3316	3,3102
1931	15,2985	6,5320	4,8678	0,7238	10,8570	10,23445	3,5140	3,0078
1932	14,3220	6,3710	4,8312	0,6886	9,0710	9,20745	3,0296	2,7414
1933	12,0435	6,44	4,8678	0,6886	8,7796	9,42865	3,0296	2,7252
1934	11,7180	6,2330	4,7397	0,6710	8,3190	7,8921	2,7692	2,4408
1935	12,8247	6,44	4,9410	0,6908	9,2778	8,5731	3,0212	2,5596
1936	13,2153	6,5090	4,9410	0,6908	11,0168	9,42075	3,4272	2,7018
1937	16,6005	6,5550	4,9776	0,6908	11,1484	9,45235	3,4888	2,7108
1938	13,8663	6,5550	5,0325	0,6864	10,9698	9,3141	3,4188	2,70

Rok	Uzenice	Uzenky	Salám		Máslo nepřep.	Sádlo vepřové	Margarín	Rýže
			pražský	polský				
1914	0,4136	0,3553	0,1480	0,1840	0,7930	1,8260	0,3325	0,1645
1930	4,2064	3,7009	1,5712	1,8536	6,2972	13,8278	2,9450	1,1585
1931	3,6146	3,2181	1,3440	1,5992	5,7876	11,9022	2,6391	1,0255
1932	3,2362	2,9138	1,1928	1,4424	5,2026	10,8149	2,3712	0,8470
1933	3,1988	2,8509	1,1432	1,4736	4,6618	10,9560	2,0501	0,7350
1934	2,9370	2,6078	1,0120	1,3416	4,2822	10,09695	1,8848	0,6440
1935	2,8094	2,5483	0,9160	1,2768	4,2328	10,79	1,8810	0,6545
1936	2,9128	2,6469	0,9128	1,3096	4,2510	10,98505	1,8734	0,6895
1937	2,9590	2,6282	0,9512	1,3168	4,55	11,05975	1,9893	0,8225
1938	2,9304	2,6265	0,9520	1,3160	4,7346	10,94355	2,2040	0,8750

Rok	Hrách	Brambory	Mléko	Tvaroh	Sýr	Vejce	Zelí	Cibule
1914	0,0850	0,623	2,3144	0,1750	0,19	0,70	0,3287	0,14
1930	0,7208	4,5479	20,4088	1,8795	2,34	7,62	3,1313	0,6020
1931	0,56865	4,7971	18,6204	1,7185	2,35	6,59	2,8718	0,7070
1932	0,52445	3,7380	17,7788	1,4665	2,29	6,22	2,72475	0,7910
1933	0,51765	3,4888	15,6748	1,3125	1,93	5,94	2,2490	0,4865
1934	0,5066	3,6134	14,7280	1,2285	1,66	5,47	2,20575	0,5215
1935	0,57545	3,8003	14,7280	1,2250	1,62	5,31	2,5085	0,5740
1936	0,56525	3,6134	14,2020	1,1970	1,64	5,81	2,63825	0,6230
1937	0,5304	3,6757	14,3072	1,2565	1,67	6,16	2,2663	0,4725
1938	0,5134	3,4265	14,7280	1,2845	1,75	5,56	3,48595	0,7805

Rok	Mrkev	Jablka	Povidla	Mák	Cukr	Káva zrnková	Káva obilná	Cikorie
1914	0,2080	0,7215	0,0576	0,1785	1,5372	0,2928	0,1922	0,072
1930	1,4248	5,7387	0,6432	1,6422	11,4009	3,2312	1,5035	0,785
1931	1,6120	5,3169	0,5888	1,5561	11,26731	3,1216	1,28867	0,735
1932	1,4040	4,7952	0,4992	1,4784	11,2179	3,1096	1,2834	0,712
1933	1,3936	4,6620	0,4620	1,7430	11,15751	3,0944	1,15723	0,687
1934	1,2688	3,5520	0,4840	1,4532	11,1447	3,0736	1,06423	0,668
1935	1,30	4,44	0,4776	1,3734	11,15019	3,0256	1,14173	0,665
1936	1,2896	4,2624	0,4728	1,4910	11,13189	3,0120	1,15413	0,669
1937	1,3104	4,1847	0,4632	1,6485	11,13189	2,9032	1,1532	0,658
1938	1,6328	4,7508	0,4592	1,7073	11,13189	3,1248	1,17087	0,653

Rok	Čaj	Čokoláda	Sůl	Pivo obyč.	Celkové vydání	Index
1914	0,089	0,1624	0,0810	1,2250	21,3775	100
1930	0,844	1,2019	0,5880	10,50	178,9059	837
1931	0,839	1,1151	0,5850	10,6050	163,01958	763
1932	0,855	1,0444	0,5850	10,6750	151,47575	709
1933	0,86	0,9541	0,5790	10,6750	144,09444	673
1934	0,914	0,8078	0,57	10,6750	135,19823	632
1935	0,934	0,7728	0,5820	10,6750	140,31557	657
1936	0,948	0,8036	0,5820	10,6750	144,28402	675
1937	0,97	1,0129	0,5850	10,6750	148,93559	697
1938	0,962	1,0395	0,5850	10,8850	148,75596	696

Jak už bylo uvedeno, lze k velmi hrubému porovnání celkového směru vývoje cenové hladiny v Moravské Ostravě a k porovnání odklonu maximálních cen od cen nejčastějších použít i Tržních knih města Moravské Ostravy. Podle jejich údajů vyvíjely se roční průměry týdenních maximálních cen za základní jednotku míry a váhy takto (jde opět — pokud není výslovně uvedeno jinak — o ceny za 1 kilogram příslušného druhu): [27])

a) staré schéma pro léta 1926—1932 v Kč:

Rok	Chléb bílý	Mouka pšen.		maso s přívaž.		Cerveláty	Uzenky	Salám praž.	Salám pol.	Máslo stolní
		00	0	hov.	vepř.					
1926	2,52	4,08	3,86	13,23	15,40	24,08	24,12	34,00	29,39	26,40
1927	3,20	4,22	4,01	13,58	16,36	24,00	24,00	34,00	30,00	26,85
1928	3,20	4,00	3,79	13,88	16,06	24,00	24,00	33,45	28,18	27,65
1929	3,01	3,59	3,33	15,00	16,69	24,00	23,64	30,00	28,54	27,56
1930	2,24	3,70	3,51	14,42	15,80	20,80	23,42	28,39	29,00	24,31
1931	2,04	3,35	3,03	13,31	13,09	17,31	18,31	26,40	22,62	22,35
1932	2,07	3,24	3,02	10,42	12,21	16,53	16,87	21,27	21,51	20,66

Rok	Sádlo vepř.	Margarín	Rýže ind.	Hrách	Brambory	Mléko 1 litr	Tvaroh	Vejce 1 kus	Zelí	Cibule
1926	20,25	18,40	3,43	4,87	1,26	1,94	5,50	0,83	1,36	2,17
1927	20,66	18,02	3,49	6,49	1,56	2,00	5,94	0,83	2,03	2,49
1928	20,67	17,63	3,04	6,13	1,43	2,06	5,82	0,86	2,19	2,63
1929	21,33	17,52	3,09	5,87	1,39	2,10	6,04	0,95	2,51	2,29
1930	19,99	17,40	3,89	4,67	1,05	2,00	6,00	0,80	1,38	1,66
1931	16,48	14,77	3,31	3,82	1,49	1,80	5,87	0,68	1,64	2,03
1932	15,40	13,52	3,23	3,55	1,00	1,71	4,10	0,62	1,37	2,41

[27]) Všechny údaje byly počítány na dvě desetinná místa. Tam, kde nebylo možno zařadit sortiment, odpovídající ústředním statistikám, byl zařazen nejblíže přijatelný druh. Byly zařazeny tyto potraviny: chléb bílý, mouka pšeničná 00, mouka pšeničná 0, krupice pšeničná, maso s přívažkem hovězí zadní, vepřové (bůček a pečeně), telecí, vepřové uzené, cerveláty, uzenky, salám pražský, polský, máslo stolní, sádlo vepřové (domácí přepuštěné a cizí lisované), margarín, rýže indická, hrách neloupaný, brambory (všechny druhy), mléko mlékárenské, tvaroh, sýr polotučný měkký, vejce (čerstvá, od nového schématu i vápenky), zelí (jen čerstvé), cibule, mrkev, jablka I, povidla švestková, mák, cukr (homolový, kostkový a krystalový), káva zrnková pražená, káva sladová, cikorie obyčejná, čaj, čokoláda k vaření, sůl kuchyňská, pivo ostravské 10°. — Největším problémem bylo zachycení cenového vývoje v letech 1930—1931. U velké části potravin totiž ceny přestaly být dočasně evidovány. Proto jsem k zachycení těchto let použil měsíčních přehledů maximálních cen, které jsou k Tržním knihám přiloženy. Z ostatních nedostatků dlužno uvést zejména chybějící ceny u sýra pro léta 1930—1931, které nejsou ani v měsíčních přehledech. Byly vypočítány autorem na

Pokračování na str. 134

Rok	Mrkev	Jablka	Povidla	Cukr	Káva zrnk.	Káva slad.	Cikorie	Sůl	Pivo ostr. 1 litr
1926	1,73	4,95	7,42	5,05	64,00	3,90	7,60	2,00	3,00
1927	1,89	6,84	7,00	5,80	64,39	4,35	7,60	2,00	3,00
1928	2,11	6,32	7,03	5,97	64,08	4,53	7,60	2,00	3,00
1929	2,52	5,60	7,70	6,18	66,81	4,19	7,75	2,04	3,00
1930	1,47	6,00	7,85	6,18	64,00	3,60	7,34	2,04	3,00
1931	1,55	5,05	6,71	6,09	60,00	3,55	7,04	2,11	3,00
1932	1,07	5,29	6,11	6,07	60,98	3,47	6,80	2,20	3,00

b) **nové stálé schéma pro léta 1930—1938 v Kč:**

Rok	Chléb bílý	Mouka pšen.		Krup. pšen.	Maso s přívažkem			Vepř. uzené	Cerveláty	Uzenky
		00	0		hov.	vepř.	telecí			
1930	2,24	3,70	3,51	3,63	14,42	15,80	17,96	23,61	20,80	23,42
1931	2,04	3,35	3,03	3,36	13,31	13,09	14,65	18,65	17,31	18,31
1932	2,07	3,24	3,02	3,34	10,42	12,21	13,43	17,09	16,53	16,87
1933	1,80	3,23	3,09	3,29	10,16	12,29	12,98	17,00	15,84	16,00
1934	1,80	3,11	2,81	3,10	10,00	10,38	12,08	14,08	15,68	14,48
1935	2,00	3,35	2,94	3,18	11,33	11,54	13,08	15,19	14,37	15,12
1936	2,00	3,35	2,94	3,20	12,87	12,24	14,85	16,35	15,06	15,85
1937	2,00	3,31	2,97	3,20	14,00	12,39	15,83	16,46	14,66	15,12
1938	2,00	3,35	3,01	3,20	14,00	12,07	15,88	16,15	14,41	14,00

Rok	Salám		Máslo stol.	Sádlo vepř.	Margarín	Rýže ind.	Hrách	Brambory	Mléko 1 litr	Tvaroh
	praž.	polský								
1930	28,39	29,00	-24,31	19,99	17,40	3,89	4,67	1,05	2,00	6,00
1931	26,40	22,62	22,35	16,48	14,77	3,31	3,82	1,49	1,80	5,87
1932	21,27	21,51	20,66	15,40	13,52	3,23	3,55	1,00	1,71	4,10
1933	20,31	17,61	18,16	15,12	12,62	3,02	3,21	0,92	1,59	3,98
1934	19,52	16,88	17,16	14,36	12,37	2,70	3,27	1,07	1,50	3,77
1935	20,00	14,64	16,58	14,41	12,40	2,70	3,75	1,23	1,50	3,53
1936	20,00	15,71	17,87	14,85	12,40	2,94	3,33	1,23	1,50	3,53
1937	20,00	16,00	18,46	14,96	12,40	3,21	3,17	1,10	1,50	4,00
1938	20,00	15,47	19,12	14,92	13,20	3,49	3,38	1,06	1,50	3,81

Pokračování ze str. 133

základě cen v Mor. Ostravě z roku 1932 (100 %) tak, že podle celostátních relací cen sýra vzhledem k témuž roku (1932 = 100, 1931 = 116, 1930 = 132) byla určena cena v Mor. Ostravě pro rok 1930 a 1931. — Konečně je nutno připomenout řadu nepřesností, přepisů i chyb, které údaje v Tržních knihách obsahují — z nich se snad aspoň část podařilo identifikovat použitím komparativních metod.

Rok	Sýr	Vejce 1 kus	Zelí	Cibule	Mrkev	Jablka	Povidla	Mák	Cukr	Káva zrnk.
1930	23,01	0,74	1,38	1,66	1,47	6,00	7,85	9,35	6,18	64,00
1931	20,22	0,65	1,64	2,03	1,55	5,05	6,71	8,92	6,09	60,00
1932	17,43	0,61	1,37	2,41	1,07	5,29	6,11	7,07	6,07	60,98
1933	14,92	0,63	1,31	1,46	1,72	5,47	5,53	8,78	6,08	61,18
1934	14,00	0,54	1,14	1,65	1,50	5,12	6,08	6,92	6,07	60,00
1935	14,62	0,57	1,43	1,78	1,56	5,70	6,05	6,55	6,07	60,00
1936	14,48	0,60	1,36	1,97	1,55	5,21	6,03	7,03	6,07	60,00
1937	14,75	0,64	1,11	1,50	1,42	5,00	5,94	8,23	6,06	60,00
1938	15,00	0,60	2,02	2,62	2,31	5,15	6,20	8,00	6,06	58,35

Rok	Káva slad.	Cikorie	Čaj	Čokoláda	Sůl	Pivo ostr. 1 litr
1930	3,60	7,34	119,04	24,77	2,04	3,00
1931	3,55	7,04	120,00	15,85	2,11	3,00
1932	3,47	6,80	120,19	14,23	2,20	3,00
1933	2,85	6,80	121,18	14,59	2,20	3,00
1934	3,05	6,62	125,80	14,00	2,20	3,00
1935	3,18	6,40	121,67	14,46	2,09	3,00
1936	3,18	6,57	120,00	14,89	2,00	3,00
1937	3,26	6,40	120,00	18,00	2,00	3,00
1938	3,48	6,40	117,94	12,04	2,01	3,10

a) spotřební potravinový koš podle údajů Tržních knih města Moravské Ostravy 1926—1932 (staré schéma) v Kč:

Rok	Chléb bílý	Mouka pšen.		Maso s přív.		Cervelály	Uzenky	Salám praž.	Salám pol.	Máslo stolní
		00	0	hov.	vepř.					
1926	20,66	11,42	10,81	15,88	9,24	4,82	4,82	3,40	2,94	6,60
1927	26,24	11,82	11,23	16,30	9,82	4,80	4,80	3,40	3,00	6,71
1928	26,24	11,20	10,61	16,66	9,64	4,80	4,80	3,34	2,82	6,91
1929	24,68	10,05	9,32	18,00	10,01	4,80	4,73	3,00	2,85	6,89
1930	18,37	10,36	9,83	17,30	9,48	4,16	4,68	2,84	2,90	6,08
1931	16,73	9,38	8,48	15,97	7,85	3,46	3,66	2,64	2,26	5,59
1932	16,97	9,07	8,46	12,50	7,33	3,31	3,37	2,13	2,15	5,16

Rok	Sádlo vepř.	Margarin	Rýže ind.	Hrách	Brambory	Mléko	Tvaroh	Vejce	Zelí	Cibule
1926	13,16	3,68	2,06	1,46	9,45	15,52	1,65	5,81	0,68	0,54
1927	13,43	3,60	2,09	1,95	11,70	16,00	1,78	5,81	1,01	0,62
1928	13,44	3,53	1,82	1,84	10,72	16,48	1,74	6,02	1,09	0,66
1929	13,86	3,50	1,85	1,76	10,42	16,80	1,81	6,65	1,25	0,57
1930	12,99	3,48	2,33	1,40	7,87	16,00	1,80	5,60	0,69	0,41
1931	10,71	2,95	1,99	1,15	11,17	14,40	1,76	4,76	0,82	0,51
1932	10,01	2,70	1,94	1,06	7,50	13,68	1,23	4,34	0,68	0,60

Rok	Mrkev	Jablka	Povidla	Cukr	Káva zrnk.	Káva slad.	Cikorie	Sůl	Pivo ostr.	Celk. vydání	% proti nejčastěj. cenám
1926	0,43	2,47	1,85	9,09	5,76	0,97	0,76	0,70	9,00	175,63	103 %
1927	0,47	3,42	1,75	10,44	5,80	1,09	0,76	0,70	9,00	189,54	103 %
1928	0,53	3,16	1,76	10,75	5,77	1,13	0,76	0,70	9,00	187,92	103 %
1929	0,63	2,80	1,92	11,12	6,01	1,05	0,77	0,71	9,00	186,81	105 %
1930	0,37	3,00	1,96	11,12	5,76	0,90	0,73	0,71	9,00	172,12	103 %
1931	0,39	2,52	1,68	10,96	5,40	0,89	0,70	0,74	9,00	158,52	106 %
1932	0,27	2,64	1,53	10,93	5,49	0,87	0,68	0,77	9,00	146,37	106 %

b) spotřební potravinový koš podle údajů Tržních knih města Moravské Ostravy 1930—1938 (nové stálé schéma) v Kč:

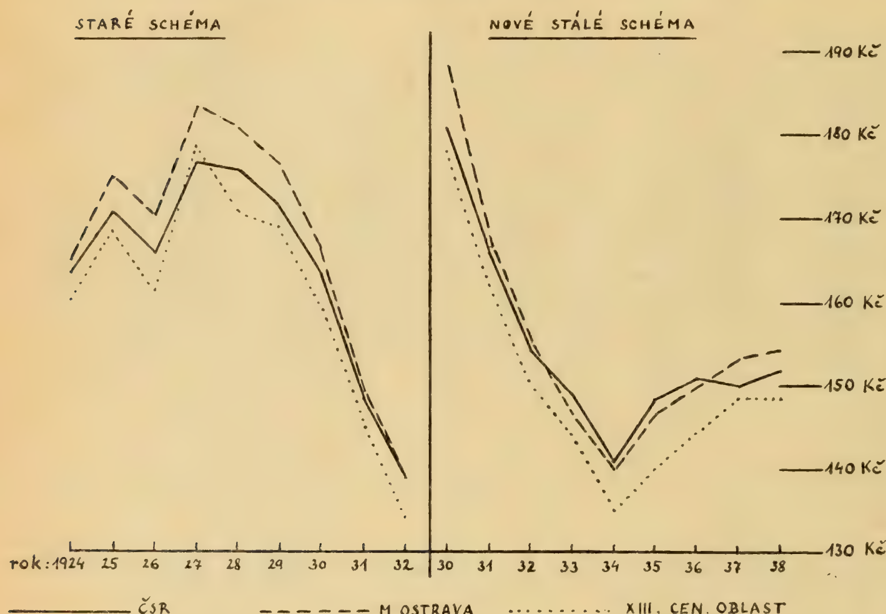
Rok	Chléb bílý	Mouka pšen.		Krup. pšen.	Maso s přívažkem			Vepř. uzené	Cervetáty	Uzenky
		00	0		hov.	vepř.	telecí			
1930	14,58	8,51	6,42	0,80	13,55	12,48	5,03	4,25	4,58	3,98
1931	13,28	7,70	5,54	0,74	12,51	10,34	4,10	3,36	3,81	3,11
1932	13,48	7,45	5,53	0,73	9,79	9,65	3,76	3,08	3,64	2,87
1933	11,72	7,43	5,65	0,72	9,55	9,71	3,63	3,06	3,48	2,72
1934	11,72	7,15	5,14	0,68	9,40	8,20	3,38	2,53	3,45	2,46
1935	13,02	7,70	5,38	0,70	10,65	9,12	3,66	2,73	3,16	2,57
1936	13,02	7,70	5,38	0,70	12,10	9,67	4,16	2,94	3,31	2,69
1937	13,02	7,61	5,44	0,70	13,16	9,79	4,43	2,96	3,23	2,57
1938	13,02	7,70	5,51	0,70	13,16	9,54	4,45	2,91	3,17	2,38

Rok	Salám		Máslo stolní	Sádlo vepř.	Margarín	Rýže ind.	Hrách	Brambory	Mléko	Tvaroh
	praž.	pol.								
1930	2,27	2,32	6,32	16,59	3,31	1,36	0,79	6,54	21,04	2,10
1931	2,11	1,81	5,81	13,68	2,80	1,16	0,65	9,28	18,94	2,05
1932	1,70	1,72	5,37	12,78	2,56	1,13	0,60	6,23	17,99	1,43
1933	1,62	1,41	4,72	12,55	2,40	1,06	0,55	5,73	16,73	1,39
1934	1,56	1,35	4,46	11,92	2,35	0,94	0,56	6,67	15,78	1,32
1935	1,60	1,17	4,21	11,96	2,36	0,94	0,64	8,66	15,78	1,24
1936	1,60	1,26	4,65	12,33	2,36	1,03	0,57	8,66	15,78	1,24
1937	1,60	1,28	4,80	12,42	2,36	1,12	0,54	6,85	15,78	1,40
1938	1,60	1,24	4,97	12,38	2,51	1,22	0,57	6,60	15,78	1,33

Rok	Sýr	Vejce	Zelí	Cibule	Mrkev	Jablka	Povidla	Mák	Cukr	Káva zrnk.
1930	2,30	7,40	2,39	0,58	1,53	6,66	0,63	1,96	11,31	5,12
1931	2,02	6,50	2,84	0,71	1,61	5,61	0,53	1,87	11,14	4,80
1932	1,74	6,10	2,37	0,84	1,11	5,87	0,49	1,49	11,11	4,88
1933	1,49	6,30	2,27	0,51	1,79	6,07	0,44	1,84	11,13	4,89
1934	1,40	5,40	1,97	0,58	1,56	5,68	0,49	1,45	11,11	4,80
1935	1,46	5,70	2,47	0,62	1,62	6,33	0,48	1,38	11,11	4,80
1936	1,45	6,00	2,35	0,69	1,61	5,78	0,48	1,48	11,11	4,80
1937	1,47	6,40	1,92	0,52	1,48	5,55	0,48	1,73	11,09	4,80
1938	1,50	6,00	3,49	0,92	2,40	5,72	0,50	1,68	11,09	4,67

Rok	Káva slad.	Cikorie	Čaj	Čokoláda	Sůl	Pivo ostr.	Celkové vydání	% proti nejčastěj. cenám
1930	1,12	0,73	1,19	1,73	0,61	10,50	192,58	102 %
1931	1,10	0,70	1,20	1,11	0,63	10,50	175,65	105 %
1932	1,08	0,68	1,20	1,00	0,66	10,50	162,61	105 %
1933	0,88	0,68	1,21	1,02	0,66	10,50	157,51	107 %
1934	0,94	0,66	1,26	0,98	0,66	10,50	150,46	107 %
1935	0,99	0,64	1,22	1,01	0,63	10,50	158,21	107 %
1936	0,99	0,66	1,20	1,04	0,60	10,50	161,89	107 %
1937	1,01	0,64	1,20	1,26	0,60	10,50	161,71	105 %
1938	1,08	0,64	1,18	0,84	0,60	10,85	163,90	106 %

Údaje na základě maximálních cen tedy zachovávají v podstatě stejnou křivku vývoje jako ústřední statistické údaje o cenách nejčastějších a lze je považovat za jisté, byť velmi hrubé a nepřesné potvrzení této křivky původním archívním materiálem. Tyto údaje — zdá se — nasvědčují i tomu, že cenová hladina v druhé polovině dvacátých let byla poměrně sevřenější a výkyvy (aspoň směrem nahoru) poměrně menší, zatímco léta světové hospodářské krize přinesla do cenové politiky zřejmě podstatně větší chaos a manévrování. Tato situace pak přetrvávala i v dalších letech a teprve léta 1937—1938 přinesla opět jisté zmenšení cenového rozpětí.



Pokusme se o shrnující závěr:

Naše sondáž do statistických materiálů a metod statistické práce za první republiky ukázala značnou složitost celé otázky, kterou nelze řešit ani ilustrací cen víceméně náhodně vybraných druhů potravin, ani snadným sestavením nějakého jednotného přehledu, zachycujícího v ideálně jednoduché podobě celé období 1918—1938. Přesto lze dospět k určitému shrnujícímu přehledu — aniž bychom přestali respektovat rozdílnosti v koncepci zpracování jednotlivých období. To, že jednotlivá

schémata se záměrně časově překrývala (rok 1924 byl počítán i jako nevážený potravinový index, i jako vážený index podle starého schématu, léta 1931 a 1932 nalezneme obdobně i u starého schématu, i u schématu nového), umožňuje i jisté porovnání jednotlivých etap.

Celkový vývoj spotřebního koše potravin pětičlenné dělnické rodiny v ČSR a na Ostravsku v letech 1921—1938 [28])

Rok	ČSR v Kč	ČSR index	Mor. Ostrava v Kč	M. O. index	M. O. = % k ČSR	XIII. oblast v Kč	XIII. oblast index	XIII. oblast = % k ČSR	M. O. = % k XIII. oblasti
1914	16,71	100	18,15	100	109	17,41	100	104	104
1921	243,32	1456	234,52	1292	96	237,70	1365	98	99
1922	200,59	1200	184,57	1017	92	191,35	1099	95	96
1923	153,64	919	145,57	802	95	149,29	857	97	98
1924	152,97	915	149,89	826	98	151,32	869	99	99
1914	19,26860	100	20,58900	100	107	19,40540	100	101	106
1924	163,47675	848	165,35100	803	101	160,86700	829	98	103
1925	171,32550	889	175,25275	851	102	168,18635	867	98	104
1926	166,69950	865	171,12375	831	103	162,61730	838	98	105
1927	177,31600	920	183,15500	890	103	178,77330	921	101	102
1928	176,49100	916	181,08625	880	103	171,38255	883	97	106
1929	172,78100	897	177,42775	862	103	169,50025	874	98	105
1930	163,13650	847	167,33775	813	103	159,68910	823	98	105
1931	148,89900	773	149,78150	727	101	145,83615	752	97	103
1932	138,87650	721	138,17510	671	100	134,95180	695	97	102
1914	21,21190	100	22,64440	100	107	21,37750	100	101	106
1930	181,87625	857	188,30975	832	104	178,90590	837	98	105
1931	166,11252	783	167,02748	738	101	163,01958	763	98	102
1932	154,85277	730	155,07088	685	100	151,47575	709	98	102
1933	149,47825	705	147,73121	652	99	144,09444	673	96	102
1934	141,98952	669	140,70134	621	99	135,19823	632	95	104
1935	148,26888	699	147,73334	652	100	140,31557	657	95	105
1936	151,15009	713	151,02788	667	100	144,28402	675	95	105
1937	150,95711	712	153,36888	677	102	148,93559	697	99	103
1938	152,98561	721	154,61871	683	101	148,75596	696	97	104

[28]) U let 1921—1924 jde pouze o nevážený potravinový index (viz dříve). U let 1924—1932 jde o týdenní vydání za spotřebované množství potravin, jak je uvádí staré schéma. U let 1930—1938 jde o týdenní vydání za spotřebované množství potravin, jak je uvádí nové stálé schéma. Léta 1930—1932 byla počítána pro srovnání podle obou schémat, a jsou proto uváděna v obou řadách (v odlišných cenách). Obdobně je tomu u roku 1924 (je uváděn jednak podle neváženého indexu, jednak podle starého schématu váženého potravinového indexu).

Co tabulka říká a co neříká?

Především nelze v ní hledat vyčerpávající přehled vývoje, přesnou kopii nezachytitelné složitosti situace. To nebylo možné ani vzhledem k předpokladům (kvalitativním i kvantitativním) prováděného šetření v tehdejším období a není tím spíše možné ani pro dnešního historika, pracujícího s časovým odstupem a závislého na dochovaném materiálu. Ale nejen to — sám objektivní charakter vytyčeného úkolu si vynucuje pracovat na základě určité — přijatelné — míry schematizování a zobecňování, kterou tedy nelze považovat za závadu řešení. Z tohoto hlediska se dokonce domnívám, že v určitých směrech šly metody šetření Státního úřadu statistického (chtěly-li se držet na úrovni celého státu a vzájemné srovnatelnosti jeho jednotlivých oblastí) až příliš daleko. Už samo měnící se nové schéma, které bylo paralelně od roku 1930 počítáno, je přinejmenším diskusní záležitostí.

Jinou věcí toho druhu, u níž jsem se vší pravděpodobností volil odlišný postup, bylo vypočítávání společných cen kombinovaných potravin (u vepřového masa, vepř. sádla, cukru apod.). Výsledné propočítané indexy v uvedených tabulkách se totiž nepatrně liší od indexů uváděných v citovaných statistikách.[29]) Domnívám se, že tyto rozdíly mohly být způsobeny i chybami ve statistikách (tomu nasvědčuje jejich nepravidelné rozložení plus i minus); hlavní příčinu vidím však v tom, že i tyto společné ceny kombinovaných druhů potravin byly asi v ústřední statistice počítány na základě vážené spotřeby toho či onoho druhu v Praze. Nejen proto, že jsem informaci toho druhu nenalezl v žádném z citovaných pramenů, ale především proto, že takováto „přesnost“, aplikovaná ze šetření v jednom místě a roce na jiné oblasti a léta, se stává spíše nevěrohodnou než upřesňující, jsem volil prostý aritmetický průměr v úvahu přicházejících údajů. — V tomto ohledu jsou dosti poučné údaje z Tržních knih. Dokazují, že skutečná spotřeba se u řady potravin (a především právě u různých druhů téhož sortimentu) řídila v určitých obdobích prostě tím, co bylo na trhu, a že případná volná kupní kapacita u druhů, které momentálně nebyly k dispozici, se asi přesouvala navzdory všem propočítaným schématům jinam.

Při hodnocení výsledné tabulky nelze zapomínat ani na jiné slabiny ústředního statistického šetření (zjištění množství spotřeby jen v Praze,

[29]) Podle ústředních statistik činily indexy v celostátním průměru pro léta 1924 až 1932: 847, 893, 864, 920, 916, 897, 848, 772, 721; pro léta 1930—1938: 858, 780, 728, 701, 668, 697, 712, 709, 719. U Mor. Ostravy činily indexy v letech 1924—1932: 800, 847, 830, 888, 875, 861, 812, 723, 668; pro léta 1930—1938: 830, 734, 683, 651, 619, 649, 664, 676. Pro XIII. cenovou oblast nebyly indexy uváděny. Tyto odlišnosti vyjadřují v absolutních hodnotách vesměs haléřové rozdíly.

omezený počet zkoumaných rodin, redukce šetření na střední týden v měsíci atd.). Za zvlášť závažné považuji však zejména dvě skutečnosti, které dosud nebyly zaznamenány. Především to byla malá pružnost při obměňování zjištěného spotřebního koše. Jestliže bylo nové schéma zavedeno mj. vzhledem k vývoji sociálně ekonomických podmínek, pak zřejmě mělo právě z aspektu těchto podmínek nastoupit v etapě vrcholící kapitalistické stabilizace (kdy ostatně také bylo vypočítáno), a ne na počátku krize. Vůbec jen plynulost obměn spotřebního koše by přes obtížnost zjišťování byla oním měřítkem, kterým by bylo možno co nejvíce se přiblížit skutečnému vývoji nákladů dělnické rodiny za konsumované potraviny. — Za druhou zkreslující věc považuji přístup k roku 1914. Index 100, který rok 1914 vždy představuje, je totiž vypočítán vždy z hlediska sortimentu a množství toho schématu, s nímž se předválečný stav srovnává, a ne z hlediska spotřeby právě v roce 1914. Všechny řady indexů jsou tím do jisté míry zkresleny a nezachycují skutečný poměr vydání.

Přes všechny uvedené výhrady přinášejí zjištěná čísla řadu cenných poznatků. Skýtají obraz skutečné výše týdenního vydání dělnické rodiny v korunách, který se tak či onak blíží skutečnosti a je zvlášť významný zejména pro spolehlivé zachycení celkového směru vývoje těchto vydání. Vzájemná srovnání dokazují, že ceny v Moravské Ostravě jako jádru (a representantu) celé průmyslové aglomerace byly nad celostátním průměrem, kdežto „venkovské" části ostravské průmyslové oblasti byly pod celostátním průměrem (a tím více pod úrovní v Moravské Ostravě) a že se v nich žilo — aspoň co do výdajů za potraviny — levněji. V jádru ostravské průmyslové oblasti s nejvíce koncentrovanými proletářskými masami se žilo naopak poměrně draze. To se muselo svým způsobem odrážet i ve vývoji třídních bojů. Specifický problém nastiňují léta 1921—1924. I když přihlédneme k nepřesnosti a neúplnosti údajů z těchto let, vše nasvědčuje tomu, že prudké poválečné třídní srážky (resp. i jiné okolnosti?) si na počátku dvacátých let vynutily v samotném centru nižší cenovou hladinu než v průměru státu a XIII. cenové oblasti (!). Už rok 1924 však znamenal zvednutí cen v Moravské Ostravě na nevážený index 98 (a dokonce index 101 podle starého schématu).

Pokud pak jde o celkový vývoj cen, potvrzují výpočty základní známou skutečnost: pokles cen v době poválečné hospodářské krize byl vystřídán jejich růstem v období kapitalistické stabilizace (do 1927); od roku 1928 začíná pokles, ovlivněný zpočátku konjunkturou, později světovou hospodářskou krizí. Pozoruhodný je však pohyb indexu v letech 1933—1936. Aniž by bylo správné přeceňovat tuto souvislost nebo vyčleňovat ji ze souvislostí dalších, je faktem, že nejnižší cenová hladina se nekryla s vrcholem hospodářských bojů a vrcholem krize, ale

že „nejlevněji“ se žilo v období největšího dočasného poklesu intenzity třídních bojů v letech končící krize a po ní: nejnižší index v poválečném období vykazuje rok 1934; na druhém místě je rok 1935; až do konce první republiky nedosáhly ceny sledovaných potravin (a tedy výdaje za spotřební koš) stavu z roku 1932. V období let 1933—1934 ceny v samotné Moravské Ostravě klesly opět pod celostátní průměr. Druhou věcí je ovšem pohyb ostatních životních nákladů, nominálních mezd a vůbec celkových příjmů a existenčních možností dělnických rodin, k jejichž průzkumu chtěla tato studie pouze přispět dílčím materiálem. Zjištěné skutečnosti mohou při analýze pohybu reálných mezd dělníků sehrát nemalou úlohu.

JAN STEINER

Die Preise der Nahrungsmittel und der Verbrauchslebensmittelkorb einer Arbeiterfamilie im Ostrauer Land in der Zeitepoche der ersten Republik

Zusammenfassung

Die Studie entstand aus dem Bedürfnis einer eingehenden Analyse der wirtschaftlichen und sozialen Bedingungen des Lebens eines Arbeiters im Industriegebiet von Ostrava in der Zeit zwischen beiden Weltkriegen. Der Mangel an theoretischer und methologischer Ausrüstung der meisten Autoren, welche sich bisher um die Analyse dieser Problematik bemühten, zwingt uns die bisherige Literatur und das benützte statistische Material einer strengen Bewertung zu unterwerfen und das thematische und territoriale Ausmaß der Forschung wohlüberlegt festzusetzen. Die Analyse der Angaben im gesamtstaatlichen Ausmaß, in Mor. Ostrava und dem damaligen XIII. Preisgebiet ermöglichten bis zu einem gewissen Maß die innere Differenzierung des Preisniveaus innerhalb des Ostrauer Industriegebietes festzustellen und sie mit dem gesamtstaatlichen Durchschnitt zu vergleichen.

Trotz einer Reihe teilweiser Unzulänglichkeiten, welche vor allem durch die Beschaffenheit des überlieferten Materials verursacht wurden und des Zeitabstandes von der untersuchten Zeitperiode liefern uns die festgestellten Zahlen ein relativ verläßliches Bild über die Höhe der Wochenauslagen einer fünfköpfigen Arbeiterfamilie für verbrauchte Lebensmittel. Die Preise in Mor. Ostrava, welche hier mehr oder minder als Representant des Preisniveaus der eigentlichen Industrieagglomeration auftriten, lagen größtenteils über dem gesamtstaatlichen Durchschnitt. Ausnahmen waren funktionsbedingt. In den „ländlichen Teilen“ des Ostrauer Industriegebietes lebte man im Gegenteil — sofern es sich um Auslagen für Lebensmittel handelte — billiger, die Preise lagen hier unter dem gesamtstaatlichenDurchschnitt. Sofern es sich um die Entwicklung der Preise in den einzelnen Etappen des kapitalistischen Zyklus handelte, wurde der Preisrückgang in der Zeit der Nachkriegswirtschaftskrise durch eine Preissteigerung in der Periode der kapitalistischen Stabilisation (bis 1927) abgelöst. Erst ab 1928 setzte ihr langandauernder Rückgang ein — verursacht zunächst durch die Konjunktur, später dann durch die Weltwirtschaftskrise. Das tiefste Preisniveau deckte sich jedoch nicht mit dem Scheitelpunkt der wirtschaftlichen Kämpfe und dem Scheitelpunkt der Krise überhaupt, aber charakterisierte erst die Jahre 1934 und 1935, also die Aera des größten zeitweiligen Rückganges der Intensität der Klassenkämpfe. Bis Ende der ersten Republik erreichten die Preise der in Betracht kommenden Lebensmittel und die Ausgaben für den Verbrauchskorb nicht den Stand des Jahres 1932.

Diese und weitere Tatsachen darf man weder absolutisieren, noch überschätzen. Sie signalisieren jedoch eine Reihe von Zusammenhängen (manchmal unmittelbarer, manchmal lockerer, transformierter) zwischen der Entwicklung der Lebenskosten der Arbeiterfamilien, wobei unter den Lebenskosten die Ausgaben für Lebensmittel den Hauptbetrag darstellten und der Entwicklung der Klassenkämpfe im untersuchten Gebiet. Sie ermöglichen einen weiteren Schritt in der Bedeutung des gesellschaftlichen Kampfes im Industriegebiet von Ostrava im weitesten Sinne des Wortes.

ALEXANDER GROSS

MAJETKOVÝ A PRÁVNÍ VÝVOJ SOKOLOVSKÉHO REVÍRU ZA OKUPACE 1938–1945*)

ÚVODEM

Na rozdíl od jiných českých uhelných revírů (zejména Mosteckého), nebyl Sokolovský revír před okupací jednotným celkem. Původně se skládal dokonce z revírů tří, Sokolovského (Falknovského), Loketského a Karlovarského, které volně spojoval společný báňský úřad v Sokolově a později v Karlových Varech. Zdejší podnikatele spojoval Hornický a hutnický spolek (Berg- und Hüttenmännischer Verein) a fakticky i monopolní uhelná prodejna ústeckých Petschků („Montana"). V celém revíru se v roce 1938 vytěžilo jen 2 290 860 tun uhlí. To bylo ještě mnohem méně než uprostřed světové hospodářské krize (1930 — 3,5 miliónů tun). V roce 1937 zde pracovalo celkem 4 273 horníků a 309 briketářů.[1])

Statistika z roku 1938 uvádí 35 více či méně samostatných uhelných podniků. Největší z nich byl koncern Dolových a průmyslových závodů, akciová společnost, dříve Jan David Starck v Dolním Rychnově u Sokolova (Montan- und Industriewerke, Aktiengesellschaft, vormals Johann David Starck, Unter-Reichenau bei Falkenau). Sám ovládal asi 15 % revírní těžby, s dalšími koncernovými podniky skoro její plnou třetinu. Patřila k němu nemalá část největších a nejvýznamnějších hlubinných a povrchových dolů (lomů), velké doly, elektrárny a sklárny

---

*) Tato práce o majetkovém a právním vývoji Sokolovského revíru za okupace je součástí většího díla o celkovém vývoji průmyslové oblasti v oné době („Sokolovský revír za okupace 1938—1945", Sokolov 1963). Zmíněná práce obsahuje i problematiku výrobně technickou, ekonomickou, správní, politickou, pojednává o situaci domácích i cizích (mezi nimi i českých) pracovníků a o jejich vztazích k obyvatelům oblasti, okupantské moci a k jejím představitelům v revíru. Měla vyjít k dvacátému výročí osvobození (1965). Poněvadž se tak nestalo ani tehdy ani později překládám z ní nyní alespoň kapitolu o majetkových a právních poměrech.

[1]) Sdružený podnikový archiv hnědouhelných dolů a briketáren v Sokolově (zkratka: SPA), fond Dolové a průmyslové závody, akc. spol., dř. Jan David Starck v Dolním Rychnově u Sokolova (zkratka: DPZ), inv. č. 364, 543, 545, 550, 560.

ve středu revíru (Dolní Rychnov) a doly ve Svatavě a posléze i doma a ve světě dobře známá Laboratoř a pokusná briketárna v Dolním Rychnově, kde se prováděly rozbory uhlí, briketovací pokusy a vyráběl dehet, dehtové deriváty, umělý benzín a jiné látky z uhlí. Na Plzeňsku patřily k tomuto koncernu některé doly a hlavně velké chemické závody v okolí Kaznějova, Břasů a jiných míst. Na druhém místě v podílu na těžbě (13,45 %) byl Spolek pro chemickou a hutní výrobu v Ústí nad Labem (Verein für chemische und metallurgische Erzeugung) s velkým hlubinným dolem Jiří v Lomnici a Chemickými závody v Sokolově. Skoro stejný podíl (12,61 %) mělo Citicko-habartovské hnědouhelné a lesklouhelné těžařstvo (Zieditz-Haberspirker Braun- und Glanzkohlengewerkschaft) s velkými doly a lomy, elektrárnou a briketárnou (přes 40 % revírní výroby). Duchcovsko-podmokelská dráha, akc. spol. v Karlových Varech (Dux-Bodenbacher Eisenbahn, Aktiengesellschaft, Karlsbad) těžila 11,74 % sokolovského uhlí. Patřily k ní hlavně velké doly v okolí Nového Sedla s malou briketárnou a velkou elektrárnou a doly Adolf-Žofie u Habartova. Uhelné závody „Britannia" akc. spol. v Královském Poříčí u Sokolova (Britannia-Kohlenwerke, Aktiengesellschaft, Königswerth) se podílely na sokolovské těžbě 7,63 % náležely k nim tehdy hlubiny Marie a Vilém v Královském Poříčí a (de facto) lom Bohemia v Sokolově. V jejich čele stáli Seebohmové, kteří řídili i sesterské podniky této firmy na Mostecku a Teplicku. K středním podnikům revíru tehdy patřily Fischerovy lesklouhelné doly v Citicích, Bodenské uhelné doly a Uhelné závody Marie Pomocná a Matyáš ve Svatavě. Sem bychom mohli zařadit i Kynšperské uhelné doly a briketárny, jejichž uhlí bylo surovinou pro dvě největší briketárny v naší zemi vůbec (56,40 % briket výroby v revíru). Fischerovy doly, Kynšperské uhelné doly a briketárny a Bodenské doly náležely od roku 1929 prakticky ke koncernu Dolových a průmyslových závodů, i když se vedly i nadále jako formálně samostatné podniky. Zbylých necelých 18 % revírní těžby připadlo na malé závody, z nichž značná část využívala uhelné bohatství bývalého Karlovarského revíru (karlovarské malodoly). Nejdůležitějším z nich byl závod „Corona" v Pile, patřící ostravské akciové společnosti J. Rütgerse a hr. Thunu-Hohensteinovi. K těmto dolům patřila i malá briketárna a hlavně důležitá továrna na výrobu montánního vosku, důležitého pro chemický průmysl, který se vyvážel do celého světa.[2])

Přesto, že zde bylo formálně několik desítek „samostatných" podniků a závodů, skutečnými pány zdejšího uhelného bohatství byli už před první světovou válkou známí uhlobaroni a pražští bankéři Petschkové a ústečtí Weinmannové, kteří vlastnili skoro všechny akcie (někde až

---

[2]) Tamtéž.

95 %) takřka všech velkých podniků a s jejich majetkem nakládali zpravidla jako se svým vlastním.

V takové situaci zastihly revír osudné události roku 1938, Mnichov a začátek okupace našeho pohraničí a naší vlasti vůbec . . .

I. PRÁVNÍ POMĚRY A ZMĚNY V LETECH 1938—1939, ZAČÁTKY LIKVIDACE PETSCHKOVA MAJETKU, BERLÍNSKÁ SMLOUVA

Již před Mnichovem opustili Petschkové, kteří měli dobré zprávy o pravděpodobném vývoji mezinárodní situace, Československo a usadili se v Londýně. Odtud pověřili své zástupce, především ředitele Bankovního domu Petschek & Co. v Praze (patřil pouze členům jejich rodiny) Jiřího Poppera, pracovníka berlínské kanceláře jejich podniků dr. Waltera Bauera a advokáta dr. Fritze Ludwiga z Berlína, postupnou likvidací svého majetku v Československu, Německu i jiných zemích pod německým vlivem. Později byl touto funkcí pověřen i český advokát dr. Josef Růžička z Prahy. V létě 1938 prodali Živnobance své doly na Mostecku a v září zahájili likvidaci svého majetku na Plzeňsku, Sokolovsku a jinde. Dolovým a průmyslovým závodům v Dolním Rychnově prodali 19 121 akcií Falknovsko-chebské báňské akc. společnosti (Falkenau-Egerer Bergbau A. G.), k níž patřila řada menších dolů na Sokolovsku (v okolí Dolního Rychnova, Vítkova, Chodova, Lipnice a jiných míst), část karlovarských malodolů a hlavně do nedávna výhradní zprostředkování odbytu sokolovského uhlí, za nadměrně vysokou cenu (1 000 Kč za 1 kus), která však byla později (tzv. Berlínskou smlouvou) snížena na pouhou pětinu. Prostřednictvím své Pražské komerční společnosti jim také prodali 52 % akcií Kynšperských a Bodenských dolů a akc. spol. Sylvestr v Tisové rovněž většinou za silně nadsazené ceny, které byly později také podstatně sníženy. Naproti tomu prodali Dolové a průmyslové závody firmě Petschek & Co. svá účastenství na sklárnách v Maďarsku (Zagyvapálfalva) a Jugoslávii (Pančevo) asi za 1 250 000 Kč. Dne 10. (24.) září byla uzavřena smlouva o prodeji podniků Dolových a průmyslových závodů na Plzeňsku v souvislosti s nadcházejícím odtržením Sudet od Československa. Dolové a průmyslové závody dostaly za všechny doly (arci už většinou zastavené) a závody v této oblasti 38 800 000 Kč, což byla prý jenom asi polovina jejich skutečné ceny, a na Pražskou komerční společnost přešlo zároveň i právo pokračovat v provozu poboček podniku v Praze a Kaznějově pod starou firmou. Brzy potom se z těchto závodů vytvořil nový samostatný podnik Průmyslová akc. spol. Kaznějov—Břasy. Někdejší spojení sokolovských a plzeňských podniků pak už nebylo nikdy plně obnoveno,

i když Dolové a průmyslové závody v Dolním Rychnově za války plzeňskou firmu koupily a Sudety se po osvobození k naší vlasti zase vrátily. Posléze koupila Pražská komerční společnost od Dolových a průmyslových závodů za 1 000 000 Kč (cena byla Berlínskou smlouvou o 624 000 Kč zvýšena) všechny patenty Laboratoře a pokusné briketárny (Laboratorium und Versuchsbriketierungsanstalt) v Dolním Rychnově a patenty jejího vedoucího, ing. Františka Herglotze. V této souvislosti, v důsledku dlouholeté spolupráce a vlastnictví briketovacích lisů a koksovací baterie a zájmu na briketovacích pokusech, byla Laboratoř v letech 1938—1939 (a částečně i později) fakticky značně závislá na firmě Lurgi ve Frankfurtě n./M., patřící ke Kruppovu koncernu.[3])

Asi v téže době (nebo snad o něco později) se Petschkové pokusili převést akcie Dolových a průmyslových závodů a Fischerových dolů do Anglie. Se svolením pražské Národní banky, jehož dosažení nebylo těžké vzhledem k situaci a k jejich stále ještě velkému vlivu v našem tehdejším státě, je dali v knihách přepsat na firmu Baring Brothers v Londýně, která je později postoupila London Merchant Sekurities Ltd. (Přepis měl datum 23. září 1938). Z anglické strany zprostředkoval tuto transakci londýnský finančník Leonhard St. Clair Ingrams, který později vystupoval jako důvěrník nových anglických majitelů sokolovských dolů. Protože k tomuto převodu došlo už před 1. říjnem 1938, nemohli jej nacisté stornovat a prohlásit doly již nyní za „židovský majetek". Do čela nového vedení sokolovských dolů se dostali ti, které Petschkové pověřili likvidací svého majetku (mimo dr. Růžičky). Později tam byli kooptováni i generální ředitel dipl. ing. Max Wähner, ředitel Mosch, přijatý v říjnu 1938, prof. Jan Rotky z Liberce, ing. Karel Musil z Prahy a berlínský advokát Roland Risse.[4]) Už v červenci 1938 byla zrušena odbytová smlouva s Petschkovou Ústeckou montánní spol. s r. o. (Montana) a prodej uhlí od 1. srpna 1938 přenesen na Falknovsko-chebskou báňskou akc. společnost, která se tak stala prodejnou koncernu. Od 1. ledna 1939 byl touto funkcí pro celé Sudety pověřen nově utvořený Sudetoněmecký uhelný syndikát (Sudetendeutscher Kohlensyndikat) v Ústí n/L., v jehož vedení dostal jednu z hlavních funkcí ředitel Falknovsko-chebské (a později i Dolových a průmyslových závodů) Gregor. Stalo se tak přes námitky proti srůstání průmyslového,

---

[3]) SPA — DPZ, 25, 17, 254, 263.
SPA — autorova úvodní historická stať k inventáři fondu Herglotz & Co., laboratoř a pokusná briketárna v Dolním Rychnově.

[4]) SPA — DPZ, 17, 25, 37, 60.
SPA — DPZ, 45: K návštěvě anglických finančníků a průmyslníků, zástupců londýnské firmy H. Brassert & Co., došlo o něco později. Měli provést se svolením a doporučením říšského ministerstva hospodářství kontrolu a ocenění Kynšperských, Bodenských a Fischerových dolů, dolnorychnovské elektrárny a kynšperských briketáren.

obchodního a finančního kapitálu, které se ještě ozvaly v Liberci i v Berlíně. Podobným cílům sloužilo i účastenství na Svazu německých tabuláren (Verein der deutschen Tafelglashütten G. m. b. H.) a Německé společnosti pro vývoz okenního skla (Deutsche Fensterglas-Ausfuhr G. m. b. H.).[5])

Poněvadž však zůstávalo i po všech těchto transakcích stále ještě mnoho nevyjasněného a Petschkové měli pochybnosti o účinnosti onoho převodu akcií do Anglie, zejména když za ně vlastně nic nedostali, přistoupili konečně k jednání s nacisty tak říkajíc „na nejvyšší úrovni", známém pod názvem Berlínská smlouva. Dne 11. března 1939 (věděli už o tom, co se s Československem stane 14. a 15. března?) se sešli v Berlíně zástupci obou stran. Podniky koncernu Dolových a průmyslových závodů (tj. tyto závody samy, Kynšperské a Bodenské doly, Sylvestr akc. spol. v Tisové, Fischerovy doly a Falknovsko-chebskou) zastupovali generální ředitel ing. Wähner, advokáti Ludwig a Risse a ředitel Gregor, zatím co Petschkovy podniky (Bankovní dům Petschek & Co., Pražskou komerční společnost, Těžařstvo Antonín v Rudolci u Kostelní Břízy na Sokolovsku a Horní společnost v Praze) ředitel Petschkovy banky Jiří Popper z Prahy.[6])

Po vyrovnání všech vzájemných dlužných pohledávek, nároků a platebních povinností (hlavně za akcie Kynšperských, Bodenských a Fischerových dolů, Sylvestra v Tisové, Falknovsko-chebské, Dolových a průmyslových závodů, Herglotzovy patenty, kuxy Těžařstva Antonín v Rudolci a Horní společnosti a nároky dolnorychnovských skláren proti firmě Vitrea, související s jejich vztahy k sklárnám v Oloví, se Dolové a průmyslové závody zavázaly zaplatit Petschkovým podnikům celkem 21 275 000 K, splatných do 15. dubna 1939 prostřednictvím pražské Národní banky a Říšské banky v Berlíně. Po zaplacení této částky měly dostat Dolové a průmyslové závody všechny akcie a cenné papíry zmíněných podniků a závodů (ovšem mimo ony londýnské). Dále se uznala úmluva mezi Dolovými a průmyslovými závody, Petschkovými podniky a firmou Lurgi ve věci dolnorychnovské laboratoře a briketárny ze dne 17. února 1939, která předpokládala uzavření definitivní smlouvy o zájmu onoho provozu, dodávkách uhlí, plynu, vody, páry aj. potřeb pro něj, o licencích, patentech a jiných záležitostech tohoto závodu. Taková smlouva však nebyla uzavřena s firmou Lurgi, nýbrž s vedoucím tohoto závodu ing. Herglotzem samým. Herglotz pak založil vlastním vkladem ve výši 60 000 RM a vkladem dr. Baslera z Berlína

---

[5]) SPA — DPZ, 37, 42.

[6]) SPA — DPZ, 254: K Těžařstvu Antonín v Rudolci patřily některé důlní míry v okolí Tisové a k Horní společnosti některé menší doly na Sokolovsku, Karlovarsku a Kadaňsku a mnoho významných rudných kutisek ve Slavkovském a Českém lese a v Krušnohoří.

ve výši 40 000 RM v roce 1939 vlastní firmu Herglotz & Co., laboratoř a briketárna v Dolním Rychnově se sídlem v Berlíně. Následovala dohoda o rozdělení majetku Přídavkového penzijního ústavu průmyslových zaměstnanců v Praze mezi Sokolov a Plzeň, a to tak, že 1 500 000 K připadlo Dolovým a průmyslovým závodům v Dolním Rychnově (resp. jako nárok jejich úředníků) a 3 300 000 K Průmyslové akc. společnosti Kaznějov—Břasy (zde se to týkalo hlavně skláren). Potvrdila se práva této nové společnosti, vyplývající z dřívějších smluv o prodeji plzeňských závodů v září 1938 a vyloučila se z právního nástupnictví Pražská komerční společnost vzhledem ke vzniku nového samostatného podniku. Posléze se obě strany vzdaly všech daňových nároků z doby před 24. zářím 1938 a za rozhodčího ve sporech se s výhradou soudní cesty ustanovil dr. Walter Bauer z Berlína.[7])

Těsně po Berlínské smlouvě (kolem 15. března 1939) odjel ilegálně ředitel Popper za hranice a hlavním likvidátorem Petschkových podniků v tzv. Protektorátě i Sudetech se stal dr. Růžička. Růžička nabídl spolupráci „německému kolegovi", bývalému henleinovskému poslanci a a členu vedení této strany, dr. Hansu **Neuwirthovi.** Neuwirth však zneužil jeho důvěry a udal věc K. H. Frankovi a novému nacistickému vedoucímu České banky Union Pohlemu. Ti mu poradili, aby tuto funkci naoko přijal a informoval za zády dr. Růžičky a svých ostatních spolupracovníků o všem, co se zde doví, gestapo a nejvyšší nacistická místa. Zejména šlo o vyšetření důležité okolnosti, zda k převodu oněch akcií do Anglie došlo opravdu před 1. říjnem 1938 nebo až po něm. Kdyby se totiž dokázalo, že ony akcie byly ještě onoho dne v rukou Petschků a ne Angličanů, mohlo by se celé jednání prohlásit za neplatné a zkonfiskovat sokolovské doly ve prospěch říše a nacistických monopolů. Hned po Neuwirthově souhlasu si opatřil Růžička v Londýně u Petschků legálně souhlas s Neuwirthovou spoluprací. Přesto však likvidace pokračovala pomalu, poněvadž potřebnou iniciativu neprojevoval ani Růžička jako hlavní likvidátor, ani Čech Bubela a Němec Höhne, dosazení sem 16. března 1939 jako pověřenci státních devizových orgánů (Devisenschutzkommando) z obav před devizovými přesuny Petschkova majetku za hranice, po zkušenostech s převodem oněch akcií do Anglie. Tím méně se pak dala očekávat nějaká horlivost pro zájmy nacistických monopolů od ostatních zaměstnanců Petschkovy banky, kteří byli většinou židovského původu. Rozhodující úlohu zde mohl sehrát jenom Neuwirth. Proto se pražské gestapo a „arizační oddělení" (Entjudungsstelle) úřadu říšského protektora postaralo z iniciativy Pohleho o zapsání obou likvidátorů (tedy i Neuwirtha) do obchodního rejstříku, což jim umožnilo zahájit činnost ve spolupráci

---

[7]) SPA — DPZ, 242, 254.

s gestapem, které dozíralo na likvidaci židovského, českého a zahraničního majetku.[8])

Vývoj u ostatních podniků Sokolovského revíru po příchodu okupantů byl mnohem jednodušší. U většiny z těchto podniků, které bylo možno charakterizovat jako „židovské“ nebo „české“, byli prostě jejich ředitelé nebo jiní, z hlediska okupantů spolehliví členové vedení, jmenováni komisařskými vedoucími s úkolem očistit své podniky postupně od „nežádoucích živlů“, přičemž se nemuseli vůbec ohlížet na mínění akcionářů, které většinou vůbec nesvolávali, ani správní nebo dozorčí rady, kam jim ochotné nacistické orgány administrativní cestou najmenovaly nebo zase odvolaly, koho chtěli nebo přímo zástupce berlínských monopolů, kteří na tom měli pochopitelně největší zájem, neboť šlo o znamenité rozmnožení jejich zisků. Tak tomu bylo u Duchcovsko-podmokelské dráhy, kde se stal komisařem ředitel Schauberger, u Britannie, kde tuto funkci dostal ředitel Kurt Seebohm, později dokonce ve spolupráci se synovcem Hansem Christophem, pozdějším západoněmeckým ministrem dopravy, u Citicko-habartovské zase vedoucí ing. Karl Gold apod.[9])

II. NEJDŮLEŽITĚJŠÍ PRÁVNÍ ZMĚNY NA SOKOLOVSKÝCH DOLECH V PRVNÍM OBDOBÍ VÁLKY (1939—1941), OTÁZKA NEPŘÁTELSKÉHO MAJETKU A „ARIZACE“ SOKOLOVSKÝCH UHELNÝCH ZÁVODŮ, „PODIVNÁ VÁLKA“ V HOSPODÁŘSTVÍ

Po vypuknutí války se západními zeměmi se staly některé podniky (zejména Dolové a průmyslové závody, Fischerovy doly, Falknovsko-chebská aj.) de facto nepřátelským majetkem v důsledku významné účasti anglického kapitálu na jejich majetku po prodeji Petschkových akcií do Londýna. Komisařská správa nepřátelského majetku však neznamenala v žádném ohledu jeho konfiskaci, alespoň ne ještě v této době před vstupem SSSR do války. Byla to opravdu „podivná válka“, v níž o nějakých bezohledných válečných opatřeních vůči majetku „nepřátelského“ anglického kapitálu nemohlo vůbec být řeči. Tak se třeba v jednom dopise dolnorychnovského ředitelství dr. Bauerovi do Berlína z konce října 1939 zcela klidně mluví o více než dvouměsíční návštěvě účetních revizorů anglické firmy Price, Waterhouse & Co. s třemi dalšími asistenty v Dolním Rychnově, kde měli zřejmě

---

[8]) SPA — DPZ, 260.

[9]) Autorova úvodní historická stať k inventáři fondu Uhelné závody Britannia, akc. spol. v Královském Poříčí u Sokolova SPA).

nikým nerušený a nekontrolovaný přístup k nejdůležitějším podnikovým písemnostem a dokumentům. Za svou práci pak požadovali deset tisíc marek![10]) Tato politika, jejímž hlavním představitelem byl zřejmě právě onen dr. Walter Bauer z Berlína, narážela na určitý odpor některých vedoucích osobností koncernu, především jeho ředitele Wähnera, který prý hlavně proto odešel na jaře 1941 ze služeb koncernu. V dopise z prosince 1941 o tom mluví jeho syn, dr. Max Wähner, a stěžuje si dr. Neuwirthovi který se dostal v listopadu do čela koncernu, na dr. Bauera. Označuje ho jako člověka řídícího se hlavně jen sobeckými osobními zájmy, pro něž je ochoten kdykoliv zradit své dřívější zásady a způsob jednání. Dále vytýkal dr. Bauerovi, že je „přítelem Angličanů a židů". V těchto souvislostech dokonce dochází k podezření, že „snad jsou vůči Angličanům ještě nějaké ohledy" a mrzí ho přitom, že o tom nebyl informován. Pro jistotu, aby snad nemohl být obviněn z pomlouvání nejvyšších nacistických míst, ovšem dále prohlašuje, že tomu nevěří a že jde spíše o zneužití důvěry ze strany anglofila a židomila dr. Bauera, který dobře věděl o zašantročení akcií sokolovských dolů do Anglie v roce 1938, o němž se Wähner prý dověděl až dodatečně. Nelze pochybovat, že říšské ministerstvo hospodářství bylo o všech těchto „operacích" dobře informováno a nic proti tomu nemělo; svědčí o tom nejlépe skutečnost, že Wähnerovy stížnosti na ně v dopise Sebekowskému ze dne 14. listopadu 1940 neměly úspěch.[11]) Úspěch tehdy ještě neměl ani Neuwirthův „objev", že s přepisem Petschkových akcií sokolovských dolů v září 1938 na londýnské Bahring Brothers to opravdu není v pořádku, neboť našel důkazy, že šlo o antidatování z doby po 1. říjnu 1938 učiněné možná jen nedlouho před Popperovým útěkem za hranice, tedy někdy na začátku roku 1939. Neuwirth sdělil tyto výsledky svých „výzkumů" při likvidaci Petschkova majetku šéfu pražského gestapa Kolitzovi a župnímu hospodářskému poradci pro Sudety Wolfgangu Richterovi, který o tom poslal hlášení šéfovi německé policie Reinhardu Heydrichovi. Přesto se ještě dlouho nic nedělo a nedošlo prozatím ještě k tzv. „arizaci" sokolovských dolů).[12]) Naopak dne 8. srpna 1940, když Anglie odmítla Hitlerovu nabídku na separátní mír po kapitulaci Francie, byl jmenován do funkce správce nepřátelského majetku Dolových a průmyslových závodů a Fischerových dolů ústecký advokát dr. Hans Priebsch. Tím byla dočasně

---

[10]) SPA — DPZ, 45.

[11]) SPA — DPZ, 263.

[12]) SPA — DPZ, 260: Věc souvisí zčásti i s malou oblibou Neuwirthovou na vyšších nacistických místech a s tím, že měl i mezi svými bývalými kolegy z vedení SDP řadu osobních nepřátel, kteří mu snad nepřáli kariéru, o niž usiloval. Hlavní důvody však nutno hledat v celkové nacistické taktice vůči Anglii, počítající s eventuelním společným tažením proti SSSR.

zrušena i pravomoc dozorčí rady a valné hromady podniku — jež se na konci roku 1940 už zase konala. Vedení podniku však bylo ponecháno v dosavadním složení, dr. Bauer, ředitelé dr. ing. Ernst Mosch a dipl. ing. Josef Lehner a Wähner, opustili je však ředitelé Ansmann a Bosse, kteří na počátku roku 1940 zemřeli.[13])

Další důležitou událostí, která souvisela se vznikem války a Berlínskou smlouvou z roku 1939, byly fúze polosamostatných přidružených koncernových podniků s Dolovými a průmyslovými závody. Byly to Kynšperské uhelné doly a briketárny, Bodenské uhelné doly, společnost Sylvestr v Tisové a těžařstva Antonín v Rudolci, Dasnicko-hlavenské, Kateřina v Jenišově, Kateřina v Chranišově a Britannia ve Svatavě-Lískové. Všechny tyto společnosti bývaly zcela samostatnými podniky, ale později se dostaly jejich akcie a kuxy do rukou Petschků, kteří je pak postupně odprodali Dolovým a průmyslovým závodům, takže se už v letech 1928—1929 (nebo ještě dříve) staly součástí koncernu a někteří vedoucí pracovníci koncernu se dostali i do jejich vedení. Formálně však zůstávaly i nadále samostatnými, měly své vlastní orgány, svolávaly vlastní valné hromady, vyplácely vlastní dividendy a tantiémy, byly samostatně vedeny v obchodním rejstříku atd. To mělo nyní podle nového říšského akciového práva a Belínské smlouvy přestat a majetek všech těchto podniků včetně všech dluhů a s výhradou likvidace, byl převeden na Dolové a průmyslové závody jako výlučného akcionáře. Je typické pro nacistickou byrokratickou „důkladnost", že likvidaci přesto předcházely formální valné hromady, kde byla likvidace odhlasována. U velkých společností jim předcházely tzv. „orgánové dohody" (Organverträge) s platností od 1. ledna 1939, které znamenaly předběžnou fúzi. Od tohoto data byly převzaty jejich provozní výsledky do statistiky Dolových a průmyslových závodů a bylo s nimi spojeno i veškeré jejich provozní zařízení. Od počátku roku 1941 se pak i formálně staly jejich nedílnou součástí jako závody, oddělení apod., pokud nezanikly docela.[14])

Vedle těchto koncernových podniků došlo v této době i k fúzím a likvidaci ve prospěch Dolových a průmyslových závodů i u několika jiných do té doby daleko samostatnějších podniků. Byla to především Horní společnost s ruč. omez. (Bergbau G. m. b. H.) v Dolním Rychnově. Také její likvidace však souvisela s Berlínskou smlouvou. Bez souvislostí s ní však převzal koncern na začátku roku 1941 kapitál Uhelných závodů Marie Pomocné a Matyáše (Mariahilf- und Mathias — Kohlenwerke) ve Svatavě, jež se často označují pů-

---

[13]) SPA — DPZ, 17, 37.

[14]) SPA — DPZ 17, 37, 45: Jako konečný termín úplného zániku oněch přidružených (koncernových) podniků se uvádí datum 31. 12. 1940.

vodním názvem Peterwerk. Vzhledem k svému malému výnosu však byly brzo nato zastaveny a jejich osazenstvo převzato koncernem. V roce 1940 vykoupil i všechny akcie Průmyslové akciové společnosti, dříve Jan David Starck (dř. Kaznějov — Břasy) v Praze. Tím se tedy stal znovu majitelem plzeňských koncernových závodů, které Petschkové v roce 1938 prodali. Někdejší těsné spojení plzeňských závodů se Sokolovskem však už obnoveno nebylo. Zajímavé je, že nedošlo ani nyní k formálnímu zrušení podniků s koncernem tak těsně spojených jako byly Fischerovy hnědouhelné a lesklouhelné doly v Citicích, Falknovsko-chebská báňská akc. spol. a Falknovské družstvo pro regulaci Ohře (Falkenauer Eger-Regulierungs-Genossenschaft), přestože všechny jejich akcie byly už dávno majetkem Dolových a průmyslových závodů. U Falknovsko-chebské to souviselo hlavně s tím, že jejím prostřednictvím koncern ovládl ústecký Sudetoněmecký uhelný syndikát, jehož členy byly i všechny ostatní sokolovské i mostecké uhelné společnosti a podniky, jinak na něm nezávislé. Základní kapitál Dolových a průmyslových závodů se zmíněnými fúzemi zvýšil dohromady o 4,879.510,74 RM.[15]) Dolové a průmyslové závody se těmito fúzemi staly velkým monopolistickým koncernem, který přímo i nepřímo ovládal plnou polovinu uhelného bohatství Sokolovského revíru a v dalších letech ještě více. Prostřednictvím svého silného postavení v Sudetoněmeckém syndikátu měl koncern velký vliv i na celý ostatní sokolovský i mostecký uhelný průmysl, tedy vlastně na celou produkci českého hnědého uhlí, jež se tak dostávaly, postupně do závislosti na mocných skupinách berlínského kapitálu.

V prosinci 1939 uzavřel ing. Herglotz s Dolovými a průmyslovými závody smlouvu o prodeji budov a zařízení svého závodu za 258 000 RM a o nájmu pozemků, na nichž ležela jeho dolnorychnovská pokusná briketárna a chemická laboratoř. Smlouva byla uzavřena na deset let: nájemné se hradilo hlavně z licencí na Herglotzovy patenty a z prodeje briket v Dolním Rychnově vyrobených. Hlavní podmínkou však bylo, že Herglotz nesmí nic z takto získaného majetku bez svolení Dolových a průmyslových závodů prodat, zastavit nebo jinak zcizit a že si koncern vyhražuje na vše předkupní právo.[16])

V letech 1940—1941 dochází k řadě tzv. „arizací“, tj. k nuceným prodejům a fúzím ve prospěch arijských a německých nacistických monopolů pod záminkou účasti kapitálu. V naší oblasti šlo především o majetek Petschků a Weinmannů.

Dne 27. června 1940 prodala Duchcovská uhelná společnost, ovládaná dříve Petschky, všechen svůj majetek nově založené Sudetoněmecké

---

[15]) Tamtéž.

[16]) SPA — autorova úvodní historická stať k inventáři fondu Herglotz & Co.

báňské akciové společnosti (Sudetendeutsche Bergbau — Aktiengesellschaft, dále jen SUBAG) v Mostě. Součástí těchto prodaných podniků v revíru byl důl Antonín-Eleonora v Sedlci na Karlovarsku. S ním zase souvisel majetek Citicko-habartovského těžařstva na Sokolovsku, který SUBAG koupil zároveň s ním za 2,700.000 RM i s příslušnými účastenskými právy těchto podniků na Sudetoněmeckém uhelném syndikátu. V roce 1941 pak byli Seebohmové přinuceni prodat SUBAG(u) všechen majetek tzv. Spojených závodů Britannia na Mostecku a Teplicku (hlavně doly Robert, dnes Jan Šverma v Ervěnicích, a Richard, tj. Britannia a Viktoria u Bohosudova). Koncern SUBAG vznikl na Mostecku na začátku okupace (1938—1940) po arizaci Petschkova Mosteckého uhelného těžařstva (Brüxer Kohlengewerkschaft) i jiných Petschky ovládaných společností, které znamenaly dohromady prakticky celý Mostecký revír. Touto formou jej ovládly nyní místo Petschků nacistické monopoly, reprezentované Závody Hermanna Goeringa. Důležitou funkci ve vedení SUBAG měl ústecký advokát dr. Hans Priebsch, který byl už v roce 1940 jmenován správcem nepřátelského majetku Dolových a průmyslových závodů a Fischerových dolů na Sokolovsku. Po poměrně snadném a rychlém ovládnutí Mosteckého revíru se monopoly Goeringova koncernu (SUBAG) pokusily ovládnout i revír Sokolovský a tím se zmocnit prakticky celé těžby českého hnědého uhlí, k čemuž jim mělo pomoci i silné postavení, které měl dr. Priebsch. Zde však narazily na odpor jiných mocných kapitálových skupin představovaných dr. Neuwirthem, který měl spojení s Drážďanskou bankou, berlínskými finančními skupinami a některými bankami v Sudetech, a oběma Seebohmy, za nimiž zase patrně stály I. G. Farben.[17])

Na jaře 1941 došlo k dlouho připravované arizaci Britannie v Královském Poříčí. Vedle obou Seebohmů prováděli její likvidaci a prodej prof. Franz Haas z Ústí n. L. a Franz Laubmann z Prahy spolu s „arizací“ majetku ústeckých Petschků, kteří byli i částečnými majiteli Britannie. Likvidace byla ukončena k 31. květnu 1941 a následujícím dnem byl všechen majetek Britannie prodán Chebské báňské akciové společnosti (Egerländer Bergbau Aktiengesellschaft) v Královském Poříčí, která se k tomu účelu právě ustavila. Chebská báňská převzala všechen majetek likvidované Britannie na Sokolovsku v ceně dohromady 2,079.000 RM a z majetku ervěnických Spojených závodů Britannia lom Bohemia v Sokolově v ceně 417.000 RM, který se k nim někdy

---

[17]) SPA — fond Citicko-habartovské hnědouhelné a lesklouhelné těžařstvo (zkratka: C/H/-I/16.

SPA — Sudetoněmecká báňská akc. spol. Most (zkratka: SUBAG/-I)1.

SPA — Uhelné závody Britannia, akc. spol., Královské Poříčí u Sokolova) zkratka: Brt./-I/1—9.

počítal. Na základní kapitál nové společnosti přispěla malou částkou 1.000 RM i rodina Seebohmova a ostatní budoucí členové její dozorčí rady (dohromady 4.000 RM).[18])

O něco později dokončil ředitel Schauberger i arizaci Duchcovsko-podmokelské dráhy. Do čela nové správní rady se dostal významný představitel berlínských monopolů Heinz Ansmann, který řídil nebo zprostředkoval všechny „arizace" v uhelném průmyslu Mosteckého revíru. Také Duchcovsko-podmokelská dráha musela pod záminkou někdejší rozhodující účasti „židovského" Weinmannova kapitálu prodat SUBAG(u) všechny své doly na Mostecku a Chomutovsku (Třebušice a Okořín) a akcie Západočeského báňského akciového sdružení (Westböhmischer Bergbau — Aktienverein), které však později odkoupila od SUBAG(u) zase zpět. Tím se i Duchcovsko-podmokelská dráha omezila pouze na Sokolovský revír.[19])

Důl Jiří v Lomnici, patřící chemickým závodům v Ústí n. L. a Sokolově, se dostal přes Ústecké chemické závody (dříve Jiří Schicht & Co.) pod přímý vliv největšího nacistického monopolu, koncernu I. G. Farben. Nástupcem arizované monopolní uhelné prodejny ústeckých Petschků se stal už na začátku roku 1939 Sudetoněmecký uhelný syndikát (Sudetendeutscher Kohlensyndikat) se sídlem v Ústí n. L. Původně se uvažovalo o zrušení této prodejny, v níž měla od léta 1938 po vypovědění smlouvy mezi sokolovskými doly a ústeckými Petschky velký vliv Falknovsko - chebská báňská akciová společnost. V říši se sice vyskytovaly hlasy proti podobným syndikátům a průmyslovým obchodním společnostem jako zbytečnému mezičlánku, ale brzy se od těchto názorů upustilo, též díky podpoře, které se Syndikátu dostalo od dr. W. Bauera, a naopak mu bylo dáno k dispozici i uhlí, jež si do té doby prodávaly jednotlivé podniky samy. Hlavním argumentem pro to byla skutečnost, že i v Německu takové syndikáty existovaly, a podobné společnosti patřily k uhelným koncernům. Byly tu i obavy, že by v případě zrušení Falknovsko-chebské společnosti byly Sudety zcela závislé na říšskoněmeckém podnikání. Proto byla Falknovsko-chebská ponechána a měla se naopak stát mocnou oporou Syndikátu, což bylo pro koncern Dolových a průmyslových závodů, k němuž Falknovsko-chebská patřila, i nadále výhodné, dokonce výhodnější než jmenovat jejího ředitele Gregora do Syndikátu přímo.[20])

---

[18]) SPA Brt. — I/1 — 9.

[19]) SPA — fond Duchcovsko-podmokelská dráha akc. spol., Karlovy Vary (zkratka: DPD) -I/1, 2, 14, 15 a autorův historický úvod k inventáři tohoto fondu.

[20]) SPA — DPZ, 42: Na začátku roku 1942 bylo rozhodnuto, že Sudetoněmecký uhelný syndikát dostane 30% podíl na Falknovsko-chebské, jejíž akcie byly do té doby z 60% v rukou Dolových a průmyslových závodů.

Od konce roku 1939 zde probíhaly první přípravné práce výstavby velké chemické továrny (kombinátu — Synthese Hydrierwerk), která měla být vybudována v prostoru mezi Citicemi a Tisovou s podobným výrobním programem jako dnešní Chemické závody v Záluží u Mostu, postavené pak místo kombinátu sokolovského. Hlavně se zde měl vyrábět za války tak důležitý umělý benzin z uhlí a provádět úprava uhlí, jeho briketování, výroba různých chemických látek atd. Na velkou dálkovou plynárnu, s tímto kombinátem spojenou, se měl napojovat plynovod, protažený odtud až do Děčína na východě a Bayereuthu na západě. Stavbu projektovaly a prováděly zástupci firmy Lurgi ve Frankfurtu n. M. ve spolupráci s ing. Herglotzem. Kombinát měl být vybudován na bezslojném prostoru v místech dnešního kombinátu Tisová, který uskutečňuje podobně jako kombinát Vřesová některé myšlenky původního projektu. Kombinát měl zpracovat ročně asi 1,300.000 tun sokolovského uhlí dodaného firmami Citicko-habartovskou, Britannií, Duchcovsko-podmokelskou drahou a doly Marie Pomocná a Matyáš ve Svatavě, které se měly k tomuto účelu spojit se SUBAG. Z těchto skutečností a dále i z toho, že z tohoto velkého podniku měly být vyloučeny Dolové a průmyslové závody pod záminkou, že patří anglickému kapitálu, je vidět, že jeho cílem byla vedle opatření nedostatkových surovin pro válčící Německo i izolace Dolových a průmyslových závodů, její finanční poškození a ovládnutí Sokolovského revíru koncernem Hermanna Goeringa a Kruppa.[21]) Plán se však neuskutečnil, v roce 1942 byla stavba zastavena a kombinát tohoto druhu byl uskutečněn na Mostecku. Snad o tom rozhodla vedle válečných poměrů a lepší surovinové základny i rivalita monopolů a odpor finančních kruhů, které stály za Dolovými a průmyslovými závody, a změna orientace Chebské báňské a určité sblížení Seebohmů a dr. Neuwirtha. Chebskou báňskou zde zastupovali Seebohmové a dr. Neuwirth.

III. ARIZACE DOLOVÝCH A PRŮMYSLOVÝCH ZÁVODŮ, KARIÉRA DR. NEUWIRTHA A SEEBOHMŮ, SOUSTŘEDĚNÍ DŮLNÍHO MAJETKU NA SOKOLOVSKU V RUKOU NĚMECKÝCH MONOPOLŮ A VYVRCHOLENÍ KONKURENČNÍHO BOJE MEZI KONCERNEM SUBAG A JEHO ODPŮRCI

Podzim roku 1941 znamenal dovršení loupení sokolovských dolů nacistickými monopoly formou tzv. arizací. Skončila „podivná válka“ na hospodářském poli, pravděpodobnost uzavření separátního míru

[21]) SPA - autorova úvodní stať k inventáři fondu Herglotz & Co. a jiné dokumenty z tohoto fondu o Hydrierwerku, autorova úvodní stať k inventáři DPZ.

s Anglií se zmenšila na minimum, když se tato země stala opravdovým spojencem socialistického Sovětského svazu. Padly všechny ohledy na majetek anglických monopolů a německý kapitál po něm lačně sáhl. Nyní se ovšem nacistickým monopolům znamenitě hodily výsledky Neuwirthova „výzkumu“ o právních závadách transakcí, kterými Petschkové převedli své akcie sokolovských dolů do Anglie. Nové intervence dr. Neuwirtha a hospodářského poradce pro Sudety Richtera v Berlíně měly najednou překvapující úspěch. Nařízením říšskéhol ministra hospodářství z 11. listopadu 1941 — GZ. III WOS 8/21758/41 byly Dolové a průmyslové závody a Fischerovy doly v Citicích prohlášeny za židovský majetek. Zároveň byla zrušena správa nepřátelského majetku a odvolán dosavadní správce dr. Priebsch. Novým „treuhändrem“ byl v odměnu za své zásluhy na tomto „odhalení“ jmenován dr. Hans Neuwirth. Neuwirth také nastoupil na místo dr. Waltra Bauera z Berlína, který byl odvolán pro svou někdejší „židomilskou a anglofilskou činnost“, na níž si nyní konečně i v Berlíně „vzpomněli“, ačkoli o ní věděli už od roku 1938 a nic proti ní nenamítali. Z dřívějšího vedení zůstali ve svých funkcích ředitelé Mosch a Lehner, leč skutečnou hlavou koncernu se stal Neuwirth. Byl jmenován vnuceným správcem (Verwaltungstreuhänder) Dolových a průmyslových závodů v Dolním Rychnově na Sokolovsku a Průmyslové akc. společnosti v Praze (plzeňské doly a závody koncernu) a Fischerových dolů v Citicích. Zároveň však bylo sděleno, že by tíživá vnucená správa odpadla, kdyby byl dr. Neuwirth zvolen za předsedu správní rady a tím za řádného vedoucího koncernu. To se skutečně stalo na schůzi dne 17. listopadu 1941, na níž předsedající ředitel Gregor oznámil resignaci dr. Bauera a Risseho na funkce ve výkonném výboru koncernu (Executivkomité), jež byla ovšem vynucena, a zrušení tohoto orgánu. Už 12. listopadu se objevil Neuwirth v Dolním Rychnově a oznámil, že ministerstvo hospodářství prohlásilo koncern za židovský majetek a nařídilo jej prodat za zprostředkování svého úředníka dr. Rittstiega z Berlína. Za účelem koupě likvidovaných židovských podniků byla 11. listopadu založena nová akc. společnost Falknovské dolové a průmyslové závody (Falkenauer Montan — und Industrialwerke AG.) se sídlem v Dolním Rychnově. Od 15. ledna 1942 byl pro ni opět obnoven původní název Dolové a průmyslové závody a. s., dř. Jan David Starck. Nová společnost začínala s akciovým kapitálem pouze 500 000 RM a jeho hlavním upisovatelem byl Hubert Baumann z Liberce, který dal 496 000 RM. Do dozorčí rady byli jmenováni ředitelé Heinz Warneck, Fritz Gelnhausen a dr. Wilhelm Treude, vesměs z Berlína. Tito však brzo odstoupili a místo nich byli do ní na valné hromadě 26. 11. 1941 zvoleni ředitelé Kiesewetter z Liberce, jmenovaný H. Baumann, Robert Gregor z ústeckého syndikátu a dr. Josef Zartner z Chebu. Hubert

Werner z Berlína, jmenovaný 11. 11. 1941, se už 10. ledna 1942 své funkce také vzdal a do předsednictva podniku byli zvoleni opět dr. Neuwirth, ředitelé ing. Mosch a ing. Lehner. Toto složení mělo před širší veřejností manifestovat „domácí a sudetoněmecký" charakter nové společnosti. Když Neuwirth už 12. listopadu de facto sesadil všechny odpovědné představitele koncernu, stal se jeho neomezeným pánem.[22])

Smlouvou ze dne 13. listopadu 1941 koupily Falknovské dolové a průmyslové závody veškerý majetek arizovaných Dolových a průmyslových závodů a Fischerových dolů v Citicích, které tím přestaly existovat jako samostatný podnik. Poněvadž se strany do určitého termínu nedohodly, zprostředkoval koupi dr. Rittstieg z Berlína, a to tak, že nová společnost zaplatila za Dolové a průmyslové závody 20 780 000 RM a za Fischerovy doly 1 220 000 RM, tedy dohromady 22 000 000 RM. Tyto peníze byly dr. Neuwirthem převedeny do liberecké centrály Kreditanstalt der Deutschen, liberecké pobočky Dresdner Bank a Egerländer Kassa v Chebu. Je zajímavé, že úplná likvidace a konfiskace majetku rodiny Petschků byla šéfem pražského gestapa formálně vyhlášena až dne 9. května 1942, tedy teprve mnoho měsíců po arizaci a prodeji majetku všech zmíněných podniků. Prakticky to mělo ten význam, že tímto dnem zabavila říše a gestapo částky, které byly zaplaceny za prodané podniky na konto firmy Petschek & Co. v likvidaci (např. podle Berlínské smlouvy). Tím byla likvidace Petschkova majetku v hrubých rysech provedena a Neuwirth na ní ztratil zájem. Měl také daleko lepší postavení a příjmy jako hlava sokolovského koncernu a proto se dne 10. ledna 1943 vzdal funkce likvidátora Petschkova majetku.[23]) Smlouvou ze dne 7. května 1942 koupil koncern chodovské závody (tj. hlavně důl Jindřich I a II v Chodově a Božíčanech s příslušenstvím) od firmy Těžařstvo Gustav ve Zlatém Kopci (Gewerkschaft Gustavzechen Goldenhöhe), jejímž držitelem byla tehdy Ústecká odbytová společnost W. Peterek a spol. (Aussiger Vertriebsgesellschaft W. Peterek & Co.). Spolu s doly koupil koncern od zmíněné firmy i v jejich sousedství ležící statek Eisenhof v Horním Chodově. Poněvadž k němu dříve patřil i druhý statek Ritterhof v Horním Chodově, koupily Dolové a průmyslové závody i toto panství. Za chodovské doly daly spolu s Eisenhofem 620 000 RM a za Ritterhof 200 000 RM, tedy dohromady 820 000 RM.[24]) V roce 1942 jednali zástupci Dolových a průmyslových závodů a SUBAG v Jáchymově o výměně dolových měr v okolí Kytlic (m. o. Bukovany)

---

[22]) SPA — DPZ, 17, 42, 263.
[23]) SPA — DPZ, 17, 260, 263, 264.
[24]) SPA — DPZ, 64, 42.

a o těžbě na společné hranici dolových polí obou těchto podniků a Duchcovsko-podmokelské dráhy v tomto prostoru. Přitom navrhl dr. Neuwirth zástupcům druhé strany, aby SUBAG místo výměny oněch mír prodal Dolovým a průmyslovým závodům celý svůj majetek na Sokolovsku. Následovalo dlouhé jednání, které prakticky skončilo bez dohody, neboť SUBAG žádal za svůj majetek nejméně 6 521 000 RM kdežto Dolové a průmyslové závody byly ochotny dát nejvýše 5 300 000 RM. Dozorčí rada Dolových a průmyslových závodů nakonec na Neuwirthův návrh v prosinci 1942 návrh SUBAG odmítla hlavně pro onu příliš vysokou cenu, která se prý opírala o nesprávný odhad uhelného bohatství v dolových polích SUBAG na Sokolovsku (asi 34—60 místo pouhých asi 20 miliónů tun uhlí, na něž je prý odhadl v roce 1935 sám tehdejší ředitel Citicko-habartovské ing. Karel Gold). Že se Dolové a průmyslové závody o tyto doly a závody i nadále zajímaly (hlavně jim šlo o důl Felicián v Citicích a o velkou briketárnu na dole Gustav v Bukovanech), o tom svědčí i ta skutečnost, že si daly ještě dne 13. 3. 1944 vypracovat expertizu o majetku SUBAG na Sokolovsku.[25]) Přesto z chystané koupě sešlo a neomezeným pánem Sokolovského revíru se tedy nestal ani SUBAG ani Dolové a průmyslové závody. Těmto dvěma rivalům se nemohly vyrovnat ostatní velké uhelné firmy na Sokolovsku, zejména když byly Duchcovsko-podmokelská i Chebská báňská oslabeny ztrátou mosteckých dolů ve prospěch SUBAG.

V roce 1943 uzavřela Duchovsko-podmokelská dráha s Chebskou báňskou zřejmě na návrh Seebohmů smlouvu o zájmovém společenství; k plné fúzi však nedošlo.[26]) Toto ujednání bylo patrně namířeno proti SUBAGu, který ohrožoval „nezávislost" obou těchto podniků, tj. zájmy kapitálových skupin, které za nimi stály.

V roce 1942 koupily Dolové a průmyslové závody všechny podíly Falknovského družstva pro regulaci řeky Ohře (Falkenauer Eger-Regulierungs-Genossenschaft) a prodaly část akcií Falknovsko-chebské Sudetoněmeckému uhelnému syndikátu v Ústí n. L. V roce 1943 pak si od Východoněmeckých skláren (Ostdeutsche Glaswerke) v Oloví přikoupily důl Bedřich ve Svatavě - Čisté v sousedství lomu Medard a najaly důl Michal ve Starém Sedle. Z jiných významnějších fúzí v tomto období stojí za zmínku připojení Falknovsko-grassethského těžařstva (Falkenauer Grassether Braunkohlegenossenschaft — důl Bedřich Anna) v Jehličné k Chebské báňské akc. spol. v Královském Poříčí. V roce 1945 zahájená jednání o přikoupení dolu

---

[25]) SPA — SUBAG I/1.

[26]) SPA — autorovy hist. úvody k inv. fondů DPD a Chebské báňské akc. spol., Královské Poříčí.

Erika II k lomnickému poli Duchcovsko-podmokelské dráhy už nebyla dokončena. Tím tedy byly uzavřeny majetko-právní změny za okupace a v tomto stavu pak vstupovaly jednotlivé podniky do národního podniku Falknovské hnědouhelné doly v roce 1946. [27])

ZÁVĚREM

Jak se práce snažila ukázat, prošel revír od léta 1938 do května 1945 složitým vývojem se značně odlišnými tendencemi v jednotlivých etapách.

První z nich, zahrnující období od léta 1938 do vypuknutí druhé světové války v září 1939, znamená v podstatě výprodej zdejšího důlního majetku Petschků v souvislosti s přechodem ČSR do mocenské sféry hitlerovského Německa. Petschkové se pochopitelně zpočátku pokoušeli dostat tento majetek do neněmeckých rukou (Živnobanka, Anglie) a tím dosáhnout jednak lepší kupní ceny, jednak snad i výhodnějších podmínek pro jeho eventuální pozdější znovuzískání. Podobný osud měla i uhelná prodejna ústeckých Petschků (Montana) v souvislosti s prodejem akcií Falknovsko-chebské koncernu dolových a průmyslových závodů. Teprve v předvečer úplné likvidace Československa 11. března 1939 byla ujednána Berlínská smlouva, která znamenala rozhodující ústup před nacistickými monopoly, i když stále ještě ne úplnou a bezvýhradnou kapitulaci.

To se ukázalo do jisté míry právě v druhé etapě vývoje, ohraničené zhruba počátkem války a vstupem SSSR do ní (září 1939—červenec 1941). I když se hned po vypuknutí války zaváděla skoro všude správa nepřátelského majetku, zůstávali v čele některých podniků (hlavně koncernu Dolových a průmyslových závodů) lidé Petschkům a zejména jejich anglickým obchodním přátelům příznivě naladěni, jako byl např. dr. Walter Bauer. S velkou pravděpodobností to souviselo s nadějemi nejvyšších míst na kompromisní mír s Anglií a s mezinárodními vztahy německých monopolů s monopoly Anglie a jiných zemí, které nedokázal přervat ani válečný stav. Tomu neodporovala ani řada fúzí a likvidací koncernových podniků (např. Kynšperské a Bodenské doly aj.) v letech 1939—1940. O něco později byly ke koncernu připojeny i Uhelné závody Marie Pomocná a Matyáš ve Svatavě. Tam však, kde odpadly ohledy na anglické kapitálové zájmy, zmocnily se německé monopoly Goeringova koncernu pod hlavičkou Sudetoněmecké báňské akc. spol. v Mostě (SUBAG) Petschkova majetku v plném rozsahu již nyní: týkalo se to především celého Mostecka, kde snadno

[27]) SPA — DPZ, 37.
SPA — Brt. I/1 a autorův úvod k inv. tohoto fondu.
SPA — autorův úvod k fondu DPD.

získaly majetek pražské Živnobanky a cestou arizace i doly Duchcovsko-podmokelské, Britannii a dále i části Sokolovska, kde zabraly pod stejnou záminkou majetek Citicko-habartovské společnosti a důl Antonín — Eleonora v Sedlci u Karlových Var. S expanzí koncernu SUBAG na Sokolovsku a s pokusem o jeho ovládnutí souvisel i projekt vybudování velkého chemického kombinátu Hydrierwerk u Tisové, který měl sloužit k využití zdejšího hnědého uhlí. Zajímavé je, že se v tomto podniku exponoval i ing. František Herglotz, který snad chtěl touto cestou rozšířit využití, význam i výnos své dolnorychnovské laboratoře a briketárny ve spolupráci s porýnskými monopoly, k nimž měl blízko i Goeringův koncern a SUBAG.

Dovršení koncentrace kapitálu i těžby v revíru v rukou několika málo velkých podniků a soupeřících německých koncernů a monopolů znamenala třetí a čtvrtá etapa vývoje (1941—1945). Vstupem SSSR a brzo i USA do války zmizela poslední naděje na její kompromisní ukončení a tím odpadly i všechny ohledy na zájmy anglického kapitálu v Německu a v zemích jím ovládaných. Proto i zde byl zahájen ostrý a nesmlouvavý kurs proti všem konkurentům německých monopolů. Především došlo dne 11. listopadu 1941 k definitivní arizaci největšího podniku revíru, koncernu Dolových a průmyslových závodů pod vedením bývalého Henleinova právního poradce dr. Hanse Neuwirtha, který dokázal v rámci své účasti na likvidaci majetku pražských Petschků, že k prodeji akcií jejich sokolovských závodů do Anglie došlo až po 1. říjnu 1938 a že tedy byla podle německých zákonů neplatná, neboť šlo o majetek „židovský" a nikoliv „nepřátelský" (anglický). Jeho akcie se dostaly do rukou Drážďanské banky, liberecké Kreditanstalt der Deutschen a Egerer Kassa, která byla ovládána Chebskou obchodní a živnostenskou komorou. Několika dalšími fúzemi (zejména s Fischerovými doly v Citicích a s chodovskými doly firmy Gustav v Zlatém Kopci) se stal koncern pánem asi 55 % sokolovského revíru, který byl za podpory zmíněných peněžních ústavů schopen úspěšně čelit náporu SUBAG a definitivně odrazit jeho pokus o ovládnutí celého revíru. Podařilo se to i proto, že se na stranu Dolových a průmyslových závodů postavily i jiné, expanzí SUBAG ohrožené firmy, zejména arizovaná Duchcovsko-podmokelská dráha, Chebská báňská (dř. Britannie), od své arizace v roce 1941 plně ovládaná Seebohmy a Drážďanskou bankou a konečně i Chemické závody v Ústí n. L. — Sokolov, kteréžto tři firmy spolupracovaly s největším německým monopolem I. G. Farben. Z těchto důvodů — vedle válečných potíží — byla zastavena realizace projektu Hydrierwerk na Sokolovsku a přeložena na Mostecko (Záluží), zcela ovládané SUBAG. Po odražení pokusu SUBAG o ovládnutí revíru došlo v roce 1942 naopak k jednání o prodeji jeho důlního majetku na Sokolov-

sku Dolovým a průmyslovým závodům, které však koncem tohoto roku dr. Neuwirth přerušil pro příliš vysokou kupní cenu. Nakonec kontrolovalo asi 96 % těžby revíru pouze pět velkých podniků: Dolové a průmyslové závody, SUBAG, Duchcovsko-podmokelská Chebská báňská a Chemické závody Ústí n. L. — Sokolov. Tato situace měla přirozeně velký význam v letech 1945—1946 pro znárodnění a konečné sjednocení Sokolovského revíru.

Á. GROSS

Die Besitz- und Rechtsentwicklung des Sokolov- Reviers während der Okkupation 1938—1945

Mit dem Ende der vormünchener Republik in den Jahren 1938—1939 verband sich auch die Liquidierung des im Besitz der Petscheks befindlichen Braunkohlenmonopols im Gebiet von Sokolov und Most. Die Petscheks versuchten zwar Ende September 1938 die Aktien ihrer Unternehmen der Živnobanka und englischen Kapitalisten zu verkaufen, doch am Vorabend der nazistischen Okkupation des Restes der Tschechoslowakei entschieden sie sich im sg. Berliner Vertrag vom 11. März 1939, ihre Pilsener und Sokolov-Betriebe — besonders die Kohlengruben und Industrieanlagen, vormals Jan David Starck (weiters: Gruben- und Industriebetriebe) den nazistischen Monopolen ohne Rücksicht auf bedeutende Verluste zu verkaufen.

Trotz der Arisation (Konfiskation unter dem Vorwand ihrer jüdischen Abstammung) eines Teiles des Bergwerkbesitzes der Petscheks (hauptsächlich in Most und einiger Betriebe in Sokolov — insbesondere der Berggewerkschaft in Citice und Habartov und Errichtung einer Verwaltung des feindlichen Eigentums ihrer Hauptgruben in Sokolov, deren Aktien im Jahre 1938 zum großen Teil nach England (vornehmlich die Gruben- und Industriebetriebe) verkauft wurden, verblieben an der Spitze dieser Betriebe auch nach Ausbruch des Krieges Leute, die den Petscheks und ihren englischen Geschäftsfreuden gut gesinnt waren, vor allem Dr. Walter Bauer aus Berlin. Durch rücksichtslose Fusionen und Liquidierung der schwächeren und abhängigen Betriebe gewann der Konzern der Gruben und Industriebetriebe in den Jahren 1939—1942 die Kontrolle über den größten Teil des Reviers und wurde zu einem mächtigen wirtschaftlichen Ganzen, das sich auch den größten Konkurenten widersetzen konnte. Zu den gefährlichsten gehörte die aus den konfiszierten („Arisierten") Petschekunternehmen und anderen Betrieben in Most und Sokolov gebildete Sudetendeutsche Bergwerkaktiengesellschaft (SUBAG) in Most, welche von den Göring-Werken, Krupp u. anderen reichsdeutschen Monopolen beherrscht wurde. Mit ihrem Versuch um Beherrschung des Sokolov-Reviers und Ausnützung der dortigen Kohle hängte das Projekt eines großen chemischen Kombinats zur Erzeugung synthetischen Benzins und anderer Chemikalien aus Kohle unter dem Namen Hydrierwerke („Synthese") in Tisová bei Sokolov zusammen. In dieser Angelegenheit exponierte sich auch der Inhaber der benachbarten Versuchsbrikettfabrik in Dolní Rychnov, ing. Herglotz welcher damit die Bedeutung und den Ertrag seines Unternehmens erhöhen wollte.

Nach dem Eintritt der SSSR und USA in den Krieg gegen Deutschland verschwand jede Hoffnung der nazistischen obersten Führung auf einen Kompromisfrieden mit England und die Rücksichtnahme auf die Interessen des englischen Kapitals im von Deutschland beherrschten Europa. Darum wurden auch im Sokolov-Revier strenge Maßnahmen gegen die Konkurenten der deutschen Monopole eingeleitet. Am 11. November 1941 wurde die definitive Arisation der Gruben- und Industriebetriebe unter Leitung des gewesenen Henlein-Advokaten Dr. Hans Neuwirth verfügt, der bereits im Jahre 1940 unter Mitarbeit mit der Gestapo und der nazistischen Füh-

rung des sg. Protektorats bewies, daß gegen den Verkauf der Gruben von Sokolov englischen Bankiers im Jahre 1938 vom Standpunkt der nazistischen Gesetze ernste Bedenken bestehen (der Verkauf wurde erst nach dem 1. Oktober 1938 und nicht früher vollzogen). Damit beherrschte den Konzern die Dresdner Bank, die Egerer Handels- und Gewerbekammer (durch Vermittlung der Bank Egerer Kassa) und Reichenberger Kreditanstalt der Deutschen. Dieser Kapitalskonzentration gelang es im Jahre 1942 die Beherrschung des ganzen Reviers durch die SUBAG in Most zu verhindern. Dies erfolgte durch ausgiebige Unterstützung der übrigen dortigen Betriebe, welche sich gleich alls durch den erwähnten Konzern bedroht fühlten, besonders Die DuxBodenbacher Eisenbahn die von den Seebohms beherrschte Egerländer Bergbau Aktiengesellschaft in Králové Poříčí (früher Britannia) und die chemischen Werke in Ústí n./L. – Sokolov (früher Gesellschaft für chemische und Eisenindustrie), welche vom Konzern I. G. Farben beherrscht wurden. In dieser Sache ging man im Jahre 1943 sogar so weit, daß Dr. Neuwirth mit der SUBAG ernste Verhandlungen über den Kauf der Gruben und Werke im Gebiet von Sokolov führte. Die Verhandlungen scheiterten an den Preisforderungen beider Partner. Dieser Zwiespalt zwischen den konkurierenden Monopolen war auch die Ursache, warum hier das Projekt „Hydrierwerk" nicht verwirklicht wurde und warum man statt dessen ein ähnliches Kombinat in Záluží bei Most, welches voll durch die SUBAG beherrscht wurde, gebaut hatte.

Die ganze Kriegs- und Okkupationsentwicklung endete damit, daß 96 % der Braunkohlenförderung im Sokolov-Gebiet von nur fünf Unternehmen beherrscht wurden: Gruben-und Industriewerke (etwa 55 %), SUBAG, Eisenbahn Duchcov – Podmokly, Egerer Gruben A. G. und Chemische Werke Ústí n./L. – Sokolov. Diese starke Konzentration des Besitzes und Betriebes hat dann im Jahre 1945 – 1946 die Vereinigung und Nationalisierung des Reviers von Sokolov bedeutend erleichtert.

JAN HŘÍBEK

DOJÍŽĎKA DO TŘINECKÝCH ŽELEZÁREN, TATRY KOPŘIVNICE A VÁLCOVEN PLECHU V LÍSKOVCI NA POČÁTKU PRVNÍ PĚTILETKY

(Příspěvek k formování podoblastí na širším Ostravsku po roce 1945)

ÚVOD

Mezi nejvýznamnější hutní a strojírenské závody v ostravské průmyslové oblasti patřily na počátku pětiletky mimo jiné Třinecké železárny, Tatra Kopřivnice a Válcovny plechu v Lískovci. Tvořily spolu s průmyslem, lokalizovaným na území ostravsko-karvinské aglomerace (Vítkovické železárny, doly OKR, strojírenské, energetické, chemické závody aj.), klíčový industriální potenciál tzv. širšího Ostravska. Tato průmyslová střediska byla bezprostředně spjata s úkoly první pětiletky, stojícími před celou ostravskou oblastí na úseku výstavby a přestavby průmyslu. Třinecké železárny, kopřivnická Tatra i Válcovny plechu v Lískovci vytvořily kolem sebe spolu s ostatním průmyslem místního charakteru na teritoriu okresů Český Těšín, Nový Jičín a Místek tři svérázné podobnosti, spojené těsnými ekonomickými vazbami a kooperačními svazky s ostravsko-karvinským centrem oblasti. Kolem těchto tří zmíněných pracovních středisek, jež jsou předmětem našeho zájmu (Třinec, Kopřivnice, Frýdek-Místek resp. Lískovec), se postupně rozšiřoval teritoriální okruh rekrutace pracovních sil pro výše jmenované hutní a strojírenské závody. Základní rezervoár pracovních sil pro třinecký hutní závod, kopřivnickou Tatru a Válcovny plechu v Lískovci se na počátku pětiletky, ve srovnání s předcházejícími poválečnými lety, poněkud rozšířil.

Článek analyzuje v těchto souvislostech dojížďku pracovníků do Třineckých železáren, Tatry Kopřivnice a Válcoven plechu v Lískovci podle stavu, velikosti, struktury a rozměrů, jakých dosáhla v roce 1950. Pokouší se zachytit vývojové tendence této dojížďky, její územní strukturu, směry a rozsah zdrojů pracovních sil, které sledované průmyslové závody absorbovaly ze svého blízkého i vzdálenějšího zázemí. Stať chce také ukázat, jaký byl v hrubých rysech teritoriální rozsah všech tří podoblastí, jež se vytvořily kolem třineckého, kopřivnického a frýdecko-

místeckého průmyslového střediska.[1]) Jelikož k splnění vytčeného cíle práce není zapotřebí a ostatně povaha pramenů, se kterými jsme pracovali, ani nedovoluje sledovat strukturu dojížďky ve vztahu k pohlaví, rodinnému stavu a věkové skladbě dojíždějících, nejsou tyto aspekty problematiky dojížďky do výše jmenovaných průmyslových center na počátku pětiletky předmětem našeho zájmu. Rozsah článku nedovoluje také sledovat ve větším záběru širší sociálně-ekonomické souvislosti dojížďky do jmenovaných center, kterých se dotýkáme proto jen v míře nezbytné pro uvedení do tehdejší společenské reality.

Při zpracování článku jsme se opírali především o výsledky průzkumu dojíždění do zaměstnání, který proběhl v roce 1950 ve všech obcích tehdejšího Ostravského kraje. Výsledky průzkumu, prováděného formou dotazníku v jednotlivých okresech, většinou podle závodů, ale také podle pracovních středisek, byly zpracovány do souborných celookresních přehledů. Tento materiál je uložen ve Státním archivu v Opavě (dále SAO).[2] Využili jsme též některých materiálů SAO z fondu Zemského národního výboru, expozitury v Ostravě (dále ZNV) pro srovnání dojížďky na počátku pětiletky s prvními poválečnými lety, jako např. v případě Jablunkovska.

Využíváme v rámci možností daných tématem naší práce také dostupné odborné literatury historického, geografického a ekonomického charakteru, povětšině knižní a časopisecké produkce, mající vztah k poválečnému sociálně-ekonomickému vývoji teritoria zmíněných tří podoblastí, v nichž se nacházejí Třinecké železárny, Tatra Kopřivnice a Válcovny plechu v Lískovci. Tuto literaturu postupně uvádíme a citujeme v jednotlivých částech našeho pojednání.

Článek je rozdělen do tří částí: první se zabývá problematikou dojížďky do Třineckých železáren, druhá kapitola analyzuje pracovní dojížďku do kopřivnické Tatry a poslední část sleduje dojíždění pracovníků do Válcoven plechu v Lískovci.

I. Dojížďka do Třineckých železáren

Třinecké železárny, které se díky svému předešlému vývoji staly v poválečném období klíčovým hutním závodem politického okresu Český Těšín, zaměstnávaly již na počátku roku 1946 téměř 7 000 jeho

---

[1]) Tento článek tematicky i chronologicky navazuje na práce o dojížďce do průmyslu ostravsko-karvinské aglomerace a o problémech dopravy v první pětiletce. Viz Jan Hříbek, *Dojížďka do ostravského průmyslu na počátku první pětiletky*, Slezský sborník 1968, č. 4, str. 468—480; týž, *První pětiletka a problémy dopravy v ostravské průmyslové oblasti*, Slezský sborník 1967, č. 3, str. 344—363.

[2]) SAO, fond Krajská plánovací komise (KPK), kart. č. 103 a 106.

pracovních sil. Představovaly v podstatě 90 % průmyslové kapacity okresu. Kolem Třince se tak vytvořila svérázná třinecká podoblast.[3])

Než přikročíme ke zkoumání dojížďky do Třineckých železáren na počátku první pětiletky, všimněme si nejprve problematiky vývoje dojížďky do tohoto hutního závodu v prvních poválečných letech, abychom ji mohli později na jiném místě srovnat s dojížďkou v roce 1950. I když údaje o dojíždění do Třince, které jsme převzali z článku Lubomíra Bajgra,[4]) zachycující stav k 1. 1. 1946, vyjadřují pouze globální počty dojíždějících z jednotlivých okresů, zatímco pro období první pětiletky máme k dispozici podrobné údaje o dojíždění podle obcí, srovnáme alespoň celkovou početní velikost dojížďky do Třineckých železáren v roce 1946 a 1950.

Abychom dali našemu pojednání o této pracovní dojížďce alespoň částečný sociálně-ekonomický rámec, je zapotřebí podívat se na některé aspekty vývoje Třineckých železáren v období 1945—1950, což nám umožní poznat hlavní příčinu vzrůstu dojížďky do tohoto hutního závodu na počátku pětiletky, která spočívala především v jeho zvýšených požadavcích na pracovní síly z blízkého i vzdáleného zázemí.

Po osvobození pokračoval v podmínkách lidové demokracie rozvoj a výstavba Třineckých železáren. Znárodnění hutí a ostatního klíčového průmyslu vytvořilo předpoklady pro další investice do těchto železáren v rámci tehdejší koncepce rozvoje hutnictví na Ostravsku, jež se postupně realizovala v průběhu následujících let. V roce 1945 se hlavní pozornost soustředila na likvidaci válečných škod a na obnovu normálního provozu závodu. Ke zvýšené investiční činnosti, která sledovala hlavně dokončení některých rozestavěných staveb a připravovala podmínky pro rozsáhlou přestavbu závodu, došlo již roku 1947.[5]) Období let 1945 až 1947 bylo tedy věnováno rekonstrukci závodu. Dvouletý plán byl v Třineckých železárnách splněn a překročen.[6])

Nová výstavba v Třineckých železárnách započala již na prahu pětiletky, kdy byla dokončena mlecí stanice na koksovně, dále byla zmechani-

[3]) Lubomír Bajger, *Charakteristika a vymezení ostravské průmyslové oblasti*, rukopis, strana 6.

[4]) L. Bajger, s. d., str. 25—26.

[5]) Leopold Hrazdil, *Průmyslová výstavba závodu*, in: 120 let Třineckých železáren VŘSR (1839—1959), Vlastivěda Ostravského kraje, Těšínsko č. 6—7, 1959, str. 13. Období poválečné obnovy je zachyceno v práci Karly Dordové, *Poválečná obnova v Třineckých železárnách 1945—1946*, rukopis, Ostrava 1967.

[6]) Vítězslav Pastrňák, *Třinecké železárny VŘSR v Třinci v době budování socialistické ČSSR (1945—1965)*, in: 20 let výstavby okresů Karviná a Frýdek-Místek 1945—1965, Těšínsko — vlastivědný zpravodaj č. 16—18 (1965), uspořádali A. Grobelný a B. Havlíček. O národnostní a politické problematice v Třineckých železárnách v prvních poválečných letech viz Vilém Plaček, *Těšínsko po uzavření československo-polské smlouvy*, Slezský sborník 1968, č. 2, str. 171—186.

zována slévárna šedé litiny dvěma konveyory a postavena nová vysoká pec s elektrostatickým čištěním plynu.[7]) V průběhu pětiletky (resp. již od r. 1948 do r. 1952) vyrostly na území železáren dvě moderní vysoké pece (pátá a šestá), čtyři ocelářské pece, blokovna a dále byly rekonstruovány a zmodernizovány všechny ostatní ocelářské i vysoké pece.[8])

Stručně uvedená problematika poválečné výstavby Třineckých železáren naznačuje, že ve sledovaném období došlo v důsledku probíhající průmyslové výstavby v tomto závodě a výrobních úkolů ve dvouletce a posléze pětiletce, k růstu potřeby dalších pracovních sil. Počet pracovních sil, které dojížděly do Třineckých železáren z blízkých i vzdálenějších obcí politického okresu Český Těšín, dosáhl k 1. lednu 1946 již počtu 6 690 osob.[9]) Na dojížďce do Třince se tehdy z ostatních okresů oblasti expozitury ZNV v Ostravě podílel pouze Frýdek-Místek 80 pracovníky, přičemž přibližně stejné množství osob (asi 60) dojíždělo naopak do Frýdku-Místku z okresu Český Těšín. Od začátku roku 1946 se začal pozvolna zvětšovat i počet pracovníků dojíždějících do Třince ze Slovenska, v prvé řadě z teritoria čadeckého okresu, ale také ze sousedních pohraničních okresů v Polsku.[10])

Výše uváděné celkové údaje o dojížďce do Třineckých železáren z teritoria okresů Český Těšín a Frýdek-Místek je možno konkretizovat podle jednotlivých obcí, ale pouze v případě Jablunkovska, jak nám to umožňuje materiál z fondu expozitury ZNV v Ostravě.[11]) Tento materiál ukazuje, že v roce 1947 dojížděly do Třineckých železáren pracovní síly z následujících obcí Jablunkovska: Bystřice (850 osob), Jablunkov (300), Mosty u Jablunkova (311), Nýdek (231), Písek (52), Bukovec (40), Tyra (40), Košařiska (28) a Dolní Lomná (10). Šlo téměř výhradně o denní dojížďku, kterou umožňovala výhodná dopravní

---

[7]) Ing. Svatopluk Černoch, *Výstavba našich hutí*, in: Hutní průmysl a rudné doly. Technický pokrok v Gottwaldově pětiletce, Praha 1954, str. 67.

[8]) Jiří Lampa, *Od včerejška k dnešku.* Z dějin dělnického hnutí a Třineckých železáren, Třinec 1964, str. 179; srov. též ing. Jaroslav Smetana, *Vyrábíme třikrát více*, in: 120 let Třineckých železáren . . ., c. d., str. 10. Nástin rozvoje třineckého hutního závodu v první pětiletce je podán v diplomové práci Věry Fialové, *Přehled vývoje Třineckých železáren v období první pětiletky*, PF Ostrava 1966

[9]) Lubomír Bajger, c. d., str. 25.

[10]) Tak např. v roce 1948 dojíždělo do Třineckých železáren 53 dělníků z polského okresu Cieszyn. Viz Lubomír Bajger, *Polské pracovní síly na Ostravsku v letech 1945—1950*, rukopis, str. 13.

[11]) SAO, fond expozitury ZNV v Ostravě, kart. č. 61, Plán pomoci hospodářsky nevyužitým (slabým) krajům v obvodu expozitury ZNV v Ostravě, plánovaná jednotka Jablunkov, tabulka č. 7.

poloha těchto sídel na železniční trati Košice-Bohumín nebo v její těsné blízkosti.[12])

Z dosud uvedených skutečností vyplývá, že třinecký hutní závod čerpal v prvních poválečných letech a v období dvouletky pracovní síly především z území politického okresu Český Těšín. Z ostatních okresů ostravské průmyslové oblasti dojížděl do Třineckých železáren pouze menší počet pracovníků z okresu Frýdek-Místek. Železárny v Třinci vytvořily tedy kolem sebe podoblast, která se ve sledovaném období v podstatě ztotožňovala s územím tehdejšího politického okresu Český Těšín.

Na počátku první pětiletky, kdy nebývale vzrostla průmyslová výroba a postupně se realizovala další výstavba v Třineckých železárnách, zvýšily se opět nároky na počty pracovníků a stoupla také dojížďka do tohoto hutního závodu. Zatímco na počátku roku 1950 (k 1. lednu) dosáhl početní stav zaměstnanců železáren v Třinci čísla 10 822, stoupl tento počet k 26. srpnu téhož roku na 11 664 pracovníků. Na konci roku pracovalo v Třineckých železárnách již 12 408 osob.[13])

Nyní si všimněme blíže dojížďky do Třineckých železáren v roce 1950. Analýza průzkumového materiálu, o kterém jsme se již zmínili v úvodu, nám ukáže kvantitativní i kvalitativní hodnoty této dojížďky a zachytí korelace mezi celkovými počty dojíždějících z jednotlivých obcí a počtem všech jejich výdělečně činných obyvatel v průmyslu. Dojížďku do železáren v Třinci názorně zobrazuje mapka č. 1, která přesvědčivě ukazuje, jak třinecké pracovní středisko ovlivňovalo průmyslovou zaměstnanost na Těšínsku a jak se na ní podílelo.[14])

V roce 1950 dojíždělo do Třineckých železáren z okresu Český Těšín celkem 7 796 osob, což představuje oproti roku 1946, kdy do nich dojíždělo z tohoto teritoria 6 690 pracovníků, zvýšení pracovní dojížďky

---

[12]) Dopravní spojení odlehlejších lokalit Jablunkovska s Třineckými železárnami a dalšími průmyslovými centry zejména na území ostravsko-karvinské aglomerace se zlepšilo hlavně po provedení sociologického průzkumu komunikační situace na Jablunkovsku v roce 1949, kdy došlo k určitým praktickým opatřením ze strany krajských orgánů, směřujícím k zlepšení dopravních poměrů v geograficky odlehlejších částech tohoto teritoria. O tomto průzkumu viz Jan Rychnovský, *Předběžná zpráva o sociologickém výzkumu komunikací na Jablunkovsku*, Slezský sborník, 1949, str. 277—378.

[13]) SAO, fond Zmocněnce státního úřadu plánovacího (dále ZSÚP), kart. č. 77, Přehled o pracovních silách v hutnictví.

[14]) Mapka č. 1 je zpracována podle průzkumného materiálu o dojížďce z roku 1950, SAO, KPK, kart. č. 103 a 106. Mapka č. 1 zobrazuje nejen početní velikost dojížďky, ale i procentuální vyjádření poměru mezi celkovým počtem osob výdělečně činných v průmyslu a celkovým počtem dojíždějících z jednotlivých obcí do třineckého průmyslového centra. Totéž platí o mapkách č. 2 a 3, které zachycují dojížďku do Tatry Kopřivnice a do Válcoven plechu v Lískovci. Číslo v čitateli představuje podle legendy název obce, ve jmenovateli je zachycen počet dojíždějících. Šrafováním katastrů obcí je vyjádřen shora zmíněný poměr.



K mapce č. 1 **Dojížďka do Třince:**

Okres Český Těšín:

1. Český Těšín, 2. Albrechtice, 3. Bocanovice, 4. Bukovec, 5. Bystřice, 6. Dolní Lomná, 7. Dolní Těrlicko, 8. Dolní Tošanovice, 9. Guty, 10. Hnojník, 11. Horní Lištná, 12. Horní Tošanovice, 13. Horní Žukov, 14. Hradiště, 15. Hrádek, 16. Chotěbuz, 17. Jablunkov, 18. Karpentná, 19. Komorní Lhotka, 20. Košařiska, 21. Milíkov, 22. Mistřovice, 23. Mosty u Č. Těšína, 24. Mosty u Jablunkova, 25. Návsí, 26. Nebory, 27. Nýdek, 28. Oldřichovice, 29. Písek, 30. Ropice, 31. Řeka, 32. Smilovice, 33. Stanislavice, 34. Střítež, 35. Třanovice, 36. Tyra, 37. Vělopolí, 38. Vendryně, 39. Životice.

Okres Místek:

1. Frýdek-Místek, 2. Baška, 3. Dobrá, 4. Dobratice, 5. Dolní Domaslovice, 6. Horní Domaslovice, 7. Janovice 8. Kunčičky u Bašky, 9. Nižní Lhoty, 10. Nošovice, 11. Panské N. Dvory, 12. Pazderna, 13. Soběšovice, 14. Vojkovice.

o 1 106 osob, tj. o více než 1/6 stavu, zjištěného v roce 1946. Z celkového počtu pracovníků, dojíždějících v roce 1950 do třineckého hutního závodu, bylo denně přepravováno 5 799 osob vlakem a 1 997 autobusem. Větší dojížďku než 1 000 osob zaznamenal pouze Český Těšín. Mezi obce, z nichž dojíždělo do Třince více než 500 pracovníků, se zařadily Bystřice, Oldřichovice a Návsí. Poměrně početná je skupina obcí, ze kterých dojíždělo více než 200 pracovních sil. Patří sem Jablunkov,

Vendryně, Mosty u Jablunkova, Nýdek, Hrádek, Ropice a Nebory. Větší dojížďku než 100 osob měly obce Karpentná, Milíkov, Guty, Mosty u Českého Těšína, Bukovec, Dolní Lomná, Písek a Chotěbuz.

Velká dojížďka do Třineckých železáren byla ve všech zmíněných obcích ovlivněna atraktivností třineckého průmyslového střediska a pracovními možnostmi, které nabízel třinecký hutní závod. Svou roli tu bezesporu sehrála i příznivá dopravní poloha jmenovaných sídel, jež se většinou nacházely v blízkosti dráhy Košice-Bohumín.

V ostatních obcích tohoto okresu se dojížďka do železáren v Třinci pohybovala, jak ukazuje mapka č. 1, v rozmezí od 2 do 70 pracovníků. V této skupině obcí vykazovaly vyšší dojížďku než 50 osob Smilovice, Střítež, Tyra, Horní Žukov a Košařiska. Mezi obce s méně než 50 dojíždějícími do Třince patřily zejména ty, které se rozkládají v severní části okresu Český Těšín. Šlo většinou o obce, jež byly pod bezprostředním vlivem průmyslu ostravsko-karvinského centra (Albrechtice, Dolní a Horní Těrlicko, Dolní Bludovice, Životice apod.).

Zatím jsme analyzovali početní velikost dojíždky do Třineckých železáren. Nyní se podíváme blíže na to, jak třinecký hutní závod ovlivňoval průmyslovou zaměstnanost v jednotlivých obcích okresu Český Těšín. Ukážeme tedy dále, jaká byla atraktivnost tohoto závodu pro pracovní síly na Těšínsku. Vyjádření vlivu železáren v Třinci na výši průmyslové zaměstnanosti v jednotlivých obcích okresu Český Těšín je nejprůkaznější, srovnáme-li početní velikost dojížďky s celkovým počtem výdělečně činných osob v průmyslu v jednotlivých obcích českotěšínského okresu. Procentuální vyjádření tohoto poměru je mimoto indikátorem územního dosahu vlivu průmyslového centra a jeho grafické zobrazení nám v případě Třineckých železáren názorně ukazuje teritoriální rozsah vlivu tohoto závodu i oblast rekrutace pracovních sil (viz mapka č. 1). Z údajů vyjádřených číselně a graficky v této mapce vyplývá, že třinecký hutní závod se nejvíce podílel na průmyslové zaměstnanosti v následujících sídlech: Bystřice (100 %), Košařiska (100 %) a Tyra (100 %). Více než 90 % svého výdělečně činného obyvatelstva poskytovaly Třineckým železárnám obce Nýdek (98 %), Hrádek (97,6 %) Milíkov (93,6 %), Karpentná (93,4 %) a Dolní Lomná (92,1 %). Tyto obce, z nichž dojížděly do Třince, jak jsme výše ukázali, téměř všechny tamější pracovní síly (90—100 %), tvořily v podstatě první okruh sídel, odkud třinecký závod čerpal pracovní síly. Druhý okruh je možno spatřovat v obcích, které se na dojížďce do Třineckých železáren podílely více než 75 % svého v průmyslu činného obyvatelstva. Patřily sem především obce Mosty u Jablunkova (87,5 %), Guty (87,1 %), Návsí (84,9 %), Oldřichovice (84,2 %), město Český Těšín (84,3 %) a dále obce Řeka (82,3 %), Ropice (80,1 %) a Bukovec (78,9 %). Třetí teritoriální okruh tvořily podle našeho názoru obce, z nichž do-

jíždělo do železáren v Třinci více než 50 % jejich v průmyslu činného obyvatelstva (resp. od 50—75 %). Do této skupiny zařazujeme obce Nebory (70 %), Střítež (68,6 %), Smilovice (68,6 %), Vělopolí (67,5 %) Vendryně (63,8 %), Bocanovice (63,3 %), Jablunkov (59,1 %), Horní Žukov (58,8 %), Mistřovice (58,3 %), Písek (54,5 %) a Mosty u Českého Těšína (52,6 %). Čtvrtý okruh obcí tvoří pak sídla, u nichž se dojížďka do Třince pohybovala v rozmezí 25—50 % z celkového počtu výdělečně činných osob v průmyslu. Šlo o obce Horní Lištná (48,1 %), Chotěbuz (45 %), Horní Tošanovice (40 %), Hnojník (38 %), Třanovice (37,1 %), Hradiště (28,4 %) a Dolní Tošanovice (27,2 %). Pátá skupina obsahuje obce, které se na dojíždění do Třineckých železáren podílely poměrně nízkým procentem (1—25 %). Sem patří zejména Životice (1,8 %), Albrechtice (3,2 %), Dolní Těrlicko (6,8 %) a Komorní Lhotka (18,6 %). Až na poslední jmenovanou obec jde evidentně o sídla lokalizovaná v severní části okresu Český Těšín a sousedící s průmyslovým územím ostravsko-karvinského centra, které přitahovalo pracovní síly ze zmíněných obcí do své sféry územního vlivu.

Z čísel, která jsme uvedli výše na podporu našich tvrzení, vyplývá dílčí závěr, že za teritorium třinecké podoblasti je možno na počátku pětiletky považovat území ovlivňované bezprostředně výrobně-ekonomickou činností Třineckých železáren. Vycházíme-li přitom z faktoru denní dojížďky, pak je možno za toto teritorium ve zkoumaném období pokládat terén tehdejšího okresu Český Těšín, vyjma vzpomenutých obcí, jejichž pracovní síly inklinovaly převážně k průmyslu ostravsko-karvinského centra.[15])

V této souvislosti je třeba se zmínit o tom, jaké územní změny nastaly v období první pětiletky ve velikosti třinecké podoblasti oproti období prvních poválečných let. Domníváme se, že v období první pětiletky nedošlo k podstatnějším teritoriálním změnám v rozloze třinecké podoblasti z aspektu dojížďky pracovních sil. Ke změnám došlo hlavně v růstu početní velikosti dojížďky do Třineckých železáren. Naše tvrzení dokládáme tabulkou (str. 172), která zachycuje dojížďku do železáren v Třinci z některých obcí na Jablunkovsku v roce 1946 a 1950.[16])

Z ostatních okresů tehdejšího Ostravského kraje se na dojížďce do Třineckých železáren podílel výrazněji pouze okres Místek. Jak jsme

---

[15]) O přitažlivosti a vlivu třinecké podoblasti na místní zdroje pracovních sil svědčí ten fakt, že zatímco Třinecké železárny zaměstnávaly ve sledovaném období 7796 pracovníků z okolních i vzdálenějších obcí, dojíždělo na druhé straně do průmyslu ostravsko-karvinského centra pouze 525 pracovníků z okresu Č. Těšín.

[16]) Tabulka je sestavena na základě těchto pramenů: SAO, fond KPK, kart. č. 103 a 106; SAO, fond exp. ZNV v Ostravě, kart. č. 61, Plán pomoci hospodářsky nevyužitým (slabým) krajům v obvodu expozitury ZNV v Ostravě, plánovaná jednotka Jablunkov, tab. č. 7.

Tabulka č. 1

Obec	1947	1950
Bukovec	40	109
Bystřice	850	880
Dolní Lomná	10	106
Jablunkov	300	500
Košařiska	28	59
Mosty u Jablunkova	311	420
Nýdek	231	393
Písek	52	108
Tyra	40	68

již uvedli na jiném místě, dosahoval počet dojíždějících z Místecka v roce 1946 pouze 80 osob, což představovalo jen asi 1 % všech dojíždějících do tohoto hutního závodu. Na počátku pětiletky se však dojížďka pracovníků z okresu Místek zvýšila v důsledku růstu potřeby pracovních sil v Třineckých železárnách téměř dvojnásobně. Z průzkumového materiálu o dojížďce do průmyslových center na Ostravsku vyplývá, že do železáren v Třinci dojíždělo z Místecka celkem 134 osob.[17])

Dojíždějící pracovníci z Místecka se téměř výhradně rekrutovali ze sídel situovaných poblíž železniční tratě Frýdek-Český Těšín, jako např. z obcí Nošovice, Vojkovice, Dobratice a také z Frýdku-Místku. Železniční spojnice Frýdek-Český Těšín, která vyúsťuje na trať Bohumín-Košice tak umožnila dojíždějícím pracovníkům ze severovýchodní části místeckého okresu poměrně výhodné dopravní spojení do Třince. Přesto však počet dojíždějících z těchto sídel byl poměrně malý a pohyboval se v rozmezí od 1 do 8 dojíždějících pracovníků, vyjma Frýdku--Místku, kde dosáhl počet dojíždějících do Třineckých železáren čísla 74 osob a Dobratic 24 osob. Třinecký hutní závod tak ovlivňoval průmyslovou zaměstnanost v této části Místecka celkem jen nepatrně. Pouze v případě obce Vojkovice činil poměr dojíždějících osob do Třince k celkovému počtu osob výdělečně činných v průmyslu 12,1 %. V ostatních obcích okresu Místek, o nichž jsme se výše zmínili, byl tento poměr podstatně nižší a pohyboval se od 1 do 4 %.

Důvod nízké dojížďky z okresu Místek do Třineckých železáren spočíval zřejmě v tom, že pracovní síly z tohoto teritoria byly odčerpávány jak těžkým průmyslem ostravského centra (např. vysoká dojížďka do Vítkovických železáren), tak i místním průmyslem (Válcovny plechu v Lískovci, závody lehkého a textilního průmyslu ve Frýdku-Místku), takže železárny v Třinci absorbovaly jen poměrně malou část.

---

[17]) SAO, KPK, kart. č. 103. Dojížďku do Třineckých železáren z obcí okresu Místek zachycuje opět mapka č. 1.

Na závěr našeho pojednání, věnovaného dojížďce do Třineckých železáren, je třeba zdůraznit, že tento hutní závod se spoléhal především na pracovní síly z vlastního okresu Český Těšín. Přesto však dojíždějící pracovní síly z jiných oblastí (zejména ze Slovenska) měly v nich své místo a doplňovaly stav pracovníků, potřebný pro splnění výrobních úkolů, před kterými Třinecké železárny na počátku první pětiletky stály.

II. Dojížďka do závodu Tatra Kopřivnice

Závod Tatra v Kopřivnici zaznamenal od roku 1945 vzestupný ekonomický růst. Po osvobození se stal tento závod spolu s ostatními přidruženými závody národním podnikem se sídlem ústředního ředitelství v Praze.[18]) S růstem průmyslové výroby stoupal všeobecně i celkový stav pracovníků. Počet pracovních příležitostí v tomto závodě neustále předstihoval pracovní potenciál města, což se odrazilo ve vzrůstu pracovní dojížďky a ve formování gravitační oblasti závodu.[19]) Tyto skutečnosti vedly k vytváření teritoriálního okruhu denní dojížďky, jejíž směry a velikost ukážeme a rozebereme podle stavu, jaký tento závod zaznamenal na počátku první pětiletky, resp. v roce 1950.

Vysoké procento dojíždějících do kopřivnické Tatry bylo charakteristické pro tento závod již v prvních poválečných letech. Na sklonku roku 1945, kdy v Kopřivnici bylo 4 459 obyvatel, zaměstnávaly vagónka spolu s automobilkou již kolem 5 100 pracovníků, tj. o 641 více než byl počet trvale bydlícího obyvatelstva v Kopřivnici.[20]) Kopřivnický závod tak výrazně poznamenal průmyslovou zaměstnanost obyvatelstva nejen v soudním okrese Příbor, ale i v obcích sousedních okresů, jež byly rezervoárem pracovních sil pro Tatru. Dojížďka do Kopřivnice v roce 1946 dosáhla již, jak uvádí L. Bajger, v okrese Nový Jičín čísla 2 360 a na Frenštátsku 1 480 osob, přičemž dalších 110 pracovníků přijíždělo za zaměstnáním do kopřivnického závodu z okresu Valašské Meziříčí a 24 osob z Bílovecka.[21]) Tato zjištění dovolují učinit dílčí závěr, že podoblast, která se vytvořila kolem Kopřivnice, zahrnovala tehdy teritorium soudních okresů Příbor, Frenštát p. R. a severovýchodní část okresu Nový Jičín.

---

[18]) *Novojicko v období dovršování socialismu*, Nový Jičín 1960, strana 10; Kopřivnický závod akciové společnosti Závody Ringhoffer-Tatra tak byl po znárodnění začleněn spolu s vagónkou Moravskoslezské vozovky ve Studénce do národního podniku Tatra. Viz Lubomír Bajger, c. d., strana 9.

[19]) Miroslav Střída, *Ke geografii průmyslového závodu Tatra Kopřivnice*, Sborník Československé společnosti zeměpisné, 1968, č. 1, str. 45.

[20]) Lubomír Bajger, *Tatra Kopřivnice a Ostravsko v letech 1945—1948*, in: K dějinám Tatry Kopřivnice, Sborník příspěvků I, 1967, strana 143.

[21]) Lubomír Bajger, *Charakteristika . . .* , str. 29—30.

Poválečný ekonomický a průmyslový rozvoj kopřivnické Tatry vstoupil na prahu první pětiletky do dalšího stádia. To, že období první pětiletky znamenalo pro Tatru novou vývojovou etapu, dokládá např. fakt, že v letech 1948—1955 (které zahrnují i první pětiletku) se zde zvýšila výroba o 150 %, přičemž byly závod i jeho sídliště podstatně rozšířeny.[22])

Stručně nastíněný vývoj Tatry v Kopřivnici v poválečných letech nám umožňuje přejít k analýze dojížďky do tohoto závodu v roce 1950. Dojížďka do kopřivnické Tatry je zobrazena v mapce č. 2, která zachycuje, jak celkové počty dojíždějících z jednotlivých sídel okresů Nový Jičín, Frenštát p. R., Místek, Valašské Meziříčí, Bílovec, Vítkov, Opava a Ostrava, tak i korelaci mezi počtem dojíždějících a celkovou zaměstnaností v průmyslu.[23])

Z mapky č. 2 vyplývá, že do závodu v Kopřivnici dojíždělo v roce 1950 celkem 3 921 pracovníků, z nichž nejvíce dojíždělo do kopřivnické Tatry z teritoria vlastního okresu Nový Jičín (2 748 = 70,08 %). Z ostatních okresů se na této dojížďce podílely okresy Frenštát p. R. (774 = 19,74 %), Místek (237 = 6,04 %), Valašské Meziříčí (108 = = 2,75 %) a Bílovec (49 = 1,25 %). Vcelku zanedbatelnou dojížďku do závodu Tatra vykazovaly okresy Vítkov (3), Opava (1) a Ostrava (1).

Srovnáme-li výše uvedené údaje o dojížďce v roce 1950 s dojížďkou do kopřivnické Tatry v roce 1946, pak zjišťujeme, že v roce 1950 dojíždělo do tohoto závodu z okresů Nový Jičín o 454 pracovníků více. Další okresy s významnější dojížďkou v roce 1946 zaznamenaly v roce 1950 určitý pokles dojíždění do Tatry. Jde zejména o nově vytvořený okres Frenštát p. R., kde dojížďka do Kopřivnice poklesla o 985 osob, což znamená, že se zmenšila o více než polovinu stavu, zjištěného na Frenštátsku v roce 1946.[23a]) Domníváme se, že tento jev je možno mimo jiné vysvětlit tím, že v období dvouletky došlo v rámci úsilí o zprůmyslnění tzv. hospodářsky slabých krajů k přemístění závodu

---

[22]) Jaroslav Bechný, *Geografie okresu Nový Jičín*, Ostrava 1963, strana 106 V roce 1951 se kopřivnický závod začal specializovat na výrobu nákladních aut což však znamenalo vedle převedení výroby vagónů do Tatry ve Studénce i zastavení výroby osvědčených Tatraplánů v Kopřivnici. Viz Novojicko . . ., str. 11. Závod Tatra zaměstnával v roce 1950 celkem 7063 pracovníků. SAO, KPK, kart. č. 11, Základní orientační přehled kraje Ostrava, tab. č. 10.

[23]) Mapka je nakreslena podle průzkumového materiálu uloženého v SAO, kart. č. 103 a 106. Údaje sloužící ke grafickému vyjádření vztahu mezi celkovým počtem dojíždějících do Tatry Kopřivnice a velikosti průmyslové zaměstnanosti v jednotlivých obcích jmenovaných okresů, byly vypočteny podle kart. č. 100 (materiál ze sčítání lidu v roce 1950).

[23]a) Při srovnání dojížďky z roku 1946 a 1950 vycházíme ze struktury okresů z roku 1946. Všechny údaje o dojížďce do kopřivnické Tatry v roce 1950 jsme tedy pro tento účel převedli a přepočítali podle zmíněného územně-správního členění.

n. p. MEZ ze Zlína do Frenštátu p. R., který pak odčerpal část pracovních sil, dojíždějících předtím do ostravského průmyslového centra a do Kopřivnice.[24])

Z mapky č. 2 je možno zřetelně rozeznat několik zón čerpání pracovních sil pro Tatru Kopřivnice. Toto grafické znázornění přesvědčivě ukazuje teritoriální rozsah kopřivnického pracovního okrsku, který zahrnoval zejména obce okresů Nový Jičín, Frenštát p. R. a Místek. Dojíždějící ze sídel jmenovaných okresů tvořili vedle pracovníků, bydlících přímo v Kopřivnici, rozhodující část osazenstva tohoto závodu.

Vliv kopřivnického pracovního střediska se projevoval nejsilněji v severovýchodní části okresu Nový Jičín. Vysokou dojížďku z těchto obcí umožňovala železniční trať Studénka-Štramberk a jejich autobusové spojení s Kopřivnicí.[25]) Porovnání celkového počtu výdělečně činných osob v průmyslu ukazuje, že kopřivnický závod ovlivňoval nejvíce průmyslovou zaměstnanost sídel Příbor, Štramberk, Rybí, Sedlnice a Závišice. Ze zmíněných lokalit pracovala v Kopřivnici v průměru polovina jejich ekonomicky činných osob v průmyslu. U některých obcí bylo toto procento ještě vyšší (zejména u Sedlnice a Závišic). Ze srovnání celkového počtu dojíždějících a výdělečně činných osob v průmyslu v jednotlivých obcích okresu Nový Jičín vysvítá, že vysokou dojížďku, posuzováno z tohoto aspektu, měly také Hájov, Skorotín, Větřkovice a Kateřinice. Kopřivnická Tatra tedy čerpala na počátku první pětiletky pracovní síly ve větší nebo menší míře ze 30 obcí novojičínského okresu z celkového počtu 42, tj. z více než z poloviny jeho sídel, v nichž podstatnou měrou ovlivnila průmyslovou zaměstnanost místního obyvatelstva.

Ze sousedních okresů se na dojížďce do Kopřivnice podílel v největší míře Frenštát p. R. Největší dojížďku do kopřivnické Tatry z území Frenštátska zaznamenaly obce Veřovice (262), Lichnov (142), Kozlovice (95) a město Frenštát p. R. (110 osob). Kopřivnické průmyslové středisko absorbovalo, jak ukazuje mapka č. 2, pracovní síly z Frenštátska pouze z jeho území na severozápad od železniční trati Frýdlant n. O.-

---

[24]) Srv. *Vznik a vývoj průmyslových oblastí. Teorie a metody výzkumu. Ostravská průmyslová oblast ve 20. století.* Opava, Slezský ústav, ČSAV, 1967, strana 261.

[25]) O dopravních poměrech v okrese Nový Jičín viz Jaroslav Bechný, c. d., str. 137—145. K 14. květnu 1950 bylo kopřivnické pracovní centrum kromě železnice (trať Studénka—Štramberk—Veřovice) spojeno se svým zázemím také sítí autobusových linek: Nový Jičín—Mořkov (Hodslavice)—Kopřivnice (22 km), Kopřivnice—Lhotka (20 km), Kopřivnice—Kunčice p. Ondřejníkem (17 km), Kopřivnice—Hukvaldy (14 km), Kopřivnice—Bartošovice (15 km), Kopřivnice—Hájov—Trnávka (14 km), Kopřivnice—Rybí—Nový Jičín (14 km), Kopřivnice—Rožnov—Dolní Bečva (32 km) a Kopřivnice—Bordovice (11 km). Podle materiálu SAO, fond KPK, kart. č. 106.

Frenštát p. R.-Veřovice. Ke kopřivnickému centru tedy nejvíce inklinovaly obce v severozápadní části okresu Frenštát p. R., k nimž vedle sídel s největší dojížďkou do Kopřivnice (Veřovice, Lichnov, Kozlovice a Frenštát p. R.) patřily dále ještě Bordovice, Kunčice p. O., Lhotka a Vlčovice. Frenštátsko bylo tedy se svými 774 dojíždějícími pracovníky důležitým zázemím kopřivnické Tatry.

Dojížďka pracovníků z okresu Místek do Kopřivnice se omezovala v podstatě na skupinu obcí, tvořících západní část okresu. Z těchto obcí se na dojížďce do Tatry v Kopřivnici podílely nejvíce ty, které se rozkládaly blízko hranic tehdejšího novojičínského okresu. Jak vyplývá z mapky č. 2, šlo v prvé řadě o obce Sklenov a Rychaltice, ve kterých dojížďka do Kopřivnice představovala téměř polovinu průmyslové zaměstnanosti tamějšího obyvatelstva. Mapka také dokládá, že pohyb pracovníků z těchto obcí za zaměstnáním v Kopřivnici se uskutečňoval převážně prostřednictvím autobusové dopravy, neboť dojíždění vlakem do Kopřivnice nebylo ze zmíněných obcí výhodné. Dojížďku vlakem do závodu Tatra v Kopřivnici pozorujeme v menší míře pouze u obcí ležících na trati Frýdek-Frýdlant a dále na východ od tohoto spoje (Baška, Hodoňovice, Pržno, Raškovice). Kopřivnická Tatra odčerpala tedy z okresů Místek pouze 237 pracovníků, z nichž většina pocházela z obcí Sklenov a Rychaltice.

Dojížďka ze zbývajících okresů, které poskytovaly tomuto závodu pracovní síly (okresy Valašské Meziříčí, Bílovec, Vítkov, Opava a Ostrava) činila souhrnně 162 osob, což je podstatně méně než u okresů Nový Jičín, Frenštát p. R. a Místek, jež tvořily hlavní pracovní zázemí Tatry.

Podívejme se nyní na dojížďku do Tatry podle vzdálenosti jednotlivých sídel od Kopřivnice, což nám ve spojitosti s počty dojíždějících pracovníků naznačí závislost velikosti dojížďky na dopravních poměrech a na spojení mezi místem bydliště a pracoviště. Následující dvě tabulky, znázorňující dojížďku vlakem a autobusem, zachycují územní strukturu dojížďky do Kopřivnice podle vzdálenosti místa bydliště a pracoviště v okrese N. Jičín.[26])

Výše uvedená tabulka potvrzuje, že vlaková dojížďka do kopřivnické Tatry klesá s růstem vzdálenosti jednotlivých sídel okresu Nový Jičín od Kopřivnice a naopak stoupá u obcí geograficky Kopřivnici blízkých a dopravně výhodně situovaných. To je zřejmé, všimneme-li si na jedné straně dojížďky do Tatry v Kopřivnici ze sídel vzdálených méně než 15 km a zároveň dojížďky z lokalit vzdálených 15 a více km. Totéž platí pro autobusovou dojížďku do Tatry, která viditelně klesá u obcí ležících od Kopřivnice 15 nebo 20 a více kilometrů. Z rámce těchto našich po-

---

[26]) Obě tabulky (č. 2 a 3) jsou sestaveny podle archívního materiálu SAO, fond KPK, kart. č. 106.

Tabulka č. 2

Obec	Počet dojíždějících vlakem	Vzdálenost v km od Kopřivnice
Příbor	612	5
Štramberk	330	3
Skotnice	107	8
Mořkov	80	14
Prchalov	46	10
Sedlnice	38	11
Albrechtičky	35	13
Skorotín	27	16
Drnholec n. L.	26	3
Hodslavice	15	14
Stikovec	13	10
Hostašovice	12	20
Suchdol n. O.	5	28
Kletné	3	35
Bludovice	1	35
Nový Jičín	1	21
Starojická Lhota	1	24

znatků poněkud vybočuje autobusová dojížďka z Nového Jičína (20 km od Kopřivnice), jež představovala 250 osob. Tato výjimka se dá patrně vysvětlit tím, že se jednalo zřejmě o kvalifikované pracovníky, kteří našli ubytovací možnosti v Novém Jičíně. Závislost velikosti autobusové dojížďky do Tatry na geografické vzdálenosti obcí okresu Nový Jičín od Kopřivnice zřetelně odráží následující tabulka (str. 178).

Dosud uvedené skutečnosti o dojížďce do Tatry v Kopřivnici nám dovolují učinit závěr, že kopřivnický pracovní okrsek se ve sledovaném období přeměnil ve svéráznou podoblast, za jejíž teritorium lze na počátku pětiletky pokládat východní část okresu Nový Jičín (na východ od linie Bartošovice—N. Jičín—Hostašovice), severovýchodní část okresu Frenštát p. R. (na západ od linie Frýdlant n. O.—Čeladná), dále terén okresu Místek na jihozápad od spojnice Chlebovice—Palkovice, kde se vliv kopřivnické podoblasti překrýval s teritoriálním vlivem průmyslového centra Frýdek-Místek a konečně můžeme do jisté míry zahrnout do kopřivnické podoblasti také některé obce na Valašskomeziříčsku (Rožnov p. R., Dolní Bečva), jakož i obec Studénku v okrese Bílovec, tvořící severozápadní hranici kopřivnické podoblasti.[27])

[27]) Ke shora vymezenému území kopřivnické podoblasti je třeba poznamenat, že na toto teritorium zasahoval také dosti silný vliv ostravského průmyslového centra, dále vliv novojičínského střediska textilního průmyslu i vliv frýdecko-místecké podoblasti, takže docházelo k vzájemnému překrývání a prolínání.

Tabulka č. 3

Obec	Počet dojíždějících autobusem	Vzdálenost v km od Kopřivnice
N. Jičín	250	20
Závišice	207	4
Sedlnice	169	11
Rybí	147	7
Libhošť	138	11
Štramberk	120	4
Větřkovice	56	4
Bartošovice	52	16
Hájov	50	10
Kateřinice	43	13
Životice u Nového Jičína . . .	31	17
Mošnov	24	13
Trnávka	18	16
Starý Jičín	15	24
Petřvald n. Mor.	15	20
Petřvaldík	11	16
Harty	8	18
Žilina	3	20
Hukovice	1	9

III. Dojížďka do Válcoven plechu v Lískovci

Válcovny plechu v Lískovci se nacházejí na teritoriu frýdecko-místecké podoblasti, která se formovala ve spojitosti s báňským a hutním průmyslem ostravského centra, zasahujícího na toto území svým silným vlivem.[28])

Než přistoupíme k analýze dojížďky do pracovního střediska v Lískovci, je třeba seznámit se v rámci možností našeho článku alespoň stručně s poválečným vývojem Válcoven plechu, abychom pochopili některé ekonomické souvislosti dojížďky do tohoto závodu na počátku první pětiletky.

Válcovny plechu v Lískovci jsou úzce spjaty s vývojem železářství v Pobeskydí a v Ostravě. Na počátku roku 1946 zaměstnávaly válcovny Báňské a hutní společnosti v Lískovci a mostárna Vítkovických železáren okolo 2500 pracovníků, což bylo o 800 více než měl textilní průmysl ve Frýdku a v Místku.[29]) Hutní závod v Lískovci začínal po osvo-

[28]) Charakteristiku frýdecko-místecké podoblasti podal Radimír Prokop v práci *Ekonomický rajón Ostravska ve vztahu k sídelním poměrům a hospodářství*, in: Studie k vývoji ostravské průmyslové oblasti I, Acta facultatis paedagogicae Ostraviensis, seria C-1, Ostrava 1966, strana 118—119.

[29]) Lubomír Bajger, *Charakteristika* . . ., str. 26—27.

bození v roce 1945 se 6 ručními válcovacími tratěmi v nové válcovně a se 4 ručními tratěmi a hrubou tratí ve starém závodě. Od roku 1948 se začala realizovat stavba nových mechanizovaných tratí a došlo i k modernizaci ostatního technologického zařízení.[30]) Významným mezníkem v mechanizaci nového závodu byl rok 1949, kdy byla uvedena do provozu téměř kompletně mechanizovaná VII. trať. V roce 1950 pokračovala výstavba VIII. tratě se stejným způsobem mechanizace.[31]) S ekonomickým rozvojem Válcoven plechu v Lískovci stoupal současně i stav zaměstnanců, jehož indexové vyjádření v letech 1945—1950 zachycuje tabulka.[32])

Tabulka č. 4

Rok	%
1945	100
1946	118,06
1947	145,96
1948	150,76
1949	165,78
1950	167,71

Tabulka přesvědčivě dokládá růst počtu pracovníků zaměstnaných ve Válcovnách plechu, který se ve dvouletce a na počátku první pětiletky proti výchozímu stavu prudce zvýšil. Tak např. k 1. lednu 1950 činil stav zaměstnanců 5296 osob, k 26. srpnu se zvýšil na 5707 pracovníků a k 31. prosinci téhož roku dosáhl již počet pracujících ve Válcovnách plechu čísla 5865.[33]) Současně s růstem počtu pracovníků stoupla na počátku pětiletky i dojížďka do hutního závodu v Lískovci.

---

[30]) Bronislav Kališ, *Stručná historie minulosti a současnosti válcoven plechu*, in: 700 let Frýdku-Místku, Frýdek-Místek 1965, str. 229—231.

[31]) Jaroslav Smekal, *Válcovny plechu, n. p. Frýdek-Místek (Karlova Huť)*, in: 20 let výstavby okresů Karviná a Frýdek-Místek 1945—1965, Těšínsko-vlastivědný zpravodaj č. 16—18 (1965), str. 43—45. V právním postavení závodu došlo po r. 1945 k několika změnám. Když byla po znárodnění v roce 1945 vytvořena Báňská a hutní společnost, n. p. se sídlem v Praze a pak v Českém Těšíně, staly se Válcovny plechu jedním z jejich závodů. Po reorganizaci této společnosti se tento závod 1. července 1949 osamostatnil a vytvořil spolu s mostárnou národní podnik Karlova huť. Od 1. července 1949 do 5. 2. 1950 nesl tedy závod název Železárny Karlova huť n. p. Dne 6. února 1950 byl závod přejmenován na Železárny Stalingrad n. p. v Lískovci a toto označení mu zůstalo do 31. března 1958, kdy přešel právně do svazku s Třineckými železárnami. Od 1. dubna 1963 nese závod v Lískovci označení Válcovny plechu n. p.

Viz *Rodí se nový zítřek, Nástin historie pracujících Válcoven plechu v letech 1945 až 1963*, Frýdek-Místek 1963, strana 44; též Jaroslav Smekal, c. d., str. 44—45.

[32]) Podle Jaroslava Smekala, c. d., str. 45.

[33]) SAO, fond ZSÚP, kart. č. 77, Přehled o stavu pracovních sil v hutnictví.

Stručné seznámení s problematikou ekonomického vývoje válcoven v Lískovci v letech 1945—1950 nám dovoluje přejít ke zkoumání dojížďky do jmenovaného závodu podle stavu a velikosti, jaké dosáhla v druhém roce pětiletky. Průzkumový materiál z roku 1950 o dojížďce do válcoven v Lískovci ukazuje, že tento závod získával pracovní síly především z okresu Místek a v menší míře ze sousedních okresů Frenštát p. R., Český Těšín a konečně z okresu Ostrava. Celkový počet dojíždějících z uvedených okresů činil 2171 osob, přičemž z vlastního okresu Místek dojíždělo 1916 pracovníků, z Frenštátska 140, z okresu Český Těšín 87 a z okresu Ostrava 28 osob.[34])

Z mapky č. 3 je patrné, že nejsilnější dojížďku do Válcoven plechu vykazovaly obce v jihovýchodní a centrální části místeckého okresu. S početnou dojížďkou se setkáváme zvláště u Palkovic, Dobré, Staříče, Bašky a dalších obcí. Mapka také ukazuje, že z celkového počtu 46 obcí okresu Místek zasahoval vliv Válcoven plechu v Lískovci prostřednictvím dojížďky do plných 41 sídel, přičemž jejich vliv na průmyslovou zaměstnanost, který přesvědčivě vyjadřuje vztah mezi počtem dojíždějících do tohoto hutního závodu z jednotlivých lokalit a celkovým počtem výdělečně činných osob v průmyslu, se výrazně projevoval téměř ve všech uvedených obcích.

Z ostatních okresů (Frenštát p. R., Český Těšín a Ostrava) se na dojížďce do válcoven v Lískovci podílelo jen několik obcí. Z okresu Frenštát p. R. to byly Kozlovice (72), Čeladná (27), Staré Hamry (19), Lhotka (17) a Nová Ves (5 osob). Obce okresu Český Těšín byly na dojížďce do tohoto závodu reprezentovány jen dělnictvem z Hnojníku (27), Komorní Lhotky (27) a ze Smilovic (33 osob). Okres Ostrava měl mezi osazenstvem Válcoven plechu pouze 17 dojíždějících z Ostravy a 11 pracovníků z Vratimova.

Dopravní nároky válcoven v Lískovci byly uspokojovány ve sféře přepravy pracovních sil (dojížďky) především železniční a autobusovou dopravou. Značná část zaměstnanců se dopravovala po tratích Frýdek—Frýdlant a Český Těšín—Místek. Podíváme-li se na strukturu dojížďky z tohoto hlediska, zjistíme, že z území okresu Místek bylo každodenně přepravováno do válcoven v Lískovci 589 pracovníků vlakem a 1327 autobusem. K zlepšení dopravního spojení Frýdku-Místku s Lískovcem a jeho hutním závodem přispělo také rozšíření městské autobusové dopravy v roce 1949, kdy byly zavedeny linky Hodoňovice—Lískovec a Frýdek—Lískovec, které však odpovídaly charakteru městské dopravy jen do určité míry. Rozšíření městské dopravy ve Frýdku-Místku značně zkrátilo vzdálenost mezi centry obou hlavních místních

[34]) Dojížďku do válcoven v Lískovci zobrazuje mapka č. 3, která je sestavena podle archívního materiálu SAO, fond KPK, kart. č. 100, 103 a 106.

částí, a zlepšilo možnosti dojížďky pracujících z různých částí města do zaměstnání ve Válcovnách plechu a dalších závodech frýdecko-místeckého průmyslového centra.[35])

Válcovny plechu v Lískovci přitahovaly, jak jsme uvedli výše, značnou část pracovních sil z teritoria okresu Místek. Přesto však dojížďka pracovníků do tohoto závodu ze sídel na Místecku nedosáhla té výše, jakou zaznamenaly např. Vítkovické železárny. Srovnáme-li dojížďku do zaměstnání ve Válcovnách plechu v Lískovci a do Vítkovických železáren z jednotlivých obcí místeckého okresu, zjistíme, že v roce 1950 převyšovalo dojíždění do Vítkovic pracovní dojížďku do Lískovce o 1449 osob.[36]) Tento fakt přesvědčivě dokazuje, že územní vliv válcoven v Lískovci se do značné míry na Místecku překrýval a prolínal se silnou teritoriální působností vlivu průmyslu ostravského centra. Územní dosah ekonomického vlivu centra podoblasti, Frýdku-Místku, v němž se vedle těžkého průmyslu (hutní závod v Lískovci) nacházely také závody lehkého (textilního) průmyslu, se tedy značně ohraničil tím, že toto středisko, jak jsme viděli na příkladě dojížďky do Vítkovických železáren, podléhalo větší přitažlivosti průmyslu ostravské aglomerace.[37])

Dosud uvedené skutečnosti umožňují učinit závěr, že pracovní zázemí válcoven v Lískovci, jakož i ostatních závodů lehkého průmyslu ve Frýdku-Místku, vytvořilo na teritoriu okresu Místek vlastní podoblast, navazující na průmyslové území ostravsko-karvinské aglomerace.[38])

Závěr

Analýza dojížďky do Třineckých železáren, Tatry Kopřivnice a Válcoven plechu v Lískovci v roce 1950 umožnila vytypovat hranice podoblastí, jež se vytvořily kolem těchto důležitých závodů hutního a strojírenského odvětví ostravské průmyslové oblasti. Je možno říci, že teritorium zmíněných podoblastí tvořily v podstatě ty okresy, na jejichž území se jmenované závody nacházely, popř. jak jsme již uvedli v dílčích závěrech jednotlivých kapitol článku, některé části okresů sousedních. Z našeho pojednání dále vyplývá, že teritoriální vliv jednotlivých zá-

---

[35]) Viz Otokar Šlampa, *K vývoji Frýdku-Místku*, Sborník Československé společnosti zeměpisné, roč. 63, 1958, č. 1, strana 32. Srv. Vladislav Kožuch, *Stručný přehled o činnosti MěstNV a o situaci ve Frýdku-Místku v období let 1960—1964*, in: 700 let Frýdku-Místku, strana 170.

[36]) Dojížďka do Vítkovických železáren z okresu Místek dosáhla v roce 1950 3365 osob, zatímco do válcoven plechu v Lískovci dojíždělo jen 1916 pracovníků z tohoto teritoria. SAO, KPK, kart. č. 103.

[37]) Srov. Radimír Prokop, c. d., strana 119.

[38]) Srov. Lubomír Bajger, *Charakteristika* . . ., str. 27.

vodů se místy překrýval, což jsme zvláště pozorovali u Třineckých železáren a Válcoven plechu, ale též v případě Tatry Kopřivnice. Navíc se na území všech tří podoblastí projevoval ve větší nebo menší míře územní vliv průmyslu ostravsko-karvinské aglomerace, který se navzájem místy překrýval a prolínal s vlivem tří jmenovaných závodů. Tento jev jsme pozorovali hlavně na teritoriu okresu Místek, kde došlo k bezprostřední konfrontaci působení vlivu průmyslu ostravsko-karvinské aglomerace (zejména Vítkovických železáren a dolů OKR) a závodů frýdecko-místeckého střediska (především Válcoven plechu v Lískovci a místního lehkého průmyslu). Na území okresu Nový Jičín se zase vliv kopřivnické Tatry prolínal, byť i v menší míře, než tomu bylo u okresu Místek, s teritoriálním dosahem vlivu průmyslu ostravského centra.

Rozbor dojížďky do sledovaných pracovních center dále ukázal, že největší dojížďku zaznamenaly Třinecké železárny a po nich Tatra Kopřivnice. Válcovny plechu v Lískovci vykazovaly v roce 1950 v porovnání s těmito dvěma závody relativně menší dojížďku.

Teritoriální struktura dojížďky do Třineckých železáren, Tatry Kopřivnice a Válcoven plechu v Lískovci ukázala, že velikost dojížďky závisí, mimo jiné, také na příznivém dopravním spojení místa bydliště dojíždějících s průmyslovými centry. V našem případě jsme mohli na příkladě okresu Nový Jičín výrazně pozorovat vzrůst dojížďky do Tatry v Kopřivnici ze sídel geograficky blízkých a s Kopřivnicí výhodně dopravně spojených, a naopak její pokles v případě odlehlejších obcí. Tento poznatek můžeme zobecnit i na ostatní pracovní střediska oblasti.

Srovnání údajů o dojíždění do tří sledovaných závodů z roku 1946 a 1950 nás vede dále k zjištění, že dojížďka do zaměstnání byla v první pětiletce pokládána za jeden z hlavních faktorů, který měl vyrovnat disproporci mezi skutečnou potřebou pracovníků v průmyslových centrech a možnostmi pracovních zdrojů jednotlivých sídel, na jejichž teritoriu byly jmenované závody lokalizovány. Význam této dojížďky vynikne tím více, uvědomíme-li si fakt, že rozsáhlejší sídlištní bytová výstavba byla na počátku pětiletky teprve v počátcích a neumožňovala proto v potřebné míře imigraci pracovníků do průmyslových center ostravské oblasti.

JAN HŘÍBEK

Das Pendeln der Belegschaft der Eisenwerke in Třinec, der Tatra-Werke in Kopřivnice und der Blechwalzwerke in Lískovec anfangs des ersten Fünfjahrplanes

Zusammenfassung

Zu den bedeutendsten Hüttenwerken und Maschinenbau-Betrieben im Ostrauer Industriegebiet am Anfang des ersten Fünfjahrplanes gehörten außer anderem die Eisenwerke in Třinec, die Tatra-Werke in Kopřivnice und die Blechwalzwerke in Lískovec. Zusammen mit der im Territorium der Agglomeration von Ostrava-Karviná dislozierten Industrie bildeten sie das industrielle Schlüsselpotenzial des sg. weiteren Ostrauer Landes.

Der vorliegende Artikel analysiert das Einpendeln der Arbeitskräfte in die Eisenwerke in Třinec, die Tatra-Werke in Kopřivnice und die Blechwalzwerke in Lískovec nach dem Stande, Größe, Struktur und Ausmaß, welche im Jahre 1950 erreicht wurden. In der Arbeit wird versucht die Entwicklungstendenzen dieses Pendelns, seine territoriale Struktur, die Richtungen und Ausmaße des Arbeitskräftepotenzials, welche die genannten Industriebetriebe aus dem nahen und weiteren Hinterland absorbierten, festzuhalten. Der Artikel will auch zeigen, wie die territoriale Ausdehnung der drei Untergebiete, welche sich rund um das Industriezentrum von Třinec, Kopřivnice und Frýdek-Místek gebildet haben, in groben Rissen aussah.

Der beschränkte Umfang des Artikels erlaubt nicht im größeren Ausmaß die breiteren sozial-ökonomischen Zusammenhänge des Einpendelns in die erwähnten Industriezentren zu vervolgen, weshalb der Autor sie auch nur in, für die damalige gesellschaftliche Realität unumgänglichen Maß behandelt.

Bei der Verarbeitung der Abhandlung stützte sich der Autor vor allem auf die Ergebnisse der Forschung über das Pendeln, die im Jahre 1950 in allen Gemeinden des damaligen Ostrauer Kreises vorgenommen wurde. Im Rahmen der durch das Thema dieser Arbeit gegebenen Möglichkeiten wurde in der Abhandlung die historische, geographische und ökonomische Fachliteratur, welche sich auf die nachkriegszeitige sozialökonomische Entwicklung des Territoriums der Untergebiete, auf denen sich die Eisenwerke in Třinec, die Tatra-Werke in Kopřivnice und die Blechwalzwerke in Lískovec befinden, ausgenützt.

Der Artikel ist in drei Teile unterteilt. Der erste beschäftigt sich mit der Problematik des Einpendelns in die Eisenwerke in Třinec, der zweite analysiert das Pendeln in die Tatra-Werke in Kopřivnice und der letzte Teil behandelt das Pendeln der Arbeiterschaft in die Blechwalzwerke in Lískovec.

ANNA KARÁSKOVÁ

VÝVOJ PRŮMYSLOVÉ STRUKTURY ČESKOSLOVENSKA V LETECH 1945—1965 A JEJÍ PŘEDPOKLÁDANÝ VÝHLED DO ROKU 1980

Konkrétním výrazem rozvoje průmyslu je úroveň jeho struktury, čili členění průmyslu na jednotlivá odvětví, jejich vzájemné proporce a váha. K tomuto členění došlo historickým vývojem dělby práce, vývojem techniky, vzdělanosti, vlivem vnějších politických vztahů apod. Proto je struktura průmyslu kategorií, která vyjadřuje technické a ekonomické podmínky rozvoje v konkrétních souvislostech ekonomických procesů. Vedle kvantitativní stránky, jejímž výrazem je rozsah a podíl jednotlivých odvětví na celkové průmyslové výrobě, má struktura průmyslu i kvalitativní stránku, která má svůj odraz v uplatňování poznatků vědy a techniky ve výrobě, modernosti, zapojení do mezinárodní dělby práce atd.

Literatury, která hodnotí vývoj průmyslu a jeho struktury po roce 1945 v Československu, je dlouhá řada. Velká většina těchto prací je ale až do počátku 60. let silně poznamenána tendenčními názory. Ocelová koncepce vývoje našeho průmyslu, rychlá tempa růstu a vysoká úroveň výroby uhlí, oceli, cementu a ostatních výrobků těžkého průmyslu jsou považovány za neomylné symptomy úspěšného budování socialismu, které musí mít za následek brzký a rychlý růst životní úrovně obyvatelstva. Teprve s prvními vážnějšími hospodářskými potížemi a neúspěchy se objevují práce, které berou účelnost ocelové koncepce v pochybnost. Diskuse, které mezi ekonomy probíhaly v souvislosti s koncipováním nové soustavy řízení, přinesly nové názory. Vyplynulo z nich, že Československo nemůže nadále — chce-li hospodářsky prosperovat — rozvíjet průmyslovou strukturu způsobem, jakým to činilo dosud. To, co tomuto poznání předcházelo, je středem pozornosti této stati.

Přestože poválečné Československo získalo z období svého kapitalistického vývoje relativně vyspělý průmysl, jevilo se toto dědictví jako nedostatečné pro budování socialismu. Výroba nevyhovovala co do rozsahu a především měla nevyhovující vnitřní strukturu. K příčinám, které si vynucovaly změny průmyslové struktury už před válkou (změny na světových trzích, obtíže odbytu znamenaly nedostatek platebních prostředků na nákup surovin), přistupuje nyní i skutečnost, že se Československo stalo součástí světového socialistického systému.

Rozvoj odvětvové struktury průmyslu Československa ovlivnila v poválečném období zejména spolupráce se Sovětským svazem a lidově demokratickými zeměmi. Vznikaly oprávněné obavy, aby se značná závislost Československa na západních zemích nestala nástrojem negativního ovlivňování našeho hospodářství nejrůznějšími diskriminačními opatřeními.

Z těchto důvodů měl být náš průmysl přebudováván, měněna jeho odvětvová struktura a přizpůsobována nově vzniklým podmínkám. Tuto skutečnost formuloval v roce 1947 Klement Gottwald:

„Je nutno přeorientovat československý průmysl od oněch oborů, kde bylo před válkou možno konkurovat na světových trzích na základě hladových mezd (jako tomu bylo u výroby rukavic, hraček, částečně i u výroby sklářské a textilní), na taková průmyslová odvětví, pro která máme zvláště příznivé předpoklady umožňující uplatnění těchto výrobků na zahraničních trzích, jako v případě kovoprůmyslu, zejména těžkého strojírenství a průmyslu chemického. Nutno přeorientovat část průmyslu keramického a sklářského — kde naši dřívější odběratelé již před válkou, ale též za války, vystavěli vlastní průmysl — na výrobu pro technickou potřebu . . . Kdybychom setrvali při této dnešní nevyhovující struktuře, pak je zřejmé, že naše hospodářství by bylo vystaveno nebezpečným otřesům a že by nebylo možné zaručit jeho plný rozvoj a vzestup životní úrovně.[1])

Kvalitativní změny v Československu po roce 1945 byly předpokladem uskutečnění přestavby průmyslu, která měla mimo jiné upevnit postavení Československa mezi průmyslově vyspělými zeměmi. Od roku 1945 byly vývoj i struktura průmyslové výroby plánovitě usměrňovány. Hlavním cílem prvního československého plánu — dvouletky — bylo odstranění válečných škod a obnovení průmyslové a zemědělské výroby při přibližně stejné struktuře.

Úkoly dvouletky (kromě stavebnictví a zemědělství) byly ve stanovené době splněny a tak se mohlo přikročit k zásadnímu přebudování celého průmyslu. Tento náročný proces započala první pětiletka. Daleko před koncipováním první pětiletky bylo řadě ekonomů jasné, že je naprosto nezbytné provést určité strukturální změny, které by zlepšily situaci v odbytu našich výrobků. Už po krizi ve 30. letech se mnozí buržoazní ekonomové vyslovovali pro určitá opatření a je pochopitelné, že tyto snahy po roce 1945 zesílily.

Práci na návrzích první pětiletky zahájily už od poloviny roku 1947 různé politické strany.[2]) Podstatou komunistického návrhu byla radi-

---

[1]) Klement Gottwald, *1946—1948*, Praha 1949, str. 239—241.

[2]) Karel Kaplan, *Úvahy o první pětiletce*, Příspěvky k dějinám KSČ, 5/1967, str. 700 n.

kální přeměna celého národního hospodářství. Návrh předpokládal změnu v orientaci vnějších hospodářských vztahů na země s plánovaným hospodářstvím. To znamenalo uskutečnit velmi rychlou výstavbu a přestavbu veškerého průmyslu. Zdálo se, že tato přestavba bude jen „popohnáním“ přirozené tendence vývoje průmyslu, která se projevovala pozvolnými změnami už v době první republiky.

Koncepci strukturálních změn průmyslové výroby v takové míře, jako návrh komunistické strany, návrhy ostatních politických stran neobsahovaly. Tyto strany naopak zaujaly ke komunistickému návrhu negativní stanovisko. Přáním sociálních demokratů bylo přistupovat ke strukturální přestavbě velmi opatrně, pomaleji a soustředit pozornost na ta odvětví, která sice budou pomáhat industrializovat dosud agrární země střední a jihovýchodní Evropy, ale pro které má Československo podmínky především v kvalifikovaných kádrech. Proti tomuto realistickému návrhu sociální demokracie postavili národní socialisté koncepci přeměny Československa ve druhé Švýcarsko. Znamenalo by to orientaci na takové průmyslové obory, které nejsou náročné na suroviny, ale na lidskou práci a dovednost. Tato koncepce byla nereálná. Naprosto ignorovala nově vzniklé mezinárodně politické postavení Československa i dlouhodobě působící tendence vývoje průmyslové struktury. Ale rovněž komunistický návrh měl své nedostatky. Především ten, že ignoroval souvislosti vývoje strojírenství s vývojem surovinové a energetické základny.

Politické vítězství KSČ v Únoru 1948 znamenalo však automatické přijetí a schválení komunistického návrhu. Na IX. sjezdu KSČ byla pak schválena první pětiletka, která se stala plánem tzv. socialistické industrializace Československa, plánem rozsáhlé výstavby a přestavby průmyslu.

Vybudování socialismu je cíl bezesporu velmi náročný. Předpokládá vyspělou materiálně technickou základnu ve všech odvětvích národního hospodářství, charakterizovanou strojní velkovýrobou s tendencemi ke komplexní mechanizaci a automatizaci výrobního procesu. Taková výrobně technická základna nebyla během kapitalistického vývoje Československa vytvořena. Racionalizační proces ve druhé polovině 20. let nebyl dokončen a technické zaostávání výroby dovršila okupace. Bylo nutno vybavit celé národní hospodářství moderní technikou a k tomu bylo nutno vybudovat vyspělé strojírenství, které by tuto techniku vyrábělo. Vyspělé strojírenství ale vyžaduje rozvoj ostatních odvětví těžkého průmyslu, zejména průmyslu těžby paliv, energetického, hutního a chemického. Kromě toho chyběla nebo byla málo rozvinuta řada výrob nezbytných pro výrobu výrobních prostředků, např. průmysl elektrotechnický, těžká chemie, výroba kuličkových ložisek a řada dalších.

Přestavba našeho průmyslu v první pětiletce byla proto zaměřena na rozvoj strojírenství. Hlavní směry rozvoje struktury průmyslu byly tyto:

1. přednostní růst výroby výrobních prostředků před výrobou spotřebních předmětů,
2. rozvíjení vlastní surovinové, palivové a energetické základny,
3. podstatné zvýšení podílu strojírenské výroby,
4. rozvoj hutní výroby,
5. zvyšování podílu chemického průmyslu,
6. vytváření nových důležitých odvětví.

Tabulka čís. 1 informuje o strukturálních změnách průmyslu, jak byly původně pro první pětiletku plánovány.

Tabulka čís. 1.

Plánované změny struktury průmyslu ČSR v první pětiletce[3])

Odvětví	Index prům. výroby		Podíl odvětví v % na celkové výrobě	
	1948	1953	1948	1953
Báňské	100	135	4,81	4,05
Energetické	100	152	3,39	3,21
Hutnické	100	149	11,37	10,55
Kovodělné	100	193	17,43	20,98
Chemické	100	162	7,92	7,98
Sklářské	100	112	1,50	1,05
Staveb. hmot a keramiky	100	159	2,77	2,75
Papírenské	100	141	2,55	2,25
Dřevařské	100	126	3,61	2,85
Textilní a oděvní . . .	100	168	16,78	17,59
Kožedělné a gumárenské	100	148	5,50	4,96
Grafické	100	118	1,24	0,91
Potravinářské	100	140	21,08	20,87

Podle původních směrnic se měla celková průmyslová výroba zvýšit do roku 1953 o 57 % proti roku 1948, přičemž strojírenská výroba měla dosáhnout téměř dvojnásobného objemu výroby. Výrazná orientace na těžké strojírenství předpokládala dlouhodobé vyřazení Německa z konkurence na evropských trzích. To byl ovšem omyl. Už v počátcích uskutečňování pětiletky bylo zřejmé, že Německo při postoji západních

[3]) Karel Šťastný, *Strukturální změny v hospodářství*, Obzor národohospodářský, 2—3/1948, str. 50.

států velmi rychle obnoví svou průmyslovou výrobu a bude schopno úspěšně konkurovat.

Původně plánované úkoly byly však ještě zvýšeny. Celková průmyslová výroba měla vzrůst nikoliv o 57, ale o 98 %. Podstatně byly zvýšeny úkoly pro průmysl těžební, energetický, kovodělný, hutní a chemický. Zamýšlíme-li se nad tím, proč bylo zvoleno tak vysoké tempo růstu a tak rychlé změny struktury výroby směrem k investičním oborům, nutně musíme věnovat pozornost faktorům, které působily z vnějška.

V průběhu prvních let pětiletky se začala neobyčejně zostřovat mezinárodní situace. Snaha co nejrychleji zmodernizovat a rozšířit zbrojní průmysl byla jedním z činitelů ovlivňujících rychlý rozvoj odvětví se zbrojním průmyslem souvisejících. Je zcela pochopitelné, že se stát s tvrdě vybojovanou národní existencí a znepokojovaný ovzduším studené války snažil o posílení obrany své země i obrany ostatních socialistických států. Je rovněž pochopitelné, že orientace vnějších hospodářských vztahů na lidové demokracie, ve značné míře determinovaná mezinárodní situací, musela znamenat změny struktury průmyslu ve prospěch průmyslu těžkého. Země střední a jihovýchodní Evropy uskutečňovaly svou přeměnu ze zemí agrárních v země průmyslové. Strukturální přestavba průmyslu vytvořila z Československa na určitou dobu strojírnu socialistické Evropy. Orientace vnějších hospodářských vztahů na tyto země znamenala posílení pocitu jistoty v zajištění základních potřeb surovin i v zajištění odbytu naší produkce. To se však nestalo jednoznačně kladnou skutečností.

Dlouholetá izolace obchodu socialistických států od světového trhu, způsobená napjatou mezinárodní situací a politikou embarga ze strany vyspělých kapitalistických zemí vůči zemím socialistického tábora, měla za následek izolaci československých výrobků od konkurenčního tlaku světového trhu. To mělo pochopitelně za následek zaostávání tempa technického pokroku a tím i strukturálních změn směrem k moderním průmyslovým odvětvím.

Kromě toho se vůči socialistickým zemím uplatňovala nesprávná představa o bezrozporné jednotě politických a ekonomických zájmů. Následkem toho docházelo k jevům, které směřovaly k oslabení mezinárodních tržních vztahů a tím i k oslabení objektivních kritérií našeho postavení v mezinárodní dělbě práce. Zájmy socialistických zemí byly však měnícími se podmínkami vnitřními i vnějšími podstatně modifikovány (to se projevilo zejména po roce 1958), a na to československá ekonomika nedokázala včas vhodným způsobem reagovat.

Embargo vyspělých kapitalistických zemí na vývoz zboží do zemí socialistického tábora rovněž významným způsobem ovlivnilo jak podmínky fungování ekonomiky těchto zemí, tak i perspektivy jejich dal-

šího vývoje. Embargo vyvolalo nutnost budovat, či rozšířit řadu odvětví, pro která Československo nemělo výhodné podmínky. Tuto tendenci podporovala i politika hospodářské autarkie, zdůvodňovaná válečným nebezpečím, ale i jinak. Klement Gottwald ve zprávě na zasedání ÚV KSČ v únoru 1951 řekl: „Byla už řeč o tom, jak je důležité, abychom si pokud možno všechny investiční statky vyráběli sami . . . a jestliže při tom pro výrobky našeho těžkého průmyslu máme trvalé odbytiště — a to máme především v SSSR a v zemích lidové demokracie — pak zdravý rozum dá, že si výměnou zboží na této základně můžeme zajistit všechny nutné potřeby pro náš lehký, spotřební průmysl.“[4])

Propagace soběstačnosti ve výrobě spotřebního zboží se projevuje v referátě K. Gottwalda na zasedání ÚV KSČ už v roce 1950: „A my musíme počítat s tím, že se v kapitalistickém světě bude rozvíjet hospodářská krize, že odbyt tohoto druhu zboží do kapitalistických zemí bude čím dál obtížnější a že současně odbyt tohoto zboží v zemích lidové demokracie bude narážet také na určité obtíže, nakolik si budou tyto země chtít svoje boty a svůj textil a svoje šaty vyrábět samy. Musíme si proto vypočítat, co potřebujeme pro sebe, abychom naše lidi slušně ošatili a obuli, co potřebujeme k tomu dovézt, jakou kapacitu k tomu musíme mít . . .“[5])

Nesprávné předpoklady — trvalé odbytiště výrobků těžkého průmyslu v zemích lidové demokracie, prohlubování krize v kapitalistických zemích — a v tomto období minimální snahy o účelnou specializaci alespoň mezi zeměmi socialistického tábora, ovlivnily vývoj průmyslové struktury Československa velmi podstatně. Neméně závažnou úlohu při vytváření struktury průmyslové výroby poválečného Československa sehrál stav rozvoje poznání, který měl za následek jednostranné přejímání koncepcí o ekonomické nutnosti, neodpovídajících podmínkách Československa. Neúměrně vysoký podíl investic do těžkého průmyslu byl teoreticky zdůvodňován dogmatem o nutnosti přednostního růstu výroby výrobních prostředků před výrobou spotřebních předmětů, mnohé jiné dobové jevy podmíněné mezinárodní situací a vysokými tempy růstu průmyslové výroby byly chápány jako obecně platné formy vývoje socialistické společnosti. (Zákon předstihu kupní síly mas před výrobou aj.)

V neposlední řadě je nutno připomenout vnější politické vlivy, které podmiňovaly akceptování centralistického modelu řízení, vytvořeného ve 30. letech v Sovětském svazu. Stalinův velmocenský šovinismus nutil přijmout sovětský model řízení a plánování národního hospodářství

---

[4]) *Zpráva K. Gottwalda na zasedání ÚV KSČ dne 22. 2. 1951*, str. 11.

[5]) Projev K. Gottwalda na zasedání ÚV KSČ 24. 2. 1950, in: K. Gottwald, *1949—1950*, Praha, Svoboda 1953, str. 267.

jako jediný pro všechny země nastupující cestu k socialismu. Kromě toho politická ekonomie nepropracovala teoretické zdůvodnění jiného systému řízení. Systém řízení a plánování se v pozdějších letech stal rozhodujícím činitelem deformací průmyslové struktury a hnací silou jejich reprodukování. Výrobní strukturu, jak známo, určovaly politické směrnice a plány, které byly organickou součástí řídícího systému. Dlužno poznamenat, že pro tento systém bylo charakteristické používání zjednodušených kritérií hospodářského pokroku. Představa, že socialismus lze vybudovat jen na základě co nejvyššího tempa hospodářského růstu, vedla k tomu, že plánovací orgány určovaly maximálně možné úkoly růstu jednotlivých odvětví.

Důraz kladený na rychlý růst výroby je chronickým jevem celého sledovaného období. Snaha po dosažení co nejvyššího tempa růstu byla zesilována řadou jednostranných kritérií úspěšnosti budování socialismu. Heslem tzv. socialistické industrializace se stalo známé „dohnat a předehnat", a to v co nejkratší době. Kvantitativní chápání tohoto dohánění se zúžilo na několik málo výrobků (uhlí, ocel, cement), které byly považovány za klíčové. Jakákoliv snaha zpomalit tempo růstu či rozvíjet „neklíčové" výroby byla na počátku 50. let pokládána za zločin. Tuto smutnou skutečnost výrazně ilustruje pohled do obžalob neblaze proslulých procesů:

„S chladnokrevností profesionálních zločinců sabotovali Slánský a jeho zločinní spřeženci Goldmann, Frejka, Outrata, Kárný, Jančík, Kollár plnění dvouletého i pětiletého plánu, zejména rozvoj těžkého průmyslu. Některým závodům v klíčových odvětvích úmyslně naplánovali úkoly tak nízko, aby výroba výrobních prostředků nedosáhla potřebné výše . . . pod lživými slovy o zvyšování životní úrovně byla brzděna výstavba tím způsobem, že byl plánován nadměrný rozvoj lehkého průmyslu, zejména textilního, kožedělného a gumárenského, pro které Československo nemělo suroviny a muselo je dovážet z kapitalistických států."[6])

Ovšem nepříznivost vývoje průmyslové struktury Československa není, podle mého názoru, v tom, že byl v první pětiletce zdůrazňován velmi rychlý růst některých odvětví a k tomu účelu se mobilizovaly všechny zdroje. V tehdejších podmínkách měl rychlý růst některých odvětví a rychlé změny struktury své oprávnění. Tragédie je v tom, že se včas nerozpoznaly nové podmínky, které volaly po změnách a že neexistoval mechanismus, který by tyto změny mohl uskutečnit. Řada ekonomů, z nichž se nejrozhodněji v tomto směru vyslovili Goldmann, Šik a Kouba, připisuje tuto skutečnost už zmíněné administrativně

---

[6]) *Rudé právo z 27. 11. 1952.*

direktivní soustavě řízení.[7]) Tradiční soustava řízení nejen neumožňuje vyhnout se poruchám, ale dokonce je neustále reprodukuje. Pokusím se ilustrovat tuto skutečnost na konkrétním vývoji průmyslové struktury.

Jak bylo ukázáno výše, první pětiletka znamenala velmi intenzívní strukturální změny. Ty byly podmíněny vysokým tempem růstu průmyslové výroby (roční přírůstek 14,5 %). S poklesem tempa růstu v následujících letech poklesla i intenzita strukturálních změn. Zpomalení tempa růstu se ukázalo naprosto nezbytným. Během první pětiletky zaostával rozvoj těžby uhlí a rud, hutnictví a energetického průmyslu, což je vidět i z indexu růstu těchto odvětví. (Tabulka čís. 2.) Tato disproporce ve vývoji průmyslové struktury nebyla doceněna. Lékem k odstranění disproporcí se nestala změna struktury průmyslové výroby, ale další zrychlování rozvoje surovinové a energetické základny, výroba dalších tisíců tun oceli, uhlí a cementu. V září 1953 vláda prohlásila: „Vláda Československé republiky je rozhodnuta provést v letech 1953—1954 závažná opatření ke zvyšování životní úrovně pracujících na základě proporcionálního rozvoje národního hospodářství ČSR, zejména urychlováním rozvoje surovinové a energetické základny pro těžký průmysl, zvýšením výroby potravinářského a lehkého průmyslu a udělat všechno pro zvýšení zemědělské výroby.“[8])

Ve vládním prohlášení je ovšem znovu podtrženo, že rozvoj těžkého průmyslu zůstává i nadále základem rozvoje národního hospodářství. Plán na rok 1954 stanovil růst výroby oproti roku 1953 o 5,1 %, přičemž plánoval zrychlený růst těžby uhlí, výroby oceli a elektřiny. V tomto roce se však poprvé od roku 1948 objevuje rychlejší růst výroby spotřebního zboží (4,7 %) než výroby výrobních prostředků (4,2 %). Pomalejší rozvoj průmyslové výroby však neměl dlouhé trvání. Plán na rok 1955 stanovil růst průmyslové výroby už nejméně o 9 %, přičemž se tempo růstu výroby výrobních prostředků mělo vyrovnat s tempem růstu výroby spotřebních předmětů.

V podstatě až do roku 1958 trvalo mezinárodně politické napětí. Československo bylo nuceno orientovat se na další prohlubování spolupráce se socialistickými zeměmi. Ovšem nastávají nové podmínky. V roce 1953 končí korejská válka, zpomaluje se tedy vyzbrojování

---

[7]) „Tato soustava nemá účinný systém nástrojů, který by ex ante — tedy předem v období projekce proporcí při tvorbě centrálního plánu, což je jedno z hlavních poslání tohoto plánu — zabránil jednostrannému zdůraznění tempa růstu a míry akumulace. Nejenom to. Tradiční soustavě řízení chybí ekonomický mechanismus, který by umožnil včasnou reakci na poruchy v období, kdy teprve narůstají pod povrchem běžného hospodářského života a nejsou ještě očividné.“

Goldmann, Kouba, *Hospodářský růst v ČSSR*, Praha, Academia 1967, str. 56 a 57.

[8]) *Vládní prohlášení ze dne 15. 10. 1953*, Praha 1953, str. 34.

Tabulka č. 2

Růst průmyslové výroby ve vybraných odvětvích (1948 = 100) 9)

v %

Průmyslové odvětví	1948	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965
Průmysl celkem .	100	150	177	193	202	224	245	270	300	333	372	405	430	427	444	480
Výroba elektřiny a tepla	100	138	156	165	182	206	234	252	278	313	360	397	429	434	470	504
Průmysl paliv, výrobky z ropy a uhlí	100	119	135	140	148	159	171	195	218	230	248	265	281	292	301	315
Hutnictví černých kovů	100	139	178	210	209	230	255	277	294	334	375	402	419	410	447	488
Strojírenský a kovodělný průmysl .	100	186	245	294	307	341	389	430	497	577	663	738	801	789	818	909
Chemický a gumárenský průmysl	100	162	202	230	241	282	325	368	405	470	577	672	757	777	855	958
Průmysl stavebních hmot	100	140	166	184	208	240	275	342	400	466	529	568	587	536	574	626
Dřevozpracující průmysl	100	158	193	191	207	236	255	275	298	321	342	364	384	372	379	400
Průmysl skla, keramiky a porcelánu	100	121	127	122	134	154	169	189	216	243	267	289	309	311	322	351
Průmysl textilní .	100	130	140	139	150	171	176	193	213	224	238	256	266	259	259	277
Průmysl kožedělný, kožeš. a obuvnický	100	116	124	122	130	148	154	180	204	220	238	256	271	262	271	298
Průmysl potravinář.	100	160	174	181	186	197	208	222	235	247	264	280	286	295	300	305

9) *Statistická ročenka ČSSR 1967*, str. 28, 29.

armád. To změnilo předpoklady Československa o vývozu zbraní a strojů a zmenšilo tím pádem možnosti dovozu surovin. Hospodářská pomoc Československa poskytovaná málo vyvinutým zemím, která byla motivována především politicky, měla za následek závislost Československa na úvěrech ze zahraničí k nákupu nezbytných surovin.

Kapacity, které začaly být budovány během první pětiletky, začínaly v tomto období dodávat na trh výrobky. Poptávka po výrobcích těžkého strojírenství však klesala a proto v roce 1953 prudce klesl objem investic do hutí a strojírenství. Přesto dochází k nevyužívání kapacit, výrobky hutí jsou přebytečné. V letech 1954 a 1955 se poprvé od svého zrodu stala železná koncepce předmětem diskusí. Nastala příležitost strukturu změnit, ale opatření, která se objevila, byla nedůsledná. Přes různá dílčí opatření zůstával hlavní směr rozvoje ekonomiky i nadále tentýž. V dalších letech se investice soustřeďovaly opět do energetické, palivové

Tabulka čís. 3

Meziroční indexy vývoje objemu investic v ČSR [10])

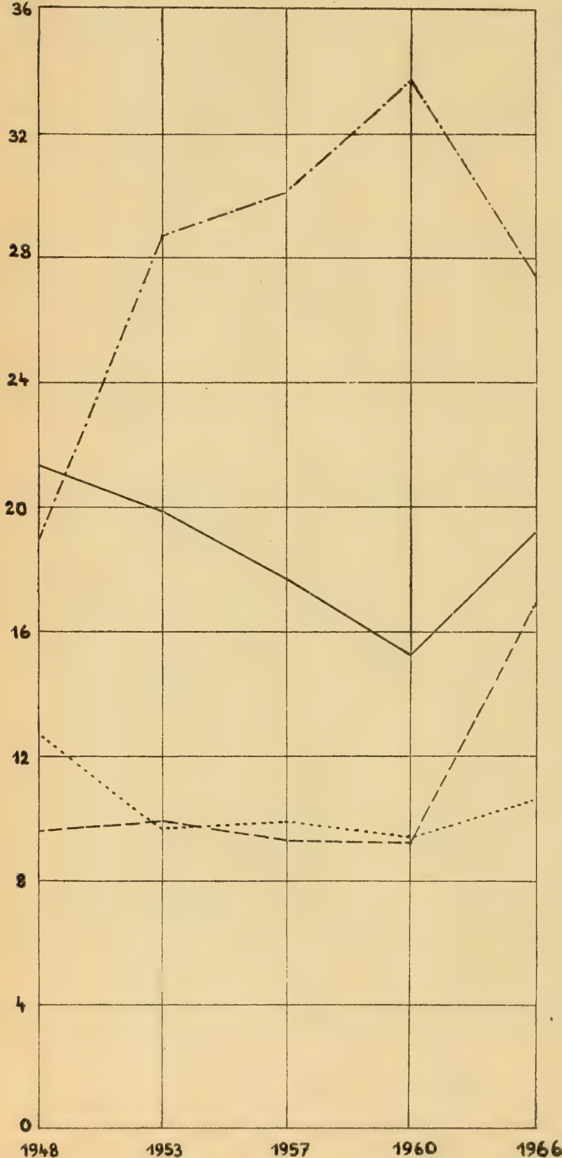
	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956
Do průmyslu	100	116	113	88	99	99	117
Do hutí	100	149	121	81	89	100	78
Do strojírenství	100	114	122	77	80	86	125

a hutní základny ve snaze zabezpečit další rozvoj strojírenství, zejména těžkého. Značné a málo efektivní investice do těchto odvětví měly za následek nedostatek investičních prostředků pro jiná odvětví, a tím buď zpomalování tempa jejich růstu nebo jejich zaostávání. Postupem let došlo k paradoxu. Stát, který mobilizoval veškerý ekonomický potenciál pro rozvoj strojírenství, aby industrializoval řadu zemí, se po dvaceti letech budování ocitl v situaci, kdy musel konstatovat, že v technické úrovni základních fondů řady odvětví svého průmyslu, zejména spotřebního, patří mezi zaostávající a že není schopen uspokojit poptávku svého obyvatelstva.

Přednostní rozvoj těžkého průmyslu plánovala opět i druhá pětiletka. Předpokládala i rychlejší růst výroby průmyslu oproti předchozím dvěma letům. Průmyslová výroba se měla zvýšit nejméně o 54 %, z toho výroba výrobních prostředků o 61 % a výroba spotřebních předmětů o 44 %.[11]) Vedle rozšíření surovinové a energetické základny se začínala věnovat pozornost i chemickému průmyslu. Hlavním článkem zůstává

[10]) Podle Statistické ročenky ČSR 1957.
[11]) *Rozvoj československého průmyslu*, Praha 1962, str. 73.

i nadále strojírenství, zejména výroba investičních zařízení pro domácí potřebu i pro vývoz. Strojírenská výroba měla během druhé pětiletky vzrůst o 77 %, energetika o 72 %, hutnictví o 59 % a spotřební průmysl o 39 %.[12]) Index průmyslové výroby v jednotlivých odvětvích ukazuje, že úroveň průmyslové výroby dosažená v roce 1960, byla proti roku 1948 několikanásobně vyšší (viz tab. čís. 2). O vývoji struktury podává daleko lepší ilustraci její grafické znázornění:



Odvětvová struktura průmyslu podle podílu jednotlivých odvětví na celkové průmyslové výrobě

.... výroba elektřiny a průmyslových paliv

— — — — hutnictví černých a barevných kovů

— . — . — . strojírenství a kovoprůmysl

———— průmysl potravin

Odvětvová struktura průmyslu ČSR podle podílu jednotlivých odvětví na celkové průmyslové výrobě

Odvětvová struktura průmyslu ČSR podle podílu jednotlivých odvětví na celkové průmyslové výrobě

Nejpozoruhodnější vývoj zaznamenalo strojírenství, které se na konci první pětiletky podílelo na průmyslové výrobě více než jednou čtvrtinou, na konci druhé pětiletky více než třetinou. Zatímco klesal podíl těžebního, textilního a potravinářského průmyslu, podíl energetiky, hutního a chemického průmyslu se během těchto let podstatně nezměnil.

Jak je vidět z indexu vývoje výroby, nezvětšil chemický průmysl příliš svůj podíl na celkové průmyslové výrobě, ač rostl poměrně rychle. Vývoj chemického průmyslu vytvořil pravděpodobně nejvýznamnější disproporci ve vývoji průmyslové struktury. Nedostatečná úroveň výroby chemického průmyslu měla svůj původ už v době předmnichovské republiky, kdy se chemický průmysl, který byl z velké části v rukou zahraničních monopolů, vyvíjel velmi nerovnoměrně a odtrženě od vlastních surovinových odvětví. V poválečném období byl rychlejší rozvoj chemického průmyslu brzděn zaostáváním energetické základny, výroby speciálních ocelí pro chemické aparatury a nedostatečným počtem kvalifikovaných kádrů. Věcné předpoklady úspěšnějšího rozvíjení chemie byly vytvořeny až během prvních dvou pětiletek. Teprve ve třetí pětiletce měla nastat ve vývoji chemického průmyslu rychlá změna.

Směrnice ÚV KSČ a vlády ČSR pro vypracování třetí pětiletky na roky 1961 až 1965 stanovily zvýšení chemické výroby o 86 %. Důraz byl kladen na urychlené rozvíjení výroby plastických hmot a rozšíření jejich sortimentu. Rozvoj chemického průmyslu se měl opírat především o využívání vlastní surovinové základny — uhlí, dřeva, koksárenského a zemního plynu a měl být zajištěn vypracováním a zavedením nejnovějších metod výroby a nejnovější technologie. Tyto prostředky byly těžko realizovatelné vzhledem k tomu, že vypracování a zavedení nové metody výroby je často otázkou delšího časového období než je jedna pětiletka.

K obdobnému vývoji došlo i v energetice. A protože všechna odvětví průmyslu, zejména hutnictví, strojírenství a chemie jsou závislá na vývoji elektřiny a podíl výroby elektřiny v průmyslové výrobě se podstatně nezměnil, docházelo k vážným disproporcím. Mnohým těžkostem s dodávkami elektrické energie mohla zabránit rekonstrukce a rozšíření existujících závodních elektráren, což se neprovádělo. Během první pětiletky, kdy vzrostla výroba o 102 %, vzrostla výroba elektrické energie jen o 64 % a instalované výkony dokonce o pouhých 20 %.[13]) K stejně neradostnému vývoji docházelo i v dalších letech. Třetí pětiletka předpokládala vzrůst výroby elektrické energie o 58 % a výstavbu dalších elektráren. Tradičně byl zdůrazňován růst výroby těžkého strojírenství a s ním spjatých odvětví. Výroba ve strojírenství měla vzrůst o 72 %, výroba spotřebního průmyslu o 23 %.

---

[12]) *Zákon o druhé pětiletce*, Sb. č. 63/1958, str. 129, 130.

[13]) *K otázkám efektivnosti československého průmyslu*, kolektiv autorů, Praha, NPL 1960, str. 126.

Úkoly stanovené třetí pětiletkou chtěly řešit staronové surovinové potíže další ohromnou investiční výstavbou. Znamenalo to další zvýšení materiálové náročnosti průmyslové struktury. Z dlouhodobého hlediska byla tato orientace průmyslu neudržitelná. Nepřihlížela ke změnám podmínek obchodu se zeměmi socialistického tábora, ke kterým došlo v souvislosti s rozšiřováním obchodu s vyspělými kapitalistickými státy a s rychlým rozvojem jejich vlastního zpracovatelského průmyslu.

Vysoké tempo růstu plánované pro třetí pětiletku nebylo ani patřičně teoreticky zdůvodněno. Návrh na růst průmyslové výroby o 40 % byl vrácen z politického byra s tím, že „není důstojné ČSSR, aby tempo výroby průmyslu bylo nižší 50 % a tempo životní úrovně nižší než 30 %".[14]) Od roku 1960 se však v našem hospodářství začínaly objevovat růstové potíže, které vrcholily v roce 1963. Průmyslová výroba i národní důchod poklesly, nerealizovatelnost úkolů požadovaných třetí pětiletkou a ostatní poruchy fungování ekonomiky otřásly přesvědčením o vhodnosti dosavadní průmyslové struktury Československa. Ukázalo se zcela jednoznačně, že způsob řešení disproporcí nemůže spočívat v nákladném úsilí o výrobu dalších tun uhlí, oceli, strojů a energie, ale ve změně struktury hospodářství a ve změně systému řízení. Z diskusí o vztahu plánu a trhu vyplynula úzká spojitost vývoje makrostruktury a mikrostruktury. Vývoj ekonomiky, zejména v druhé polovině 60. let, kdy jsou postupně uplatňovány principy nové soustavy řízení, má za následek určité zlepšení efektivnosti výroby, což umožňuje nejenom zvýšit předpokládanou tvorbu národního důchodu, ale současně urychlit i realizaci makrostrukturálních změn v nejbližších letech.

Ostatně výroba základních průmyslových výrobků na jednoho obyvatele ČSSR byla v porovnání s vyspělými kapitalistickými státy poměrně vysoká (primární energie, ocel, cement, celulózová vlákna). Československo však zaostává ve výrobě technicky moderních výrobků, jako např. ve výrobě plastických hmot, syntetických vláken a papíru. O tom informuje následující tabulka (viz str. 198).

Základní výrobky jsou ale v dalším zpracování využívány málo efektivně, nehospodárně. Proto je v posledních letech věnováno stále více pozornosti zvýšení finality našeho zpracovatelského průmyslu, což by se mělo projevit ve větším důchodovotvorném efektu.

Mezinárodní srovnání průmyslové struktury Československa ukazuje, že Československo má v poměru k nim relativně vysoký podíl těžebního průmyslu. Ze zpracovatelského průmyslu má poměrně vysoký podíl metalurgie a výroby spotřebního zboží jako je textil, oděvy

---

[14]) Jan Merhout, *Jak vznikly deformace v národním hospodářství*, Lidová demokracie z 1. 5. 1968.

Tabulka č. 4

Objem výroby některých základních průmyslových výrobků na hlavu v ČSSR a vybraných zemích v roce 1965 [15])

Výrobek	Měrná jedn.	ČSSR	NSR	Francie	Vel. Brit.	USA
Primární energie . . .	kg m. p.	5207	3111	1429	3543	8394
Ocel	kg	607	624	401	503	613
Elektřina	kWh	2415	2919	2073	3590	5948
Chem. vlákna celulózová	kg	4,89	4,69	2,66	4,45	3,56
Chem. vlákna syntetická	kg	0,69	3,04	1,78	2,71	4,14
Plastické hmoty	kg	8,8	33,4	14,2	15,5	25,2
Papír a lepenka	kg	50	72	65	83	193
Cement	kg	403	578	458	312	334

a obuv. Nejvíc zaostává ve výrobě chemického průmyslu (viz tabulka č. 5). V chemickém průmyslu zaostává nejen v poměru k vyspělým kapitalistickým státům, ale i v poměru k řadě zemí socialistického tábora. V roce 1965 se chemický a gumárenský průmysl podílel na celkové průmyslové výrobě Československa 6,8 % stejně jako v Maďarsku. V NDR, v Polsku a Rumunsku je tento podíl vyšší. Vesměs vyšší podíly výroby než tyto země včetně Bulharska má Československo v hutnictví černých kovů, ve strojírenství a v kovodělném průmyslu (kromě NDR) a v průmyslu skla a porcelánu a keramiky.[16])

Československo má rozvinutý průmysl, který v současné době není z velké části s to zabezpečit potřeby v obchodu se zahraničím a ani plně uspokojit potřeby na vnitřním trhu. Pro budoucnost je zcela neúnosné rozptylovat investiční prostředky do tolika neefektivních výrob. Při přestavbě nebo lépe při změně struktury průmyslové výroby půjde o to, soustředit pozornost na ta odvětví a obory, pro které jsou podmínky dosáhnout světové úrovně. Do roku 1970 mají být prováděny tyto strukturální přeměny:[17]) V oblasti průmyslu půjde především o změny v těžební a surovinové oblasti v těžkém a lehkém průmyslu. Dojde k postupnému omezování těžeb vlastních surovin, které jsou neefektivní buď nízkou kvalitou nebo vysokými náklady.

V oblasti těžkého průmyslu jsou to strukturální změny: **v metalurgii,** kde bude intenzifikována výroba tak, aby se zvýšil stupeň finálního

[15]) Jan Vachel, *Analýza vnějších hospodářských vztahů a její význam pro vývoj Československa,* in: Vývoj a cíle národohospodářské politiky ČSSR, díl 2., Praha 1968, str. 141.

[16]) *Materiály Státní plánovací komise.* Postavení ČSSR ve vztahu ke světu, č. j. 006 092/67, str. 37.

[17]) Josef Kotrč, *XIII. sjezd KSČ a cíle národohospodářské politiky,* in: Vývoj a cíle národohospodářské politiky ČSSR, díl 2., Praha 1968, str. 155.

Tabulka č. 5

Struktura průmyslové výroby v roce 1965 ve vybraných zemích[18])

	Průmysl celkem	Těžební průmysl	Zpracovatelský průmysl	Metalurgický průmysl	Kovodělný průmysl	Potraviny, nápoje, tabák	Textil, oděvy, obuv	Chemický průmysl	Elektr. a plyn
ČSSR	100,0	13,2	81,6	12,9	28,4	8,5	10,3	6,9	5,2
USA	100,0	6,6	87,2	6,7	32,6	9,6	6,4[5])	10,9	6,2[9])
Rakousko	100,0	2,1[3])	90,1	10,6	21,2	9,9	12,8[5])	15,6	7,8[9])
Francie	100,0[2])	5,8	88,4[2])	8,8	33,4	—	7,0	15,4	5,8
NSR	100,0	5,4	89,6	8,1	30,7	11,0	8,1	14,4	5,0
Švédsko	100,0[1])	5,1	94,9	9,3	37,6	8,2	6,4	8,4	—
Švýcarsko	100,0	—	94,0	—	33,9[4])	6,1	12,5	12,9[8])	6,0[10])
Spojené království	100,0	5,8	87,4	8,0	36,0	9,1	9,4	9,5	6,8[10])

Poznámky:
1) Jen těžební a zpracovatelský průmysl.
2) Bez potravin.
3) Bez těžby magnezitu, která činí asi 4 % těžebního průmyslu.
4) Včetně metalurgie (asi 12 % váhy) a výroba přesných přístrojů.
5) Bez obuvi.
8) Bez derivátů z uhlí.
9) Jen elektřina.
10) Včetně vody.

[18]) *Materiály SPK*, č. j. 006 092/67, str. 40.

využití její produkce. Rozšíří se výroba ušlechtilých ocelí, sortiment válcovaného materiálu, zvýší se výroba odlehčených a ohýbaných profilů a bezešvých trubek. Bude se rychleji rozvíjet **energetika** a nejvýznamnější změny budou v postavení **chemického průmyslu.** Rozhodující bude rozvoj petrochemie, která umožňuje intenzifikovat výrobu řady chemických surovin, získaných dosud z uhlí a zabezpečí vlastní suroviny, opatřované dříve dovozem. Rychle poroste výroba syntetických vláken, dusíkatých hnojiv a plastických hmot. Rozvoj strojírenství bude probíhat na základě rekonstrukce a modernizace výroby v existujících závodech. K dosažení vyšší efektivnosti strojírenské výroby se má zvyšovat dovoz moderních a technicky dokonalých strojů, rozvíjet obchod s licencemi a výměna vědeckých poznatků.

V lehkém průmyslu dojde k rozsáhlé rekonstrukci základních fondů, jejímž důsledkem bude jednak příprava těchto odvětví na používání nejmodernějších technologií a způsobů výroby, jednak zvýšení přizpůsobivosti výroby měnícím se podmínkám trhu. Ukázalo se, že příčinou pověstné „obchodní bariéry" československého průmyslu není ani tak jeho struktura, ale především technická nedokonalost a zastaralost výrobků. Tato skutečnost se projevila nejvýrazněji po uvolnění obchodu s kapitalistickými státy po roce 1958. Proto je pro další rozvoj československého hospodářství naprosto nezbytné přizpůsobovat produkci neustále se měnící poptávce a přivést výrobky na takovou úroveň, která by náročné požadavky spotřebitelů uspokojovala. Úspěšné zapojení do mezinárodní dělby práce vyžaduje velkou pružnost záměny sortimentu výroby.

V současné době roste na světových trzích poptávka po výrobcích spotřebního průmyslu jako je textil, obuv, nábytek, keramika, sklo apod. Výroba spotřebního zboží má u většiny hospodářsky vyspělých států poměrně rychlé tempo růstu. Srovnáme-li však tempo růstu celkové průmyslové výroby s tempem růstu výroby spotřebního zboží, zjistíme, že roste rychleji celková průmyslová výroba. U zemí EHS činil průměrný roční přírůstek celkové průmyslové výroby od roku 1960 do roku 1964 6,2 %, zatímco výroba spotřebního zboží (textilu a obuvi) rostla ročně o 3,3 %. Obdobně tomu bylo i u zemí RVHP (8,4 % u celkové průmyslové výroby, 4,4 % u textilu a kožedělné výroby).[19]) Poměrně nízké tempo výroby spotřebního zboží je vyváženo rychlým vzestupem směny tohoto zboží. Posledních deset let je charakterizováno prudkým vzestupem podílu směny spotřebního zboží ve světovém obchodu. Proto by Československo s dávnou tradicí těchto odvětví mělo usilovat o jejich zapojení do mezinárodní směny.

---

[19]) Helena Sokolíková, *Dlouhodobé vývojové tendence světového trhu spotřebního zboží*, Zahraniční obchod, 7/1967.

Problematika strukturálních změn a jejich určujícího vlivu na vývoj národního hospodářství se stala zvláště v poslední době předmětem velmi intenzívního zájmu. Vznikla zcela bezprostřední potřeba vypracovat výhled dlouhodobého ekonomického rozvoje, aby bylo možno ověřit záměry obsažené v plánu na čtvrtou pětiletku, promítnout dlouhodobé důsledky zakládané uzavřením mezinárodních hospodářských smluv. Tohoto úkolu se ujali pracovníci odboru dlouhodobých výhledů při Státní plánovací komisi. V průběhu prací se prokázala nezbytnost revidovat některé představy zakotvené v dokumentech vypracovaných před několika lety. Dlouhodobé programy vypracované na počátku šedesátých let projevovaly v hospodářské politice velkou setrvačnost bez ohledu na jinou situaci československé ekonomiky i změněné podmínky v nové soustavě řízení a plánování. Nově vypracované výhledy dlouhodobého rozvoje se snaží přihlédnout k těmto novým podmínkám a k podmínkám, které ekonomika bude pravděpodobně mít. Srovnání některých ukazatelů z generální perspektivy do roku 1980, vypracované ve SPK v roce 1961 a z druhé etapy prací na výhledu dlouhodobého rozvoje z roku 1967 ukazuje tabulka č. 6.

Tabulka č. 6

Srovnání některých ukazatelů z generální perspektivy do roku 1980 (z r. 1961) — A a z II. etapy prací na výhledu dlouhodobého rozvoje — B [20]

Ukazatel	A				B			
	1965	1970	1975	1980	1965	1970	1975	1980
Rozvoj odvětví								
1. Průmysl								
Index průmyslové výroby								
za pětiletí v %	.	151,5	148,6	146,8	.	135,0	128,0	125,0
Průměrný roční růst		8,7	8,2	8,0		6,2	5.1	4,6
Index růstu výroby v pětiletí								
Ocel	.	148	120	126	.	141	116	106
Elektřina	.	169	143	141	.	139	140	135
Plastické hmoty	.	274	281	136	.	166	195	150
Umělá vlákna	.	218	161	119	.	123	152	118
Z toho: celulózová	.	146	133	106	.	99	108	110
syntetická	.	474	191	129	.	296	258	125
Strojená hnojiva	.	142	119	119	.	160	149	121
Papír a lepenka	.	147	130	120	.	123	136	123
Cement	.	143	133	130	.	131	127	121

[20]) *Rukopisný materiál SPK,* Srovnání některých ukazatelů, Odbor dlouhodobých výhledů, září 1967.

Základním problémem strukturálních změn v průmyslu je překonání následků jednostranné orientace ve prospěch průmyslu těžkého, který spotřebovával prostředky nutné pro rozvoj ostatních odvětví. Problém nebude zřejmě jednoduchý. Setrvačnost investic dlouhodobě vkládaných do odvětví těžkého průmyslu bude strukturu průmyslu ovlivňovat ještě po roce 1970, podobně jako struktuře průmyslu přizpůsobené rozmístění pracovních sil a odborná výchova kádrů. Přitom poptávka po výrobcích těchto odvětví bude zaostávat.

Závěr

Sledování vývoje struktury průmyslu v letech 1945—65 ukázalo, že tato léta můžeme rozdělit na tři období.

První období spadá do let 1945—1948, tedy do doby od osvobození do zahájení první pětiletky. V tomto období určovaly strukturu již existující kapacity. Ke změnám průmyslové struktury docházelo v převážné míře tím způsobem, že byly do provozu uváděny kapacity, které byly v době války dočasně vyřazeny.

Druhé období zahrnuje léta 1948—1960. Je to období obrovských, rychlých a násilných změn průmyslové struktury, které byly vynuceny politickými a hospodářsko-politickými prioritami. V tomto období se průmyslová struktura mění převážně nákladnou investiční výstavbou nových kapacit a rozšiřováním starých. Pozornost i investiční prostředky jsou soustřeďovány do odvětví těžkého průmyslu.

Poslední období nastává po roce 1960. Je charakterizováno vyvrcholením hospodářských potíží, které mají za následek prudké zpomalení tempa růstu. Začíná se hovořit o nových strukturálních změnách, které mají mít za následek zekonomičtění našeho hospodářství. Prostředkem se má stát nová soustava řízení a v popředí mají v tomto období stát faktory spojené s racionální specializací a kooperací států světové socialistické soustavy a faktory spojené se snahou o zvýšení technicko-ekonomické úrovně výroby.

ANNA KARÁSKOVÁ

Die Entwicklung der industriellen Struktur der Tschechoslowakei in den Jahren 1945—1965 und ihre voraussichtlichen Aussichten bis 1980

Zusammenfassung

Die Autorin legt sich zur Aufgabe die Hauptmomente festzustellen, welche die Entwicklung der industriellen Struktur der Tschechoslowakei in den Jahren 1945—1965 beeinflußten.

Die Verhältnisse der Nachkriegszeit haben gezeigt, daß die aus der Zeit der vormünchener Republik stammende industrielle Struktur den neuen Verhältnissen nicht entsprach. Die Tschechoslowakei bildete einen Teil des sozialistischen Weltsystems

und dies für sich allein bestimmte das industriell stark entwickelte Land dazu, die Rolle der Maschinenwerkstatt und in der unsicheren Nachkriegszeit auch der Waffenfabrik für ganz Osteuropa zu übernehmen.

Von den äußeren Faktoren beeinflußten die Entwicklung der industriellen Struktur der Tschechoslowakei in den ersten Jahren der verfolgten Zeit auch das Embargo der hochentwickelten kapitalistischen Länder auf Waren der Länder des sg. sozialistischen Lagers und im beträchtlichen Maße auch die Einflüsse, welche die Akzeptierung des zentralistischen Models der gelenkten Volkswirtschaft bedingten. Die Geltendmachung dieses Models der Leitung in der Praxis und der damit zusamenhängende Stand der Entwicklung der Erkenntnisse bildeten die inneren Grundfaktoren, welche die Entwicklung der industriellen Struktur determinierten und man kann sogar sagen deformierten.

Bei der Vervolgung der statistischen Daten zeigte sich, daß in der verfolgten Zeitperiode in der Tschechoslowakei am schnellsten der Maschinenbau, die Energetik, die chemische und Baustoffindustrie wuchsen. Da jedoch nur die Maschinenindustrie auf einen verhältnismäßig hohen Anfangsniveau stand, vergrößerte sich in der verfolgten Zeitepoche ihr Anteil an der gesamten Industrieproduktion. Der Anteil der Energetik, der Hütten- und chemischen Industrie hat sich in der Zeitspanne 1945 bis 1965 kaum wesentlich verändert und der Anteil des Bergbaus und der Textil- und Lebensmittelindustrie ist sogar gesunken.

Die Entwicklung der tschechoslowakischen Industrie erfolgte im Zeichen einer enormen Preferenz der Schwerindustrie, und dies unter den Bedingungen eines sehr hohen Tempos des Wachstums der Industrieerzeugung, wobei die entstehenden Disproportionen nicht mit wirksamen Mitteln behoben wurden. Das akzeptierte Modell der gelenkten Volkswirtschaft machte es unmöglich auf die sich ändernden Bedingungen zeitgerecht und passend einzuwirken.

In der zweiten Hälfte der sechziger Jahre gelangte eine Reihe tschechoslowakischer Oekonomen zur Erkenntnis, daß die bestehende Struktur der Industrie nicht den herrschenden Bedingungen entspricht und daß es nötig sein wird die Aufmerksamkeit auf die technisch moderne Erzeugung auf jene Industriezweige zu lenken, bei denen die Tschechoslowakei die Möglichkeiten aufweist den Weltstandard zu erreichen.

ANDĚLÍN GROBELNÝ – ZDEŇKA ZAPLETALOVÁ

OSTRAVSKÝ DENÍK JAKO PRAMEN KE STUDIU NÁRODNÍHO HOSPODÁŘSTVÍ (1900–1941)

Ostravský deník začal vycházet v Moravské Ostravě v roce 1900. Byla to doba zostřujících se národnostních konfliktů rakouského němectví a slovanství. Především šlo o uplatnění politických práv českého a na Těšínsku i polského obyvatelstva, které zde žilo v početní převaze, avšak pod nadvládou německé buržoazie ovládající i státní orgány. Vedoucí složka českého národního hnutí si uvědomovala jeden ze základních faktorů politické slabosti českého obyvatelstva – neobyčejně slabé hospodářské pozice, které neumožňovaly získat významnější postavení osobnostem české národnosti. Právě tato skutečnost vedla předsednictvo tzv. Pokrokového spolku a redakci Ostravského deníku k zintenzívnění zájmu o hospodářskou problematiku Slezska a Ostravska. Tak se na stránkách listu velmi často objevovaly teoretické úvahy o ekonomických problémech v monarchii i mimo její hranice, daleko častěji však články, které se zabývaly různými stránkami hospodářského života na Ostravsku i v jeho slezském a moravském zázemí. Do roku 1918 hospodářské otázky na stránkách Ostravského deníku splývaly se záležitostmi správně-administrativními, jazykovými, národnostními i politickými, jejich aspekt byl převážně politický. Je to pochopitelné, máme-li na mysli okolnosti, které jsme už uvedli. Český národ byl na Ostravsku ve stálé defenzívě a přes ohromný rozmach českého národního hnutí zůstalo Slezsko i Ostravsko v moci německé buržoazie. Byly výjimky, např. oblast kulturního života, dělnického hnutí aj., kde se český živel uplatňoval daleko pronikavěji a kde získával svou obětavostí a důrazem stále lepší postavení.

Po roce 1918 se podmínky dosti změnily. Český živel pronikl výrazněji do obecní i do státní správy. Interpretace hospodářské skutečnosti dostala v Ostravském deníku jinou podobu. Souviselo to do značné míry i se změnami v politickém životě na širším Ostravsku, stejně jako se změnami ve vedení listu, který se stal mluvčím rozhodných nacionálních složek českého národního života, zprvu národní demokracie, pak Národního sjednocení. Nutno tedy výklady v oblasti národního hospodářství posuzovat s přihlédnutím k ideovému profilu časopisu.

Přílišné akcentování politických hledisek v posuzování hospodářského života zastiňuje hlavní rysy objektivního vývoje, nicméně faktografická stránka příspěvků má vysokou odbornou hodnotu. Pisatelé příspěvků znali hospodářskou problematiku, psali o ní zasvěceně,

anebo odborníci poskytovali velmi dobré informace novinářům, kteří pak o hospodářských otázkách psali. Jistěže nemůžeme brát na všechny příspěvky stejné měřítko. Badateli však nedá mnoho práce vytřídit zrní od plev a využít racionálního jádra úvah a faktografie větších či menších článků a zpráv k poznání ekonomiky Ostravska v širších souvislostech, než mu to dovolují materiály statistické povahy a korespondence.

Nechceme tvrdit, že noviny — a jmenovitě Ostravský deník — jsou jediným nebo hlavním pramenem ke studiu hospodářské problematiky Slezska a Ostravska v období let 1900—1941. Doporučujeme je jako vhodný doplněk, s jehož pomocí můžeme lépe porozumět publikovaným statistickým údajům. Z lecčehos pak poznáme informovanost široké veřejnosti o ekonomických problémech Ostravska v podmínkách rakousko-uherské monarchie a v podmínkách samostatného československého státu, můžeme zjistit rozdíly v informovanosti. Zároveň však můžeme narazit na stopu, jak vznikaly určité předsudky v ekonomickém myšlení politiků, žurnalistů i veřejnosti. Toto poznávání je pochopitelně složité, ale je možné.

Chceme-li studovat hospodářskou problematiku z novin, konkrétně Ostravského deníku, nemůžeme nechat stranou celý kontext jiných otázek, zejména klíčových otázek politického vývoje. Bez znalosti tohoto kontextu bychom sotva dešifrovali závěry z oblasti ekonomiky. Neplatí to o všech článcích, které denní tisk přináší, ale o článcích stěžejních, jejichž autoři se pokoušejí určitá fakta vykládat, závěry zobecňovat nebo jich využívat k prosazování těch nebo oněch politických cílů.

Jak vypadá zájem Ostravského deníku o hospodářské otázky kraje konkrétně? Začněme s hospodářstvím obecně, obchodem, peněžnictvím a daňovými problémy. Co všechno zpravodajství Ostravského deníku postihuje, v jaké šíři a do jaké hloubky tyto informace jdou?

Všeobecných úvah z oblasti národního hospodářství je ve čtyřiceti ročnících poskrovnu. Před první světovou válkou to byla zejména otázka hospodářské slabosti české buržoazie vůbec, ve Slezsku a na Těšínsku zejména. V meziválečném období se komentáře zabývaly jednak hospodářskou krizí, jednak dílčími opatřeními k jejímu řešení, tj. hospodářskými pracemi na Ostravsku a Těšínsku, státními půjčkami a subvencemi pro Ostravsko a Hlučínsko.

Z vodohospodářských otázek si Ostravský deník všímal regulací řek Ostravice a Luciny a zabýval se problémem pitné a užitkové vody v Ostravě. Kromě toho věnoval často pozornost otázce zásobování, dovozu polského uhlí na Ostravsko, včelařství, sběru odpadových surovin, plavení dříví v Beskydách apod.

Četné informace najde na stránkách Ostravského deníku ten, kdo se zajímá o vývoj hospodářských a obchodních organizací a spolků. Z ra-

kouské éry snad stojí za zmínku okresní hospodářské spolky ve Frýdku, Frenštátě p. R. a Opavě, Jednota českých hospodářských družstev, Obchodní a živnostenská komora v Opavě, Vývozní spolek pro Čechy, Moravu a Slezsko, Národohospodářská společnost moravskoslezská v Opavě, Svaz slovanských obcí ve Slezsku k hájení hospodářských zájmů a další. S vzestupem významu Ostravska v samostatném čs. státě ventiloval OD otázku založení obchodní komory v Ostravě, tržního úřadu a obchodního gremia, Čs.-polské obchodní společnosti, Národohospodářského sboru moravskoslezského v Moravské Ostravě, velkokonzumu Budoucnost a jiných institucí v Moravské Ostravě.

Moravská Ostrava, přilehlá města a obce vyrostly rovněž ve významné obchodní středisko. A tak se i Ostravský deník zaměřuje na informace o obchodu v širokém významu tohoto slova. Píše o česko-ruských obchodních stycích před první světovou válkou, o českém obchodu na Ostravsku jako součásti českého národního hnutí, o společnostech, konzumech, řemeslech, o vztahu živnostníků k politickým stranám, počtu živností, reformě živnostenského řádu r. 1905, o boji proti drahotě a o družstevnictví. Neobyčejně živě píše o potravinářství (výroba konzerv, městské jatky, obchod s moukou a obilím, výroba a prodej chleba, dovoz zahraničního ovoce, zkoušení mléka, kontrola potravin, potřeba potravin, maloobchodní ceny základních životních potřeb, ceny masa, pivovary a výroba piva). Na okraji tohoto zájmu stojí informace o ovocnářských a zelinářských kursech. V souvislosti s obchodem se od roku 1901 angažuje i do boje za zřízení celního úřadu v Moravské Ostravě.

Hlavními tématy z oboru zemědělství byly sjezd rolníků, úloha a postavení českých zemědělců ve Slezsku, problém sezónních dělníků, kteří hlavně z Hlučínska jezdili za prací do Německa, nedokončená pozemková reforma a zbytkové statky.

Konečně ani peněžnictví, finanční správa, daně a poplatky nevyšly naprázdno. Z peněžnictví to byla na prvním místě otázka úvěru pro české podnikání, záložny, spořitelny, kolkování bankovek r. 1919 a zavedení nové čs. měny r. 1920, valutová opatření r. 1938 apod. Pokud jde o finanční správu, zabýval se Ostravský deník všemi existujícími daněmi, přirážkami a poplatky: osobní daň z příjmu, potravní daně, přirážky z lihových nápojů, mostné v Moravské Ostravě. Zajímal se o finanční úřady, jako zemské finanční ředitelství v Opavě, okresní finanční ředitelství v Moravské Ostravě a Opavě, berní úřady aj. Stál na straně boje proti daním a přirážkám, proti lichvě, sledoval kontribuční fondy v Bohumíně a Slezské Ostravě (1937) apod.

Bibliografické záznamy nepřinášejí všechno, co Ostravský deník o národním hospodářství psal. Vyčerpávající bibliografie je nad síly jedince, ale i kolektivu. Snad by ani neměla takový význam jako biblio-

grafie výběrová, která chce upozornit na základní okruhy témat. Ostatní už je záležitostí vědeckého nebo vlastivědného pracovníka. Dostává orientaci a může se rozhodnout, co bude zpracovávat. Sám však musí jít do jednotlivých čísel a ročníků zpracovaného deníku, protože téma nemůže zvládnout zodpovědně bez znalosti veškerého materiálu. To se týká zejména těch, kdož se ujmou dílčích témat, lokálně nebo časově omezených. K syntetickým pracím, které počítají s použitím statistického materiálu a archívních fondů, stačí bibliografie výběrová. Jde jim totiž zpravidla o srovnání a nikoliv o naprosto přesné údaje. Zdůrazňujeme ještě jednou, že národní hospodářství je na stránkách Ostravského deníku zastoupeno mnohem šíře, než uvádíme, i když jen v drobném zpravodajství.

V popředí zájmu Ostravského deníku stál pochopitelně průmysl. Všímal si ho po všech stránkách, tj. historicky, obecně, podle výrobních odvětví s jistou preferencí dolování a železářství.

Pokud jde o historii průmyslu, obracela se redakce na některé významné historiky a žurnalisty, např. Aloise Adamuse, Ervína Tenglera, Jindřicha Karkošku a Valdu Kantora, aby referovali zpravidla u příležitosti nějakého výročí — o počátcích průmyslu, vzniku dolů a hutí, o zániku starých šachet apod.

V obecnější rovině se zájem deníku tříštil na otázky průmyslové krize, sociálních opatření v průmyslových závodech, významu stavby oderskodunajského průplavu pro ostravský průmysl, významu Těšínska pro Polsko v roce 1938, otázky vyvlastňování pozemků drobných držitelů při průmyslové zástavbě a důlních škodách, významu průmyslové vody pro Ostravsko.

Téměř nepřetržitě se zabýval Ostravský deník problémy důlní těžby. Na jeho stránkách objevíme širokou paletu dílčích otázek, prvořadých i podružných, k nimž zaujímal své stanovisko jednak z pozic Ostravska jako průmyslového komplexu, jednak z pozic zaměstnanců všech dolů ostravsko-karvinského revíru. Tak se zde dovídáme o otvírkových pracích, nových kutištích, čteme úvahy o zásobách uhlí v revíru i v jednotlivých dolech, o stavu a vývoji těžby, vývozu i dovozu uhlí. V určitých obdobích, např. 1901, 1920—1921, 1926, 1931—1935, rozebírá kriticky krizové jevy, chápe potíže v odbytu uhlí na domácím i zahraničním trhu, nicméně vystupuje proti snahám o zastavení dolů a propouštění horníků. S jistými obavami sleduje Ostravský deník spory mezi horníky a podnikateli, snižování objednávek ze strany státu, spory obcí s těžířstvy o různá práva (např. Slezská Ostrava, Hošťálkovice, Moravská Ostrava). Všímá si zdražování uhlí, technického vybavení dolů. Za Rakouska se několikrát vracel k otázce germanizace na některých ostravských dolech, podporoval zestátnění Severní dráhy, protože viděl v tomto aktu prospěch pro rozvoj dolů

a celého průmyslového Ostravska. Informoval o majetkoprávních změnách v revíru (prodej arcknížecích dolů 1905), o vyznamenáních horníků, povyšování důlních zaměstnanců, o personálních změnách na šachtách. Nemálo zpráv přinesl o neštěstích na jednotlivých dolech (Bedřich 1900, Oskar 1905, Karolina 1903, Marie Anna 1906, Salma 1920, Pokrok 1933 . . .). Podrobně informoval o rozdělení revíru v důsledku záboru Těšínska Polskem roku 1938, analyzoval situaci na zabraných dolech, upozorňoval na zdražení těžby na dolech, jež připadly Polsku a podával podrobné informace o jednáních, která nakonec zachránila důl Ludvík pro Československo.

Poměrně málo — odhlédneme-li od drobného zpravodajství — čteme na stránkách Ostravského deníku o koksárenství a chemické výrobě s ním spojené.

Druhý v pořadí zájmu Ostravského deníku je průmysl železářský. Na prvém místě však Vítkovické železárny. Kolem nich se točí jednak výroba, jednak zájem společnosti. Už od roku 1900 upozorňuje redakce na germanizační snahy podniku, které sílí v roce 1910 a neustávají ani v samostatném čs. státě, takže roku 1932 dochází k obrovské manifestaci českého obyvatelstva Vítkovic a dělnictva železáren, k němuž promluvil známý ostravský spisovatel Vojtěch Martínek. Stejně jako u ostravských dolů zajímal redakci průběh krizí v železárnách, zejména v roce 1901 a pak 1930—1936. V té době si Ostravský deník všímal propouštění dělníků ve Vítkovických železárnách, Fryštátě i Karlově huti a jejich osudů po odchodu do Belgie a Francie. Zajímalo ho zastavování výroby v jednotlivých odděleních, stejně jako později i rozšíření výroby. Zabýval se vlivem zahraniční konkurence na vývoz výrobků, např. vytlačováním výrobků Bohumínské drátovny z trhů v Jižní Americe, Britské a Holandské Indii americkými a japonskými firmami roku 1933, na druhé straně sledoval zvýšené vývozní možnosti Vítkovických železáren a Báňské a hutní společnosti do Sovětského svazu a Itálie (1933). Okrajově se Ostravský deník dotýkal Třineckých železáren, Svinovské rourovny, psal o přípravách výstavby nových železáren v Bohumíně roku 1903, všímal si osobních změn ve vedení železářských podniků, vyznamenání dělníků, sociální otázky. Podával zprávy o neštěstích (např. požár ve VŽ 1932), o úrazech, ale také o průběhu voleb do závodních rad ve Vítkovických železárnách roku 1931 a 1935. O těchto volbách referoval z hlediska Národního sdružení. Z informací z roku 1939 snad stačí připomenout převzetí Vítkovických železáren Kruppovým koncernem a svěření správy závodu komisaři inž. Kuchinkovi.

Ostatním průmyslovým odvětvím se Ostravský deník nevěnoval systematicky. Drobné zpravodajství sice zasahovalo všechny závody, nicméně rozsáhlejší zprávy se objevovaly jen při mimořádných událostech v těchto závodech. U chemických továren to zpravidla byly po-

žáry, exploze a vážné zásahy v době hospodářské krize, hlavně propouštění osazenstva. Takto se dotkl Ostravský deník závodu na minerální oleje v Přívoze r. 1930, chemické továrny v Hrušově r. 1930, celulózky ve Vratimově v l. 1930—1931, závodu na velkovýrobu kysličníku vodičitého v Moravské Ostravě, plánované výroby syntetického benzínu a Rütgersovy továrny v r. 1938. Poměrně často se objevily zprávy o zahájení stavby velkoelektrárny v Třebovicích r. 1929 a o jejím dokončení v r. 1932. Okrajově a příležitostně se Ostravský deník zabýval podniky mimoostravskými, např. textilním průmyslem ve Frýdku a Místku, vápenkami ve Štramberku-Studénce, továrnou na jutu v Opavě a sádrovcovým dolem v Opavě-Kateřinkách.

Jako pro všechny oblasti společenského života platí i pro průmysl širšího Ostravska, že Ostravský deník mu v průběhu čtyřiceti let svého vycházení věnoval dosti místa i pozornosti. Výběrem bibliografických záznamů nelze postihnout plnou šíři tohoto zájmu, přesto jím je možno vyjádřit základní tendence, ukázat zorné pole deníku, který sice ve svém zaměření doznal četné změny, avšak přes tuto různorodost a namnoze i protikladnost ideového profilu představoval významného buržoazního informátora. Informační základna, kterou redakce za čtyři desítky let vytvořila, je solidním archívem k všestrannému studiu vývoje průmyslového Ostravska i jeho zázemí na slezské a moravské straně.

V jednotlivých záznamech používáme zkratek OD, POD, PD. Souvisí to se změnami, které prodělal název časopisu: Ostravský deník, Polední ostravský deník a Polední deník. Upozorňujeme ještě na těsnou souvislost tohoto deníku s Moravskoslezským deníkem, který často ventiloval stejnou problematiku jako noviny, které jsme excerpovali.

Literatura

Andělín Grobelný-Zdeňka Zapletalová: *Historická tematika na stránkách Ostravského deníku 1900—1941.* In: Ostrava. Sborník příspěvků k dějinám města, sv. 2, s. 237—258. Ostrava 1964.

Ostravský deník jako pramen ke studiu dělnického hnutí, hnutí žen a mládeže. In: Ostrava, sv. 3, s. 307—330. Ostrava 1966.

Ostravský deník a spolky v letech 1900—1941. Časopis Slezského muzea, série B — vědy historické, XV, č. 2, s. 156—163. Opava 1966.

Školská otázka na Ostravsku na stránkách Ostravského deníku v letech 1900—1941. In: Ostrava, sv. 4, s. 361—386. Ostrava 1967.

Ostravský deník k otázkám kultury a osvěty (1900—1941). Časopis Slezského muzea, série B — vědy historické, XVI, č. 2, s. 133—144. Opava 1967.

HOSPODÁŘSTVÍ, OBCHOD, PENĚŽNICTVÍ, DANĚ

1. **Hospodářství**

a) všeobecné úvahy:

Pamatujme na sebe. [Uveřejněný úvodník poukazuje na naši hospodářskou a politickou slabost, která způsobuje nezdar národnostní politiky.] OD 1 (1901), 76.

O hospodářských poměrech v Číně. [Fejeton.] OD 1 (1901), 219.

Sami jsme vinni. (Nezájem českého kapitálu o naši hospodářskou i národní porobu.) OD 2 (1902), 19.
Hrubý F.: Krize hospodářská. [Úvodník.] OD 2 (1902), 28.
Dvě přednášky o národním hospodářství (jako II. díl universitní extense přednáší dr. Jos. Gruber.) OD 2 (1902), 82.
Novodobý vývoj a povaha národního hospodářství. (Přednesl v univ. extensi v Mor. Ostravě doc. dr. Jos. Gruber.) OD 2 (1902), 86–87, 89–90.
K hospodářským poměrům ve Slezsku. OD 2 (1902), 173.
Říšský poslanec Sehnal (promluví v Přívoze v nár. soc. organizaci o panující hospodářské krizi.) OD 3 (1903), 9.
Ukažme, že chceme Slezsku pomoci i skutky. [Úvodník.] OD 3 (1903), 49.
O poměrech na Ostravsku. [Článek prof. Winklera v Obchodních listech.] OD 3 (1903), 79.
Naše uvědomělost. [Stručný obsah článku uveřejněného dr. Širokým v Obchodních listech.] OD 3 (1903), 83.
Potřeby Ostravska. OD 3 (1903), 95.
Mohutný protest proti hospodářství mor. ostravské radnice. OD 4 (1904), 279.
Naše hospodářské nedostatky. [Úvodník.] OD 5 (1905), 12.
Poznámky ku hospodářskému programu pokrokových organizací. OD 6 (1906), 269.
Hospodářská práce na Ostravsku v r. 1906. OD 7 (1907), 4.
Ostravské hospodářství v německém osvětlení. OD 7 (1907), 28.
Hospodářské poměry v Beskydách. OD 7 (1907), 132.
Hospodářské požadavky českého Ostravska. OD 9 (1909), 279.
Naše hospodářská situace na Ostravsku. (Z přednášky ředitele V. Červenky na pracovním sjezdu Národních jednot.) OD 10 (1910), 161.
Naše hospodářská situace na Ostravsku. (Z přednášky V. Červenky na pracovním sjezdu Národních jednot v Zábřehu.) OD 10 (1910), 165.
Pelc Ferdinand: Hospodářská práce na Těšínsku. OD 11 (1911), 122–123.
Adamus Alois: Obraz Slezska v číslech. (Napsal Jos. Lukeš, poslanec na zemském sněmu vévodství slezského v Opavě.) OD 13 (1913), 180.
O důležitosti našeho národohospodářského vzkříšení. (B. Lepař.) OD 13 (1913), 185.
Neudržitelné poměry u zemského hospodářského úřadu v Mor. Ostravě. [Německé úřadování přes čtyřměsíční trvání ČSR se nezměnilo. Žádá se odstranění německého šovinisty Oskara Skally, protože české dem. vedení je předpokladem toho, aby tento úřad plnil zdárně své zodpovědné úkoly.] OD 19 (1919), 46.
Pro hospodářskou záchranu Ostravska. (Velká porada v zasedací síni radnice v M. Ostravě, svolaná poslanci a senátory vládních stran volebního kraje moravskoslezského.) POD 34 (1933), 35.
Ostravsko musí být zachráněno. Významná manifestace volebního kraje moravskoslezského. POD 34 (1933), 36.
14 miliónů z půjčky práce pro zemi moravskoslezskou. POD 34 (1933), 83.
Jen 20 miliónů z půjčky práce pro Ostravsko? (Není to trochu málo pro tak důležitý kraj?) POD 34 (1933), 89.
Hlučínsko chápe význam půjčky práce. (České učitelstvo na Hlučínsku upisuje 125 000,–.) POD 34 (1933), 109.
Vzorné hospodářství moravskoostravského okresu končí za minulý rok úsporou Kč 1,146.749,60. POD 34 (1933), 116.
Jen se projektuje, ale nic se nestaví. PD 37 (1936), 70.
Hospodářství ožívá – mladí dostávají místa. (Příznivé vyhlídky absolventů ostravských odborných škol.) PD 37 (1936), 126.
Řádné hospodářství opavského okresu končí přebytkem 97 000 Kč. PD 37 (1936), 152.
Fryštátsko potřebuje 20 miliónů na investice. (Dva roky staré žádosti na ministerstvu

veřejných prací. Naskýtá se možnost paralyzovat nezaměstnanost okresu.) PD 37 (1936), 157.
Hospodářské otázky Ostravska. PD 39 (1938), 235.
Pro zachování hospodářské neodvislosti okresu frýdeckého jako zbytku Slezska. PD 40 (1939), 30.

b) vodohospodářství:

Dvě obce budou odplaveny. (Volání po regulaci řeky Ostravice.) OD 3 (1903), 160.
Katastrofální nedostatek vody v Ostravě. POD 30 (1929), 32.
Regulace břehu Luciny za 1,660 000 K. (Dva ministři slíbili okamžité zahájení prací.) PD 40 (1939), 172.
Vodohospodářský program Ostravska v r. 1935. POD 36 (1935), 90.
Plavení dříví v Beskydách. (Náklady na vodní plavbu o čtvrtinu lacinější.) PD 40 (1939), 224.

c) různé:

Polské hospodářství. (K procesu architekta Bandrowského-Badonského.) OD 1 (1901), 143–144.
Ústřední ředitelství statků německého řádu z Opavy do Olomouce. OD 3 (1903), 116.
Pašování z Ostravska do Haliče (životní potřeby, léky). OD 19 (1919), 84.
Zásobování Ostravska. OD 20 (1920), 224.
Státní rozpočet Polska na rok 1922. OD 22 (1922), 74.
1500 kg zmrzlých pomerančů vsypáno do Odry. (O 90 % poklesl dovoz jižního ovoce na Ostravsko.) POD 34 (1933), 23.
Celé Ostravsko proti dovozu polského uhlí do Československa. POD 36 (1935), 143.
Dovoz polského uhlí zastaven? (Těžbou 32 000 tun uhlí vydělají havíři o 600 000 Kč více.) POD 36 (1935), 176.
Kdo má zájem na dalším dovozu polského uhlí. (Hospodářské zájmy průmyslového dělnictva musí hájit v parlamentu opoziční skupina „kapitalistického" Národního sjednocení.) POD 36 (1935), 219.
Včelařství na Ostravsku za dávných dob. PD 39 (1938), 119–120.
Sběr cenných odpadků v Ostravě. (Bude proveden v době od 12. června.) PD 40 (1939), 126.

2. Hospodářské a obchodní organizace

Z Frýdku. (Naše poměry — Česká škola — Valná hromada Okresního hospodářského spolku.) OD 1 (1901), 11.
Z Opavy. (Pokrok hospodářské organizace ve Slezsku.) OD 1 (1901), 63.
Jednota českých hospodářských družstev ve vojvodství slezském. [Zpráva o ustavení.] OD 1 (1901), 85.
Z Frenštátu p. R. (Valná hromada hospodářského spolku.) OD 1 (1901), 165.
K novým volbám do Obchodní a živnostenské komory slezské. OD 2 (1902), 17.
Volby do Obchodní a živnostenské komory v Opavě. OD 2 (1902), 68.
Jednota českých hospodářských společenstev ve vévodství slezském v Opavě. OD 2 (1902), 75, 77.
Z Obchodní a živnostenské komory v Opavě. OD 2 (1902), 117.
Obchodní a průmyslová komora slezská. (Jmenování ředitele dolů J. Poppeho dopisujícím členem.) OD 2 (1902), 189.
K organizaci české práce. (Z vývozního spolku pro Čechy, Moravu a Slezsko.) OD 3 (1903), 7.

Věci mor. ostravské v Obchodní komoře olomoucké. [Úvodník.] OD 3 (1903), 79.
Loupení volebního práva. (K volbám do Obchodní komory na Ostravsku.) OD 6 (1906), 45.
Zdařilá schůze Národohospodářské společnosti moravskoslezské v Opavě. OD 6 (1906), 277.
Svaz slovanských obcí ve Slezsku na hájení hospodářských zájmů. (Jednotný postup Čechů a Poláků slezských v otázkách zásobovacích.) OD 17 (1917), 533.
Hlaváček Karel: Obchodní gremium Velké Ostravy. OD 20 (1920), 37.
K otázce Obchodní komory v Ostravě. (Požadavek Ostravska, aby v Mor. Ostravě byla zřízena samostatná Obchodní a živnostenská komora.) OD 29 (1926), 116
Z činnosti tržního úřadu v Mor. Ostravě v r. 1928. POD 30 (1929), 14.
Zítra volby do Hromady pomocnické při Obchodním grémiu ve Velké Ostravě. POD 30 (1929), 256.
Obchodní grémium v Mor. Ostravě. (Vytvoří obchodnictvo na Ostravsku jednotnou organizaci?) OD 31 (1928), 273.
Co je s Obchodní a živnostenskou komorou v Mor. Ostravě. POD 32 (1931), 21.
Mor. Ostrava chce Obchodní a živnostenskou komoru. Manifestační schůze v Domě umění v Mor. Ostravě. POD 32 (1931) 32.
O hospodářské sblížení s Polskem. Založení československo-polské obchodní společnosti v Mor. Ostravě. POD 34 (1933), 280.
Nejdůležitější úkol českého obchodnictva na Ostravsku. [Výňatek z článku poslance Špačka uveřejněného v publikaci vydané u příležitosti 50letého výročí Obchodního grémia ve Slezské Ostravě.] POD 35 (1934), 125.
Pro intenzívnější hospodářskou spolupráci na Ostravsku. (Národohospodářský sbor moravskoslezský v Mor. Ostravě ustaven.) PD 37 (1936), 92.
Budoucnost a její roční bilance. (Při 136 miliónech obratu jen 193 000 Kč zisku. Budoucnost nevěří socialistické politice svých politických zástupců.) PD 37 (1936), 101.
Ostravsko dostane zastoupení ve vládním hospodářském sboru. POD 37 (1936), 188.
Rok práce Národohospodářského sboru moravskoslezského. PD 38 (1937), 91.

3. **Obchod**

a) všeobecně:

Tůma Jar.: K česko-ruským obchodním stykům. OD 8 (1908), 202—203.
Český obchod na Ostravsku. OD 14 (1914), 94, 111.
Háček V.: Ostravský obchod v r. 1929. POD 31 (1930), 1.
Velký zájem. Otevření paláce ASA v Mor. Ostravě. (Aso má zařízení, jež jsou také v nejmodernějším paláci střední Evropy.) PD 40 (1939), 283.

b) obchody a živnosti:

Z Příbora. (K činnosti společenstva svobodných živností.) OD 1 (1901), 107.
Consum-Abgabe-Pachtung Mähr. Ostrau. (Vnucování němectví českým živnostníkům.) OD 1 (1901), 183.
Českým živnostníkům v Přívoze. [Provolání.] OD 1 (1901), 210.
Živnostenská schůze v Příboře. [Úvodník.] OD 2 (1902), 117.
Sčítání živností (v okrese místeckém). OD 2 (1902), 172. Změna živnostenského řádu. OD 2 (1902), 297.
Schůze obchodníků (v Mor. Ostravě). OD 3 (1903), 96.
Na živnostnictvo se zapomíná. OD 3 (1903), 105.
Živnostenská schůze v Mor. Ostravě. OD 3 (1903), 143.
Živnostenská schůze v Mor. Ostravě. OD 3 (1903), 145.

Ostravské živnostnictvo o reformě živnostenského řádu. (Schůze společenstva řemeslného v Mor. Ostravě.) OD 5 (1905), 72, 73.
Veřejná schůze živnostnictva z Ostravska. OD 13 (1913), 206.
Pouliční projevy proti drahotě v Mor. Ostravě. OD 19 (1919), 11, 12.
Úkoly živnostnictva a jeho poměr k politickým stranám. OD 19 (1919), 31.
Dohoda hostinského pomocnictva se zaměstnavateli v Mor. Ostravě. OD 19 (1919), 250.
Obchodnictvo a živnostnictvo proti ničení svého stavu. Průběh demonstrační stávky na Ostravsku. OD 19 (1919), 256.
Drahota a cesty k jejímu zmírnění. OD 20 (1920), 44.
Adamus Al.: Řemesla na Polské Ostravě. (Kulturně historické obrázky z našeho kraje.) OD 21 (1921), 20.
Živnostenská schůze poslance Petrovického. OD 21 (1921), 234.
Poslanec Špaček ostravskému obchodnictvu. (Manifestace ostravského obchodnictva proti zvyšování finančních břemen.) POD 33 (1932), 19.
Počátky českých živností ve Vítkovicích. (K zahájení reportáží Mor. slezského deníku o obchodnících, živnostnících a řemeslnících. Jak začínal jeden z nejstarších českých živnostníků ve Vítkovicích, pekař J. Pauček.) POD 34 (1933), 79.
Proti hospodářskému teroru Němců v pohraničí Slezska. (Na obranu českého obchodního živlu před bojkotem henleinovců.) POD 36 (1935), 212.
Změny v ostravských živnostech v uplynulých 3 měsících. (Řada nových živností. 121 odhlášených, většinou židovských.) PD 40 (1939), 206.

c) družstevnictví:

Družstevnické dni v Ostravě. POD 30 (1929), 153.

d) potravinářství:

Polský dům v Mor. Ostravě. (Zájem českého pivovaru o zakoupení Polského domu.) OD 1 (1901), 12.
Valná hromada českého akc. pivovaru v Mor. Ostravě. OD 1 (1901), 75, 195.
Z Kopřivnice. (Ovocnářský kurs.) OD 1 (1901), 187.
Prodej mléka v Mor. Ostravě. (Schválení vyhlášky představenstva města o nutnosti označení jakosti mléka.) OD 1 (1901), 240.
Karvinský pivovar nechce české odběratele. OD 1 (1901), 259.
Zelinářský kurs ve Vítkovicích. OD 2 (1902), 117, 124—128, 130—134.
Výroba konserv. (Fejeton). OD 2 (1902), 63.
Český akc. pivovar v Mor. Ostravě. (Valná schůze.) OD 3 (1903), 68.
Obilí a mouka pro ostravská města a okolí. OD 15 (1915), 64.
Obchod brambory na Ostravsku. OD 19 (1919), 247.
Stoupání cen masa na Těšínsku a Ostravsku. OD 26 (1923), 44.
Zkoumání mléka v Mor. Ostravě. (Tisíc litrů vody denně. Ostravské občanstvo falšováním mléka přichází ročně o 1,600.000 Kč.) OD 26 (1923), 81.
Mor. Ostrava a maloobchodní ceny nejdůležitějších životních potřeb. OD 26 (1923), 222.
Přestavba ostravských jatek. (Bourání starých a výstavba řady nových budov. Původní rozpočet naprosto nedostatečný.) OD 28 (1925), 228.
Městské jatky v Mor. Ostravě. (Jak daleko pokročila přestavba jatek. Provoz jatek v uplynulém půlroce.) OD 29 (1926), 195.
Konsum potravin v Mor. Ostravě klesá. (Masa spotřebováno loni proti r. 1932 o 1,800.000 kg méně, ovoce o 1 mil. kg méně; počet prodaných vánočních stromků klesl o 10 000. Jen kachen a krocanů se snědlo více.) POD 35 (1934), 13.
O ceny masa na Ostravsku. Soc. demokracie proti Budoucnosti. POD 36 (1935), 148.

610 q žita pro ostravský okres. 38 000 bochníků chleba pro nezaměstnané. POD 36 (1935), 177.
Prodej masa na Ostravsku klesá. (Větší poptávka po vepřovém dobytku a masu.) POD 36 (1935), 194.
Dnes přestal drobný provoz mléka a másla z Opavska na Ostravsko. PD 40 (1939), 27.
Ostrava potřebuje denně 4—5 vagónů ovoce. (Letos jsme více než kdy jindy odkázáni na dovoz zahraničního ovoce.) PD 40 (1939), 177.

e) celní úřad:

Zřiďte celní úřad v Mor. Ostravě. OD 1 (1901), 219. Přívozský celní úřad a čeština. OD 3 (1903), 81. Celní úřad v Mor. Ostravě. OD 3 (1903), 130. Celní předpisy pro Těšínské Slezsko. PD 40 (1939), 3.

4. Zemědělství

Pozvání ku všeobecnému sjezdu rolnictva z Opavska a Bílovska. OD 2 (1902), 83.
Přehlídka české zemědělské činnosti ve Slezsku. OD 17 (1917), 129.
Čeští zemědělci a venkované ve Slezsku. (Zpráva o valné schůzi Sdružení českých zemědělců ve Slezsku.) OD 17 (1917), 301.
Transport sezónních dělníků z Kravař odjel do Německa. POD 34 (1933), 89.
Nedokončená pozemková reforma a 2200 zbytkových statků. (Státní pozemkový úřad bude rozpuštěn a jeho agenda bude přidělena ministerstvu zemědělství.) POD 36 (1935), 50.

5. Peněžnictví

Drahý úvěr na Ostravsku. [Příčiny drahého úvěru. Volání po zřízení záložen.] OD 1 (1900), 25—26, (1901), 2, 11.
Podnikavost a spořivost. [Úvaha o spořivosti a podnikavosti na Ostravsku.] OD 1 (1901), 42.
Spořitelna ostravská. (Národohospodářská vyspělost venkovského obyvatelstva.) OD 1 (1901), 48.
Valným hromadám záložen moravských a slezských. (Žádost o podporu Ústřední Matice školské a spolku Radhošť.) OD 1 (1901), 56.
Cyrillo-Methodějská záložna v Brně. (Uznání záslužné činnosti záložny pro Ostravsko.) OD 1 (1901), 59.
Rozpouštění moravských záložen. OD 1 (1901), 69.
České peněžní ústavy na Ostravsku. OD 1 (1901), 91.
Spořitelny. [Úvaha o užitečnosti spořitelen v obcích a výzva obyvatelstvu, aby vklady svěřovalo pouze českým peněžním ústavům.] OD 1 (1901), 97.
Nouze o peníze na Ostravsku. OD 1 (1901), 103.
Občanská záložna pro Polskou Ostravu a okolí. OD 1 (1901), 111.
Bezohlednost mor. ostravské radnice. (Městská spořitelna má být označena pouze německým nápisem.) OD 1 (1901), 129.
Opavští Němci v Kateřinkách (založili reiffeisenku). OD 1 (1901), 148.
Naše záložny a Ostravsko. OD 1 (1901), 184.
Z Ostravice. (Hospodářská schůze a ustavující valná hromada záloženského spolku.) OD 1 (1901), 191.
Z Brušperka. (Valná hromada Spořitelního a záloženského spolku — zpráva o činnosti.) OD 1 (1901), 215.
Úvěrové poměry na Moravě a ve Slezsku. OD 1 (1901), 229.
Spořitelna na Polské Ostravě. [Kritika českého obyvatelstva, které ukládá výhradně v německé spořitelně mor. ostravské.] OD 1 (1901), 234.
Ukládání kapitálu na Ostravsku. OD 2 (1902), 53.

Občanská záložna pro Mor. Ostravu. (Výroční valná schůze.) OD 2 (1902), 56.
Z Ostravice. (Hospodářská schůze a valná hromada záložny.) OD 2 (1902), 91.
Spořitelny ve Slezsku. OD 2 (1902), 178.
Vzorná banka. Časový obrázek. [Fejeton.] OD 2 (1902), 246.
Palác Živnostenské banky v Mor. Ostravě. (Dostavba budovy pravděpodobně koncem r. 1902.) OD 2 (1902), 249.
Záchranná akce pro kateřinskou záložnu. OD 2 (1902), 265.
Spořitelny ve Slezsku. (Výkaz vkladů.) OD 3 (1903), 1.
Pomozte ku sanování rolnické záložny v Kateřinkách. OD 3 (1903), 4.
Mariánské Hory. (Obecní spořitelna.) [Zpráva o schválení obecní spořitelny.] OD 3 (1903), 18.
Poplach v české spořitelně; uvolněné české kapitály a Ostravsko. OD 3 (1903), 52.
Z valné hromady Občanské záložny v M. Ostravě. OD 3 (1903), 62.
Valná hromada Občanské záložny ve Staré Bělé. OD 3 (1903), 75.
O úvěru na Ostravsku. (Článek J. Širokého v Obchodních listech.) OD 3 (1903), 79.
Vítkovice. (Valná hromada Občanské záložny pro Vítkovice a okolí.) OD 3 (1903), 100.
Kateřinská záložna před konkursem. OD 3 (1903), 110.
Stavba záloženského domu. OD 3 (1903), 116.
Obecní jubilejní spořitelna císaře Fr. Josefa I. v Polské Ostravě. OD 3 (1903), 163.
Úvěr na Ostravsku. [Úvaha o peněžních ústavech ve Slezsku.] OD 3 (1903), 196.
„Občanské záložně v Mor. Ostravě“ ku dni jejího přesídlení do nové vlastní budovy 8. IX. 1903. [Fejeton.] OD 3 (1903), 203.
Otevření nových místností záloženských ve vlastním domě Občanské záložny v Mor. Ostravě. OD 3 (1903), 204.
Z Mariánských Hor. (Petice markrabství moravského v Brně o povolení půjčky 800 000 K.) OD 3 (1903), 236.
Jak pokračovala sanační akce rolnické záložny v Kateřinkách. OD 3 (1903), 239.
Šavrda B.: Nouze o peníze. [Úvaha o poskytovaných úvěrech peněžních ústavů na Ostravsku.] OD 3 (1903), 260.
Rolnická záložna v Kateřinkách. OD 3 (1903), 287.
Hospodářství v mor. ostravské spořitelně. (Z řeči redaktora L. Knotka na veřejné schůzi politického spolku pokrokového v Mor. Ostravě 28. dubna.) OD 14 (1914), 98.
O kolkování bankovek na Ostravsku. OD 19 (1919), 47—49.
Falešné kolky na Ostravsku. OD 19 (1919), 208, 261.
O naší měně. OD 20 (1920), 21.
Zavedení čs. měny v naší části Těšínska. OD 20 (1920), 184.
O výrobě peněz. [Fejeton.] OD 21 (1921), 153.
Mincovna Republiky československé. [Fejeton.] OD 21 (1921), 160.
Masarykův divadelní fond peněžních ústavů v Ostravě. (Konference Svazu mor. ostravských odboček a peněžních ústavů o zřízení Masarykova divadelního fondu k 80. narozeninám presidenta.) POD 31 (1930), 47.
Tanec milionů v Mor. Ostravě. (Jedna a půl miliardy Kčs probíhá pokladnou hlavní pošty v M. Ostravě za rok. Každou šestou vteřinu telefonický rozhovor. 90 000 dopisů denně do M. Ostravy a z M. Ostravy. — Nejlepší důkaz, že Mor. Ostrava je velkoměstem.) POD 32 (1931), 17.
Národně socialistické hospodářství v bývalé Lidové záložně v Přívoze. POD 33 (1932), 275.
Dr. Šmolka a finance města Slezské Ostravy. POD 34 (1933), 13.
Těžká finanční situace okresu frýdeckého. POD 36 (1935), 294.
Bohatý investiční program na Těšínsku. (Mnohamiliónový náklad proti nezaměstnanosti fryštátského okresu.) PD 39 (1938), 24.
Finanční a valutová opatření na okupovaném Těšínsku. PD 39 (1938), 236.

6. Finanční správa, daně, poplatky

Zemský výbor slezský. (Zpráva o povolených obecních přirážkách a půjčkách.) OD 1 (1901), 121.
Nařízení o vybírání daně a přirážky z kořalky. OD 1 (1901), 172.
Nájem potravní daně v Mor. Ostravě. OD 1 (1901), 210.
Zemský výbor slezský. (Povolení k vybírání obecních přirážek.) OD 1 (1901), 210.
Ze zemského výboru slezského. (Povolení k vybírání přirážek.) OD 1 (1901), 231.
Komise pro osobní daň z příjmu. [Uveřejněna jména volených členů.] OD 1 (1901), 272.
Doplňovací volba členů komise a jejich zástupců do odhadní komise pro osobní daň z příjmu. OD 1 (1901), 294.
Osobní daň z příjmu. [Fejeton.] OD 2 (1902), 134.
Krize na Ostravsku a berní šroub. OD 3 (1903), 25.
Universitní extense. (Přednáška dr. J. Drachovského o rakouské daňové soustavě.) OD 3 (1903), 100.
Přehled soustavy daňové. [Fejeton.] OD 3 (1903), 112, 117, 120, 125, 130.
C. k. berní referát v M. Ostravě. (Vyhláška týkající se výkazů o osobních poměrech.) OD 3 (1903), 245.
„Žlab výš"! (Z kruhů přívozských poplatníků.) OD 4 (1904), 267.
Systém obecních dávek na Ostravsku. (Na adresu obecního zastupitelstva polsko-ostravského.) OD 5 (1905), 106.
Proti zvyšování zemských přirážek ve Slezsku. OD 6 (1906), 286—287.
Zemské daně ve Slezsku v roce 1916. OD 16 (1916), 376.
Jak se na Ostravsku lichvaří. OD 19 (1919), 185.
Z úřadu pro potírání lichvy v Mor. Ostravě. OD 20 (1920), 34, 80.
Protestní schůze obchodnictva a živnostnictva v Mor. Ostravě (proti dosavadní berní a daňové státní politice). OD 26 (1923), 248.
Mostné na ostravském mostě. OD 28 (1925), 120.
Kontribuční fond. OD 28 (1925), 191.
O přeložení finančního ředitelství z Opavy do Brna. POD 31 (1930), 45.
300 % obecních přirážek v Mor. Ostravě odhlasováno. POD 32 (1931), 25.
Zrušení finančního ředitelství v Opavě. [Návrh ministerstva financí na přenesení jeho působnosti na zemské finanční ředitelství v Brně.] POD 34 (1933), 45.
Národní sjednocení má starostu ve Slezské Ostravě. (Protest proti zrušení berního úřadu ve Slezské Ostravě.) [Starostou zvolen národní demokrat Jan Kunčický.] POD 36 (1935), 137.
Na pomoc Ostravsku. Zákroky u vlády k oživení prací v pohraničním kraji. Požadavky naléhavého uskutečnění různých projektů. Jednání v záležitosti finančního ředitelství v Opavě. PD 37 (1936), 81.
Opavské finanční ředitelství zrušeno. Odpověď vlády na interpelaci poslance Špačka. PD 37 (1936), 233.
Okresní finanční ředitelství v Ostravě. (Zřízení okresního finančního ředitelství v Mor. Ostravě a v Opavě.) PD 37 (1936), 273.
Kontribučenský fond v Bohumíně a Slezská Ostrava. PD 38 (1937), 254.

PRŮMYSL

1. Historie:

Adamus Alois: Počátky průmyslu na Ostravsku. [Fejeton.] OD 21 (1921), 45.
Adamus Alois: Počátek vítkovických „hamrů". OD 26 (1923), 265.
Adamus Alois: (A.): Posvěcení vítkovických hamrů. OD 26 (1923), 266.
Počátky průmyslu na Ostravsku. OD 27 (1924), 195.
Jak se u nás kdysi dolovalo. OD 27 (1924), 286.

Karkoška Jindřich: Petřvaldské kamenouhelné těžířstvo „Heinrichs-Glück-Zeche" v r. 1885. POD 32 (1931), 196.
Kantor Valda: Ostravská historie jednoho století. Vznik a zánik dolů Zwierzinových. POD 33 (1932), 246—247, 250—253, 255—259, 261—262.
Kantor Valda: Pestrá historie jámy Karoliny v M. Ostravě. [Aktuální reportáž k zániku Karoliny.] POD 34 (1933), 130, 131, 132, 135, 136, 137, 138, 140—143.
K zániku jam Emy a Lucie ve Slezské Ostravě. POD 34 (1933), 144, 146.
90 let jámy Zárubek ve Slezské Ostravě. POD 36 (1935), 229.
Tengler Ervín: 90 let Jindřichovy jámy v Mor. Ostravě. PD 37 (1936), 245.
Počátky dolování uhlí na Ostravsku. (Úryvek kapitoly z knihy „Pohled do dějin Severní dráhy Ferdinandovy po stoleté činnosti.") PD 37 (1936), 279.
Z dějin světoznámých Vítkovic. (Reportážní vzpomínky na rozkvět železářského města.) PD 38 (1937), 292.
Před 60 lety první koupelny na ostravských jamách. PD 40 (1939), 169.
Frýdlantský železářský průmysl (proslavený již v dobách husitských.) PD 40 (1939), 233.

2. Všeobecně

Úpadek průmyslu na Ostravsku. OD 1 (1901), 251.
Průmyslová krize na Ostravsku. OD 2 (1902), 64.
Opavský týdeník. [Protest proti zprávě uveřejněné v Ostravském deníku a týkající se také továrníka Kostelníka.] OD 3 (1903), 39.
Podaření zástupcové průmyslu a živnosti. OD 3 (1903), 94.
Jak závody vyvlastňují na Ostravsku půdu malým lidem. OD 19 (1919), 30.
Obrana proti škodám velkoprůmyslu. (Rezoluce obcí.) OD 20 (1920), 155.
Rozmach hornoslezského revíru vyžaduje shody všech činitelů na Ostravsku. (O čem poučuje pohled z bohumínského nádraží? Projev kladenských komunistů.) OD 26 (1923), 177.
V hornictví a železářském průmyslu nastává zlepšení. Situace na trhu práce v Mor. Ostravě. Zastavení sezónních prací. POD 34 (1933), 275.
Jak se dařilo průmyslu na Ostravsku v dubnu. Zaměstnanost se valně nezlepšila. V textilním průmyslu se situace zhoršila. POD 35 (1934), 109.
Ztracené milióny ostravského průmyslu. (Budování odersko-dunajského průplavu a jeho význam pro zdejší průmysl.) PD 37 (1936), 219.
Propagační kouzlo Ostravy: uhlí a železo. Zisk Ostravy z turistického ruchu 7 mil. Kč. ročně. PD 39 (1938), 70.
Celý svět se díval na Ostravsko. (K návštěvě cizích průmyslníků na Ostravsku.) PD 38 (1937), 121.
Němci o Těšínském Slezsku. (Polsko největším producentem v těžkém průmyslu ve východní Evropě.) PD 39 (1938), 275.
Co je nového v ostravském průmyslu. PD 39 (1938), 281.
Ostravský průmysl v boji proti úrazům dělnictva. (Minulých dvacet let ve znamení ochrany dělníka ve výrobě.) PD 40 (1939), 167.
Význam průmyslové vody na Ostravsku. (Je právě tak důležitá jako pitná voda a užitková pro domácnost.) PD 40 (1939), 169.

3. **Uhelný průmysl, koksárenství**

Prodej arciknížecích závodů na Těšínsku. OD 1 (1900), 5.
Deputace občanstva polsko-ostravského. (Stížnost na jednání majitelů uhelných závodů na Polské Ostravě.) OD 1 (1901), 92.
Vrtání uhlí v Paskově. OD 1 (1901), 245.
Z trhu uhelného. [Úvodník o situaci v těžbě, krize] OD 1 (1901), 263.

Prušáctví. (Germanizace na závodě Ignát v Mar. Horách.) OD 2 (1902), 10.
Katastrofa na dole Bedřichově. OD 2 (1902), 81.
O neštěstí na jámě Bedřichově v Zábřehu. OD 2 (1902), 87.
Nové neštěstí na Bedřichově jámě v Zábřehu. OD 2 (1902), 127.
Medaile horníků. (Čestné medaile za nepřetržitou a věrnou práci.) OD 2 (1902), 157.
Uhelná krize na Ostravsku. [Úvodník.] OD 2 (1902), 175. Baňská těžba ve Slezsku. OD 2 (1902), 184.
Ubozí uhlobaroni! (V důsledku zavedení osmihodinové pracovní doby snížil se čistý zisk.) OD 2 (1902), 230.
Povýšení a změny u uhelných dolů Severní dráhy. OD 3 (1903), 5.
Z uhelného obvodu ostravsko-karvinského. OD 3 (1903), 13.
Sestátnění dráh a naše uhlí ostravské. [Úvodník.] OD 3 (1903), 60.
Dolování uhlí v Brušperku. OD 3 (1903), 69.
Na co mají uhelní baroni peníze. OD 3 (1903), 94.
Uhelné doly hr. Wilčka. [Úvodník.] OD 3 (1903), 95.
Prodej arcivévodských závodů průmyslových ve Slezsku. OD 3 (1903), 98.
Oheň na Karolině. OD 3 (1903), 114.
Prodej arcivévodských závodů na Těšínsku. OD 3 (1903), 120.
801 horních dozorců. [Schůze.] OD 3 (1903), 185.
Dozorstvo kamenouhelných závodů Ostravska. [Zpráva o podání memoranda Ředitelské konferenci ostravsko-karvinského revíru.] OD 3 (1903), 202.
Nové kutiště v revíru ostravsko-karvinském. OD 3 (1903), 202.
Nová provokace závodu Marie Anny v Mar. Horách. [Poněmčování na závodech.] OD 3 (1903), 220.
Olomoucký „Pozor". [Komentář k výzvě Ústřednímu svazu českých hospodářských společenstev v Brně, aby neodbíral uhlí od hraběte Wilczka.] OD 3 (1903), 248.
Ve službách Wilczkowských? [Komentář k úvodníku v Lidových novinách.] OD 3 (1903), 251.
Prohlášení [A. Sýkora, starosta Mar. Hor odsuzuje nepřátelské články kamenouhelného těžířstva Marie Anny uveřejněné v brněnském Tagesbotu a zvláštní leták vydaný v Mar. Horách dne 17. XI. 1903]. OD 3 (1903), 276.
Veliké neštěstí na Oskarově jámě v Pruské Lhotce. OD 5 (1905), 53.
Ku zestátnění Severní dráhy a jejích dolů. OD 5 (1905), 211.
Veliké neštěstí na závodě Marie Anny. OD 6 (1906), 26.
Pro sestátnění dolů. [Úvodník.] OD 6 (1906), 87.
Odpověď závodů na požadavky hornictva v ostravsko-karvinském revíru. OD 6 (1906), 223.
Uhelná konjunktura a dělnické mzdy v revíru ostravsko-karvinském. OD 8 (1908), 32.
Ochranná opatření na dolech. (Ke studijní návštěvě pruské báňské komise.) OD 9 (1909), 15.
Pokles těžby uhlí v revíru ostravsko-karvinském. OD 19 (1919), 7, 9.
Odvrácené neštěstí na jámě Terezii. OD 19 (1919), 167.
Proč není uhlí? [Pokles těžby.] OD 19 (1919), 209.
Zdražení ostravského uhlí od 1. ledna 1920. OD 20 (1920), 2.
Folprecht ing.: Uhelné bohatství Ostravy. OD 20 (1920), 28—30.
Srdce republiky. [Ostravské uhlí.] (E. P.) OD 20 (1920), 39.
Důlní neštěstí na Salmě. OD 20 (1920), 179.
Hrozivá situace v ostravsko-karvinském revíru. (Spor horníků ostravsko-karvinského revíru s majiteli uhelných dolů vyvrcholí pravděpodobně stávkou.) OD 21 (1921), 160.
Řešení uhelné krize v ostravsko-karvinském revíru. (Návrh konference členů závodních rad.) OD 21 (1921), 201.

Kdo rozhoduje na ostravských dolech. (Naprostý nezájem státních úřadů o germanizační vliv majitelů dolů na Ostravsku.) OD 28 (1925), 46.
Další zhoršení situace v revíru. (Báňská a hutní společnost zastavuje těžbu na jámě Salma ve Slezské Ostravě. Larisch-Mönnich propouští 450 horníků.) OD 29 (1926), 88.
Před zastavením koksovny Terezie ve Slezské Ostravě. (Část dělnictva bude převedena na koksovnu Karolinu.) OD 29 (1926), 91.
Druhá bašta němectví na Ostravsku. [Kritika poměrů na Wilczkových dolech.] OD 29 (1926), 110.
Poznámky k uhelné krizi v ostravsko-karvinském revíru. OD 29 (1926), 116.
Zhoršení situace v hornictví na Ostravsku. OD 29 (1926), 122.
Nová zařízení na dolech v revíru ostravsko-karvinském. [Zavedení nových technických vymožeností a postavení moderních strojů.] OD 30 (1927), 143.
Situace v ostravsko-karvinském revíru. (Propouštění hornictva v první polovici měsíce srpna. Omezení těžby na dolech.) OD 30 (1927), 185.
Těžba uhlí a výroba koksu na Ostravsku v srpnu. OD 30 (1927), 204.
Zlepšená situace v ostravsko-karvinském revíru v měsíci září. (V důsledku odbytové krize nehlásil ani jeden závod propouštění dělnictva.) OD 30 (1927), 224.
Situace v ostravsko-karvinském uhelném revíru. (V první polovici října se nepracovalo 56 dní. Oproti měsíci září horší se situace zejména na dolech Báňské a hutní společnosti a dolech Larischových.) OD 30 (1927), 236.
Situace v ostravsko-karvinském revíru v měsíci říjnu. (Dělnictvo nebylo vůbec propouštěno. Druhá polovina měsíce října byla nepatrně horší první.) OD 30 (1927), 251.
Situace v ostravsko-karvinském revíru v první polovici listopadu. OD 30 (1927), 282.
Situace v ostravsko-karvinském revíru v první polovině prosince. (Omezení těžby je větší než v druhé polovině listopadové.) OD 30 (1927), 286.
Těžba a vývoz ostravského uhlí v dubnu. OD 31 (1928), 115.
Oněmělá šachta začne opět pracovati. (Před zahájením prací na jámě Alexander v Kunčičkách.) OD 31 (1928), 224.
Ostravsko-karvinský revír není rudý. (Volby do závodních rad v ostravsko-karvinském revíru přinesly zklamání socialistům a radost Národnímu sdružení.) POD 31 (1928), 270.
Neudržitelné poměry na státním dole Václav v Porubě. (Prohlášení poslance Špačka ve sněmovně.) POD 30 (1929), 129.
Ostravsko-karvinský revír ve světle statistiky. [Rok 1928 — kolik závodů, dělnictva atd.] POD 30 (1929), 180.
K zestátnění jámy Evžen v Petřvaldě na Těšínsku. POD 31 (1930), 2.
Těžkosti Slezské Ostravy. Obec ve sporu se slezsko-ostravským těžkým průmyslem. POD 31 (1930), 42.
Velká krize na koksovnách a závodech v ostravsko-karvinském revíru. (Zásoby koksu rostou do závratných výšin. Omezení výroby znamená propouštění dělnictva.) POD 31 (1930), 71.
Národní demokraté zachraňují obci Slezské Ostravě 1,200.000 Kč. (Dohoda závodů s obcí o vrácení přeplatků uzavřena.) POD 32 (1931), 37.
Zastavení dvou Larisch-Mönnichových dolů? (Příčinou zastavení je daňový nedoplatek ve výši 54 mil. Kč. 1700 horníků bylo by připraveno o práci.) POD 32 (1931), 58.
Propouštění horníků v ostravsko-karvinském revíru začíná. Doly Severní dráhy propouštějí 340 horníků. Na jiných dolech nastane propouštění co nejdříve. POD 32 (1931), 59.
Řešení situace v ostravsko-karvinském uhelném revíru. (Jednání mezi podnikateli a zástupci hornických organizací ve věci propouštění horníků. Celorevírní konference členů závodních rad v neděli dopoledne.) POD 32 (1931), 61.

Dvě šachty kamenouhelných dolů budou zastaveny? Jáma Šalamoun v Mor. Ostravě a jáma Oskar v Petřkovicích. POD 32 (1931), 156.

Doly, na kterých má být zastavena těžba: Šalamoun, Oskar, Jan Maria, Odra, Františka v Karvinné a Hlavní jáma v Orlové. POD 32 (1931), 159.

Centrální ředitel vítkovických kamenouhelných dolů ing. Eduard Šebela o uhelné krizi. POD 32 (1931), 165.

Provoz na jámách Šalamoun a Oskar bude zastaven. (Jednání zástupců horníků s vítkovickým těžířstvem bezvýsledné. V sobotu v M. Ostravě koná se konference všech členů závodních rad.) POD 32 (1931), 167.

Zatím co se k nám dováží statisíce tun cizího uhlí, náš revír hyne nedostatkem práce. (Čísla o těžbě a dovozu uhlí. Kdyby se nedováželo cizí uhlí, byly by naše doly plně zaměstnány.) POD 32 (1931), 168.

Zítra bude známo rozhodnutí o osudu jam Oskar a Šalamoun. (Po skončeném šetření bude vydána Báňským revírním úřadem úřední zpráva.) POD 32 (1931), 213.

Zastavení jámy Šalamoun povoleno na 7 1/2 měsíce. (Důl musí být udržován tak, aby se mohlo kdykoliv začít s dolováním. Na jámě Oskar se bude pracovat dále.) POD 32 (1931), 254, 255.

Povrchový provoz na jámě Barbora v Karviné bude úplně zastaven? (Demonstrace žen na Barboře pro nespravedlivé rozdělování směn.) POD 32 (1931), 263.

Jednání o úpravě platů báňských úředníků v našem revíru. Ředitelská konference navrhuje snížení platů o 10 %. POD 32 (1931), 272.

Ředitelská konference dolů zve horníky k dalšímu jednání. (Nebude-li docíleno dohody, dojde prý k vypovězení kolektivní smlouvy. Situace hornického průmyslu je svízelná.) POD 33 (1932), 54.

Těžba v našich dolech stále klesá. POD 33 (1932), 62.

Zastavení koksovny Karoliny v Mor. Ostravě. (7. VII. vyhasne poslední pec.) POD 33 (1932), 148.

Hornická obec Hošťálkovice protestuje proti zastavení dolu Oskar a propouštění horníků. POD 33 (1932), 178.

1. listopadu bude zastaven důl Zwierzina a propuštěno osazenstvo. (Je nutno provést akci, aby dělníci nebyli bez zaměstnání. Osazenstvo dolu bude rozděleno na ostatní doly ostravsko-karvinského revíru?) POD 33 (1932), 206.

Žádost o zastavení provozu na dole Zvěřina ve Slezské Ostravě podána. (Přístupné zásoby k rubání budou vyčerpány do konce listopadu. Příští měsíc jednání na Báňském revírním úřadě.) POD 33 (1932), 222.

Žádost o zastavení jedné z nejstarších jam na Ostravsku. (Wilczkův důl Ema na Slezské Ostravě bude zastaven 15. prosince.) POD 33 (1932), 257.

Důvody nacionální příčinou rychlého zastavení jámy „Ema". (Důvodem k zastavení je rozšířit mocenské postavení Němců u tohoto těžířstva, kde vedoucí český úředník už vůbec nebude.) POD 33 (1932), 284.

Definitivní rozhodnutí o zastavení provozu na dole Zwierzinově. POD 33 (1932), 288.

Provoz na jámě Ema ve Slezské Ostravě nebude zastaven. (Je nutno ještě vyrubat 800 000 centů uhlí.) POD 33 (1932), 291.

Měsíc od měsíce klesá těžba uhlí na Ostravsko-Karvinsku. POD 34 (1933), 14.

Ještě něco o tom zdražení uhlí na Ostravsku. (K projevům Obchodního gremia a Společenstva veřejné dopravy v Mor. Ostravě.) POD 34 (1933), 49.

Nový varovný hlas k situaci v ostravsko-karvinském revíru. (Požadavky vznesené na vládu na konferenci Národního sdružení ve Slezské Ostravě.) POD 34 (1933), 55.

Protest města Mor. Ostravy proti dovozu polského uhlí. POD 34 (1933), 74.

Stočes Boh.: K situaci v ostravském revíru. (České slovo opouští dělnické zástupce v Uhelné radě a doporučuje redukci cen uhlí.) POD 34 (1933), 99.

Pravda o zastavení jámy Ignát a Odra. (České slovo zastavuje na čas provoz 2 dolů Báňské a hutní společnosti. Jak dlouho ještě bude národně socialistický tisk v Mor. Ostravě špatně informovat veřejnost a vnášet neklid do revíru?) POD 34 (1933), 115.
Jáma Karolina Vítkovických kamenouhelných dolů v Mor. Ostravě se zasypává. (Konec šachty, která stála skutečně uprostřed města.) POD 34 (1933), 129.
Ostravsko-karvinský revír v nejhorší době má ztratit v půl roce 60 000 hornických směn. (Ministerstvo železnic snižuje objednávku o 65 000 tun uhlí. Náš revír je tím krutě postižen.) POD 34 (1933), 151.
Ostravsko-karvinský revír je pobouřen. Za dodávky Škodovky do Polska nové kompenzační polské uhlí k nám. Ostravské hornictví nesnese již dalšího poškozování. POD 34 (1933), 212.
Mohutný zával v dole Pokrok způsobil zemětřesení. (Zachvění půdy pociťováno na dolech Hedvika a Ludvík a v obcích Petřvaldu a Radvanicích.) POD 34 (1933), 237.
O budoucnosti ostravských dolů [promluví do rozhlasu centrální ředitel Vítkovických dolů Ed. Šebela]. POD 34 (1933), 263.
V největším průmyslovém odvětví dochází k spolupráci dělnictva se zaměstnavatelem. (Dohoda mezi hornictvem a těžařstvy definitivně podepsána.) POD 34 (1933), 271.
Těžký problém ostravského revíru. (Co soudí socialistický odborář o příčinách těchto těžkostí.) POD 34 (1933), 276.
Jak se projevilo snížení cen uhlí. (Nezájem spotřebitelů o zlevněné druhy uhlí. Pouze venkov žádá na dolech zlevněné kusové uhlí, jehož zásoby byly rozebrány.) POD 34 (1933), 289.
K poměrům na některých závodech Wilczkových a hlavně na závodě Jan Maria ve Slezské Ostravě. POD 35 (1934), 7.
Situace v ostravsko-karvinském revíru. Restrikční listiny na závodech. POD 35 (1934), 113.
Těžba uhlí na Ostravsku za půl roku. POD 35 (1934), 195.
Deputace těžařů a horníků v Praze. (Senátor Záborec intervenuje za revír ostravsko-karvinský.) POD 36 (1935), 145.
„Čisté zisky“ Severní dráhy Ferdinandovy. [Komentář ke zprávě Ducha času o čistých ziscích Severní dráhy Ferdinandovy.] POD 36 (1935), 106.
Ohrožený uhelný průmysl v Československu. (Hledání nových způsobů odbytu nutné. Nutnost spojiti ostravský revír vodní cestou s Dunajem.) POD 36 (1935), 152.
Konec ostravských hald (700 000 m^3 haldy se použije na stavbu trati Hranice – Vsetín.) POD 36 (1935), 177.
Těžba uhlí na Ostravsku v červenci stoupla o 8,7 %. POD 36 (1935), 189.
Těžba uhlí v srpnu na Ostravsku stoupla. (Sezónní oživení. Snaha o odbyt v Itálii.) POD 36 (1935), 219.
Zvýšení těžby uhlí v září na Ostravsku. POD 36 (1935), 246.
Ulman J.: Severní dráha a uhelné bohatství Ostravska. PD 37 (1936), 58.
Boj proti výbuchům na dolech. (V pokusné stanici Ředitelské konference ostravsko-karvinsko kamenouhelného revíru.) PD 37 (1936), 114.
Bílá vrána v černém revíru. (Uhelný důl na Ostravsku, jehož těžba se od r. 1920 do roku 1935 přes léta krize téměř zdvojnásobila.) PD 37 (1936), 153.
Doly na Karvinsku v rukou byrokracie. (Hospodářské potíže v území obsazeném Polskem. Co o tom píše polský tisk.) PD 39 (1938), 254.
Důl Ludvík v Radvanicích. (Deputace starostů k evakuační misi. Demonstrační průvod v Radvanicích.) PD 39 (1938), 256.
Nové uhelné zdroje na Ostravsku. (Obnovení těžby uhlí na dole Jindřich.) PD 39 (1938), 256.
Jáma Ludvík zachována Československu. PD 39 (1938), 261.

Drahé karvinské uhlí. Nepřiměřeně vysoké ceny průmyslového uhlí. PD 40 (1939), 102.

Cenné součásti ostravských koksoven. (Národohospodářský význam výroby tzv. podružných zplodin.) PD 40 (1939), 167.

4. Železářský průmysl

O výrobě železa a ocele. OD 1 (1900), 19.

Vítkovické závody a žactvo českých škol. (Při přijímání do závodů nebude činěn rozdíl mezi žadateli české a německé národnosti.) OD 1 (1901), 22.

Čech nemá právo na existenci ve Vítkovicích. OD 1 (1901), 126.

Vítkovické závody a moravský zemský výbor. OD 1 (1901), 181.

Krize ve Vítkovicích. (Z Vítkovických železáren propuštěno 4000 dělníků.) OD 1 (1901), 181.

Deputace Čechů vítkovických (u nového ředitele železáren Schustra). OD 1 (1901), 192.

Málo práce ve Vítkovických železárnách. OD 1 (1901), 195.

Podvody na vítkovických koksárnách. OD 1 (1901), 209.

Vítkovické vysoké pece v nebezpečí. OD 1 (1901), 214.

Vítkovické železárny v Praze. OD 1 (1901), 222.

Proti germanizačním snahám železáren vítkovických. (Řeč poslance Václava Hrubého.) OD 1 (1901), 240.

Úbytek práce ve Vítkovických železárnách. OD 1 (1901), 251.

Poslanec Herzog o poměrech ve Vítkovicích. OD 2 (1902), 29.

Z Vítkovic. (Jak se zachází s dělníky v závodech vítkovických.) OD 2 (1902), 34.

Z kroniky neštěstí v závodech vítkovických. OD 2 (1902), 40.

Jak se jedná s dělnictvem ve Vítkovicích. OD 2 (1902), 41.

Z vítkovických závodů. OD 2 (1902), 121.

Vítkovické závody. [Uvádí se v korunách hodnota vyrobeného zboží.] OD 3 (1903), 2.

Svinovská rourovna. (Germanizování dělnictva.) OD 3 (1903), 15, 28.

Vyznamenání vítkovických veteránů práce. OD 3 (1903), 28.

Úžasné poměry. [Kritika zacházení svinovské rourovny s dělnictvem.] OD 3 (1903), 31.

Železárnám ve Vítkovicích. (Návštěva zbrojmistra Kropáčka a generálmajora Linharta.) OD 3 (1903), 51.

Nové železárny v Bohumíně-nádraží. (Na stavbu zakoupeno 70 jiter pozemků.) OD 3 (1903), 71.

Změny ve správě závodů vítkovických. OD 3 (1903), 99.

Osobní změny v závodech vítkovických. OD 3 (1903), 135.

Úrazy ve vítkovických závodech. (Článek, kterého by si měli povšimnout poslanci a vládní orgány.) OD 6 (1906), 99.

K boji s germanisujícími závody vítkovickými. OD 7 (1907), 203.

Soud nad vítkovickými závody. (Volební schůze v Zábřehu n. O.) OD 9 (1909), 36.

Vítkovické závody na soudu delegací. [Úvodník o hospodářských, sociálních a národnostních poměrech vítkovických závodů.] OD 10 (1910), 264.

Důležité osobní změny ve Vítkovických železárnách. POD 30 (1929), 135.

Vítkovické železárny dělnictvo propouštějí, Francie a Belgie je najímají. (Ve Vítkovických železárnách bude v nejbližší době propuštěno 2000 dělníků.) POD 31 (1930), 127.

Propouštění dělnictva z Vítkovických železáren a národnostní otázka Ostravska. (Vítkovické železárny propouštějí větší procento Čechů. Exponují se pro dělníky německé, aby posílily německou menšinu na Ostravsku. Nadřízené orgány by měly zakročit a přinutit správu Vítkovických železáren, aby propouštění se dělo podle národnostního klíče.) POD 31 (1930), 133.

V sobotu bude propuštěno z Vítkovických železáren 1600 zaměstnanců. POD 31 (1930) 146.
Vzácná návštěva na Ostravsku. Účastníci sjezdu železářsko-ocelářské instituce Iron and Steel Institute dnes v průmyslovém kraji ostravsko-karvinském. POD 31 (1930), 215–216.
Proč Vítkovické železárny neodvolaly výpověď několika set dělníků z fryštátských železáren. [O zrušení železáren rozhodlo ředitelství Vítkovických železáren proto, že dovoz železa z Vítkovic do Fryštátu byl velice drahý.] POD 32 (1931), 8.
Další propouštění dělnictva ve Vítkovických železárnách. POD 32 (1931), 49.
Z železáren v Karlově huti u Frýdku. (Předčasné zprávy o propouštění dělnictva.) POD 32 (1931), 95.
V Karlově huti zastavena výroba a dělnictvo vyloučeno. POD 32 (1931), 105.
Ostravský kraj je zmítán hrozivou situací průmyslovou. (Provoz na 6 závodech bude zastaven. Z Vítkovických železáren bude propuštěno 2000 dělníků a příslušný počet úředníků.) POD 32 (1931) 155.
Vyhlídky na zlepšení poměrů na Ostravsku. (Je naděje, že dr. ing. Sonnenschein získá objednávky pro Vítkovické železárny z Ruska. Situace by se okamžitě zlepšila nejenom v železárnách, ale i na dolech.) POD 32 (1931), 161.
Vítkovické železárny posílají na dovolenou 500 dělníků a propouštějí 100 úředníků. (Počet zaměstnanců bude snížen o 1000 osob. Sloučení závodů příčinou restrikce úředníků.) POD 32 (1931), 175.
Vítkovické železárny zastaví vysokou pec? (Jedná se o zastavení buď na Žofínské huti nebo ve Vítkovicích. Rozhodnutí dosud nepadlo.) POD 32 (1931), 185.
Na jámě Žofii se propadla budova prádla uhlí více než půl metru. (Těžba uhlí bude na čas zastavena, dělnictvo se nebude propouštět.) POD 32 (1931), 187.
Úřednictvo Vítkovických železáren podepisuje německé reversy o snižování platů. (Jednací řeč Vítkovických železáren je pouze německá?) POD 32 (1931), 261.
Na Žofinské huti zastavena vysoká pec. POD 32 (1931), 289.
Ve Vítkovických železárnách se nebude hromadně propouštět. Stav úřednictva bude zmenšen o 17, část dělnictva na neplacenou dovolenou. POD 33 (1932), 36.
Mohutná manifestace proti národnostnímu útisku ve Vítkovických železárnách. (Bouřlivý úspěch řeči spisovatele dr. V. Martínka.) POD 33 (1932), 67.
Vítkovické železárny vyzývají dělníky, aby se dobrovolně hlásili k odchodu. POD 33 (1932), 134.
Dva a půl miliónu Kč škody při požáru ve Vítkovických železárnách. (Oheň zničil část továrny na šamotové cihly. Dravému živlu padlo za oběť množství strojů.) POD 33 (1932), 136.
Snížení stavu dělnictva ve Vítkovických železárnách. POD 33 (1932), 136.
Vítkovické železárny a zahraniční dodávky. (O dodání zařízení válcovny pro Rusko v ceně dvou mil. dolarů dosud nerozhodnuto.) POD 33 (1932), 220.
Volby ve Vítkovických železárnách. Národní sdružení poprvé kandidovalo a obdrželo 268 hlasů. Komunisté poraženi na hlavu. POD 33 (1932), 237.
Vítkovické železárny pro vzbuzení zájmu zaměstnanců o zhospodárnění výroby. (Neobvyklá soutěž v těžkém průmyslu.) POD 34 (1933), 120.
60 odpovědí v soutěži Vítkovických železáren. [Očekával se větší zájem. Návrhy měly se týkat zlepšení a postupu práce, zlepšení jakosti a provedení výrobků atd.] POD 34 (1933), 151.
Americká a japonská konkurence vytlačují ostravský průmysl na mezinárodním tržišti. (Dodávky bohumínské drátovny do Jižní Ameriky, Britské a Holandské Indie vytlačeny z trhu.) POD 34 (1933), 176
Velké dodávky Vítkovických železáren a Báňské a hutní společnosti do Ruska. (6500 tun kolejnic, 8700 tun plechu a 4000 tun zpracovaného železa.) POD 34 (1933), 251.

Vítkovické železárny vyjednávají o nových dodávkách do Ruska. (Export do Itálie na stejné bázi.) POD 34 (1933), 278.
Vítkovické železárny zavedou 40 hod. pracovní týden? Snaha o zaměstnání veškerého dělnictva. POD 35 (1934), 67.
Volby ve Vítkovických železárnách. (Volby do závodního výboru. Národní sdružení získalo 771 hlas a 1 mandát.) POD 36 (1935), 252.
Zástupci Vítkovických železáren v anglických leteckých továrnách. (Kupují letadlo pro železárny.) PD 37 (1936), 78.
Třetí vysoká pec ve Vítkovických železárnách zapálena. PD 37 (1936), 89.
Ředitelství Vítkovických železáren bude přece přestěhováno do Prahy? Důsledek rekursu fašistů proti obecnímu rozpočtu. PD 37 (1936), 89.
„Láva" z vysokých pecí. 800 dělníků je zaměstnáno výrobou surového železa ve Vítkovických železárnách. PD 37 (1936), 93.
Rumunští hosté ve Vítkovických železárnách. PD 37 (1936), 97.
Mladí zaměstnanci Vítkovických závodů v Beskydech. PD 37 (1936), 150.
Povážlivý zjev. (Je dobře postaráno o bezpečné zásobování Vítkovických železáren pitnou vodou?) PD 38 (1937), 81.
Uvítání p. presidenta ve Vítkovických železárnách. PD 38 (1937), 191.
První pokus v republice: Mor. Ostrava zrušila městskou plynárnu. (Dodávka plynu byla zadána Vítkovickému hornímu a hutnímu těžířstvu koksovny Karolina.) PD 38 (1937), 228.
Třinecké železárny se připravují k oslavě stoletého jubilea. [Ředitelství pozvalo spisovatele J. Koptu, aby napsal podrobně vývoj třineckých železáren. Ilustraci kroniky provede akad. malíř Alex.] PD 39 (1938), 156.
Nejedná se o prodej Vítkovických železáren. (Dementování zpráv polských listů o zahájení jednání prodeje Vítkovických železáren.) PD 39 (1938), 282.
Vítkovické železárny převzaty koncernem Kruppovým. (Komisařem podniků je insp. ing. Kuchyňka. Od soudu odchází 20 soudců — Židů.) PD 40 (1939), 64.
Vysoká pec — matka všeho železa. (Z ostravského průmyslu.) PD 40 (1939), 177.
Od surového železa k oceli. (Z ostravského průmyslu.) PD 40 (1939), 181.

5. Ostatní odvětví

Ze Štramberka (z ovzduší štramberských a studénských vápenek.) OD 2 (1902), 234.
Stavba ohromné továrny na dusíkaté látky v Mor. Ostravě. OD 30 (1927), 13.
Umělecký průmysl a jeho školství u nás. POD 30 (1929), 51.
O novou velkoelektrárnu v Mor. Ostravě. (Sloučení S. M. E. a Severomoravských elektráren. Stavební náklad přes 60 miliónů Kč.) POD 30 (1929), 88.
Obrovský požár závodů minerálních olejů v Přívoze. POD 31 (1930), 5.
Včera v 6 hod. ráno začala hořeti chemická továrna v Hrušově. (Druhý velký požár na Ostravsku v letošním roce.) POD 31 (1930), 21.
Vratimovská celulózka odvolala výpověď dělnictva a propustila pouze 50 starších dělníků. Ostatní zůstali v továrně, ale pracují pouze 5 hod. denně. POD 31 (1930), 290.
Jednání o zastavení provozu tkalcovny firmy J. Munk ve Frýdku. Těžká situace v textilnictví na Frýdecku. V tkalcovně má být zastaven provoz 1. ledna 1932. POD 32 (1931), 219.
Továrna na buničinu ve Vratimově zastavuje výrobu. (Přes 300 dělníků obdrželo 14denní výpověď. Pro velké zásoby není odbytu.) POD 32 (1931), 227.
Neurčitá dovolená místo výpovědi dělnictva ve vratimovské celulózce. POD 32 (1931), 237.
Nejmodernější evropská elektrárna v Třebovicích. (Právě se dokončuje. Náklad činí 80 mil. Kč. Počátkem příštího roku bude dána do provozu.) POD 33 (1932), 232.

Nová továrna na velkovýrobu kysličníku vodičitého v Mor. Ostravě. (V budovách býv. závodu Karolina v M. Ostravě. Denně se vyrobí 100 kg kysličníku vodičitého. Nový podnik mor. ostravských chemických závodů.) POD 34 (1933), 155.
Továrna na jutu v Opavě omezuje dočasně provoz. O zaměstnání přijde 400 dělníků a dělnic. PD 37 (1936), 44.
Nová rána pro frýdecký kraj. (Velké textilní továrně v Místku hrozí zastavení.) PD 37 (1936), 125.
100 menších továren padlo na Ostravsku v boji s krizí. (Hřbitov malého a středního průmyslu na Ostravsku. Malý průmysl zachrání jen specializace.) PD 37 (1936), 138.
V Kateřinkách u Opavy se zřítil důl. Osazenstvo zachráněno, neboť 2 hodiny před neštěstím vyfáralo. 24 m vysoká těžní věž se propadla. [Sádrovcový důl.] PD 37 (1936), 172.
120 miliónů na výrobu benzínu na Ostravsku. (Plán výroby syntetického paliva. Kapacita 30 000 tun.) PD 37 (1936), 175.
Po obrovském požáru u Rütgerse. Exploze, jež otřásla celou Ostravou. (Jiskry z velkého požáru za 15 mil. na Ostravsku.) PD 39 (1938), 192.

ANDĚLÍN GROBELNÝ — ZDEŇKA ZAPLETALOVÁ

Ostravský deník als Quelle des Studiums der Volkswirtschaft (1900—1941)

Zusammenfassung

Die periodische Presse stellt eine bedeutende Quelle für das historische Studium einer großen Reihe von Fragen vor. Die Historiker arbeiten mit dieser Presse, beschränken sich jedoch zum großen Teil auf die Untersuchung der kulturellen und volksbildenden Problematik, der Arbeiterbewegung und benützen weit weniger die periodischen Zeitschriften zum Studium der Entwicklung der Förderung, der Industrie und der Volkswirtschaft im allgemeinen. Die Autoren dieses bibliographischen Verzeichnisses verweisen auf die spezifische Methodologie bei der Auswertung des „Ostravský deník", welcher über 40 Jahre herausgegeben wurde und in welchem sich das gesamte gesellschaftliche und wirtschaftliche Leben des Industriegebietes von Ostrava in der Zeit seines Aufstieges abspiegelte. Ihre Schlußfolgerungen formulieren sie auf Grund der exzerpten Bibliographie der angeführten Tageszeitung, den Nachdruck legen sie jedoch auf die volkswirtschaftlichen Fragen. Sie fügen hierauf ein Auszugsverzeichnis der bibliographischen Vermerke bei, um den Benützern die Möglichkeit des Studierens vorzuführen. In der Einleitung betonen sie jedoch, daß das Studium einer konkreten Frage nach den Orientierungsinformationen, welche das bibliographische Verzeichnis liefert, ein eingehendes Studium der ganzen Zeitschrift erfordert. Das Beschränken des Forschers auf bestimmte Poste könnte das Studium konkreter wirtschaftlicher Erscheinungen isolieren. Der Vorteil des Studiums der Tagespresse besteht ja in einem breiten gesellschaftlichen Kontex, welchen der Autor nicht durch bloßes Studium des Archiv- und statistischen Materials hervorrufen kann. Die bibliographischen Vermerke klassifirieren die Autoren in zwei Grundabschnitte: Wirtschaft, Handel, Finanzen, Steuern und sodann Industrie. Im ersten Abschnitt sortierten sie die Vermerke chronologisch in sechs Gruppen mit Untergruppen: 1. Wirtschaft (allgemeine Betrachtungen, Wasserwirtschaft, Verschiedenes), 2. ökonomische und Handelsorganisationen, 3. Handel (allgemein, Handel und Gewerbe, Genossenschaften, Lebensmittelgewerbe, Zollamt), 4. Landwirtschaft, 5. Finanzwesen, 6. Finanzverwaltung, Gebühren. Zweiter Teil — Industrie — bildet fünf Gruppen: 1. Historie, 2. Allgemeines, 3. Kohlenindustrie, Koksherstellung, 4. Eisenindustrie, 5. übrige Zweige.

OLDŘIŠKA NEJEDLÁ

SOUPIS PUBLIKACÍ OBCHODNÍCH A ŽIVNOSTENSKÝCH KOMOR V ČESKÝCH ZEMÍCH PRO LÉTA 1850–1947

ÚVOD

Publikace bývalých obchodních a živnostenských komor zůstávají stále základním materiálem pro studium našich hospodářských dějin a především dějin průmyslu a průmyslového podnikání, který pro období 1850–1900 nemůže nahradit sebedůkladnější studium přímých archívních pramenů. K vypracování tohoto soupisu nás přiměly potíže, které se při studiu této základní literatury běžně vyskytují: jde tu především o časté, třebaže v mnoha případech jen drobné změny názvů pravidelných publikací, mezery v jejich periodicitě, složitost katalogizačních zásad vyskytující se ve velkých knihovnách a hlavně torzovitost a nepřehlednost těchto fondů, jejichž vyhledávání vyžaduje přesnou znalost titulů jednotlivých publikací. Z těchto důvodů jsou tyto pramenné publikace v našich knihovnách poměrně těžko přístupné a kromě Universitní knihovny v Praze, kde však obsáhlost fondů vyžaduje přesnou znalost periodicity a návaznosti jednotlivých publikací, je možné je vyhledat také ve velkých vědeckých knihovnách, ovšem převážně pro území jejich vlastního komorního obvodu. Totéž platí o knihovnách archívních, které ovšem půjčují své fondy jen presenčně.

* * *

Předchůdci obchodních a živnostenských komor byly v Rakousku různé dobrovolné organizace průmyslníků, které fungovaly také příležitostně jako poradci státních orgánů. O vlastní existenci obchodních a živnostenských komor jako orgánů poradních, které je vláda povinna vyslechnout před vydáním všech hospodářských zákonů a opatření, jsou zmínky už v roce 1848, kdy předběžný ministerský výnos z 15. 12. 1848 č. 27 ř. z. nařídil jejich zřízení ve všech zemích monarchie, kde je to pro rozsáhlou hospodářskou činnost zapotřebí.

Tento výnos však byl zrušen dřív než jeho opatření vůbec vstoupila v platnost a v roce 1850 byl nahrazen prozatímním zákonem Bruckovým č. 122 ř. z. ze dne 18. 3. 1850, který však platil jen do roku 1868, kdy došlo podle zákona z 29. 6. 1868 č. 85 ř. z. k úpravě, platné s několika doplňky a obměnami v letech 1883, 1885, 1887 a 1902, v podstatě po

celou dobu existence těchto institucí. Podle tohoto zákona bylo Rakousko rozděleno na 60 komorních obvodů, z toho 26 v zemích rakouských a zbytek rovným dílem v Uhrách a zemích lombardsko-benátských. Vláda si vyhradila právo rozpustit komory a zřizovat nové jen na základě zákona a její povinnost vyslechnout názor obchodních a živnostenských komor před přijetím nových hospodářských opatření byla zrušena. Komory tedy zahájily v roce 1868 znovu činnost jako orgány poradní, jejichž povinností je informovat pravidelně vládu o hospodářských poměrech v jednotlivých oblastech.

Prvních dvacet let činnosti obchodních a živnostenských komor je charakterizováno čilými styky s nejvyššími vládními orgány, kdy tyto instituce do značné míry suplovaly ve věcech hospodářských činnost neexistující říšské rady a zemských sněmů. Jejich agenda a jednání má v těchto letech ještě spolkový ráz a především v Čechách vychází z tradic Průmyslové jednoty a spolků pro ochranu průmyslu a živností. V pozdějších letech je pak činnost pražské obchodní a živnostenské komory těsně spjata s hospodářskými opatřeními zemského sněmu českého. Období prvních let existence těchto institucí je rovněž charakterizováno velkými změnami v organizaci hospodářského života v rámci celého Rakouska. Jde především o změny ve státní celní soustavě, reformu obchodního práva, budování a rozvoj železniční sítě a řadu dalších opatření. Tyto problémy se také v komorních publikacích velmi podrobně odrážejí a teprve v pozdějších letech své existence se komory intenzívněji exponují ve prospěch drobnějšího průmyslu a živnostenstva.

Působnost komor se projevuje jednak v agendě hospodářsko-právní, vzdělávací a do jisté míry i politické (od roku 1868 měly právo zúčastnit se voleb do říšského sněmu v městské kurii a vliv měly ve sněmech zemských), jednak v určitém dozoru sociálním. To se týkalo především práce žen a dětí, práce noční a délky pracovní doby. Do obsáhlé agendy komorní patří dále především informace o všeobecné hospodářské situaci, hospodářská statistika (se zaměřením především na průmysl a osoby v něm zaměstnané, statistiku práce a živností), problémy celní a dopravní tarify, návrhy na zřizování burs a jmenování konzulů, návrhy na zřizování živnostenských soudů, informace o zahraničních firmách, patentní spisy a ochranné známky atd. Kromě toho vykazují komory bohatou činnost podpůrnou především pro účely vzdělávací, a to formou subvencí, stipendií, zřizováním odborných škol a muzejí a pořádáním výstav. Co se týká teritoriálního rozdělení komorních obvodů, netvoří tyto obvody většinou kompaktní celky a jejich teritorium se také několikrát částečně změnilo. To se vztahuje především na komorní obvody Praha, Liberec a zčásti také Budějovice, kterým časem připadly nebo odpadly některé okresy; tento rozdíl je třeba mít na zřeteli při porovnávání souhrnných statistických údajů. Původní rozdělení komorních

obvodů v roce 1850 odpovídalo tehdejším krajům, ke změně však došlo už v roce 1854 v souvislosti s novým správním rozdělením Čech. Také co do velikosti jsou mezi komorami značné rozdíly, největší z nich jako je Plzeň a Liberec mají spolu s obvody moravskými třikrát větší rozlohu než obvody malé a patří k největším komorním obvodům Rakouska. Citelně chybí také samostatná obchodní a živnostenská komora pro východní Čechy. Publikace obchodních a živnostenských komor v Čechách také sledují často hospodářské poměry v souvislosti s národnostní strukturou obyvatelstva, především po roce 1884, kdy komory pražská, plzeňská a budějovická začaly vydávat své výroční i některé statistické publikace také česky. U komor moravských je charakteristická spolupráce komory brněnské s komorou olomouckou, které vydávaly některé ze svých publikací společně pro celou Moravu. Při vyhledávání materiálu k hospodářským dějinám severní Moravy je proto nutné sledovat také publikace brněnské obchodní komory.

Publikační činnost obchodních a živnostenských komor se řídila vládními instrukcemi a materiálová hodnota těchto publikací je v různých obdobích různá. V prvním desítiletí existence komor vycházely nepravidelně pro jednotlivé obvody přehledné roční zprávy o současném stavu jednotlivých výrobních odvětví zpracované popisným způsobem, často se zvláštním zřetelem na hornictví, výrobu železa a průmysl textilní. Tyto zprávy se pokoušejí o systematický přehled průmyslové výroby ve svém obvodu, nejsou však zpracovány pro všechna odvětví jednotným způsobem a jejich význam je především topografický. Kromě sídel nejdůležitějších podniků poskytují však také údaje o počtu dělníků, jejich struktuře, mzdách, přehled strojních zařízení jednotlivých továren, především pohonných strojů, a někdy také objem výroby a spotřebu surovin. Kromě toho věnují pravidelně pozornost cenám zemědělských plodin a jejich pohybu na trzích jednotlivých okresních měst. Živnostenstvem se zabývají jen nepatrně, v nejlepším případě uvádějí počet jednotlivých živností podle obcí a okresů, případně také podle daňového censu. Statisticky zpracovaných údajů obsahují tyto publikace ještě velmi málo a jejich význam zůstává především v analytických údajích týkajících se jednotlivých podniků.

Vydávání těchto publikací bylo přerušeno na začátku šedesátých let a popisné publikace byly nahrazeny podrobnými statistickými přehledy, které pak vycházely pravidelně každých pět let počínaje rokem 1870. Tyto obsáhlé materiály jsou zpracovány v určitých letech pro všechny komory jednotným způsobem, avšak v různých letech se instrukce i pro tyto publikace měnily, časově však tyto materiály tvoří souvislou řadu. Statistiky uvádějí pravidelně počet průmyslových podniků určitého odvětví podle jednotlivých okresů, případně obcí, a většinou také počet dělníků, případně jejich mzdy a přehled strojního

vybavení. Statistika živností tu bývá zpracována s různou mírou podrobnosti, většinou však velmi podrobně podle jednotlivých obcí. Kromě toho uvádějí tyto publikace podrobné informace o pojišťovnách, peněžních ústavech a odborném školství.

V roce 1893 byly nahrazeny opět pravidelnými ročními zprávami, avšak naprosto odlišného charakteru ve srovnání s ročními zprávami vydávanými v prvním desítiletí existence komor. Tyto roční zprávy podávají celkový přehled současné hospodářské situace jednotlivých odvětví v komorním obvodu především z obchodního hlediska, tedy s ohledem na konjunkturu odvětví a odbyt výrobků, a značnou pozornost věnují také clům a dopravním problémům. Konkrétní statistické údaje obsahují jen výjimečně jako přílohu. Od roku 1907 pak vydávají komory podle nové vládní instrukce pravidelně každé tři roky opět ve formě přílohy celkový statistický přehled stavu živností ve svém obvodu a jeho změn za uplynulá tři léta. Jejich vydávání bylo ukončeno většinou v roce 1914.

V poválečných letech vydavatelská činnost obchodních a živnostenských komor stagnuje. V prvních letech se některé z nich sice pokoušejí tuto činnost obnovit v jejím předválečném rozsahu, avšak bez úspěchu. V průběhu dvacátých let jsou pak statistické komorní publikace plně nahrazeny kvalitními publikacemi Státního úřadu statistického. Kromě pravidelných výročních zpráv a tištěných protokolů řádných schůzí se v té době některé z obchodních a živnostenských komor pokoušejí vydávat vlastní časopis věnovaný praktickým i teoretickým obchodním a národohospodářským problémům (komory plzeňská a liberecká), avšak přestože tyto časopisy měly vesměs dobrou odbornou úroveň, zanikly bez výjimky během dvou let. Příčinou jejich zániku byla zřejmě nejen stagnace obchodních a živnostenských komor, ale především centralizace vydavatelské a vědecké činnosti. Od počátku dvacátých let tedy význam i úroveň komorních publikací rychle klesá, jejich počet se omezuje na pravidelné roční zprávy a příležitostné tisky a v polovině třicátých let ustává publikační činnost komor úplně. Publikace vydané v meziválečném období mají pro historické bádání jen velmi omezený význam — obsahují výhradně problematiku obchodní a drobné živnostenské záležitosti. Ve válečných letech se pokouší o obnovení publikační činnosti jedině komora pražská a v letech 1945—1947 vyšly jen ojedinělé výroční zprávy a několik různorodých drobných tisků. Tento soupis či spíše popis obsahuje publikace obchodních a živnostenských komor z celého období existence těchto institucí, avšak hlavní důraz klade na období 1850—1900, protože později význam těchto publikací pro historickou práci rychle klesá. V této části se také tento soupis snaží o úplnost. Všechny základní materiálové publikace, a to i v případech, kdy jde v podstatě o periodika s nevelkými obměnami v názvu, jsou

uvedeny samostatně. To se týká především ročních zpráv vydávaných v prvních desíti letech existence komor a pravidelných pětiletých statistických přehledů. Problémem bylo popsání jednacích zpráv a protokolů, obsahujících kromě základní řady také přívazky a přílohy s nejrůznějším obsahem a většinou také samostatným názvem a paginací. Tyto přílohy, vydávané zvláště komorou pražskou, obsahují různé zprávy a referáty vypracované pro informaci presidia komory a jsou často důležité pro rozbor určité hospodářské situace, některých zákonů nebo dobových hospodářských opatření. Jejich podrobný soupis však už překračuje rozsah tohoto úkolu.

Soupis publikací obchodních a živnostenských komor rozšiřujeme o přehled základních publikací komory vídeňské, pokud jsou v našich knihovnách přístupny, protože soudíme, že mohou mít — a to především pro pracovníky moravské — svůj význam.

Analogické publikace slovenské neexistují a nebyly vydávány. Jen obchodní komora v Budapešti vydávala zprávy o celkovém stavu uherského průmyslu v pravidelné roční publikaci.

Materiály byly studovány v Universitní knihovně v Praze, Státní vědecké knihovně v Brně a Olomouci a částečně i ve Státní technické knihovně v Praze a v knihovně Uměleckoprůmyslového muzea (pro obvod OŽK Praha). Záznamy v tomto soupise řadíme chronologickým způsobem počínaje nejstaršími, ediční údaje uvádíme podle publikací, v závěru uvádíme rovněž základní signatury těchto materiálů v uvedených knihovnách.

PRAHA

Statistické publikace

1. *Statistischer Bericht der Handels- und Gewerbekammer in Prag an das hohe k. k. Ministerium für Handel, Gewerbe und öffentliche Bauten über den Zustand der Gewerbe, des Handels und die Verkehrsmittel im Jahre 1851.* Prag 1852. 121 s.

Přehled jednotlivých výrobních odvětví komorního obvodu zpracovaný popisným způsobem, spíš topografického charakteru. Ještě málo konkrétních statistických údajů. Rozděleno na měšťanské (drobné) a průmyslové živnosti. Poměrně podrobně se zabývá stavem cen některých produktů, především zemědělských.

2. *Bericht der Handels und Gewerbekammer in Prag an das hohe k. k. Ministerium . . . im Jahre 1852.* Prag 1853. 115 s.

Souhrnná popisná zpráva o hospodářských poměrech jednotlivých výrobních odvětví komorního obvodu v romto roce.

3. *Statistischer Bericht der Handels und Gewerbekammer in Prag an das hohe k. k. Ministerium für Handel, Gewerbe, und öffentliche Bauten. 1. Heft.* Prag 1953. 115 s.

Statistika a rozbor situace jednotlivých výrobních odvětví především těžba rudy, výroba železa a železného zboží, sklářství, brusičství granátů a ceny potravin v Praze v letech 1851—1852. Kromě statistiky hodně popisného textu, tabulky však ještě nejsou zpracovány jednotným způsobem. Podrobně se zabývá hutnictvím — sleduje výrobu jednotlivých hutí, jejich vybavení, ceny výrobků, surovin a dělnické mzdy.

2. Heft. Prag 1859. 489 s.

Statistika průmyslové výroby, tabulky obsahují také názvy firem podle okresů, krajů a výrobních odvětví, počet dělníků podle jednotlivých kvalifikačních kategorií a hodnotu produkce. Kromě statistických údajů i podrobný vysvětlující text, velmi podrobně těžba železné rudy a výroba železa, podrobně také přehled živností.

4. *Bericht der Handels und Gewerbekammer in Prag an das hohe k. k. Ministerium . . . in den Jahren 1854—1858.* Prag 1859. 219 s.

Souhrnná a podrobná zpráva o hospodářských poměrech jednotlivých odvětví, statisticky jsou zpracovány údaje finančního charakteru, především ceny na světových trzích. Má podrobný obsah.

5. *Statistischer Bericht der Handels und Gewerbekammer in Prag an das hohe k. k. Ministerium für Handel und Volkswirtschaft für das Jahr 1865.* Prag 1867. 692 s.

1. díl.

Souhrnné statistické údaje pro jednotlivá výrobní odvětví celého komorního obvodu podle jednotlivých krajů a výrobních tříd, tabulka družstev a svépomocných spolků v Praze, příspěvky a sazby pro jednotlivá řemesla, přehled daní a sazeb za učně.

2. díl

Přehled průmyslové výroby, podrobné statistické údaje o jednotlivých firmách podle výrobních tříd, jejich strojní vybavení, počet dělníků, mzdy, spotřeba paliv a surovin. Závěrem statistika peněžních ústavů a přehled různých spolků.

6. *Statistischer Bericht der Handels und Gewerbekammer in Prag für das Jahr 1870.* Prag 1873.

Obsáhlý svazek, výhradně tabulky bez výkladu. Obyvatelstvo a stav komory v roce 1869, statistika živností podle okresních úřadů, výrobních skupin a tříd, statistika živností podle berních úřadů, stručná statistika všech výrobních živností v obvodu podle daňového census, statistika svobodných živností pro léta 1866—1870. Podrobná statistika průmyslu podle výrobních skupin a tříd, základní údaje o zřízení jednotlivých podniků, motory a jejich výkon, pracovní stroje, struktura dělnictva, počet pracovních dní v roce, délka pracovní doby, mzdy a sociální zařízení. Velmi podrobně zpracováno především strojírenství, výroba kovů, průmysl sklářský a cukrovarnický. Celková hodnota produkce jednotlivých odvětví. Ostatní odvětví stručněji v souhrnných tabulkách.

7. *Statistischer Bericht der Handels und Gewerbekammer in Prag für das Jahr 1875.* Prag 1879.

Zpracováno analogicky jako předcházející svazek.

8. *Statistischer Bericht der Handels und Gewerbekammer in Prag für das Jahr 1880. Erstattet an das hohe k. k. Handels-Ministerium.* Prag 1885. 249. s.

Politické rozdělení komorního obvodu, obyvatelstvo, stav komory. Přehled výrobních a obchodních živností podle výrobních skupin a tříd v jednotlivých politických okresech a daňových obvodech. (Stručně v tabulkách bez komentáře). Samostatně zpracována jednotlivá výrobní odvětví, počet obcí, v nichž se určitý průmysl vyskytuje, celkový počet podniků tohoto odvětví, zvlášť jednotlivé podniky a jejich strojní vybavení, motory a jejich výkon, počet zaměstnanců v celém odvětví dohromady, spotřeba paliv a surovin. Struktura dělnictva. Samostatně zpracována tabulka živností podle daňového censu a statistika koncesovaných živností v jednotlivých letech 1876 až 1880.

9. *Statistische Übersicht der im Bezirke der Prager Handels und Gewerbekammer am 31. Dezember 1883 bestandener Industrial und Handelsgewerbe. Zusammengestellt im Auftrag des hohen k. k. Handels-Ministeriums nach Benennung des Erwerbsteuer-Kataster von der Handels und Gewerbekammer in Prag.* Prag 1885. 73 s.

Doplněk k předcházejícímu svazku. Obsahuje výhradně tabulky uvádějící počet podniků určitého výrobního odvětví podle skupin a tříd v jednotlivých okresech a obcích.

10. *Statistischer Bericht der Handels und Gewerbekammer in Prag für das Jahr 1885. Erstattet an das hohe k. k. Handelsministerium.* Prag b. d. 491 s.

Geografické údaje o komorním obvodu, plocha, obyvatelstvo, administrativní rozdělení, složení komory podle jednotlivých živnostenských tříd a daňového censu. Statistika daní a živností podle okresů a obcí. Průmyslová statistika uvádí počet podniků, pohonné stroje, počet dělníků a ceny produktů. Uspořádáno topograficky podle obcí, názvy firem nejsou uvedeny.

11. *Statistischer Bericht über die volkswirtschaftlichen Zustände im Bezirke der Handels und Gewerbekammer in Prag in den Jahren 1886—1890. Erstattet an das hohe k. k. Handelsministerium.* Prag b. d. 72 s. textu, 281 s. tab.

Složení obyvatelstva — v textu procentové přepočty obyvatelstva podle jeho zaměstnání v různých výrobních odvětvích. Počet průmyslových podniků v jednotlivých okresech podle velikosti určené počtem zaměstnanců. Jiné údaje neobsahuje.

12. *Statistická zpráva o národohospodářských poměrech obvodu Obchodní a živnostenské komory v Praze v letech 1886—1890. Podaná c. k. ministerstvu obchodu.* Praha b. d. 281 s.

Rozloha komorního obvodu, počet obyvatelstva, přehled průmyslové výroby: v textové části dost podrobně strojní zařízení, počet pohonných strojů v přepočtu na 100 dělníků v jednotlivých odvětvích. V části tabulkové počet podniků v jednotlivých politických okresech, přehled pohonných sil v jednotlivých okresech a odvětvích, rozdělení průmyslu podle velikosti podniků. Jednotlivá odvětví podle počtu dělníků,

roztřídění osob podle sociálního postavení, věku a pohlaví, rozdělení pohonných strojů podle odvětví. Závěrem souhrnný přehled závodů obchodních, úvěrních a dopravních.

13. *Zpráva Obchodní a živnostenské komory v Praze o národohospodářských poměrech obvodu jejího v r. 1896.* Praha 1897.

Všeobecná část obsahuje přehled geografických a hospodářských poměrů komorního obvodu. Část podrobná pak hospodářskou situaci jednotlivých průmyslových odvětví, přehled výroby, odbytových problémů a sociálních poměrů. Přehledně obchodní problémy především z hlediska exportu.

14. *Bericht der Handels und Gewerbekammer in Prag über die volkswirtschaftlichen Verhältnisse ihres Bezirkes im Jahre 1896.* Prag 1897. 496 s.

Totéž německy.

15. *Stenographisches Protokoll über die in der Zeit vom 14. bis 15. März 1898 abgeführten Verhandlungen der von der Prager Handels und Gewerbekammer veranstalteten Enquéte behufs Feststellung der Ursachen des Niederganges unserer Industrie und der Mittel zur Abhilfe.* Prag 1898. XLI. 326 s.

16. *Verhandlungen der Handels und Gewerbekammer in Prag von ihrer Begründung bis zum Schlusse des Jahres 1897.* Prag 1859. 429 s.

Obsahuje personální stav komory, protokoly schůzí, texty referátů přednesené na těchto schůzích, vesměs s konkrétním a praktickým zaměřením, chronologický přehled schůzí a věcný rejstřík. Jsou to v podstatě jednací zprávy komory, velmi podrobné a systematicky uspořádané. Pokračuje dál s malou obměnou v názvu:

17. *Verhandlungen der Handels und Gewerbekammer in Prag in den Jahren ...*

(nepřetržitě s výjimkou let 1915—16, kdy bylo vydávání přerušeno) do roku 1917 jako souhrnný název souvislé řady, obsahující pravidelné protokoly veřejných komorních schůzí nazvané

Berichte über die allgemeine ordentliche Sitzungen der Handels und Gewerbekammer in Prag am ... nebo
Protokolle über die ordentliche Sitzungen der Handels und Gewerbekammer in Prag am ...

a vlastní jednací zprávy komorního úřadu systematicky uspořádané pod názvem

Geschäftsberichte der Handels und Gewerbekammer in Prag im Jahre ...

nebo také

Mitteilungen der Handels und Gewerbekammer in Prag im Jahre ...

nebo

Bericht über die Tätigkeit der Handels und Gewerbekammer in Prag im Jahre . . .

nebo

Geschäftsverhältnisse der Handels und Gewerbekammer in Prag im Jahre . . .

a

Jahresberichte der Handels und Gewerbekammer in Prag im Jahre . . .

Tyto protokoly a především různé zprávy jsou u pražské obchodní a živnostenské komory velmi důležité a podrobné, sledují často problémy v souvislosti s hospodářskou politikou Zemské vlády české. Orientace ve spleti různých titulů, především u celé řady přívazků a příloh, vydávaných jen v některých letech se společným titulem

18. *Beilagen zu den Sitzungsprotokollen der Handels und Gewerbekammer in Prag*

je velmi obtížná. Způsobuje to především různost zpracování a nepřehlednost těchto publikací, v jejichž úpravě, posloupnosti i názvech docházelo k častým změnám. To se týká především celé spleti příloh, protože základní řady protokolů a jednacích zpráv mají většinou obsah a podrobný věcný rejstřík (a to buď pro celou publikaci nebo častěji pro jednotlivé sešity samostatně), jejich stránkování však bývá různé a v některých případech jsou přílohy a přívazky vsunuty také do textu těchto základních publikací, takže dochází i k přerušení paginace.

Publikace obsahuje pravidelně personální stav komory, věcný rejstřík pro jednací zprávy a protokoly, chronologický přehled komorních schůzí a vlastní protokoly a jednací zprávy zpracované systematicky podle jednotlivých tematických okruhů. Důležité jsou obsahově různé přílohy vydávané od roku 1863 a obsahující text referátů a různých zpráv odborných komisí podaných komornímu úřadu a týkajících se dílčích dobových hospodářských problémů. První z nich (1863) se zabývá krizí lihovarnického průmyslu, další obsahují různé petice říšské radě, např. o úpravě cukerní daně, referát o problémech pojištění dělníků, zprávy presidia o působení komory (1886), referáty o obnovení obchodních styků mezi Itálií a Rakouskem, pamětní spis o obnovení privilegií rakousko-uherské banky, petici o cukerní dani, zprávu o pracovních poměrech dělnictva (1887), další uvádějí problematiku dopravních tarifů do Švýcarska, text petice říšské radě o stavu rakouských přístavů a disciplinární řád úřadu OŽK v Praze (1888), referát o problémech podomních živností (1889), petici ministerstvu o úpravě styků mezi dělníky a zaměstnavateli (1891), dále zprávy různých komitétů, pamětní spis o sociálním pojištění, různé obchodně právní problémy, návrhy ochranných cel, finanční plány zemské vlády české, zprávu o problémech záložen (1907). Významná je příloha se zprávou presidiální komise o těžbě zlata a jiných surovin a o produkci některých výrobků ve srovnání s potřebami světového trhu a tabulka mezd různých kategorií obyvatelstva s přepočítáním důchodu na hlavu v rodině a průměrné ceny na světovém trhu (1912).

Od roku 1903 mají tyto přílohy svůj samostatný obsah a rejstříky.

19. *Jednací zpráva o všeobecné schůzi obchodní a živnostenské komory v Praze dne . . .*

Od roku 1882 vycházející česká verze jednacích zpráv (Geschäftsberichte der HGK in Prag) a protokolů, vychází zpravidla čtyřikrát do roka. Vyšlo celkem 38 svazků. Od roku 1889 změněn název na

Jednání obchodní a živnostenské komory v Praze roku . . .

20. *Výroční zpráva Obchodní a živnostenské komory v Praze za rok 1941*. Praha 1942.
Jahresbericht der Handels und Gewerbekammer in Prag für das Jahr 1941. Prag 1942. (Totéž německy)

21. *Zpráva o činnosti Obchodní a živnostenské komory v Praze*. Praha 1942.
Tätigkeitsbericht der Handels und Gewerbekammer in Prag für das Jahr 1941. Prag 1942.

Souběžný německý text v předcházející publikaci.

Příležitostné publikace:

Gesetz über die Organisierung der Handels und Gewerbekammer vom 29. Juni 1868 und die Advocatenordnung von 6. Juli 1868 ferner . . . Prag 1868.

(Taschen: Ausgabe der Landes-Gesetze für das Königreich Böhmen, nr. 21. (Zákon 90 993) č. 21*)*.

J. Jodl, *Zur Einleitung der Handels und Gewerbekammer in Böhmen, topographisch statist. Bild*. Prag 1885. 68 s.

Pamětní spis „Obchodní a živnostenské komory v Praze 1896".

Projekt dunajsko-vltavského průplavu. (Historický přehled a současný stav projektu). Praha 1897.

Bericht über die Geschäftslage der böhmischen Maschinen-Industrie im Jahre 1896. Erstattet von dem Landesvereine der Maschinen, Metallwaren-Fabriken und Eisengiessereien Böhmens in Prag an die HGK in Prag. Prag 1897. 16 s.

Gruber, Josef: *Obchodní a živnostenská komora v Praze v 1. půlstoletí svého trvání. 1850—1900*. Praha 1900.

Gruber, Josef: *O komorách obchodních a živnostenských*. I. svazek Sbírky živnostenských přednášek, vydaných Obchodní a živnostenskou komorou v Praze 1904. Praha 1904. 48 s.

Mapa velkoprůmyslu I. v království Českém; sestaveno pro milánskou výstavu 1906 Obchodní a živnostenskou komorou v Praze. Karte der Grossindustrie I. im Königsreiches Böhmen, für die Mailänder Austellung 1906 zusammengestellt von der Handels und Gewerbekammer in Prag. Praha 1906.

Mapa velkoprůmyslu II. v království Českém. Karte der Grossindustrie II im Königreiche Böhmen. Praha 1906.

Rukověť pro Obchodní a živnostenskou komoru v Praze. Sestaveno za příležitosti nového ustavení se komory v roce 1902 k příkazu odstupujícího presidia komorního. Praha 1902. 155 s. (Poslání a organizace komor v Rakousku).

Gruber, Josef: *Obchodní a živnostenská komora v Praze, její vývoj, dnešní činnost a organizace.* Praha 1908. 56 s.

Zpráva o čtvrtém sjezdu rakouských ústavů pro zvelebování živností v Praze 1908. Praha 1909. 56 s. (Protokol sjezdu, přehled činnosti technologického muzea za 10 let jeho činnosti, problém zvelebování živnosti, stav drobných živností a výcvik živnostníků.

Ústřední skupinový katalog Jubilejní výstavy obvodu Obchodní a živnostenské komory v Praze r. 1908. Praha 1908.

Zpráva obchodních a živnostenských komor v království Českém o vybudování poštovnictví, telegrafů a telefonu v Čechách. Praha 1912. 170 s.

Bericht der Handels- und Gewerbekammern des Königreiches Böhmen über die Ausgestaltung des Post-, Telegraphen- und Telephonwesens in Böhmen. B. m. 1912. 182 s.

Ročenka Gremia koncesovaných instalatérů plynovodů pro obvod OŽK v Praze. 1910—1940. Praha 1940.

Obchodní a živnostenské komory v Československu. Sídlo obchodních komor (mapa). Praha 1947.

. . . *Bericht des technologischen Gewerbemuseums der HGK in Prag.* Die Gründung desselben und die Thätigkeit im Jahre 1898 und 1899.
Prag 1900. 99 s. (Erstattet von der Direction des Museums).

. . . *zpráva technologického průmyslového muzea (ústavu pro zvelebování živností) Obchodní a živnostenské komory v Praze za rok . . .* Praha 1898—1912.

Umělecko-průmyslové muzeum Obchodní a živnostenské komory v Praze. Průvodce sbírkami muzejními. Sepsal dr. Karel Chytil. Praha 1909. 116 s. Reprodukce v textu a přílohy.

Das kunstgewerbliche Museum in Prag. Bericht der HGK in Prag. Zpráva Obchodní a živnostenské komory v Praze. Muzeum uměleckoprůmyslové v Praze.

Činnost ústavu pro zvelebování živností (technologického průmyslového muzea) obchodní a živnostenské komory v Praze za rok 1911. Praha 1912, 30 s.

LIBEREC

Statistické publikace

1. *Bericht über die materielle Lage der Arbeiter im B. Leipaer und Gitschiner Kreise Böhmens, im Auftrage des hohen k. k. Ministeriums für Handel, Gewerbe und öffentliche Bauten erstattet von der Handels und Gewerbekammer zu Reichenberg.* Prag 1852. 109 s., 3 tab.

Zaměřeno na mzdy dělnictva jednotlivých průmyslových odvětví včetně jeho diferenciace podle jednotlivých profesí. Zpracováno podle jednotlivých obcí, názvy firem nejsou uvedeny, přílohy tvoří obsáhlé tabulky průměrných mezd v jednotlivých odvětvích. Mzdy v živnostech jsou uvedeny zvlášť a stručněji. Samostatně zpracovány tzv. policejní živnosti (potraviny, konfekce, stavební živnosti, zpracování dřeva), dále mzdy zemědělských dělníků, průměrné mzdy mužů a žen v jednotlivých odvětvích a přehled sociálních zařízení. Obsáhlá a často citovaná publikace.

2. *Jahresbericht der Handels und Gewerbekammer in Reichenberg an das hohe k. k. Ministerium für Handel, Gewerbe und öffentliche Bauten für 1852.* Reichenberg 1853. 161 s.

Přehled hospodářské situace jednotlivých výrobních odvětví komorního obvodu v tomto roce zpracovaný popisným způsobem. Především topografický přehled průmyslových podniků, přehled průmyslové výroby a obchodních a odbytových problémů. Poměrně málo číselných údajů.

3. *Bericht der Handels und Gewerbekammer in Reichenberg über die Gewerbs urd Handelsstatistischen Verhältnisse ihres Bezirkes im Jahre 1856.* Reichenberg b. d. 311 s.

Základní geografické údaje, počet obyvatelstva, přehled dopravy (počet a délka komunikací) a poštovnictví, přehled školství, peněžních ústavů, stručný přehled hornictví v komorním obvodu avšak téměř bez konkrétních číselných údajů. Přehled jednotlivých průmyslových odvětví tvoří tabulky těchto odvětví zpracované topograficky podle obcí, dále uvádějí počet firem a počet dělníků, strojní zařízení a počet a výkon pohonných strojů, spotřebu paliva surovin a počet a druh pracovních strojů. Názvy firem však nejsou uvedeny. Statistika živností je zpracována samostatně a stručněji podle jednotlivých krajů a profesí. Výkladově přehled všeobecných hospodářských poměrů v komornim obvodu a vývoj cen. Tabulka obchodních živností podle obcí a okresů. Ceny zemědělských plodin na týdenních trzích v jednotlivých okresních městech obvodu. Obchodní statistika a především statistika vývozu. Zpracováno přehledně do tří částí: 1. všeobecná část, 2. průmyslová výroba a 3. obchod.

4. *Bericht der Handels und Gewerbekammer in Reichenberg.* Erstattet dem k. k. Ministerium für Handel, Gewerbe und öffentliche Bauten über den Zustand im Kammerbezirke für 1857—1860. Reichenberg 1861. B. m., b. d. 317 s., 5 map.

Rozděleno na 4 části: 1. geografické údaje, doprava, školství, zemědělství, doprava a pošty, spolky (velmi stručně), 2. průmysl podle jednotlivých výrobních odvětví s řadou číselných údajů v textu s tabulkami. Podrobný přehled nerostné těžby a ložisek, těžba uhlí v letech 1857—1860, právní vztahy. Podrobně přehled strojírenské výroby, tabulky průmyslové výroby podle jednotlivých obcí uvádějí počet pohonných a pracovních strojů, spotřebu paliv a surovin, roční produkci, její objem a hodnotu, počet dělníků. Ostatní odvětví, kromě klasických jako je průmysl textilní a sklářský, jsou zpracována stručněji. U sklářství a textilního průmyslu je uvedena i struktura dělnictva, produkce jednotlivých druhů zboží a běžné údaje obchodní, především vývoz a dovoz a celní problémy, u textilního průmyslu i ceny bavlny v jednotlivých zemích v letech 1858—1860. Celková statistika textilních strojů a mzdy. 3. Poměrně stručná statistika drobných živností, zpracovaná přehledně podle okresů. 4. Obchod — sez-

nam protokolovaných firem. Mapy: barevná mapa nerostných ložisek v komorním obvodu, mapa rozmístění těžkého průmyslu, mapa průmyslu potravinářského, rozmístění průmyslu textilního, mapa textilního průmyslu podle strojního vybavení, průmysl koželužský a papírenský.

5. *Bericht der Handels und Gewerbekammer in Reichenberg.* Erstattet an das hohe k. k. Ministerium für Handel und Volkswirtschaft über den Zustand der Industrie, des Handels und der Verkehrsmittel des Kammerbezirkes von 1861—1863. Reichenberg 1864. X, 102 s.

Stručné údaje o počtu obyvatelstva v komorním obvodu, podrobně doprava osobní i nákladní pro jednotlivá léta 1861, 1862, 1863 podle výkonu, přehled poštovnictví, telegrafu a živnostenského školství, bilance peněžních ústavů. Přehled hospodářské situace jednotlivých průmyslových odvětví, tabulky mezd a cen v textilním průmyslu. Jinak ale poměrně málo konkrétních číselných údajů.

6. *Bericht der Handels und Gewerbekammer in Reichenberg.* Erstattet an das hohe k. k. Ministerium über den Zustand der Industrie, des Handels und der Verkehrsmittel des Kammerbezirkes in den Jahren 1864—1866 mit theilweise Benützung der auf das Jahr 1867 nehmenden Erhebungen. Reichenberg 1868. 368 s.

Základní geografické údaje o komorním obvodu, přehled dopravy a vzdělávacích zařízení, peněžních a sociálních ústavů. Přehled průmyslových podniků v jednotlivých výrobních třídách zpracovaný v tabulkách podle jednotlivých firem s údaji o vzniku a původu firmy, přehled počtu a výkonu parních strojů a jiného strojního zařízení, objem produkce, nákupní ceny surovin, počet dělníků a jejich mzdy. Bilance podniků a přehled hospodářských spolků. Zvlášť podrobně zpracován sklářský průmysl, jeho vybavení, spotřeba surovin, počet dělníků a objem výroby a také průmysl textilní a potravinářský, včetně tabulky mezd a cen jednotlivých výrobků. Přehled vystavovatelů z komorního obvodu na světové výstavě v Paříži. Závěrem velmi obsáhlé údaje o pracovních podmínkách dělnictva (Arbeiterverhältnisse) zpracované popisným způsobem.

7. *Statistischer Bericht der Handels und Gewerbekammer in Reichenberg für das Jahr 1875, erstattet an das hohe k. k. Handelsministerium.* Reichenberg 1879. 468 s.

I. Theil — Gewerbe. Statistik der Orts-Gemeinden. Přehled geografických údajů o komorním obvodu, počet obyvatelstva, počet živností v jednotlivých okresech podle daňového cenzu. Jiné údaje nejsou uvedeny a druhý díl nebyl zřejmě vydán.

8. *Statistische Übersicht der im Bezirke der Reichenberger Handels und Gewerbekammer nach dem Stande vom 31. December 1883.* Reichenberg 1885. 231 s.

Obsáhlá publikace, obsahuje jen tabulky bez výkladu, z nichž první část je věnována obchodu, dopravním a pohostinským živnostem, poštovnictví a peněžním ústavům podle jednotlivých okresů. Druhá část (Statistische Übersicht der im Bezirke des Reichenberger Handels und Gewerbekammer betriebenen Industrial Gewerbe nach dem Stande vom 31. December) obsahuje přehled jednotlivých průmyslových odvětví podle výrobních tříd, avšak uvádí jen počet podniků včetně živností v jednotlivých okresech.

9. *Statistischer Bericht der Handels und Gewerbekammer in Reichenberg über die industriellen und gewerblichen Verhältnisse des Kammerbezirkes.* Reichenberg 1886. 530 s.

Obsáhlá rukověť, uvádí počet podniků podle jednotlivých výrobních tříd, okresů a obcí (názvy firem však neuvádí), počet a druh pohonných a pracovních strojů a jejich výkon, velikost produkce a spotřebu surovin. Velmi podrobně zpracován přehled živností a samostatně statistika průmyslových podniků a živností podle počtu zaměstnanců. Úvodem všeobecné geografické údaje o komorním obvodu a počet obyvatelstva.

10. *Statistischer Bericht der Handels und Gewerbekammer in Reichenberg über die industriellen und gewerblichen Verhältnisse des Kammerbezirkes.* Reichenberg 1887. 411 s. XXI.

Úvodem geografické údaje o komorním obvodu a počet obyvatelstva. Jinak obsahuje jen podrobné tabulky průmyslových podniků podle odvětví a obcí, samostatné tabulky těchto podniků a živností podle daně z obratu, statistiku průmyslové výroby (počet a výkon pohonných strojů, počet dělníků a objem produkce podle okresů a samostatně podle odvětví). Souhrnné tabulky počtu průmyslových podniků v jednotlivých okresech a statistika počtu dělnictva jednotlivých průmyslových odvětví.

11. *Bericht der Handels und Gewerbekammer in Reichenberg über die geschäftlichen Verhältnisse ihres Bezirkes im Jahre 1896.* Reichenberg 1897. 373 s.

Zpracováno popisným způsobem, velmi málo konkrétních číselných údajů. Geografické a hospodářské poměry komorního obvodu a jednotlivých výrobních odvětví. Vývoj cen a tržní problémy. V textu také průměrné mzdy v jednotlivých průmyslových odvětvích a postavení dělníků. Drobnější tabulky o produkci některých výrobních odvětví přímo v textu, odbytové problémy. Má charakter výroční zprávy, popisuje současně hospodářské poměry jednotlivých odvětví. Pro libereckou komoru je charakteristické, že pravidelně a podrobně sleduje poměry dělníků, především jejich mzdy. Viz samostatné publikace.

12. *Nordböhmische Arbeiter-Statistik.* Tabelarische Darstellung der Ergebnisse der von der Reichenberger Handels und Gewerbekammer am 1. December 1888 durchgeführten Erhebung. Reichenberg 1891. II. 552 s.

Geografické údaje a počet obyvatelstva pro léta 1880—1890 podle okresů a obcí, údaje z dotazníku sleduje velmi podrobně podle okresů a jednotlivých výrobních odvětví, u nichž v záhlaví uvádí počet podniků daného odvětví v určitém okrese komorního obvodu. Uvádí — pokud je to možné — samostatně mzdy mužů a žen, mzdy kusové i časové a nakonec statistiku mezd podle velikosti podniků. Struktura mezd v procentech podle jednotlivých výrobních odvětví, tabulky průměrných týdenních mezd v jednotlivých okresech podle odvětví a délky zaměstnání dělníka v podniku. Počet pohonných a pracovních strojů v jednotlivých odvětvích, zabezpečovací zařízení, počet zaměstnanců a jejich struktura, délka pracovní doby, sociální zařízení a pojištění.

13. *Album der Industrie des Reichenberger Handelskammer-Bezirkes oder der Kreise Bunzlau, Gitschin, Königgratz und Leitmeritz namhafteste*

Fabriksetablissements und Gewerbsunternehmungen in naturgetretenen Abbildung mit statistisch topographisch-gewerblichem Texte, herausgegeben von A. Anschiringer. Reichenberg b. d. 1. díl LXII, 100 s., 2, díl 104 s.

Vyobrazení jednotlivých průmyslových podniků komorního obvodu, popis těchto podniků, jejich vývoj, vybavení, produkce a význam v celkovém hospodářství rakousko-uherské monarchie. První díl obsahuje textilní průmysl, druhý díl průmysl ostatní.

14. *Sitzungsberichte der Handels und Gewerbekammer den Böhmisch — Leipaer und Gitschiner Kreis zu Reichenberg.* Von November 1851 bis December 1852. Prag b. d. 34 s.

Protokoly komorních schůzí a personální stav komory v tomto roce. V dalších letech však bylo vydávání protokolů přerušeno a obnoveno bylo až v roce 1871 pod názvem

15. *Sitzungs-Protokolle der Reichenberger Handels und Gewerbekammer vom Jahre ...*

Pod tímto názvem vycházely pravidelně každý rok do roku 1908, v roce 1909 je však změna názvu na
Geschäftsberichte der Reichenberger Handels und Gewerbekammer vom Jahre 1909, v následujícím roce však opět *Sitzungs-Protokolle*, v roce 1911 *Geschäftsberichte* a od roku 1912 znovu *Sitzungs-Protokolle* a pod tímto názvem pak pravidelně až do roku 1934, kdy zanikly.
Obsahují podrobné zprávy o řádných schůzích komory, personální stav komory v daném roce, přehled schůzí a samostatně římskými číslicemi stránkovaný podrobný obsah a věcný rejstřík. V letech 1909—1914 obsahuje publikace také systematicky uspořádané jednací zprávy a v některých ročnících od roku 1884 řadu příloh, obsahujících text významnějších referátů přednesených na schůzích komory (1884, 1889), komentáře k úpravě živnostenského řádu domácích a podomních živností, 1911 zprávu kuratoria Technologického ústavu, protokoly mimořádných schůzí atd. Samotné protokoly se zaměřují na organizační problémy komory, uvádějí bilance a rozpočty a zvláštní pozornost věnují dílčím otázkám obchodním a obchodně právním, především clům a exportním problémům a uveřejňují komentáře k různým hospodářským zákonům a opatřením.

Příležitostné publikace

Wahl-Ordnung für Reichenberger Handels und Gewerbekammer. Enstätigt in den Anlass des k. k. Handelsministerium von 31. März 1883. Reichenberg 1887. 12 s.

Geschäfts Ordnung der Handels und Gewerbekammer zu Reichenberg. Reichenberg 1887. 20 s.

Uchatzy, August: *Das österreichische provisorische Gesetz zur Errichtung von Handels- und Gewerbekammern vom 26. März 1850.* Reichenberg 1851.

Grundriss des Sachkataloges der Bibliothek der Handels- und Gewerbekammer in Reichenberg. Reichenberg 1902. 43 s.

Referat in Angelegenheit der Durchführungsvorschriften zu dem Gesetze vom 8. März 1885, R. G. Bl. M. 22 die Abänderunge und Ergänzung der Gewerbeordnung. Im Auftrage des Präsidiums der HGK in Reichenberg erstattet in Kammer-Bureau. Reichenberg 1883. 42 s. (Podrobný výklad zákona)

Übersetzung der Gesetze. Verordnungen u. Erlässe des tschechoslowakischen Staates. (Vychází jako věstník třikrát měsíčně v roce 1919. Otiskuje znění hospodářských vyhlášek a nařízení pro celou republiku — bez komentářů).

PLZEŇ

Statistické publikace

1. *Handels und Gewerbe Statistik des Pilsner Kreises für das Jahr 1851.* Verfasst von der Pilsner Handels und Gewerbekammer. Prag 1853. 108 s., 3 tab.

Základní geografické a demografické údaje o komorním obvodu, dopravní poměry (podrobné tabulky délky silnic v jednotlivých okresech), přehled týdenních trhů v jednotlivých městech, přehled dělnických mezd v hornictví a výrobě železa podle jednotlivých kvalifikačních kategorií, stejně i hutnictví, strojírenství, sklářství, zemědělství a lesnictví, průmysl textilní a stavební. Tabulky průmyslové výroby v jednotlivých odvětvích s uvedením místa a názvu podniku, počtu dělníků podle pohlaví, počet, druh a výkon pohonných strojů, kapacita výroby a její hodnota; tabulky v příloze obsahují stručnou statistiku živností.

2. *Bericht der Handels und Gewerbekammer in Pilsen an das hohe k. k. Ministerium für Handel, Gewerbe und öffentliche Bauten über den Zustand der Industrial-und bürgerlichen Gewerbe des Handels und der Verkehrsmittel im Jahre 1852.* Prag 1853. 60 s.

Kromě úvodu a přehledu o pokračovacím školství obsahuje stručně asi půlstránkové přehledy hospodářské situace jednotlivých výrobních odvětví komorního obvodu především s ohledem na odbyt, vývozní a obchodní problémy. Hornictví a výroba železa jsou podrobnější, statistické údaje jsou však uvedeny jen u chemické výroby. V závěru stručný přehled obchodu, peněžnictví a dopravy.

3. *Jahresbericht der Handels und Gewerbekammer in Pilsen an das hohe k. k. Ministerium für Handel, Gewerbe und öffentliche Bauten für 1853.* Prag 1854. 70 s.

Zpracováno analogicky jako předcházející svazek. Kromě přehledu vzdělávacích zařízení obsahují stručný přehled o hospodářské situaci jednotlivých výrobních odvětví a stručný přehled celkové produkce. Závěrem přehled obchodu, dopravy a peněžních ústavů.

4. *Statistischer Bericht der Handels und Gewerbekammer in Pilsen an das hohe k. k. Ministerium für Handel, Gewerbe und öffentliche Bauten.* B. m. b. d. 159 s.

Obsahuje jen tabulky bez jakéhokoliv výkladu. Podrobná statistika hornictví podle jednotlivých těžařstev, síla sloji, druh a počet pohonných strojů, počet zaměstnanců a jejich mzdy podle jednotlivých kvalifikačních kategorií, celková těžba uhlí za léta 1852 a 1853, jeho ceny, spotřeba důlního dříví. Analogické údaje pro těžbu rud a ostatních nerostů. Podobně hutnictví — vybavení jednotlivých podniků, počet dělníků, mzdy, pohonné síly, produkce a ceny výrobků, analogicky také další průmyslová odvětví. Statistický přehled obchodu v jednotlivých městech a ceny zemědělských plodin. Závěrem tabulka živností podle jednotlivých obcí. Jako přílohu obsahuje mapu rozmístění průmyslu v komorním obvodu podle správního členění z roku 1885.

5. *Jahresbericht der Handels und Gewerbekammer in Pilsen an das hohe k. k. Ministerium für Handel, Gewerbe und öffentliche Bauten für 1856.* Prag 1857. 87 s.

Stručný statistický přehled těžby jednotlivých nerostů s výkladem o současných hospodářských poměrech odvětví, výroba železa a přehled ostatních výrobních odvětví. Poněkud podrobnější statistické údaje o lehkém a především textilním průmyslu.

6. *Statistischer Bericht der Handels und Gewerbekammer in Pilsen an die hohen kaiser. königl. Ministerien für Handel, Gewerbe und öfentliche Bauten für das Jahr 1858.* Prag 1860. 228 s., 3 mapy.

Převážně statistické tabulky bez výkladu. Základní geografické údaje, obyvatelstvo, tabulka komunikací (názvy, délka, stav, konstrukce), stručný přehled stavebních živností. Podrobný přehled hornictví podle jednotlivých dolů a těžařstev, pohonné stroje a jejich výkon, vybavení dolů, počet dělníků podle jednotlivých profesí, celková těžba, mzdy, sociální zařízení. Podobně také hutnictví a ostatní průmyslová odvětví — zpracováno analyticky podle jednotlivých firem. Tabulka živností pro celý komorní obvod. Závěrem tři barevné mapy rozmístění průmyslu.

7. *Industrie-Statistik des Pilsener und Piseker Kreises.* Hsg. von der Handels und Gewerbe-Kammer in Pilsen an die hochlöbliche k. k. statistische Central-Commission in Wien. Für das Jahr 1865. Pilsen 1886. 367 s.

Statistika výrobních živností podle skupin a správních obvodů. Rozděleno na průmysl a živnosti. U průmyslu údaje o jednotlivých firmách, podrobně zpracováno hornictví podle jednotlivých těžařstev — pohonné stroje a jejich výkon, struktura dělnictva, pracovní doba, mzdy, sociální zařízení, úrazy, nerostné zásoby. Stručná statistika zemědělství a živočišné produkce. Ostatní průmysl zpracován podle okresů a obcí s uvedením počtu podniků daného odvětví. Pohonné stroje a jejich výkon, pracovní stroje, spotřeba surovin a paliv, celková produkce a její hodnota, mzdy, pracovní doba, sociální zařízení. Statistika živností podle jednotlivých obcí, počet dělníků, mzdy, spotřeba surovin a hodnota výroby. Statistika neproduktivních živností. Statistika obchodu, dopravy a peněžnictví.

8. *Statistischer Bericht der Handels und Gewerbekammer in Pilsen an das hohe k. k. Handelsministerium über die volkswirtschaftlichen Zustände ihres Bezirkes und Communal-Statistik der königl. Kreisstadt Pilsen für das Jahr 1870.* Pilsen 1872. 547 s.

V první části přehled těžby nerostů a průmyslové výroby podle jednotlivých tříd a jednotlivých druhů výrobků v těchto třídách podle obcí a politických okresů. Počet

podniků v každé skupině, druh a výkon pohonných strojů, přehled pracovních strojů a jejich výkon, počet dělníků podle kvalifikace a sociálních kategorií, mzdy a sociální zařízení.

V druhé části počet živností podle místa a hodnoty produkce v letech 1865 a 1870, počet zaměstnanců podle jednotlivých kategorií, spotřeba surovin a strojní vybavení. V třetí části přehled pokračovacího školství, peněžnictví a svépomocných ústavů. Jako samostatný přívazek s vlastním titulním listem i paginací:

9. *Communal Statistik der königl. Kreisstadt Pilsen für das Jahr 1870. Als Abhang zur Industrie-Statistik des Pilsner Handelskammerbezirkes.* Pilsen 1872. 179 s.

Obsahuje statistiku budov, bytů a počtů nájemníků a jejich sociální složení, statistiku obyvatelstva a jeho struktury podle pohlaví, rodinného stavu, zařazení do kategorie uživatelů bytů (rodinný příslušník, podnájemník . . .), mateřské řeči, statistika úmrtí, narození, správa obce, policie, trhy, obchod a průmysl v městě Plzni, doprava, školství, kulturní a sociální zařízení a ústavy.

10. *Statistischer Bericht der Handels und Gewerbekammer in Pilsen an das hohe k. k. Handelsministerium über die gesammten volkswirtschaftlichen Zustände ihres Bezirkes. Für die Jahre 1870—1875.* Pilsen 1877. 709 s.

Obsahuje podrobný politický a geografický přehled komorního obvodu; těžba nerostů a přehled všech druhů surovin včetně zemědělských; podrobná statistika průmyslu a živností za jednotlivá léta 1870, 1873, 1875 podle obcí a daňového census u živností. Údaje o průmyslu jsou seřazeny podle výrobních tříd a místa, dále uvádí druh pohonné síly a výkon, strojní zařízení a počet dělníků podle kategorií. Závěrem přehled dopravy, obchodu a peněžnictví.

11. *Statistischer Bericht der Handels und Gewerbekammer in Pilsen an das hohe k. k. Handelsministerium über die volkswirtschaftlichen Zustände ihres Bezirkes. Für die Jahre 1875—1880.* Pilsen 1882. 366 s.

Statistický přehled živnostenské a průmyslové výroby komorního obvodu se stručným výkladem. Jednotlivá průmyslová odvětví podle výrobních tříd a podle obcí. Obsahuje údaje o druhu pohonných strojů a výkonu, počet pracovních strojů a počet dělníků podle jednotlivých kategorií; také přehled hornictví, obchodu a dopravy a přehled pokračovacího školství.

12. *Statistická zpráva Obchodní a živnostenské komory v Plzni vysokému c. k. ministerstvu obchodu o národohospodářských poměrech jejího okresu za léta 1880—1885.* Plzeň 1887. 538 s.

Souběžný německý titulní list na dolní polovině stránky:

13. *Statistischer Bericht der Handels und Gewerbekammer in Pilsen an das hohe k. k. Handelsministerium über die volkswirtschaftlichen Zustände ihres Bezirkes für die Jahre 1880—1885.* Pilsen 1887.

Celý text je souběžně dvojjazyčný. Obsahuje přehled nerostné těžby a průmyslové výroby podle výrobních tříd a obcí. Udává druh pohonné síly a její výkon, strojní

zařízení, počet dělníků podle pohlaví, mzdy jednotlivých kategorií a pracovní podmínky. Závěrem obchod, hostinské živnosti a přehled pokračovacího školství.

14. *Statistischer Bericht über die volkswirtschaftlichen Zustände des Pilsener Kammerbezirkes in den Jahren 1886 bis 1890.* An Seine Excelenz den Herrn k. k. Handelsminister erstattet von der Handels und Gewerbekammer in Pilsen. Pilsen 1893. LXVI., 557 s.

Všeobecný přehled situace v jednotlivých výrobních odvětvích stránkovaný římskými číslicemi, dále tabulky s údaji o počtu obyvatel jednotlivých okresů komorního obvodu a geografické údaje. Statistika prvovýroby a průmyslové výroby podle jednotlivých výrobních tříd, počet průmyslových podniků v jednotlivých soudních okresech a počet živností podle daňového cenzu, počet zaměstnanců a strojní zařízení živnostenských závodů. Průmyslové podniky rozděleny podle velikosti na velké, střední a malé, v prvních dvou skupinách pak údaje podle politických okresů o počtu podniků a druhu pohonné síly, strojním zařízení a počtu všech zaměstnanců podle kvalifikace a pohlaví, nakonec celkový objem výroby pro celé odvětví v souhrnných tabulkách. Závěrem statistika obchodu, dopravy, peněžnictví a pokračovacího školství.

15. *Protokoll über die ordentliche Plenarversammlung der Handels und Gewerbekammer in Pilsen am . . .*

Vycházely pravidelně každý rok od roku 1886 do roku 1891 bez souborného titulního listu a průběžné paginace. Obsahují číslované a velmi podrobné zprávy o zasedání komory, od roku 1889 mají pravidelné přílohy obsahující podrobný výklad a návrhy hospodářských zákonů a nařízení. Od roku 1892 vycházejí se souborným titulním listem pod názvem *Protokolle über die öffentlichen Sitzungen der Handels und Gewerbekammer in Pilsen.*
Kromě protokolů komorních schůzí uvádějí personální stav komory a mají podrobný obsah a věcný rejstřík a od roku 1910 obsahují také jednací zprávy komory (*Geschäftsbericht für die Zeit vom . . .*), jednací zprávy obsahují pravidelně kromě zprávy presidia ještě rozpočet komory, jednotlivé dopravní a živnostensko právní záležitosti atd., systematicky uspořádané. Protokoly vycházejí nejméně čtyřikrát do roka a v letech 1916—1919 je změněn základní název celé řady na

Mitteilungen der Handels und Gewerbekammer in Pilsen.

Od roku 1913 vycházejí přílohy k protokolům se samostatným titulním listem jako

Beilage zu den Mitteilungen der Handels und Gewerbekammer in Pilsen

a v roce 1919 se pak mění v samostatný časopis nazvaný

Res-Publica-Revue. Beilage zu den Mitteilungen der Handels und Gewerbekammer in Pilsen.

Časopis se zaměřuje na všeobecné národohospodářské problémy, výklady zákonů, především hospodářských, dopravní problémy, sociální politiku a vnitřní záležitosti obchodní a živnostenské komory v Plzni.

Příležitostné publikace

Obchodní komora. Věstník Obchodní a živnostenské komory v Plzni. Od roku 1919.

Základ. Revuální příloha Obchodní komory, věstníku Obchodní a živnostenské komory v Plzni. Od roku 1920 red. B. Živanský do r. 1922. Obsahuje drobné praktické i teoretické národohospodářské studie, zaměřuje se na právní a sociální problémy, statistiku atd.

Industriekarte des Pilsner und Piseker Kreises bezw. Pilsner Kammerbezirkes. Prag 1858. 1 : 400 000. 7 listů.

Bericht über die vom 7. bis 12. September in Pilsen abgehaltene erste vereinigte Ausstellung der Industrie und Gewerbe des Pilsner Handelskammer Bezirkes, sowie der Landwirtschaft des Pilsner Kreises. Pilsen 1865. 84 s.

Bericht des Curatorium des Städtlichen Gewerbe Museum in Pilsen. Pilsen 1868.

Též *Zpráva kuratoria Městského živnostenského muzea v Plzni.* Plzeň 1888.

Bericht der Handels und Gewerbekammern des Königreiches Böhmen über die Ausgestaltung des Post, Telegraphen und Telephonenwesens in Böhmen. Pilsen 1912. 182 s.

Beilage zum Protokolle der 2. Plenarsitzung vom 17. Mai 1912.

Stenografický protokol o jednáních průmyslové ankety pořádané Obchodní a živnostenskou komorou v Plzni 9. až 12. V. 1898. Plzeň 1898. 288 s.

Protokoll des aus Anlass der Eröffnung des neuen Kammergebäude am 15. Oktober 1906 abgehaltenen Festsitzung. Pilsen 1906.

Živanský Bohdan: *O reformě obchodních a živnostenských komor.* Přednáška v Jednotě pro péči hosp. a kult. 20. března 1922 v Praze. Plzeň 1922. 48 s.

ČESKÉ BUDĚJOVICE

Statistické publikace

1. *Übersicht der Gewerbe und Handels-Statistik des Kreises Budweis in Verbindung mit dem Berichte der Handels und Gewerbekammer an das hohe k. k. Ministerium für Handel, Gewerbe und öffentliche Bauten über den Zustand der Gewerbe, des Handels und der Verkehrsmittel im Jahre 1851.* Budweis 1852. 98 s.

Celkové geografické údaje o komorním obvodu, obyvatelstvo, podnebí, přírodní bohatství, celkový hospodářský přehled oblasti. Celkový objem těžby nerostů za léta 1849, 1850, 1851. Přehled zemědělství a dobytkářství, rybnikářství a lesní těžby. Průmyslová statistika je zpracována podle jednotlivých odvětví v celém komorním obvodu souhrnně, stejně i živnosti, kromě toho je však uveden i přehled jednotlivých průmyslových podniků a jejich popis, především pohonné stroje a další strojní zařízení,

počet zaměstnanců a produkce, poloha podniku. Podrobně jsou zpracovány především výroba železa, textilní a sklářský průmysl, u nichž je celková výroba srovnána s celostátními údaji. Doprava, (především vodní) obchod, ceny dřeva a surovin, celní tarify, mzdy.

2. *Jahresbericht der Handels und Gewerbekammer in Budweis über Industrie, Handel und Verkehr im Jahre 1852.* Budweis 1853, 47 s.

Všeobecný přehled hospodářské situace v roce 1852, těžba nerostů, rašeliny a surovin. Výroba železa v jednotlivých hutích s celkovým přehledem produkce u jednotlivých výrobků, vznik strojírenského závodu ve Zlaté Koruně r. 1851, první živnostenská výstava v Č. Budějovicích, účast na zemědělské výstavě v Praze, přehled obchodu, dopravy (statistika transportu jednotlivých výrobků), odborné školství, vystěhovalectví, celní tarif. Zpracováno popisným způsobem, velmi málo konkrétních číselných údajů.

3. *Jahresbericht der Handels und Gewerbekammer in Budweis über die Industrie, Handel und Verkehr im Jahre 1853.* Budweis 1854. 144 s.

Přehled celkové hospodářské situace komorního obvodu, obyvatelstvo podle okresů, celková těžba nerostů a počet dělníků v hornictví popisným způsobem. Rozloha zemědělské půdy ve srovnání s celou monarchií, ceny zemědělských produktů, produkce jednotlivých velkostatků a jejich rozloha, celková produkce zemědělských plodin, meliorace, zemědělské školství, tržní problémy, úvěrní ústavy, statistika rybářství a živočišné produkce.
Stručněji přehled průmyslu a živností podle jednotlivých odvětví zpracovaný popisným způsobem a v závěru doplněný statistickým shrnutím celkové produkce. Popis jednotlivých podniků v klíčových odvětvích, počet dělníků a mzdy. Přehled dopravy, obchodu a vystěhovalectví.

3. *Gewerbe-Tabelle des Budweiser Kreises für das Jahr 1853.* b. d., b. m. XVI s.

Tabulky počtu živností v jednotlivých obcích, plocha okresů a struktura zemědělské půdy (jako příloha k předcházející publikaci).

4. *Bericht der Handels und Gewerbekammer in Budweis über Industrie, Handel und Verkehr in den Jahren 1854, 1855 und 1856.* Budweis 1858. XVI s. 100.

Přehled celkové hospodářské situace komorního obvodu v tomto období, produkce jednotlivých nerostů v jednotlivých letech, vývoj těžby nerostů, přehled zemědělství, lesnictví a dřevařství, ceny zemědělských plodin na trzích a jejich vývoj, podrobné tabulky dobytkářství a myslivosti podle jednotlivých polesí, stručná statistika celkového počtu živností. Přehled průmyslu podle jednotlivých podniků s údaji o počtu dělníků, spotřebě a cenách surovin v jednotlivých letech. Závěrem doprava, telegraf a spořitelny.

5. *Gewerbe-Tabelle des Budweiser und Taborer Kreises 1856.* XVI s.

Počet živností v jednotlivých okresech komorního obvodu. Samostatně stránkovaná příloha k předcházející publikaci.

6. *Bericht der Handels und Gewerbekammer in Budweis über Industrie, Handel und Verkehr in den Jahren 1857, 1858, 1859 und 1860.* Budweis 1863. 160 s.

Na druhém titulním listě *Jahresbericht der Handels und Gewerbekammer in Budweis an das k. k. Ministerium für Handel, und Volkswirtschaft über die Industrie, den Handel und die Verkehrsverhältnisse des Kammerbezirkes in den Jahren 1857—1860.* Budweis 1863.

Popis jednotlivých průmyslových podniků, statistika jejich produkce v jednotlivých letech, podrobněji hornictví a výroba železa, kde jsou zpracovány údaje o spotřebě surovin, paliv, strojním vybavení a počtu dělníků. Ostatní odvětví zpracována popisně s několika tabulkami v textu. Podrobně ceny surovin, v závěru jednotlivých kapitol statistická shrnutí. Velmi podrobně zemědělství, lesnictví, ceny dřeva, tabulka zemědělské držby, statistika vodní a silniční dopravy, délka cest, celková hodnota produkce jednotlivých továren (především sklářství a textilní průmysl). Tabulka veřejných ústavů a živností.

7. *Gewerbe-Tabelle des Budweiser Kreises* 1860. XV s. (Připojeno jako příloha k předcházející publikaci).

8. *Bericht der Handels und Gewerbekammer in Budweis über die Industrie, Handel und Verkehr in den Jahren 1861 bis 1866.* Budweis 1867. 312 s. (Druhý titulní list jako *Jahresbericht der Handels und Gewerbekammer in Budweis . . .*)

Základní geografické údaje. Statistika průmyslové výroby je zpracována popisně podle jednotlivých podniků u významnějších odvětví, kde uvádí počet zaměstnanců, celkovou produkci a strojní vybavení. Drobnější podniky jsou stejně jako živnosti zpracovány souhrnně podle obcí. Statistika hornické těžby podle jednotlivých dolů, počet dělníků a hodnota produkce. Podrobně zemědělství a lesnictví, struktura lesní půdy, ceny dřeva a statistika rybářství. Přehled vlnařského průmyslu. Statistika živností podle okresů a společenstev, peněžní ústavy.

9. *Gewerbe-Tabelle des Budweiser Kreises mit Schluss December 1865.* XXXVII s.

Tabulka živností podle jednotlivých okresů. Příloha k předcházející publikaci.

10. *Haupt-Bericht der Handels und Gewerbekammer in Budweis an das k. k. Ministerium für Handel und Volkswirtschaft über die Industrie den Handel, die Credits-und Verkehrs-Verhältnisse in den Jahren 1866 bis inclusive 1870.* Budweis 1872. 495 s.

Celkový hospodářský přehled, stručný přehled situace v průmyslu a živnostech, jinak výhradně statistický materiál bez výkladu. Geografické údaje (rozloha, podnebí), administrativní členění (počet obcí), trhy, struktura obyvatelstva podle pohlaví a původu, statistika povolání. Přehled hornictví podle krajů a jednotlivých těžařstev, pohonné stroje, počet dělníků, mzdy, sociální zařízení a celková produkce jednotlivých nerostů. Průmyslová statistika obsahuje údaje o pohonných a pracovních strojích a vybavení továren, počet dělníků podle jednotlivých profesí, spotřebu surovin a pohonných hmot, celkovou produkci a její hodnotu podle krajů a jednotlivých firem, u drobnějších podniků podle obcí. Vodní stavby a regulace, dovoz soli, těžba rašeliny,

vývoz koloniálního zboží. Samostatně statistika živností podle krajů a obcí, peněžnictví a poštovnictví. Statistika zemědělství a lesnictví podle krajů a okresů, majetkové vztahy, statistika velkostatků a lesů, těžba dřeva a dřevěného uhlí, rybníkářství a dobytkářství.

11. *Bericht der Handels und Gewerbekammer in Budweis über Industrie, Handel und Verkehr in den Jahren 1871—1875.* Budweis 1879. 726 s.

Úvodem krátký popis hospodářských poměrů v hornictví a průmyslu. Následuje bohatý statistický materiál bez jakéhokoli výkladu rozdělený na dvě části: průmysl a živnosti. Statistika hornictví pro jednotlivá léta tohoto období podle krajů, těžařstev a dolů, celková produkce jednotlivých nerostů, počet dělníků a sociálních zařízení, druh a výkon pohonných strojů. Statistika lesnictví, rozloha lesní půdy a hodnota produkce podle krajů a polesí, struktura lesní půdy, kultivace, rybníkářství a produkce vlny. Průmyslová statistika je zpracována podle jednotlivých výrobních tříd a krajů (údaje v jednotlivých letech, přehled pohonných a pracovních strojů, počet dělníků podle kvalifikace a pohlaví, spotřeba surovin a celková produkce). Závěrem topografický přehled obcí, kde se průmysl daného odvětví vyskytuje. Vodní doprava a vodní stavby, dovoz koloniálního zboží. Podrobná statistika živností pro jednotlivé obce.

12. *Statistischer Bericht der Handels und Gewerbekammer in Budweis erstattet dem hohen k. k. Handelsministerium über die nationalökonomischen Verhältnisse des Kammerbezirkes für die Jahre 1875—1885.* Budweis 1887. 256 s.

Úvodem administrativní členění komorního obvodu, statistika výrobních živností s úvodní kapitolou o hospodářských poměrech daného odvětví, popis jednotlivých průmyslových podniků, počet a druh pohonných strojů, počet dělníků, spotřeba surovin a celková produkce podle obcí. Stručná statistika živností. Obchod, školství, peněžnictví. Není zpracováno pro všechna odvětví jednotným způsobem.

Totéž česky pod názvem:

Statistická zpráva obchodní a průmyslové komory v Budějovicích vys. cís. král. ministerstvu obchodu o národohospodářských poměrech obvodu komorního za léta 1875—1885.

Stejně i pro léta 1880—1890, 1887—1892.

13. *Statistischer Bericht der Handels und Gewerbekammer in Budweis erstattet dem hohen k. k. Handelsministerium über die nationalökonomische Verhältnisse des Kammerbezirkes für die Jahre 1886—1896.* Budweis 1892. 199 s.

Úvodem statistika zemědělské půdy, lesnictví, rybníkářství, administrativní rozdělení, rozloha a obyvatelstvo v letech 1880—1890. Přehled hornictví s bohatým statistickým materiálem v textu. Výrobní živnosti a jejich hospodářská situace zpracovaná popisně se statistickými údaji v textu podle jednotlivých výrobních tříd. Počet podniků určitého odvětví, jejich majitelé, sídlo, druh a počet pohonných strojů a ostatní vybavení, počet dělníků a celková produkce souhrnně podle jednotlivých okresů. Statistika obchodu a odborného školství. Personální stav komory.

14. *Protokoll über die ordentliche Sitzung der Handels und Gewerbekammer in Budweis vom ...*

Protokoly schůzí vycházely pravidelně každý rok od roku 1892 do roku 1915. Od roku 1911 změna názvu na

Verhandlungen der Handels und Gewerbekammer in Budweis im Jahre ... a česká verse ve stejném období pod názvem

Protokol sepsaný o řádné schůzi Obchodní a živnostenské komory v Budějovicích, která se odbývala dne ...

15. *Verkehrsverhältnisse des Kammerbezirkes der Handel und Gewerbekammer in Budweis im Jahre ...*

Vyšlo v letech 1911 a 1912.

CHEB

Statistické publikace

1. *Bericht der Handels und Gewerbekammer in Eger an das hohe k. k. Ministerium für Handel, Gewerbe und öffentliche Bauten über den Zustand der Gewerbe, der Handel und die Verkehrsmittel in dem Jahr 1851.* Eger 1852. 39 s.

Geografické údaje. Stručný popisný přehled hospodářské situace jednotlivých výrobních odvětví. Podrobněji zpracováno jen hutnictví, jehož vývoj sleduje ve srovnání s celou monarchií od roku 1837, a průmysl textilní. Základní statistické údaje o objemu výroby přímo v textu. Statistika dovozu jednotlivých produktů v roce 1846. Velmi stručně přehled živností. Přehled dopravy.

2. *Bericht der Handels und Gewerbekammer in Eger an das ... in dem Jahr 1852.* 47 s.

Zpracováno analogicky jako předcházející svazek, značnější pozornost však věnována potravinářskému průmyslu. V textu stručné statistické údaje o počtu podniků určitého výrobního odvětví, celkové roční produkci, počtu dělníků a hodnotě výroby.

3. *Haupt-Bericht der Handels und Gewerbekammer in Eger an das hohe k. k. Ministerium für Handel, Gewerbe und Volkswirtschaft über den Zustand der Industrie des Kammerbezirkes im Jahre 1863.* Eger 1865. 156 s., 7 tab., 2 mapy.

Geografické údaje. Systematický přehled nalezišť jednotlivých nerostů. Statistika obyvatelstva podle krajů a okresů, složení obyvatelstva podle příslušnosti k jednotlivým povoláním. Ceny zemědělských plodin a mzdy zemědělských dělníků v roce 1862. Stručný přehled průmyslu a živností uvádí jen počet podniků určitého odvětví. Stručný přehled hospodářské situace jednotlivých výrobních odvětví s údaji o objemu výroby a její hodnotě přímo v textu. Výroční trhy v jednotlivých obcích. Doprava, poštovnictví, peněžní ústavy. Tabulky v příloze obsahují přehled nerostných ložisek, daňovou statistiku, přehled silnic a peněžních ústavů.

4. *Haupt-Bericht der Handels und Gewerbekammer in Eger an das .... im Jahre 1864—1865*. Eger b. d. 141 s.

Rozděleno na tři části: 1. suroviny, 2. průmyslová výroba, 3. dodatky (obsahují tabulky dovozu a vývozu jednotlivých výrobků). Těžba nerostů je zpracována popisným způsobem, obsahuje však řadu číselných údajů přímo v textu. Objem a hodnota těžby, ceny uhlí a rud. Suroviny rostlinného a živočišného původu. Přehled jednotlivých odvětví podle výrobních tříd, objem a hodnota průmyslové výroby s důrazem na hlavní odvětví (zpracování kovů, průmysl sklářský a textilní). Statistické údaje v textu, kromě toho i tabulky s údaji o jednotlivých firmách, jejich strojním vybavení, hodnotě produkce a počtu dělníků. Závěrem statistika spořitelen.

5. *Bericht der Egerer Handels und Gewerbekammer an das hohe k. k. Ministerium für Handel und Volkswirtschaft über die Gewerbe und Handelsverhältnisse ihres Bezirkes für das Jahr 1868*. Eger b. d. 121 s.

Zemědělství v komorním obvodu a jeho hospodářská problematika, lesnictví, přehled zemědělského školství a organizací. Statistika rolnických záložen. Statistika hornictví pro léta 1866—1867 obsahuje údaje o těžbě, pracovních silách a strojním vybavení, hodnotě těžby a cenách nerostů. Nerostné zásoby a majetkové vztahy. Podrobné tabulky peněžních ústavů a dělnických mezd v jednotlivých okresech v roce 1868. Podrobná statistika západočeských lázní. Velmi stručné údaje o průmyslu a živnostech obsahují přehled jednotlivých podniků a jejich parních strojů. Zemědělská produkce. Podrobná statistika spořitelen. Podrobně zpracováno krajkářství, výroba hudebních nástrojů a zpracování skla.

6. *Statistischer Bericht der Handels und Gewerbekammer zu Eger an das hohe k. k. Handelsministerium über die volkswirtschaftlichen Zustände ihres Bezirkes in den Jahren 1865—1870*. 293 s.

I. díl — statistika zemědělství, lesnictví, hornictví. Administrativní rozdělení komorního obvodu, obyvatelstvo podle sčítání z roku 1869. Celý svazek obsahuje výhradně tabulky. Pohraniční inspektoráty, celnice. Statistika zemědělství — výnosy jednotlivých plodin a celková produkce, lesnictví — rozloha polesí, počet zaměstnanců a jejich složení, ceny dřeva a mzdy lesních dělníků. Statistika důlních strojů podle jednotlivých horních úřadů, produkce železa (celková) v letech 1868/69, její hodnota. Dělnictvo a bratrské pokladny.

II. díl — daleko obsáhlejší, obsahuje průmyslovou statistiku, statistiku živností podle daňového censu, podrobnou statistiku pohonných strojů. Statistiku živností podle jednotlivých výrobních kategorií, počet dělníků a učňů, jejich mzdy. Spotřeba surovin, množství a hodnota produkce. Průmyslová statistika uvádí počet podniků určitého odvětví v jednotlivých okresech a obcích, motory a jejich výkon, počet pracovních strojů, počet dělníků a mzdy, údaje o pracovní době a počtu směn. Spotřeba paliv a surovin, hodnota a objem výroby. Samostatně umělecké živnosti.

III. díl — statistika obchodu, dopravy a peněžnictví. Dovoz, vývoz, cla.

7. *Bericht der Egerer Handels und Gewerbekammer über die volkswirtschaftlichen Zustände des nordwestlichen Böhmens in den Jahren 1870—1873. Erstattet an das hohe Ministerium für Handels und Volkswirtschaft*. Eger 1873. Příloha: *Industriekarte des Egerer Handels und Gewerbe Kammerbezirkes von J. Pechner* (1 : 16 000 rak. mil).

Přehled všech protokolovaných firem podle okresů a obcí. Stručně zemědělství a lesnictví. Hornictví — hodnota uhelných zásob, majetkové vztahy a stručný přehled roční těžby. Velmi stručně výroba železa.

Ostatní odvětví zpracována popisným způsobem, značná pozornost věnována konkurenci a odbytu. Stručné údaje o celkové výrobě jednotlivých odvětví a počtu dělníků v něm zaměstnaných. Podrobně v tabulkách údaje o obchodu, dopravě a peněžnictví. Mapa rozmístění jednotlivých výrobních odvětví.

8. *Statistischer Bericht der Handels und Gewerbekammer zu Eger über die volkswirtschaftlichen Zustände ihres Bezirkes in den Jahren 1870—1875.* Eger 1877. 184 s.

Statistika zemědělství, klasifikace půdy podle bonitních tříd, výnosy jednotlivých plodin podle okresů, zemědělské organizace a právní problémy. Hornictví — přehled nerostných nalezišť a jejich hodnota, nerostné zásoby v jednotlivých revírech. Strojní vybavení dolů a železáren v podrobných tabulkách, počet dělníků a jejich složení podle kvalifikace, těžba jednotlivých nerostů a její hodnota podle těžařstev, velmi podrobně hnědouhelné hornictví a vybavení hnědouhelných dolů, bratrské pokladny, ceny uhlí a dopravní problémy. Průmysl a živnosti — přehled parních strojů a pohonných sil, statistika živností podle okresů, popis a statistika průmyslové výroby, pohonné stroje, pracovní stroje, dělnictvo podle kategorií, spotřeba surovin, objem a hodnota výroby — vždy souhrnné údaje pro celé odvětví. Statistika obchodu, poštovnictví, telegrafu, peněžních ústavů.

9. *Statistischer Bericht der Handels und Gewerbekammer zu Eger über die volkswirtschaftlichen Zustände ihres Bezirkes in den Jahren 1876—1880.* Erstattet an das hohe k. k. Handels-Ministerium. Eger 1882. 202 s.

Statut komory. Vývoj zemědělství od roku 1848, rozloha zemědělské půdy, ceny chmele, počet zaměstnaných v zemědělství a jejich struktura (úředníci, dělníci, samostatní rolníci) podle okresů. Vývoj hornictví od roku 1850, majetkové vztahy a počet zaměstnanců, údaje o těžbě však neobsahuje. Stručná statistika jednotlivých druhů živností podle okresů, podrobnější statistika průmyslu — počet a struktura dělníků, pohonné stroje a jejich výkon, spotřeba surovin, hodnota a objem výroby. Popisně vývoj hospodářských poměrů v jednotlivých odvětvích zhruba v posledním desítiletí. Živnostenské školství, sociální zařízení — popisně. Statistika dopravy a obchodu, statistika obchodních živností podle daně z obratu, statistika pojišťoven a peněžních ústavů. Problematika západočeských lázní.

10. *Statistischer Bericht der Handels und Gewerbekammer zu Eger über die volkswirtschaftlichen Zustände ihres Bezirkes in den Jahren 1881—1886.* Eger 1887. 189 s.

Zpracováno analogicky jako předcházející svazek.

11. *Statistischer Bericht der Handels und Gewerbekammer zu Eger über die volkswirtschaftlichen Zustände ihres Bezirkes in den Jahren 1886—1890.* Eger 1893. 203 s.

Statistické údaje s výkladem. Úvodem stav členů komory, statistika obyvatelstva podle sčítání z roku 1890, počet bytů ve městech. Statistika zemědělství, osevní plochy, počet dobytka, výnosy. Hornictví — přehled dolů a nerostů, rok otevření dolu,

plocha důlních polí, podrobně uhelné hornictví — pohonné stroje, důlní dráhy, strojní zařízení (souhrnně podle revírů). Vývoj těžby podle těžařstev od roku 1880. Stručně průmysl — základní údaje o počtu podniků jednotlivých odvětví, pohonných a pracovních strojích, dělnictvu (zpracováno výkladově, závěrem stručná tabulka). Podrobně krajkářství. Stručná statistika živností podle okresů. Sociální statistika — nemocenské pokladny, úrazy, svépomocné spolky. Mzdová statistika podle jednotlivých kategorií dělníků — v tabulkách. Podrobná statistika pošt a telegrafů, firemní rejstřík.

12. *Bericht der Egerer Handels und Gewerbekammer über die volkswirtschaftlichen Zustände ihres Bezirkes für die Jahre 1890—1895 mit Beiträgen zur Wirtschaftsgeschichte desselben in den letzten Jahrzehnten.* Erstattet . . . Eger 1898. 212 s.

Statistika obyvatelstva podle sčítání z roku 1869 a 1890, politické okresy, trhy, byty, průmyslová centra — přehled. Statistika zemědělství a lesnictví — osevní plochy. Hornictví — popisně vývoj dolování, přehled průmyslových podniků podle jednotlivých odvětví (jen počet v jedn. okresech). Popisným způsobem zpracován vývoj jednotlivých odvětví bez statistických údajů. Přehled parních strojů v jednotlivých okresech. Živnosti a živnostenské organizace, obchod a doprava (popisně, jen několik tabulek v textu). Statistika lázní v letech 1846—1890, statistika peněžních ústavů. Závěrem statistika podniků jedn. odvětví podle sčítání v roce 1890 (jen počet).

13. *Jahresbericht der Handels und Gewerbekammer in Eger für das Jahr 1910.* Eger b. d. 212 s.

Velmi podrobná přehledná statistika jednotlivých výrobních odvětví komorního obvodu. Počet podniků, dělnictvo. Přehled živností podle okresů. V roce 1911 také soupis elektráren. Stejně:

14. *Jahresbericht des Handels und Gewerbekammer in Eger für das Jahr 1911.* Eger b. d. 136 s.

15. *Protokoll des Handels und Gewerbekammer zu Eger im Jahre . . .* se změnou názvu na

Sitzungs Protokolle der Handels und Gewerbekammer zu Eger im Jahre . . .

Vyšly poprvé pro léta 1852 a 1853, po delší přestávce začaly vycházet znovu v roce 1878. V roce 1910 změněn název na

Mitteilungen der Handels und Gewerbekammer zu Eger . . .

Pod tímto názvem vycházely do roku 1923, kdy zanikly.

Příležitostné publikace

Musterlager der Egerer Handels- und Gewerbekammer in Karlsbad. Eger 1934. (Název též česky).

Těsnopisecký zápis o ustavující schůzi správního sboru Obchodní a živnostenské komory v Chebu. Cheb 1947. Cyklostyl.

Vzorkovna chebské Obchodní a živnostenské komory. Cheb 1945—1948. 19 s.

BRNO

Statistické publikace

1. *Bericht der Handels und Gewerbekammer in Brünn an das hohe k. k. Ministerium für Handel, Gewerbe und öffentliche Bauten über den Zustand des Handels und der Verkehrsmittel im Jahre 1851.* Brünn 1852. 85 s.

Úvodem dost podrobný popis všeobecné celorakouské hospodářské situace a stručný přehled hospodářských poměrů v jednotlivých výrobních odvětvích komorního obvodu zpracovaný popisně bez konkrétních číselných údajů. Přehled základních dobových problémů v obchodu, průmyslu a živnostech.

2. *Bericht der Handels und Gewerbekammer in Brünn . . . im Jahre 1854.* Brünn 1858. 219 s.

Zpracováno analogickým způsobem jako předcházející svazek s větším důrazem na jednotlivá odvětví komorního obvodu především z topografického hlediska.

3. *Bericht der Handels und Gewerbekammer in Brünn . . . im Jahre 1861.* Brünn, b. d. 46 s.

V předmluvě přehled současného hospodářského zákonodárství, dále pak přehled průmyslové výroby v komorním obvodu a uhelné těžby za léta 1857—1860. Stručný přehled obchodu a pokračovacího školství.

4. *Bericht der Handels und Gewerbekammer in Brünn . . . im Jahre 1862.* Brünn b. d. 30 s.

5. *Bericht der Handels und Gewerbekammer in Brünn . . . im Jahre 1863.* Brünn b. d. 60 s.

6. *Bericht der Handels und Gewerbekammer in Brünn . . . im Jahre 1864.* Brünn b. d. 58 s.

Všechny tři publikace jsou zpracovány analogickým způsobem a obsahují stručný hospodářský přehled poměrů v jednotlivých výrobních odvětvích a obchodu především se zaměřením na ceny a problémy tržní.

7. *Bericht der Handels und Gewerbekammer in Brünn über die Geschäftsjahre 1872 und 1873.* Brünn 1874. 99 s.

Přehled jednotlivých výrobních odvětví v komorním obvodu s řadou statistických údajů o objemu produkce, přehled cen, poštovnictví a celních předpisů.

8. *Berichte des vom hohen k. k. Finanz-Ministerium bestellten Enqueten-Comités und der Handels und Gewerbekammern in Brünn über die an Seine k. k. apost. Majestät gerichteten Eingaben verschiedener Industrieller.* Brünn 1859. 89 s.

Stručný přehled průmyslu celé Moravy a Slezska, vývoj železářského průmyslu a statistika průmyslu textilního.

9. *Statistische Arbeiten der Handels und Gewerbekammern in Brünn.* I. Heft: Bewegung des Gewerbs und Handelsbetriebes im Bezirke der Handels und Gewerbekammer in Brünn innerhalb des Zeitraumes 1857 bis 1861. 21 s., tab. 2. Heft: Rückblicke auf die Schafwollwarenindustrie Brünns von 1765—1869 und vergleichende Statistische Darstellung der Schafwollwarenindustrie des Bezirkes der Handels und Gewerbekammer in Brünn in den Jahren 1851—1863. Brünn 1866. 165 s. 3. Heft: Industrie-Statistik des Kammerbezirkes für 1865. Brünn 1867. 86 s. Hsg. von F. Migerka.

Sešit první obsahuje stručnou statistiku obyvatelstva komorního obvodu, přehled živností a obchodu zpracovaný v samostatných tabulkách pro jednotlivá léta tohoto období.

Sešit druhý obsahuje studii o vývoji vlnařského a textilního průmyslu na Brněnsku s drobnějšími statistickými údaji v textu o mzdách a pracovních poměrech. Historický přehled jednotlivých druhů textilních továren. Sešit třetí obsahuje statistiku průmyslu podle jednotlivých výrobních tříd, stav dělnictva v těchto odvětvích a jeho mzdy. Tabulky jsou však zpracovány pro celá odvětví souhrnně bez místního určení, jen ve výkladu jsou vyjmenovány obce, kde se podniky daného odvětví vyskytují.

10. *Statistik der Industrie des Bezirkes der Handels und Gewerbekammer in Brünn im Jahre 1870.* Brünn b. d. 215 s.

Podrobný přehled průmyslové výroby v komorním obvodu podle jednotlivých výrobních tříd a okresů, statistické údaje zpracovány přímo v textu a uvádějí druh pohonné síly, statistiku parních strojů podle výkonu a topné plochy, počet pracovních strojů, stav dělnictva v těchto odvětvích a jeho mzdy, ceny surovin, počet pracovních strojů a přehled sociálních zařízení. Statistika živností, konsumních spolků a záložen.

11. *Statistik der Industrie des Bezirkes der Handels und Gewerbekammer in Brünn vom Jahre 1875.* Brünn b. d. 514 s.

Zpracováno analogicky jako předcházející svazek.

12. *Statistik der Industrie Mährens.* Hsg. von dem gemeinsamen statistischen Bureau der Handels und Gewerbekammer in Brünn und Olmütz. Brünn 1882. 498 s.

Obsahuje výrobní statistiku za léta 1876—1880 pro celou Moravu. První díl je zaměřen na obchodní problémy, hospodářské organizace na Moravě, problémy dopravní a tržní statistiku. Druhý díl se zabývá statistikou průmyslu podle jednotlivých výrobních tříd a jeho rozmístění, dále uvádí počet zaměstnanců v těchto odvětvích podle kvalifikace. Přehled družstev a spolků.

13. *Statistischer Bericht über Industrie und Gewerbe Mährens in den Jahren 1881 und 1885.* Bearbeitet vom Bureau der Handels und Gewerbekammer Brünn als gemeinsamen statistischen Bureau für Kammerbezirk Brünn und Olmütz. Brünn 1887. 991 s. (6 sešitů).

Podrobná statistika jednotlivých výrobních odvětví s údaji o počtu průmyslových podniků a jejich rozmístění, druhu pohonné síly a výkonu motorů, dále stav dělnictva v jednotlivých výrobních třídách pro oba obvody a také pro Slezsko. Hodnota produkce

jednotlivých odvětví, kontribučenské fondy, konzumní spolky a záložny. Statistika obchodu a živností, přehled poštovnictví, telegrafů a železničních stanic na Moravě. Otázky celní a odbytové.

14. *Statistischer Bericht der Handels und Gewerbekammer in Brünn über die volkswirtschaftlichen Zustände in ihrem Bezirke im Jahre 1890.* Brünn 1894. 755 s.

Geografické údaje, velmi podrobná statistika průmyslové výroby, dělnictvo a jeho sociální poměry, mzdy. Přehled spolků a organizací. Statistika živností podle sčítání z roku 1890.

15. *Bericht der Handels und Gewerbekammer in Brünn über die geschäftlichen Verhältnisse in ihrem Bezirk während des Jahr 1884.* Brünn 1885. 95 s.

Stručný přehled jednotlivých výrobních odvětví zpracovaný popisným způsobem s několika statistickými tabulkami v textu o počtu průmyslových podniků, počtu dělníků v celém odvětví a pohonných silách. Tato publikace pak vycházela v analogické úpravě pravidelně každý rok pod stejným názvem až do roku 1889. V dalším roce pak došlo ke změně názvu i obsahu:

16. *Summarischer Bericht der Handels und Gewerbekammer in Brünn über die geschäftlichen Verhältnisse in ihrem Bezirke während des Jahres 1890.* Brünn 1891. 141 s.

Kromě předmluvy a komentáře k instrukci o způsobu zpracování obsahuje obecný oddíl o všeobecné hospodářské situaci komorního obvodu, úvahy o všeobecných hospodářských tendencích v monarchii a v Evropě, o odbytových problémech, postavení malých živnostníků atd. Zvláštní oddíl pak tvoří přehled jednotlivých výrobních odvětví z hlediska všeobecné hospodářské situace a odbytových problémů. V prvních letech se publikace zaměřuje převážně na průmysl a obchod, živnosti probírá jen velmi stručně. Podrobně se zabývá výrobou cukru v Rakousku i ve svém komorním obvodu, uveřejňuje zprávy o kartelové politice (1893) a od roku 1904 uveřejňuje pravidelně statistiku výroby elektřiny v brněnském komorním obvodu. Od roku 1889 má kromě obsahu i věcný rejstřík. Vycházelo pod tímto názvem každý rok pravidelně do roku 1919.

17. *Übersicht über die Wirtschafts Gesetzgebung in der Zeit vom 25. Juli (Kriegsbeginn) bis Dezember 1914.* Brünn 1918. 266 s.

Zaměřuje se na celní předpisy, ochranu živností, válečné zákony a opatření. Pod stejným názvem vyšlo také pro léta 1916, 1917 a 1918.

18. *Výroční zpráva Obchodní a živnostenské komory v Brně o hospodářských poměrech komorního obvodu v roku . . .* česká verze předcházející publikace vycházela v letech 1910—1920.

19. *Protokoll der Sitzungen der Handels und Gewerbekammer in Brünn am . . .*

Vycházely od roku 1860 (s několikerým přerušením v letech 1861—1863, 1874, 1888—1889) pravidelně pro všecka léta až do roku 1935. Teprve od roku 1882 také

přehled schůzí, obsah, věcný rejstřík a jsou obsáhlejší. Od roku 1875 vycházejí se souborným titulním listem a změněným názvem celé řady jako

20. *Verhandlungen der Handels und Gewerbekammer in Brünn* s podtitulem *Protokoll . . .* nebo pod názvem prvního sešitu jako *Inhaltsverzeichnis zu den Protokollen der Sitzungen . . . (1885)*
Od roku 1926 pak vycházely pod změněným názvem jako *Geschäftsberichte der Handels und Gewerbekammer in Brünn.*

Protokoly schůzí, z nichž je patrna úzká spolupráce brněnské komory s komorou olomouckou, se zaměřují ve svých jednacích bodech především na dopravní problémy, cenovou politiku (především cen uhlí a surovin), dopravní tarify a živnostenské školství.

20. *Protokoly sezení Obchodní a živnostenské komory v Brně odbývaných roku . . . . v Brně . . .*

Česká verze protokolů komorních schůzí vycházela pod tímto názvem v letech 1903—1936 jako součást základní řady nazvané

Jednání Obchodní a živnostenské komory v Brně. (Od roku 1908 název změněn na *Jednací zprávy Obchodní a živnostenské komory v Brně . . .*

Kromě stručných a věcných protokolů komorních schůzí obsahují různé samostatně stránkované přílohy, především účetní uzávěrku komory, různé zprávy a návrhy týkající se hospodářských otázek, rozpočty, nadace, zprávy o stipendiích a subvencích, různá dobrozdání, cla, tarify, penze atd. V některých letech obsahuje také celý text souhrnné zprávy komorního presidia o hospodářských poměrech komorního obvodu v daném roce.

OLOMOUC

Statistické publikace

1. *Bericht der Handels und Gewerbekammer in Olmütz an das hohe k. k. Ministerium für Handel, Gewerbe und öffentliche Bauten über den Zustand der Landeskultur, der Industrie, die Gewerbeverhältnisse und des Verkehrs im Jahre 1851.* Olmütz 1852. 64 s.

Přehled zemědělství a celkové hospodářské situace komorního obvodu, tabulky cen zemědělských plodin v jednotlivých městech tohoto obvodu za jednotlivá čtvrtletí roku, doprava a dopravní tarify. Publikace je zaměřena především na ceny a tržní problémy, z výrobních problémů je dost podrobně zpracováno hornictví, ostatní odvětví průmyslové výroby jsou zaměřena především na dělnictvo a výrobní podmínky — opět z hlediska cen a trhu. Velmi málo údajů o živnostech. Nemá dosud obsah ani věcný rejstřík. Publikace byla vydána také česky pod názvem:

Zpráwa od Holomaucké obchodnj a žiwotnické komory straniwa stawu wzdělawanj země, průměru žiwností a obchodu w roku 1851. Olomouc 1852.

2. *Bericht der Handels und Gewerbekammer in Olmütz . . . im Jahre 1852.* Olmütz 1853. 110 s.

Zpracováno analogickým způsobem jako předcházející ročník, obsahuje však podrobnější statistické údaje o zemědělské produkci jednotlivých okresů komorního obvodu, dále statistiku zemědělské držby a osevních ploch, ceny zemědělských plodin v jednotlivých okresech pro všechna čtvrtletí roku. Stručný přehled průmyslové výroby a hospodářských a obchodních poměrů v jednotlivých výrobních odvětvích, stručná statistika výroby v jednotlivých okresech a tržní problémy s tím související. Velmi stručně přehled živností.

3. *Bericht der Handels und Gewerbekammer in Olmütz über den Zustand der Landeskultur, der Industrie und des Verkehrs in den Jahren 1857, 1858 und 1859.* Olmütz 1860. 239 s.

Publikace měla mít čtyři díly: 1.) podrobný přehled a statistické tabulky geografických poměrů, obyvatelstva, administrativního dělení, přehled úřadů, dopravy, poštovnictví a veřejných zařízení 2.) podrobně těžba surovin a zemědělská produkce.
Další dva díly, které měly obsahovat obchod a průmysl však nebyly už vydány. Na závěr druhého dílu je uvedeno, že se připravují do tisku tři mapy, ty však zřejmě nebyly rovněž vydány.

4. *Bericht der Handels und Gewerbekammer in Olmütz . . . im Jahre 1853.* Olmütz 1854, 119 s. 6 tab.

Přehled zemědělství a zemědělské produkce — popisně, ale i řada statistických údajů. Přehled průmyslové výroby zpracován popisným způsobem. Přehled průmyslové výroby pro jednotlivá odvětví podle jednotlivých okresů komorního obvodu. V textu se uvádí počet podniků určitého odvětví, strojní vybavení těchto podniků, počet majitelů podniků, počet dělníků jednotlivých kvalifikačních kategorií a velmi podrobně dělnické mzdy v jednotlivých výrobních odvětvích. Pozornost věnuje především hutnictví a zpracování kovů, hornictví však sleduje stručně. Tabulka obsahuje statistiku průmyslových podniků a živností za léta 1851—1853.

5. *Statistischer Bericht der Handels und Gewerbekammer in Olmütz für 1875 mit summarischer Vergleichung der Jahr 1870—1874. Erstattet an das hohe k. k. Handelsministerium.* Olmütz 1877. 591. I. Theil: Das Kleingewerbe.

Velmi podrobná statistika živností v komorním obvodu podle jednotlivých obcí a daňový census — bez výkladového textu. Druhý díl, který měl obsahovat statistiku průmyslových podniků však nevyšel.

V roce 1877 (pro léta 1870—1875) končí samostatně vydávané statistické zprávy olomoucké obchodní komory. V dalších letech je vydávala komora brněnská společně pro oba moravské obvody. Pravidelně v pětiletých intervalech vydávané zprávy nahrazuje od roku 1889 ročně vydávaná publikace:

6. *Summarischer Bericht der Handels und Gewerbekammer in Olmütz über die geschäftlichen Verhältnisse in ihrem Bezirke während des Jahres 1889,* Olmütz 1890. 177 s.

Tato publikace vycházela pravidelně každý rok do roku 1915 s několika drobnými změnami v názvu. Rozdělena byla na dvě části: 1. všeobecnou, stránkovanou samostat-

ně římskými číslicemi, obsahující zprávu obchodní komory s všeobecným přehledem hospodářské situace komorního obvodu v souvislosti s hospodářskou situací celého Rakouska, především s ohledem na odbyt, exportní problémy a případně i dovoz surovin (*Allgemeine Bericht über die Geschäftsverhältnisse des Kammerbezirkes im Jahre . . .*) a jednací zprávy komory (*Jahresbericht der Handels und Gewerbekammer in Olmütz über die Geschäftstätigkeit im Jahre . . .*) a jednací zprávy komory (*Jahresbericht der Handels und Gewerbekammer in Olmütz über die Geschäftstätigkeit im Jahre . . .*) a 2. zvláštní, obsahující roční přehledy hospodářské situace jednotlivých výrobních odvětví komorního obvodu. Tyto přehledy mají různou úroveň a jsou konkrétnější a přehlednější v prvních letech vydávání publikace, kdy také úspěšně suplují bývalé pravidelné statistické zprávy. Zpracovány jsou však popisným způsobem a jen u klíčových odvětví podávají — zase především v prvních letech vydávání publikace — konkrétní statistické údaje o produkci jednotlivých firem, počtu jejich zaměstnanců, sociálních a odbytových poměrech. To se týká především výroby železa ve všech třech hutních závodech komorního obvodu (Janovice, Frýdlant a Vítkovické železárny) a především Vítkovických železáren, jejichž produkci a vývoj počtu zaměstnanců je tu možné sledovat podle jednotlivých oddělení za léta 1889—1908 včetně spotřeby základních surovin, jejich cen a exportu výrobků. Podobným způsobem je zpracována také těžba obou kamenouhelných dolů komorního obvodu (Františky v Přívoze a Jindřicha v Mor. Ostravě patřících Severní dráze Ferdinandově), a to do roku 1900. Kromě toho publikuje celou statistiku uhelné těžby v jednotlivých letech podle všech dolů OKR, zaměstnanost, délku pracovní doby, počet směn, stav pokračovacího školství, mzdy jednotlivých kategorií dělníků v klíčových odvětvích, statistiku úrazů, přehled výroby koksu a briket, odbyt uhlí a přehled dopravních poměrů v OKR. Od té doby pak publikace uveřejňuje jen povšechný přehled situace v celém OKR podle výroční zprávy ředitelské konference. Později v letech 1905—1917 značnou pozornost věnuje přepravě a stavbě železnic včetně nákladů na tyto stavby, v prvních letech pak pravidelně každý rok uveřejňuje topografický přehled exportního průmyslu podle jednotlivých výrobních odvětví, avšak bez uvedení názvů a počtu firem. Od začátku století uveřejňuje pravidelně a podrobně statistiku exportu cukru z Rakouska. U ostatních výrobních odvětví pak uvádí jen stručný přehled hospodářských poměrů bez podrobnějších konkrétních údajů a od roku 1909 pak tímto způsobem publikuje i dříve podrobněji zpracovávané údaje o poměrech v klíčovém průmyslu. Od počátku století velmi podrobně sleduje situaci peněžních ústavů a pravidelně uveřejňuje bilanci Rakousko-uherské banky.

7. *Protokoll aufgenommen in der Sitzung der Handels und Gewerbekammer in Olmütz am 15. Oktober 1860.*

S malou obměnou názvu (*Protokoll aufgenommen über die abgehaltene ordentliche Sitzung . . .*) vyšlo pro léta 1861, 1864, 1868—1885. V letech 1869—1885 vycházel také český text souběžně na druhé polovině stránky pod názvem:

8. *Protokol zaveden o odbývaných řádných schůzích Obchodní a živnostenské komory v Olomouci . . .*

V prvních třech letech vydávání publikace jsou protokoly velmi stručné, malého formátu, bez průběžného stránkování nebo očíslování protokolů, bez obsahu, věcných rejstříků i společného titulního listu. Od roku 1869 je však publikace objemnější a většího formátu podle toho, jak jsou schůze častější a pravidelnější. Od roku 1886 vycházejí s nepatrnou obměnou v názvu už jen německy, jejich úprava je však mnohem důkladnější: mají průběžné stránkování, společný titulní list a předmětový rejstřík, kromě toho uvádějí přehled schůzí a personální stav komory — tato část publikace má samostatné stránkování římskými číslicemi. V této podobě pak vycházejí protokoly jen s některými změnami názvu od roku 1937, kdy zanikly. Kromě vlastních protokolů z řád-

ných schůzí obsahuje publikace řadu příloh s protokoly schůzí mimořádných — pracovních i jubilejních — a různé přívazky, obsahující příležitostné zprávy presidia nebo různých komisí. Jednací body pravidelných schůzí jsou zaměřeny především na obchodní a obchodně právní problémy, cla, daně, problémy dopravní a odbytové, dále obsahují projednávání různých přípisů, subvencí a stipendií, spolkových záležitostí, protokolování firem, zaměřují se na úvěry, míry, váhy, sociální problémy dělnictva v komorním obvodu, projednávají návrhy zákona na úpravu živnostenského řádu a opravu živnostenského práva vůbec, a publikují rozpočty obchodní a živnostenské komory na příští rok. Protokoly od roku 1887 obsahují také podrobné zprávy o jednotlivých výrobních odvětvích a především o hutním průmyslu, kde ředitelství Vítkovických železáren podává zprávu o výrobních poměrech a vývozu hutních výrobků do Německa. Počátkem století je celá řada těchto příležitostných příspěvků věnována problémům železniční dopravy. To se týká především *Protokolu dopravního sjezdu dne 2. dubna 1911*, Olomouc 1911, 178 s., který sleduje stav železniční dopravy z hlediska jejího obchodního významu (stav dopravy, stavba tratí, pošta, silnice). Významná je dále souhrnná zpráva presidia komory z roku 1913, vydaná povinně podle společného výnosu ministerstva obchodu, ministerstva vnitra, financí a veřejných prací ze dne 26. 6. 1909 čís. 16 990, podle kterého jsou obchodní a živnostenské komory povinny podávat každé tři roky počínaje rokem 1907 souhrnnou zprávu o stavu živností ve svém obvodu a o změnách v tomto stavu za uplynulá tři léta. Zpráva vydaná podle této instrukce olomouckou komorou v roce 1913 obsahuje tyto údaje ve srovnání se stavem v roce 1902 podle výsledků sčítání lidu v tomto roce a uvádí také procentový přírůstek nebo úbytek v jednotlivých třídách živností. Kromě statistiky obsahuje také zprávu o stavu živností ve svém obvodu. (31 s.)

Od roku 1908 změněn název na *Sitzungs- und Geschäftsberichte der Handels und Gewerbekammer in Olmütz* a v roce 1916 pro léta 1916 až 1918 je celá řada uváděna s nadpisem *Verhandlungen der Handels und Gewerbekammer in Olmütz* s podtitulem *Protokolle der Handels und Gewerbekammer in Olmütz* pro první část této publikace obsahující záznamy ze schůzí a *Geschäftsberichte der Handels und Gewerbekammer in Olmütz* pro část druhou, obsahující jednací zprávy komory a příležitostné zprávy presidia nebo různých komisí. V poválečných letech vychází publikace opět s názvem *Protokolle der Handels und Gewerbekammer in Olmütz* a jednací zprávy *(Geschäftsberichte der Handels und Gewerbekammer in Olmütz)* vycházejí jednotlivě stránkované znovu jako příloha k těmto protokolům. Česká verze této publikace vychází od roku 1907 pod názvem *Protokoly veřejných schůzí Obchodní a živnostenské komory v Olomouci* s přílohou *Jednací zprávy Obchodní a živnostenské komory v Olomouci* (na rozdíl od protokolů obsahují přehled komorních záležitostí v daném roce sestavený systematicky podle jednotlivých tematických okruhů). V letech 1917—18 vychází pak celá publikace pod názvem *Jednací zprávy Obchodní a živnostenské komory v Olomouci* a obsahuje kromě jednotlivě stránkovaných protokolů jenom zprávy presidia a rozpočet komory na příští rok jako přílohy. Od roku 1920 pak vycházejí znovu *Protokoly* . . . s přílohou *Jednací zprávy*.

9. Zpráva Obchodní a živnostenské komory v Olomouci na rok 1920. B. m., b. d.

10. *Závěrečný účet Obchodní a živnostenské komory v Olomouci za rok 1947*. Olomouc 1948. 133 s. (rozmnoženo).

Přehled situace jednotlivých průmyslových odvětví komorního obvodu doplněný řadou statistických údajů, statistika dopravy a školství. Přehled činnosti Obchodní a živnostenské komory a stav komorního úřadu.

Příležitostné publikace:

Fischer, Richard: *Počátky Obchodní a živnostenské komory v Olomouci 1851—1861*. Olomouc 1923.

V letech 1945—1947 vyšly v Knižnici Obchodní a živnostenské komory v Olomouci tyto publikace:

Železnice Olomouc — Praha 1845—1945. Sborník. Olomouc 1945. 96 s.

Hnilica, F.: *Vývoj elektrizace východní a severní Moravy*. Olomouc 1946. 96 s.

Statistika v živnostenském a hospodářském podnikání. Sborník. Olomouc 1946. 70 s.

Sekera, J. Patočka, A.: *Československá dálnice*. Olomouc 1946. 24 s.

Patočková-Horáková, L.: *Náš populační problém*. Olomouc 1946. 64 s.

Kodýtek, Fr.: *Přeprava po báňské dráze*. Olomouc 1947. 115 s.

Úsporné topení v průmyslu. Olomouc 1947. 92 s.

Kodýtek, Fr.: *O vlečkách v ostravsko-karvinském revíru z hlediska přepravního*. Olomouc 1947. 20 s.

Kodýtek, M.: *O vlečkách v ostravsko-karvinském revíru*. Olomouc 1947. 24 s.

Financování dvouletky. Sborník. Olomouc 1947. 72 s.

Pokorný, M.: *Průzkumy v moravských lomech*. Olomouc 1947. 32 s.

Instrukce o vedení živnostenského katastru obchodními a živnostenskými komorami. Olomouc 1947. 28 s.

OPAVA

Statistické publikace

1. *Bericht der Handels und Gewerbekammer in Troppau an das hohe k. k. Ministerium für Handel, Gewerbe und öffentliche Bauten über den Handel, die Industrie und die Verkehrsverhältnisse des Kronlandes Schlesien im Jahre 1851 und 1852*. Troppau 1853. 85 s.

Všeobecný přehled hospodářské situace v jednotlivých odvětvích, finance, doprava, odborné školství, přehled obchodu, živnostenský řád, dělnictvo a jeho vzdělávací

organizace. Cenové problémy. Přehled průmyslu a hornictví podle jednotlivých odvětví. Celková těžba jednotlivých dolů a výroba jedn. hutí, hodnota této produkce, popisně přehled ostatních odvětví, především průmyslu textilního a potravinářského.

2. *Bericht der Handels und Gewerbekammer für das Herzogthum Schlesien an das hohe k. k. Ministerium für Handel, Gewerbe und öffentliche Bauten über den Zustand des Handels, der Industrie und der Verkehrsverhältnisse des Kammerbezirkes im Jahre 1853.* Troppau 1854. 104 s.

Všeobecný přehled obchodu ve Slezsku a podrobný přehled obchodu s jednotlivými výrobky, obchodní školství, ceny surovin a zemědělských plodin. Všeobecný přehled hospodářské situace v průmyslu, pokračovací školství, přehled hornictví jednotlivých nerostů a podrobně hornictví uhelného podle jednotlivých těžařstev a dolů a jejich vybavení s ohledem na ceny a odbyt, výroba koksu a těžba železné rudy. Výroba jednotlivých druhů železa podle hutí, topografický přehled hutního průmyslu a jeho vybavení, přehled výroby ostatních odvětví se zaměřením na ceny a odbyt. Závěrem přehled dopravy a dopravních problémů, poštovnictví.

3. *Bericht der Handels und Gewerbekammer für das Herzogthum Schlesien an das hohe k. k. Ministerium für Handel, Gewerbe und öffentliche Bauten über den Zustand des Handels, der Industrie und der Verkehrsverhältnisse des Kammer-Bezirkes in den Jahren 1854, 1855, 1856.* Troppau 1857. 239 s.

Rozděleno na tři části: 1. Velmi podrobně obchod s jednotlivými výrobky, tabulky vývozu do Vídně a Pruska, tabulky cen zemědělských plodin v Opavě, Těšíně a Bílsku v jedn. letech 1840—1856, obchodní školství. 2. Přehled průmyslové výroby a odborného školství. Topografický přehled jednotlivých odvětví textilním průmyslem počínaje, celková produkce jednotlivých podniků a její hodnota, těžba jednotlivých nerostů, především velmi podrobně hornictví uhelné s údaji v tabulkách o síle slojí, počtu a výkonu parních strojů, spotřebě paliv, celkové produkci dolů za jedn. léta, celkový přehled uhelné těžby ve Slezsku 1854—1856. Analogicky těžba železné rudy ve Slezsku, Karpatech a Sudetech v souvislosti s jejím zpracováním ve slezských hutích, podrobný přehled jednotlivých druhů železa podle hutí, jejich vybavení, spotřeba paliv a surovin, ceny výrobků (tabulky) samostatná tabulka strojního vybavení jednotlivých hutí, cla a odbytové problémy, stručně výroba kovového zboží a drobný průmysl. 3. Stručný popis jednotlivých druhů dopravy a poštovnictví. Podrobná publikace s řadou statistických údajů.

4. *Statistischer Bericht über die Industrie Schlesiens im Jahre 1870.* Erstattet an das hohe k. k. Handelsministerium von der schl. Handels und Gewerbekammer in Troppau. Troppau b. d. 587 s.

Velmi podrobný hospodářský přehled, statistika průmyslové výroby podle výrobních tříd a jednotlivých firem. Podrobné údaje o strojním vybavení těchto podniků, spotřebě paliv a surovin, pracovních silách a mzdových i sociálních poměrech (délka pracovní doby a sociální zařízení), hodnota produkce v současné měně. Celá publikace obsahuje jen tabulky bez výkladu.

5. *Statistischer Bericht über die Industrie Schlesiens im Jahre 1875.* Troppau b. d. 388.

Zpracováno podle instrukce z roku 1876 poněkud odlišným způsobem než předcházející svazek. Statistika průmyslové výroby je zpracována podle jednotlivých výrobních tříd a obcí (ne firem), podrobně jsou zpracovány souhrnné údaje. Opět jen tabulky bez výkladu.

6. *Statistischer Bericht über die Industrie Schlesiens sowie über die anderen wirtschaftlichen Verhältnisse dieses Kronlandes in den Jahren 1880 und 1881.* Erstattet . . . Troppau b. d. 449. s.

Zpracováno analogicky jako předcházející svazek. Statistika obchodu a živností. Statistika průmyslu podle jednotlivých výrobních tříd a obcí (pohonné a pracovní stroje, počet dělníků, mzdy, spotřeba paliv a surovin, doprava). Barevné mapy průmyslu v komorním obvodu.

7. *Statistischer Bericht über die industriellen und gewerblichen Verhältnisse Schlesiens im Jahre 1885.* Dem hohen k. k. Ministerium Troppau b. d. 610 s.

Rozděleno na tři díly: 1. statistika obchodu a živností, 2. statistika průmyslu, (od II. do XVI. třídy — prvovýrobu neobsahuje) 3. peněžnictví, poštovnictví, obchod, družstva, živnosti za léta 1870, 1875, 1883, 1880 a 1885, které v předcházejících svazcích nejsou uvedeny. Podrobné tabulky daňových povinností, statistika průmyslu podle výrobních tříd, údaje o pohonných strojích, jejich výkon, počet dělníků podle jedn. kategorií, mzdy, spotřeba paliv a surovin, celková výroba a její hodnota v současné měně vždy pro celé odvětví souhrnně. Údaje jsou zpracovány podle obcí, kde se daný průmysl vyskytuje, neuvádí však údaje o jednotlivých firmách ani o jejich počtu v určité obci. Závěrem pokračovací školství, peněžní ústavy a poštovnictví.

8. *Statistischer Bericht über die volkswirtschaftlichen Verhältnisse Schlesiens im Jahre 1890.* Erstattet . . . Tropau b. d. 958 s.

1. díl obsahuje základní geografické údaje o komorním obvodu — rozloha, počet domů a bytů, údaje o obyvatelstvu Slezska podle sčítání z roku 1890. 2. díl obsahuje statistiku obchodu, živností, dopravy, pokračovacího školství, prvovýroby a průmyslu podle jednotlivých výrobních tříd. Údaje o pohonných strojích, pracovních strojích, počtu dělníků, mzdách, spotřebě paliv a surovin podle jednotlivých okresů. Statistika pošt, telefonu a telegrafu, družstev a peněžních ústavů.

9. *Statistischer Bericht über die volkswirtschaftlichen Verhältnisse Schlesiens im Jahre 1895.* Erstattet . . . Tropau b. d. 1009 s.

Analogicky zpracováno jako předcházející svazek, rozděleno však na čtyři díly: 1. obchod a živnosti, 2. pošta, peněžní ústavy, družstva a pokračovací školy. 3. prvovýroba 4. průmyslová statistika. Velmi podrobná statistika živností, stručná statistika zemědělství a lesnictví, přehled hornické těžby za léta 1886—1895. Průmyslová statistika zpracována analogicky jako roku 1885. Barevná mapa rozmístění průmyslu a komunikací.

10. *Summarischer Bericht der Handels und Gewerbekammer für Schlesien über die wirtschaftlichen Verhältnisse ihres Bezirkes im Jahre 1895.* Troppau 1896. 185 s.

Zpracováno podle nové vládní instrukce z roku 1891 jako všeobecný přehled současné hospodářské situace jednotlivých odvětví především s ohledem na obchodní

a odbytové problémy popisným způsobem. Tabulka celkové produkce je uváděna pravidelně jen u hornictví 1898 a pak každý rok do roku 1905.

11. *Protokolle der ordentlichen öffentlichen Sitzungen der Handels und Gewerbekammer für Schlesien im Jahre . . .*

Vycházely pravidelně každý rok od roku 1881. V roce 1896 změněn název celé řady na

Verhandlungen der Handels und Gewerbekammer für Schlesien im Jahre . . .

obsahují:

1. Protokolle der ordentlichen öffentlichen Sitzungen der Handels und Gewerbekammer für Schlesien im Jahre . . .
2. Inhalts-Verzeichnis der Protokolle über die ordentlichen öffentlichen Sitzungen der Handels und Gewerbekammer für Schlesien in Troppau im Jahre . . . sammt einer Personalstatus der Kammer.
3. Mitteilungen des Bureaus über wichtiger laufende Geschäftsstücke in der Zeit vom . . .
4. Bericht des Präsidenten über die allgemeine Geschäftsstücke und die Tätigkeit der Handels und Gewerbekammer für Schlesien während des Jahres . . . (příloha).
5. Sach-Register der sämtlichen in den Sitzungsprotokollen der Handels und Gewerbekammer für Schlesien enthaltenen Verhandlungen und Berichtsgegenstände im Jahre . . .

Od roku 1923 do roku 1934 vycházely pod názvem

Verhandlungschriften der Sitzungen der Verwaltungskomission der Handels und Gewerbekammer für Schlesien im Jahre . . .

V roce 1912 vyšly se souběžným textem českým a německým, později české referáty česky a německé německy. Kromě protokolů schůzí obsahuje pravidelně personální stav komory, zprávu o činnosti komory a příležitostné referáty o všeobecné hospodářské situaci jednotlivých výrobních odvětví, zprávy železniční komise, komentáře k některým hospodářským zákonům atd.
Tyto přílohy však nejsou početné.

Příležitostné publikace:

1. *Handels und Gewerbekammer für Schlesien 1850—1890.* Troppau 1890. Gewerbeförderung-Institut der Handels und Gewerbekammer für Schlesien in Troppau. Tätigkeitsbericht über das Jahr . . . Vycházelo v letech 1908—1914.

2. *Festschrift herausgegeben von der Handels und Gewerbekammer für Schlesien in Troppau anlässlich der Eröffnung ihres neuen Amtsgebäudes.* Troppau b. d. (asi 1911) 60 s.

Fotografie a plány komorní budovy, stavba budovy, údaje o obyvatelstvu Slezska v letech 1870—1910, celkový přehled, průmyslu a živností se statistickými údaji, spolky, školství a personální stav komory.

3. *Obchodní a živnostenská komora v Opavě 1850—1925.* Opava 1925.

VÍDEŇ

Statistické publikace

1. *Bericht der Handels und Gewerbekammer für das Erzherzogthum Österreich unter der Enns an das k. k. Ministerium für Handel, Gewerbe und öffentliche Bauten über den Handel, die Industrie und die Verkehrsverhältnisse des Kammerbezirkes im Jahre 1853.* Wien 1854. 578 s.

Všeobecný přehled celkové hospodářské situace, peněžnictví, potravinářský průmysl a další průmyslová odvětví topografickým způsobem. Názvy jednotlivých firem, strojní zařízení, počet dělníků a souhrnně pro celé odvětví celková produkce. Řada statistických údajů obchodního rázu, především vývoj cen a export.

2. *Statistische Übersicht der wichtigsten Productionszweige in Österreich unter der Enns.* Mit einer gedrängten Beschreibung des Landes nach der neuesten politischen Eintheilung, Statistik der Bevölkerung, sämtlicher Grämien, Innungen etc. Als Einleitung zu ihren statistische Spezialarbeiten hsg. von der n. ö. Handels und Gewerbekammer. Wien 1855. 607 s.

3. *Bericht über den Handel, die Industrie und die Verkehrsverhältnisse in Nieder Österreich während der Jahre 1867 bis 1860.* Erstattet das Handels und Gewerbekammer in Wien. Wien 1861. 436 s., LIX tab.

Celkový přehled hospodářských poměrů a popisný přehled poměrů v jednotlivých výrobních odvětvích. Ceny zemědělských plodin a dalších surovin za léta 1856—1860.

4. *Bericht über den Handel, die Industrie und die Verkehrsverhältnisse in Nieder Österreich während der Jahre 1861 bis 1866.* Wien b. d. 296 s.

Topografický přehled průmyslové výroby, cenové a obchodní problémy v jednotlivých odvětvích; málo konkrétních statistických údajů.

5. *Bericht über den Handel, die Industrie . . . im Jahre 1867.* Wien b. d. 450 s.

Zpracováno analogickým způsobem jako předcházející publikace.

6. *Bericht der Handels und Gewerbekammer für das Erzherzogthum Österreich unter der Enns an das k. k. Ministerium für Handel und Volkswirtschaft über die Verkehrsverhältnisse des Kammerbezirkes während des Jahres 1868.* Wien 1869. 94 s.

Poměrně bohatý statistický materiál, obyvatelstvo, přehled průmyslu hlavně textilního, pěstování a dovoz bavlny, barevná mapa Indie a Levantu v souvislosti s tímto dovozem. Bilance Rakouské banky. Analogicky pokračuje v dalších letech:

7. *Bericht der Handels und Gewerbekammer . . . während des Jahres 1870.* Wien 1871. 304 s.

8. *Bericht der . . . während des Jahres 1872.* Wien 1872. 164 s.

9. *Bericht der . . . während der Jahre 1872—1874.* Wien b. d. 699 s.

Přehled všeobecné hospodářské situace, zpracováno popisnějším způsobem než předcházející svazky. Pokračuje dál pod stejným názvem, avšak stručněji pravidelně každý rok až do roku 1913 jako roční přehled hospodářských poměrů v jednotlivých odvětvích. Od roku 1890 opět velmi podrobně zpracováno jako obsáhlá zpráva o 500 až 700 stranách. V letech 1914—1927 pokračuje jako

10. *Bericht über die Industrie, der Handel und die Verkehrsverhältnisse in Nieder-Österreich während des Jahres . . .* Dem Staatsamte für Handel u. Gewerbe, Industrie u. Bauten erstattet von der Handels und Gewerbekammer in Wien.

11. *Statistischer Bericht über die Industrie und Gewerbe des Erzherzogthums Österreich unter der Enns im Jahre 1885.* An das hohe k. k. Handels ministerium erstattet von der Handels und Gewerbekammer in Wien. Wien 1889. 326 s.

Všeobecná zpráva o hospodářských poměrech, statistika průmyslové výroby (počet podniků určitého odvětví, jejich rozmístění, druh pohonné síly a její výkon, spotřeba surovin, velmi podrobně počet dělníků, jejich mzdy a sociální podmínky. Souhrnná statistika průmyslových podniků podle velikosti, výrobních tříd, daňového censu a počtu dělníků pro léta 1870—1880—1885.

12. *Statistischer Bericht über die Industrie und Gewerbe des Erzherzogthum Österreich unter der Enns im Jahre 1890.* Wien 1893. 256 s.

Analogická publikace pro léta 1885 - 1890.

13. *Bericht der k. k. Gewerbe-Inspektoren über ihre Amttätigkeit im Jahre . . .*

Vycházelo pravidelně každý rok v letech 1853—1916.

14. *Statistische Übersichten betreffend den auswärtigen Handel des Vertragszollgebietes der beiden Staate des Österreich-Ungarn.* Wien.

Vycházelo v letech 1873—1911.

15. *Jahresberichte . . . der Handels und Gewerbekammer in Wien.*

16. *Sitzungberichte der Handels und Gewerbekammer für das Erzherzogthum Österreich unter der Enns.* Wien.

Vycházely od roku 1865.

17. *Protokoll über die im Juni 1893 zu Wien abgehaltenen Betrahungen der Secretäre der Handels — und Gewerbekammer der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Ländern, betreffen die Gewerbekataster und den nächsten statistischen Quinquenalbericht dieser Kammern.* Wien 1895. 100 s.

18. *Bericht über die Tätigkeit des Gewerbeförderungsinstitutes der Kammer für Handel, Gewerbe und Industrie in Wien im Jahre . . .*

Vycházelo v letech 1927—1929.

* * *

Signatury základních publikací v UK Praha, SVK Olomouc a Brno. Číslo v závorce označuje číslo záznamu v soupise publikací dané komory.

OŽK Praha
UK Praha: 13 B 141 (zákl. řada), 13 B 329 (zákl. řada), 74 B 249 (zákl. řada – neúpl.), 54 D 3626 (19 česky), 13 G 1958 (20), 13 A 695 (20)
SVK Brno: 2–122 459 (zákl. řada – neúpl.), 35 209 (16–17), 11937 (19)

OŽK Liberec
UK Praha: 13 B 136 (zákl. řada), G 21335 (zákl. řada – neúpl.), 13 B 1180 (10), 13 D 2805 (11), 13 B 526 (zákl. řada)

OŽK Plzeň
UK Praha: 13 B 130 (zákl. řada), C 26607 (4–14), 54 H 18514 (12 česky),

OŽK České Budějovice
UK Praha: 13 B 112 (zákl. řada), 54 F 1471 (12 česky), 54 G 577) (14 česky)
SVK Brno: 2–119006 (zákl. řada – neúpl.)

OŽK Cheb
UK Praha: 13 B 162 (zákl. řada), 13 D 2805 (zákl. řada – neúpl.)
SVK Brno: 2–694 (zákl. řada – neúpl.)
UK Praha: 13 B 155 (zákl. řada)
SVK Brno: 2–112058 (zákl. řada), 117703 (14).

OŽK Brno
UK Praha: 13 B 110 (zákl. řada), 13 D 17L (zákl. řada)
SVK Brno: 3–20794 (zákl. řada), 3–689 (zákl. řada), IV–38845 (13), IV–35451 (3–14), IV–35427 (19), 35510 (20 česky), 112007 (20 česky), I–11200 (zákl. řada)

OŽK Olomouc
UK Praha: 13 B 150 (zákl. řada), 54 G 55129 (1–2), 69 C 3483 (6), 54 D 13304 (10)
SVK Brno: 2–69 L (zákl. řada), 36.426 (8)
SVK Olomouc: IV–44635 (7), 54 593 (zákl. řada), 35 342 (7)

OŽK Opava
UK Praha: 13 B 162 (zákl. řada), 13 D 2805 (zákl. řada – neúpl.)
SVK Brno: 2–694 (zákl. řada – neúpl.)
SVK Opava: S 1043, G 463, S 3799

OŽK Vídeň
UK Praha: 13 A 172 (zákl. řada), 13 E 272 (zákl. řada), 13 A 799 (11), 13 D 179 (2)
SVK Brno: 2–83618 (zákl. řada), 34603 (1–9), V–35429 (3), 17 F 1308 (15)
SVK Olomouc: 171603 (16–17)

OLDŘIŠKA NEJEDLÁ

Verzeichniss der Publikationen der Handels-und Gewerbekammern in den Böhmischen Ländern aus den Jahren 1850–1947

Zusammenfassung

Die Einleitungsstudie zum Verzeichniss der Publikationen der Handels- und Gewerbekammern befaßt sich mit der Entwicklung dieser Institutionen in Oesterreich-Ungarn seit ihrer Gründung im Jahre 1850, beschreibt ihre Tätigkeit und die Beziehungen zur Regierung und den einzelnen Ministerien. Die Verarbeitung der organisatorischen Entwicklung und die Probleme der Handels- und Gewerbekammern erfolgte im Zusammenhang mit den gesetzlichen Regelungen, welche während des nahezu siebzigjährigen Bestehens dieser Institutionen bis zum Jahre 1914 durchgeführt wurden. Die geographische Teilung der Kammerbereiche ist gleichfalls kurzgefaßt für ganz Oesterreich angeführt. Die Arbeit ist jedoch vor allem auf die Publikationstätigkeit der Handels-und Gewerbekammern und ihre Entwicklung eingestellt. Diese Tätigkeit war besonders bis zum Jahre 1914 sehr reichhaltig und die statistischen Publikationen, welche von den Kammern seit dem Jahre 1870 regelmäßig veröffentlicht wurden, bilden heute ein sehr bedeutsames Quellenmaterial zu unserer Wirtschaftsgeschichte. Die vor diesem Jahr herausgegebenen Publikationen trugen einen unterschiedlichen Charakter und besitzen eher eine beschreibende und topographische Bedeutung, ähnlich wie die nach dem Jahre 1890 veröffentlichten Materialien, welche die Gesamtübersicht der wirtschaftlichen Verhältnisse in den einzelnen Gebieten nach den verschiedenen Wirtschaftszweigen festhalten. Trotz des Umstandes, daß sich die Art und Weise der Verarbeitung dieser Publikationen einigemal änderte, sind diese in den einzelnen Zeitabschnitten bei allen Weise einen Vergleich. Die Publikationstätigkeit der Handels- und Gewerbekammern stagnierte seit dem Jahre 1918 und ihre Aufgaben übernahm das staatliche statistische Amt. Nach dem Jahre 1945 erscheinen diese Publikationen nur noch sporadisch, überwiegend als verschiedenartige und gelegentliche Druckschriften.

Den Kern dieser Arbeit bildet das Verzeichnis der Publikationen der Handels- und Gewerbekammern in den Böhmischen Ländern, ergänzt durch das Verzeichnis der Publikationen der Wiener Kammer. Diese Listen sind nach den einzelnen Kammern verarbeitet (beginnend mit der Prager Kammer) und sind chronologisch geordnet. Alle Verzeichnisse, mit Ausnahme der gelegentlichen Druckschriften, sind annotiert. Im Schlußabschnitt ist das Verzeichnis der Signaturen dieser Bestände in unseren führenden Bibliotheken angeführt.

Místní rejstřík

Rejstřík kulturních, politických a hospodářských organizací a podniků
(z technických důvodů sem řadíme i časopisy)

SBORNÍK PRŮMYSLOVÉ OBLASTI II.

OBSAH:

Publikace Slezského ústavu Československé akademie věd v Opavě
Svazek 60

PRŮMYSLOVÉ OBLASTI 2

Sborník prací připravila PhDr. Blanka Pitronová CSc. s kolektivem

Vydalo nakladatelství Profil v Ostravě v roce 1969 jako účelový náklad
pro Slezský ústav ČSAV v Opavě

Publikace číslo 402

Odpovědná redaktorka PhDr. Blanka Pitronová
Obálku a grafickou úpravu navrhl Václav Beránek

Vytisklo Rudé právo, Brno, nám. Rudé armády 13
AA 24,89; VA 25,1
T. sk. 02/63
Vydání první
Cena brož. výtisku 21,00 Kčs
48-039-69
OC 505/25/8.6